

T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ EDEBİYATI ANABİLİM DALI
TÜRK DİLİ EDEBİYATI BİLİM DALI

CENAB ŞEHABEDDİN'İN PEYAM-SABAH'TAKİ KÜLTÜR-DİL-
EDEBİYAT KONULU MAKALELERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Yunus SÜRÜCÜ

KOCAELİ 2018

T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ EDEBİYATI ANABİLİM DALI
TÜRK DİLİ EDEBİYATI BİLİM DALI

CENAB ŞEHABEDDİN'İN PEYAM-SABAH'TAKİ KÜLTÜR-DİL-
EDEBİYAT KONULU MAKALELERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Yunus SÜRÜCÜ

Prof. Dr. Hakan Behçet SAZYEK

KOCAELİ 2018

T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ EDEBİYATI ANABİLİM DALI
TÜRK DİLİ EDEBİYATI BİLİM DALI

CENAB ŞEHABEDDİN'İN PEYAM-SABAH'TAKİ KÜLTÜR-DİL-
EDEBİYAT KONULU MAKALELERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tezi Hazırlayan: Yunus SÜRÜCÜ

Tezin Kabul Edildiği Enstitü Yönetim Kurulu Karar ve No: 20.06.2018/16

Jüri Başkanı: Dr. özt. üyesi Didem Arıdalı Büyükkarman

Jüri Üyesi: Dr. Öğr. Üyesi Pelin Aslan Ayar

Jüri Üyesi: PROF.DR. HAKAN BEHCET SAZLIK
(DANIŞMAN)

Jüri Üyesi:

Jüri Üyesi:

KOCAELİ 2018

ÖNSÖZ

Türk edebiyatı, Tanzimat ile bir değişim ve dönüşüme girmiştir. Tanzimat ile beraber edebiyat sahasında da değişimler olmuş ve estetik kurallarda birtakım yenilikler meydana gelmiştir. Tanzimat'tan sonra devam eden yenilikler Servet-i Fünun ile daha da ileri bir boyuta gitmiştir. Edebiyat, Servet-i Fünun'da Tanzimat'a nispetle üzerinde daha fazla düşünülen ve tartışılan bir saha hâline gelmiştir. Daha doğru bir ifadeyle söylenirse Servet-i Fünun'da edebiyatı sağlam bir edebi zemine oturtma yolunda önemli adımlar atılmıştır. Büyüyen her şeyin çocukluk, yetişkinlik ve yaşlılık çağı olduğu gibi yenileşme dönemindeki edebiyatta da Tanzimat çocukluk evresini Servet-i Fünun biraz daha serpilme evresini temsil edebilmektedir denebilir. Bu delikanlılık ve serpilme çağına tesadüf eden Servet-i Fünun edebiyatında Cenab, Tanzimat ile öteden beri gelen yeniliği sürdürmüştür. Edebiyatın ve edebiyata taalluk eden estetik kuralların gelişmesinde Cenab Şehabeddin'in önemli katkıları olduğu söylenebilir. Hem şiirleriyle hem de nesriyle Servet-i Fünun içerisinde kendisine müstesna bir yer oluşturan Cenab, şiirlerinde başarılı olmakla beraber nesir alanında da kendini göstermiştir. İkinci meşrutiyetten sonra yönünü nesre çeviren Cenab, nesrin sanatkârane ve sağlam temeller üzerinde oturmasına oldukça dikkat etmiştir. Her ne kadar Cenab da her edebiyatçı gibi geçimini kalemiyle temin eden bir yazar olsa da onun bu gayesi nesrini gölgede bırakmamıştır. Tam aksine o, nesrin üzerine eğilerek estetik taraflarını irdelemiş ve yazının seyri içerisinde olması gereken şiirimsi havaya özen göstermiştir.

Cenab'ın renkli bir yazı hayatı olmuştur. Yazıları çeşitli zamanlarda farklı dergilerde yayımlanmıştır. Yazı hayatı içerisinde içinde bulunduğu dergiler *Anayurt*, *Aşiyân*, *Donanma*, *Güneş*, *Hadisat*, *Hak*, *İçtihat*, *İkdam*, *Kalem*, *Malumat*, *Mektep*, *Peyam-Sabah*, *Süs*, *Tanin*, *Tasvir-i Efkar*, *Yolların Sesi* olarak zikredilebilir. (Bayık,2000,3)

Cenab'ın farklı farklı yazıları mevcut olup bunlar arasında şiir, nesir, gezi yazıları, edebiyat incelemeleri, vecizeler bulunmaktadır. Bu çalışmada esas alınan yazılar yazarın *Peyam-Sabah* dergisinde yayımlanmış dil, edebiyat, kültür, sosyal hayat üzerine bazı yazılarıdır.

Çalışmada bazı hususlara dikkat edilmiş olup bu hususlar şöyle sıralanabilir.

- 1) Metinlerin imlası genel itibariyle Türkiye Türkçesi imlası olarak belirlenmiş olup eğer tamlama mevcut ise imla muhafaza edilmiştir.
- 2) Bazı kelimelerin okunmasında hataya mahal verilmemesi için metinde bulunduğu şekliyle imla muhafaza edilmiştir.
- 3) İmlası tamamen ya da birkaç yönüyle değişen bazı kelimelerin günümüz Türkçesinde kullanılan hâlleri köşeli parantezle gösterilmiştir.
- 4) Yabancı isimler Osmanlı Türkçesinde yazıldığı gibi okunmuştur.
- 5) Arap harfli şekilde kaf ve gayın harflerinden sonra gelen a ve u harfleri “ā” ve “ū” olarak gösterilmiştir.
- 6) Metinler kronolojik sıraya göre dizilmiştirlerdir.

Çalışmam sırasında her türlü hoşgörüyü gösteren, sabrı ve yardımlarıyla beni yönlendiren kıymetli hocam Prof. Dr. Hakan Behçet Sazyek’e ve çalışmamın teşekkülü sırasında bana daima yardımcı olan çok kıymetli eşime teşekkürlerimi takdim etmeyi üzerime borç addederim.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	I
İÇİNDEKİLER.....	III
ÖZET	V
ABSTRACT	VI
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	33
1.MAKALELER	33
1.1.EDEBİYAT İLE İLGİLİ MAKALELER	33
1.1.1. Abdülhak Hâmid Sahra 1	33
1.1.2. Abdülhak Hâmid Sahra 2	36
1.1.3. Abdülhak Hâmid Hacle.....	40
1.1.4. Edebiyatımız ve İran Mukallidliği	43
1.1.5. Edebiyatımızda İran Mukallidliği	46
1.1.6. Edebiyatımızda İran Mukallidliği	49
1.1.7. Edebiyatımızda İran Mukallidliği 4	52
1.1.8. Edebiyât-ı Askeriyemiz.....	54
1.1.9. Edebiyat Delikanlılarına	58
1.1.10. Edebiyat ve Siyaset	62
1.1.11. Şiir ve Musiki	67
1.1.12. Kim Şairdir?	72
1.1.13. Edebiyatımızın Asr-ı İkbâli	76
1.1.14. Kadı Burhaneddin Şiiri ve Divanı	80
1.1.15. Nesr-i Naci ve Nesr-i Şâir	87
1.1.16. Naci ve Nesr-i Naci	92
1.1.17. Edebiyât-ı Avâm.....	96
1.1.18. Heyecân-ı Bedî'î ve İnkılâbât-ı Edebiye	100
1.1.19. Dostoyevski 1 -Hayatı-.....	105
1.1.20. Dostoyevski 2 -Tasviri ve Terbiye-i Fikriyesi ve Ruhü-.....	110
1.1.21. Dostoyevski 3 -Âsârı ve Nazariyâtı-	114
1.1.22. Edebiyât-ı Havâs	118
1.2.SOSYAL HAYATLA İLGİLİ MAKALELER	122
1.2.1. Temeddün Edelim Eğer Yaşamak İstiyorsak.....	122
1.2.2. Kıyafet Meselesi	126
1.2.3. Yarınki Efkâr-ı İslâmiye	130
1.2.4. İki Düşünüş	134
1.2.5. Kırık Kalemler	139

1.2.6.	Yalan ve Ahlak.....	143
1.2.7.	Yanlış ve Doğru Düşünüş	147
1.3.	EĞİTİM İLE İLGİLİ MAKALELER	152
1.3.1.	Zavallı Terbiyemiz.....	152
1.3.2.	Mektep ve Medrese	156
1.3.1.	Yazımız ve İmlamız.....	159
1.4.	SİYASET İLE İLGİLİ MAKALELER.....	162
1.4.1.	Felsefe-i İttihâd ve Felsefe-i İtilâf.....	162
1.5.	SANAT İLE İLGİLİ MAKALELER	167
1.5.1.	Sanâyi-i Nefisemiz.....	167
SONUÇ.....		170
KAYNAKÇA		174
ÖZGEÇMİŞ.....		176

ÖZET

Bu çalışmanın konusu Türk şiirine ve nesrine çok önemli katkıları olan Cenab Şehabeddin'in (1870-1934) *Peyam-Sabah* gazetesinde 18 Eylül 1335-1919 tarihinden başlayarak 3 Mayıs 1338-1922 tarihine kadar yayımlanan edebiyat, dil, kültür, sanatla alakalı bazı yazılarının Latin alfabesine aktarımıdır.

Çalışmada önce bir "Giriş"e yer verilmiş ve burada Cenab'ın söz konusu makalelerinin genel bir değerlendirmesi yapılmıştır. İzleyen bölümde de edibin 34 makalesinin latin harfli metinlerine yer verilmiştir.

Yazarın temas ettiği noktalar "edebiyat, şiir, sanat, estetik, eski-yeni edebiyat, medeniyet, alfabe, sosyal hayat" olarak belirginleştirilebilir. Bu çalışmada metinler kronolojik olarak sıralanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Cenab Şehabeddin, nesir, makale, Peyam-Sabah

ABSTRACT

The topic of this study is latinisation of some articles that published in *Peyam-Sabah* newspaper from 18 September 1335 (1919) to 3 May 1338 (1922) related to literature, language, culture and art of Cenab Şehabeddin, who contributed a lot to Turkish poetry and prose.

In this study first part is “Introduction” where Cenab’s aforementioned articles are examined in all aspects. Following part includes latinised texts of his 34 articles.

The topics author focused on are “literature, poetry, art, esthetics, old-new literature, civilisation, alphabet, social life” In this study texts are sorted chronologically.

Key Words: Cenab Şehabeddin, prose, article, Peyam-Sabah

GİRİŞ

Türk edebiyatı, tarihin seyri içerisindeki bazı değişimler sebebiyle kendini değiştirmek ve yenilemek ihtiyacını hissetmiştir. Bu ihtiyaç birdenbire doğmamış, çağın siyasi, ekonomik, teknolojik gelişmeleri doğrultusunda olmuştur. Klasik edebiyatımızın artık hükmünü yitirmesiyle beraber Türk edebiyatı kendisine yeni bir kaynak ve yeni bir rehber bulma arayışına girmiştir. Siyasi, ekonomik, teknolojik, sosyolojik, kültürel etkiler sebebiyle denebilir ki Batı, yeni oluşmaya başlayan Türk edebiyatının ilham kaynağı olma vasfını kazanmıştır. Tanzimat ile başlayan yenileşme hareketleri hayatın her noktasında farklılıkların ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir. Osmanlı devleti bundan böyle güçlü bir devlet olma hususiyetini kaybetmiş ve ayakta kalabilmesi için de sürekli reformlarla ve yeniliklerle kendini güçlü kılmaya çalışmıştır. Bu uğraş ve çabalar neticesinde bir türlü kendine gelemeyen ve toparlanamayan Osmanlı Devleti gün geçtikçe kendisini, dünyada olup bitenleri izlemeye mecbur hissetmiş, bu izleme ve zamanı yakalama isteği edebiyatta da kendini göstermiştir. Batı ile kurulan iletişim neticesinde değişen her şey gibi edebiyat da değişime uğramış ve farklılıklarla tanışmıştır. Teknolojinin gelişmeye başlamasıyla beraber matbaanın kurulması, kitap, gazete, dergi basımının kolaylaşması ve haberleşmenin tesis edilmesi hiç şüphesiz farklı dünyalar arasında irtibatın da tesisine zemin hazırlamıştır. Örneğin Batı’da olan bir hâdiseye belli bir zaman dilimi geçtikten sonra Osmanlı toprakları içerisine ulaşabiliyordu ve bu özellikle aydın kesim arasında büyük bir ses ile yankılanıyordu. Bu etkileşim neticesinde edebiyatı idrak etme, hâdiselere başka bir şekilde bakma tutumu ve bunun hâsılası olarak mevcudu farklı bir şekilde söyleme ve hikâye etme usulü değişime uğramıştır. “...Divan Edebiyatı, bu asrın ikinci yarısında yetişen idealist, çok kabiliyetli yazarlarla şairlerin çok dinamik ve sürekli çabaları ile, kırk yıl gibi kısa bir süre içinde, yerini hızla batılı bir edebiyata bıraktı. 19. asır sona ererken, Türk edebiyatı da Batı edebiyatının hemen bütün türlerinde büyük bir başarıya ulaşmış bulunuyordu.” (Akyüz,1995:5) diyen Kenan Akyüz, Klasik edebiyatın ardından Batılı bir edebiyat anlayışına geçildiğini açıkça ifade etmiştir.

Tanzimat ile başlayan yenileşme hareketleri kendisini edebiyatta da göstermiş ve edebiyatımız artık “mazmunlar” yerine “fikirler” üzerinden inşa edilmeye başlanmıştır. Bilhassa Tanzimat ile gelişip Servet-i Fünun ve sonrasında da kendisini gösteren bu hususiyet, Batı’ya karşı duyulan küçüklüğün de bir ifadesidir. Çünkü

Tanzimat ile başlayan ve devam eden edebiyatımızdaki en büyük hedeflerden birisi “halkı eğitmek” idi. Bu sebeple yenileşme aşamasında kitap, gazete, dergi bu fikre hizmet etmek için çok önemli vasıtalar olmuşlardır. Edebiyat, aydınlar için artık oyun ve eğlenceden ziyade faydalı, terakkiye müsait bir zemin hazırlayan saha olma vasfını kazanmıştır. “Tanzimat devri şair ve yazarları ortaya attıkları siyasî ve sosyal fikirlerle edebiyatı bir oyun olmaktan çıkarırlar, öğretici ve faydalı bir vasıta yaparlar; bu maksatla divan edebiyatının en mühim unsurunu teşkil eden “mazmun”ları ortadan kaldırarak, yerine “fıkır”i ikame ederler.” (Kaplan,2014:377) diyen Mehmet Kaplan, bu hususu beyan eden ifadeler kullanmış ve mazmunun neden yerini fikre bıraktığıyla alakalı çok önemli bir tespitte bulunmuştur.

Klasik edebiyattan ayrı olarak gelişen yeni edebiyatta geçen her gün, edebi metnin güzelliğini ve estetik ölçülerini değişime uğratmıştır. Avrupa ile olan irtibat vesilesiyle gün geçtikçe yeni estetik arayışlar edebiyata dahil olmuştur. Dolayısıyla Türk edebiyatı yerinde saymamış, aksine sürekli yeni arayışlar içerisine girmiştir. Bu yeni arayışlardan birisi olan Servet-i Fünun, kendisinden önce gelen Tanzimat devrine göre daha farklı arayışlar içerisine girmiştir. Veyahut daha doğru bir ifadeyle Tanzimat ile beraber başlayan yenilik hareketleri, edebiyattaki değişim ve gelişmeler daha ileri, daha estetik bir seviyeye yükseltilmek istenmiştir. Servet-i Fünun topluluğunu oluşturanlar arasında bulunan Cenab Şehabeddin hem şiiriyle olsun hem de nesriyle olsun dikkatleri üzerine çekmeyi başarmıştır. Edebiyatı estetik bir saha olarak gören Cenab’ın edebiyat sahasındaki yenilikçi fikirleri Fransız edebiyatı ile olan münasebetinden de kaynaklanmaktadır. Bilhassa Fransa’dan aldığı edebiyat tohumlarını daha sonra Türkiye’ye gelip serpmiş ve kendisinden çıkan toprağa göre bir edebiyat vücuda getirmeye çalışmıştır. Daha açık söylemek gerekirse Cenab Şehabeddin, Fransız edebiyatından aldığı ilhamı direkt olarak tatbik etmek yerine zaman ve zeminin şartlarına göre hareket etmiştir. Bu da onun “nevi şahsına münhasır edebî bir şahsiyet” olmasında katkı sağlamıştır.

Bir yüksek lisans tezi olarak hazırlanan bu çalışmada Cenab Şehabeddin’in *Peyam-Sabah* gazetesinde bulunan kültür, dil, edebiyat alanlarında önemli hususlara değinen otuz dört yazısı Latinize edilerek edebiyat tarihi açısından ehemmiyeti küçümsenmeyecek bir yazarın yazıları ortaya çıkarılmak istenmiştir. Çalışmada

Cenab Şehabeddin'in edebiyat merkez olmak üzere önemli meselelere temas eden yazıları üzerinde durulmuştur.

Bu çalışmada esas alınan yazılar, Cenab'ın üzerinde durduğu fikirleri, meseleleri göstermektedir. Ayrıca bu yazılar vesilesiyle günümüz dünyasından Edebiyat-ı Cedide'ye bakma fırsatı da yakalanabilmektedir. Cenab, meselelere temas ederken sadece hedefi ve söylemek istediği şeyi amaç edinmemekte aynı zamanda nesrin okuyucuda uyandıracacağı estetik hazzı da yazılarında yakalamaya çalışmıştır. Ayrıca yazılarında güncel meselelerden yola çıkıp sadece kendi zamanı içerisine hapsedilemeyecek değerlendirmeler ve fikirler beyan etmesi de bu yazıların kıymetini artırmaktadır. Bazı yazıların süresi vardır ve süresi gelince bu yazılar ölür ve hükümleri kaybolur. Lakin estetik, eğer söylenmek isteneni kuşatırsa işte o zaman yazı hem iletilmek istenen mesaj noktasında hem de estetik kurallar noktasında ölümsüz bir vasfı kazanmış olur. Cenab'ın yazılarına bu pencereden bakılmalıdır.

Cenab'ın içinde bulunduğu gazete olan *Peyam-Sabah* da ayrıca Cenab'ın yazıları kadar zikredilmeyi ve üzerinde durmayı hakeden bir hüviyet arz etmektedir. Daha çok "Peyam-ı Sabah" olarak yanlış bilinen bu gazete Milli Mücadele'ye karşıtlığıyla da adını duyurmuştur. Ali Kemal Bey'in sahibi ve baş muharriri olduğu *Peyam* gazetesi ile Mihran Efendi'nin sahibi olduğu *Sabah* gazetesinin birleşmesiyle yayın hayatına giren gazete yaklaşık üç sene yayımlanmış ve daha sonra 14 Eylül 1922'deki son sayısıyla kapanmıştır. Gazetenin 1 Ocak 1920 tarihinde "Telgraf adresi: İstanbul Peyam-Sabah" ifadesine yer vermesi, gazetede dördüncü sayfanın sonunda yer alan iki kısmın mevcut olup bir tarafta "*Sabah* Sahib-i imtiyazı Mihran" diğer tarafında "*Peyam* sahib-i imtiyazı Ali Kemal" ifadelerinin yer alması, *Peyam-Sabah*'ın yayın hayatına başladıktan sonra gazetenin tek bir gazete gibi ve 1'den değil ayrı ayrı numaralara sahip olarak devam etmesi ve gazetenin iki ismi olan *Peyam* ve *Sabah*'ın altında farklı tarihlerin yer alması bu iki gazetenin birleştiğine dair çok önemli ve kesin delillerdir. (Yılmaz,2014:20-21)

Peyam ve *Sabah* gazetelerinin birleştirilmesiyle orataya çıkan *Peyam-Sabah* gazetesinde dönemin çeşitli aydınları bu gazetede bazı yazılar neşrederek fikirlerini ortaya koymuşlardır. Baş muharriri Ali Kemal Bey dışında diğer yazıların siyaset dışı oldukları söylenebilir. Ali Kemal Bey'den sonra gazetede imzasına en çok rastlanan yazar Cenab Şehabeddin'dir. Ayrıca Refik Halit (Karay), Rıza Tevfik

(Bölükbaşı), Süleyman Nazif, Halil Nihat (Boztepe), Halit Ziya (Uşaklıgil), Abdi Tevfik, Tahirül Mevlevi, Hasan Bedreddin, Abdullah Zühtü, Dr. Rusçuklu Hakkı, Abdülbaki Fevzi, Ali Rıza, Tokadizade Şekib, Mithat Cemal (Kuntay), Ferit, Mehmet Galip, Zeki Megamiz, Fahrünnisa Fahreddin, Salih Zeki ve Yaşar Şadi gibi isimler de gazetenin yazarları arasında bulunmuşlardır. (Yılmaz,2014:25) Bu yazarların yanı sıra imzasına az rastlanan yazarlar da gazetede zaman zaman yazılar yazmışlardır. Gazetenin genelinde haber odaklı bir anlayış bulunsa da yukarıda isimleri zikredilen çeşitli yazarların yazılarıyla da edebiyat, sanat, siyaset, spor gibi konular işlenmiş bazen tefrikalar da gazetede yerini almıştır. Genellikle gazetenin ilk sayfasının sağ sütununda Ali Kemal Bey'in yazıları görülmekle beraber sol tarafta ise Cenab Şehabeddin'in yazıları görülmektedir. Şayet Cenab Şehabeddin'in yazısı ilk sayfada yoksa burası genelde haberlere ayrılan bir yer olmuştur. *Peyam-Sabah*'ta bulunan Cenab Şehabeddin'in yazıları kronolojik olarak şu şekilde sıralanabilir:

- 1) Abdülhak Hâmid Tasvir, *Peyam-Sabah* (Edebi İlave) 14 Ağustos 1335-14 Ağustos 1919.
- 2) Milli Şairimiz, *Peyam-Sabah* (Edebi İlave) 21 Ağustos 1335, 21 Ağustos 1919.
- 3) Abdülhak Hamid Sanatı 1, *Peyam-Sabah* (Edebi ilave) 28 Ağustos 1335, 28 Ağustos 1919.
- 4) Abdülhak Hâmid Sanatı 2, *Peyam-Sabah* (Edebi İlave) 4 Eylül 1335, 4 Eylül 1919.
- 5) Abdülhak Hâmid Makber, *Peyam-Sabah*, (Edebi İlave) 11 Eylül 1335, 11 Eylül 1919.
- 6) Abdülhak Hâmid Sahra 1, *Peyam-Sabah*, (Edebi İlave) 18 Eylül 1335, 18 Eylül 1919.
- 7) Abdülhak Hâmid Sahra 2, *Peyam-Sabah* (Edebi İlave), 25 Eylül 1335, 25 Eylül 1919.
- 8) Abdülhak Hâmid Hacle, *Peyam-Sabah*, (Edebi İlave) 2 Teşrin-i Evvel 1335, 2 Ekim 1919.
- 9) Abdülhak Hâmid Kavaid-i Temaşa, *Peyam-Sabah*, (Edebi İlave) 9 Teşrin-i Evvel 1335, 9 Ekim 1919.
- 10) Edebiyatımızda İran Mukallidliği, *Peyam-Sabah* (Edebi İlave) 11 Kanun-ı Evvel 1335, 11 Aralık 1919.
- 11) Edebiyatımız ve İran Mukallidliği, *Peyam-Sabah*, (Edebi İlave) 18 Kanun-ı Evvel 1335, 18 Aralık 1919.
- 12) Edebiyatımız ve İran Mukallidliği, *Peyam-Sabah*, (Edebi İlave) 1 Kanun-ı Sani 1336, 1 Ocak 1921.
- 13) Edebiyatımız ve İran Mukallidliği 4, *Peyam-Sabah*, (Edebi İlave) 8 Kanun-ı Sani 1336, 8 Ocak 1920.

- 14) İbn-i Vardar Şark Masalı, Peyam-Sabah, 3 Temmuz 1336, 3 Temmuz 1920.
- 15) Mahalsiz Kinler, Peyam-Sabah, 6 Temmuz 1336- 6 Temmuz 1920.
- 16) Rus Ruhü ve Bolşevizm, Peyam-Sabah, 12 Temmuz 1336, 12 Temmuz 1920.
- 17) Tahrif-i Tarih, Peyam-Sabah, 17 Temmuz 1336, 17 Temmuz 1920.
- 18) Şura-yı Saltanat, Peyam-Sabah, 21 Temmuz 1336, 21 Temmuz 1920.
- 19) Teferrüc, Peyam-Sabah, 26 Temmuz 1336,26 Temmuz 1920.
- 20) Üç Nümüne-i İmtisal, Peyam-Sabah, 31 Temmuz 1336, 31 Temmuz 1920.
- 21) Kahramanların Avdeti, Peyam-Sabah, 2 Ağustos 1336, 2 Ağustos 1920.
- 22) Resim Sergisi, Peyam-Sabah, 5 Ağustos 1336, 5 Ağustos 1920.
- 23) Temeddün Edelim Eğer Yaşamak istiyorsak, Peyam-Sabah, 9 Ağustos 1336- 9 Ağustos 1920.
- 24) Tesavir ve Menazır, Peyam-Sabah, 12 Ağustos 1336, 12 Ağustos 1920.
- 25) Eyyâm-ı Bahur, Peyam-Sabah, 16 Ağustos 1336, 16 Ağustos 1920.
- 26) Sahife-i Tahassür, Peyam-Sabah,18 Ağustos 1336, 18 Ağustos 1920.
- 27) Dârü'l-hikmeti'l-İslâmiye, Peyam-Sabah, 26 Ağustos 1336, 26 Ağustos 1920.
- 28) Edebiyat-ı Askeriyemiz, Peyam-Sabah, 31 Ağustos 1336, 31 Ağustos 1920.
- 29) Yeni Sahne, Peyam-Sabah,6 Eylül 1336, 6 Eylül 1920.
- 30) Avcılar, Peyam-Sabah,10 Eylül 1336, 10 Eylül 1920
- 31) Hilal-i Ahdar, Peyam-Sabah, 13 Eylül 1336, 13 Eylül 1920.
- 32) Medeniyet, Peyam-Sabah, 20 Eylül 1336, 20 Eylül 1920.
- 33) Memurlar ve Siyaset, Peyam-Sabah, 23 Eylül 1336, 23 Eylül 1920.
- 34) Spor Felsefesi, Peyam-Sabah, 27 Eylül 1336, 27 Eylül 1920.
- 35) Edebiyat Delikanlılarına, Peyam-Sabah, 30 Eylül 1336, 30 Eylül 1920.
- 36) Biraz Haya Efendiler, Efendiler Biraz Haya, Peyam-Sabah-Sabah, 4 Teşrin-i Evvel 1336, 4 Ekim 1920.
- 37) Yarışlar, Peyam-Sabah, 7 Teşrin-i Evvel 1336, 7 Ekim 1920.
- 38) Donjuan -1-, Peyam-Sabah, 11 Teşrin-i Evvel 1336, 11 Ekim 1920.
- 39) Donjuan -2-, Peyam-Sabah, 14 Teşrin-i Evvel 1336, 14 Ekim 1920.
- 40) Kıyafet Meselesi, Peyam-Sabah, 18 Teşrin-i Evvel 1336, 18 Ekim 1920.
- 41) Paul Adam, Peyam-Sabah, 21 Teşrin-i Evvel 1336, 21 Ekim 1920.
- 42) Rudyard Kipling, Peyarn, 27 Teşrin-i Evvel 1336, 27 Ekim 1920.
- 43) İki Manzara-i Tarih, Peyam-Sabah, 28 Teşrin-i Evvel 1336, 28 Ekim 1920.
- 44) İsimsizler, Peyam-Sabah, 1 Teşrin-i Sani 1336, 1 Kasım 1920.
- 45) Polyeuacte, Peyam-Sabah, 4 Teşrin-i Sani 1336, 4 Kasım 1920.
- 46) İyi Anlamadığımız Mefhumlar, Peyam-Sabah, 8 Teşrin-i Sani 1336, 8 Kasım 1920.
- 47) Gabriele D'annunzio, Peyam-Sabah, 11 Teşrin-i Sani 1336, 11 Kasım 1920.
- 48) Harding'in İntihabı, Peyam-Sabah, 15 Teşrin-i Sani 1336, 15 Kasım 1920.
- 49) Validemi Ziyaret, Peyam-Sabah, 18 Teşrin-i Sani 1336, 18 Kasım 1920.
- 50) "Bosphore" Gazetesi Sermuharriri Mösyö "Mishei Papares"e Açık Mektup, Peyam-Sabah, 22 Teşrin-i Sani 1336, 22 Kasım 1920.
- 51) Anadolu'nun Ruhü, Peyam-Sabah, 25 Teşrin-i Sani 1336,25 Kasım 1920.
- 52) Felsefe-i Bolşevizm, Peyam-Sabah 29 Teşrin-i Sani 1336, 29 Kasım 1920.

- 53) Kitaplarımın Arasında, Peyam-Sabah, 2 Kanun-ı Evvel 1336, 2 Aralık 1920.
- 54) Açık Cevap, Peyam-Sabah, 6 Kanun-ı Evvel 1336, 6 Aralık 1920.
- 55) Tren Gevezelikleri, Peyam-Sabah, 9 Kanun-ı Evvel 1336, 9 Aralık 1920.
- 56) Kurbanlar, Peyam-Sabah, 13 Kanun-ı Evvel 1336, 13 Aralık 1920.
- 57) Güzellik Müsabakası, Peyam-Sabah, 16 Kanun-ı Evvel 1336, 16 Aralık 1920.
- 58) Meçhul Muhabirlere, Peyam-Sabah, 20 Kanun-ı Evvel 1336- 20 Aralık 1920.
- 59) İmkan-ı Kıyam 1, Peyam-Sabah, , 23 Kanun-ı Evvel 1336, 23 Aralık 1920.
- 60) İmkan-ı Kıyam 2, Peyam-Sabah, Sabah, 27 Kanun-ı Evvel 1336, 27 Aralık 1920.
- 61) İmkân-ı Kıyam -3-, Peyam-Sabah, 30 Kanun-ı Evvel 1336, 30 Aralık 1920.
- 62) İmkan-ı Kıyam, Peyam-Sabah, 3 Kanun-ı Sani 1337, 3 Ocak 1921.
- 63) Mehazır-ı İdaremiz, Peyam-Sabah, 6 Kanun-ı Sani 1337, 6 Ocak 1921.
- 64) Zavallı Terbiyemiz, Peyam-Sabah, 10 Kanun-ı Sani 1337, 10 Ocak 1921.
- 65) Yarınki Efkar-ı İslâmiye, Peyam-Sabah, 13 Kanun-ı Sani 1337, 13 Ocak 1921.
- 66) Hatime-i Münazara, Peyam-Sabah, 17 Kanun-ı Sani 1337, 17 Ocak 1921.
- 67) İki Düşünüş, Peyam-Sabah, 20 Kanun-ı Sani 1337, 20 Ocak 1921.
- 68) Muhterem Muarızlara, Peyam-Sabah, 24 Kanun-ı Sani 1337, 24 Ocak 1921.
- 69) Anlamadığım Zat ve Müessese, Peyam-Sabah, 27 Kanun-ı Sani 1337, 27 Ocak 1921.
- 70) Bizim Ruhumuz, Peyam-Sabah, 31 Kanun-ı Sani 1337, 31 Ocak 1921.
- 71) Zavallı İnkılabımız, Peyam-Sabah, 3 Şubat 1337, 3 Şubat 1921.
- 72) Mekteb ve Medrese, Peyam-Sabah, 7 Şubat 1337, 7 Şubat 1921.
- 73) Bedbaht Sulhumuz, Peyam-Sabah, 10 Şubat 1337, 10 Şubat 1921.
- 74) Elveda Yıldızlar ve Mehmizler, Peyam-Sabah, 14 Şubat 1337, 14 Şubat 1921.
- 75) Felsefe-i Nezafet, Peyam-Sabah, 17 Şubat 1337, 17 Şubat 1921.
- 76) Emek'e Cevap, Peyam-Sabah, 21 Şubat 1337, 21 Şubat 1921.
- 77) Mahfel'e Cevap, Peyam-Sabah, 24 Şubat 1337, 24 Şubat 1921.
- 78) Küçük Fiskeler, Peyam-Sabah, 28 Şubat 1337, 28 Şubat 1921.
- 79) Edebiyat ve Siyaset, Peyam-Sabah, 3 Mart 1337, 3 Mart 1921.
- 80) Türk'ün Efkarı, Peyam-Sabah, 7 Mart 1337- 7 Mart 1921.
- 81) Hicazın Diyâ'ı, Peyam-Sabah, 10 Mart 1337, 10 Mart 1921.
- 82) Kırık Kalemler, Peyam-Sabah, 14 Mart 1337, 14 Mart 1921.
- 83) Dağınık Hasbihâl, Peyam-Sabah, 17 Mart 1337, 17 Mart 1921.
- 84) Yırtıcı Kuşlar, Peyam-Sabah, 21 Mart 1337, 21 Mart 1921.
- 85) Çocuklar, Peyam-Sabah, 24 Mart 1337, 24 Mart 1921.
- 86) Yine Harp, Peyam-Sabah, 28 Mart 1337, 28 Mart 1921.
- 87) Yahudi intikamı, Peyam-Sabah, 31 Mart 1337, 31 Mart 1921.
- 88) İçtimaiye, Peyam-Sabah, 4 Nisan 1337, 4 Nisan 1921.
- 89) Dak u Lak, Peyam-Sabah, 10 Nisan 1337, 10 Nisan 1921.
- 90) Alem-i Sükût, Peyam-Sabah, 14 Nisan 1337, 14 Nisan 1921.
- 91) Vifak u Şikak, Peyam-Sabah, 17 Nisan 1337, 17 Nisan 1921.
- 92) Fransızca "Nasyon" Gazetesine Açık Cevap, Peyam-Sabah, 18 Nisan 1337, 18 Nisan 1921.
- 93) Çarpık Düşünceler, Peyam-Sabah, 26 Nisan 1337, 26 Nisan 1921.

- 94) Efkâr-1 Umumiye ve Matbuat, Peyam-Sabah, 2 Mayıs 1337, 2 Mayıs 1921.
- 95) Sathi Felsefeler, Peyam-Sabah, 6 Mayıs 1337, 6 Mayıs 1921.
- 96) Emsalsiz Bir Mevlid Cemiyeti, Peyam-Sabah, 9 Mayıs 1337, 9 Mayıs 1921.
- 97) Ferdslara Nazar, Peyam-Sabah, 12 Mayıs 1337, 12 Mayıs 1921.
- 98) Binbir Yol Ağzı, Peyam-Sabah, 15 Mayıs 1337, 15 Mayıs 1921.
- 99) Felsefe-i İttihad ve Felsefe-i İtilaf, Peyam-Sabah, 20 Mayıs 1337-1921.
- 100) “Hamiyyet” Mefhumu, Peyam-Sabah, 23 Mayıs 1337, 23 Mayıs 1921.
- 101) Aldatan Şa’şâ’alar, Peyam-Sabah, 26 Mayıs 1337, 26 Mayıs 1921.
- 102) İrfan ve Siyaset, Peyam-Sabah, 30 Mayıs 1337, 30 Mayıs 1921.
- 103) Mahyalı Eğlenceler, Peyam-Sabah, Sabah, 2 Haziran 1337, 2 Haziran 1921.
- 104) İdare-i İttihad ve Meyl-i Amme, Pevâm Sabah, 6 Haziran 1337, 6 Haziran 1921.
- 105) Bayram Mesmuatı, Peyam-Sabah, 14 Haziran 1337, 14 Haziran 1921.
- 106) Yeni Kitaplar, Alev Vecizeler, Peyam-Sabah, 16 Haziran 1337, 16 Haziran 1921.
- 107) Hayatta Maksad, Peyam-Sabah, 20 Haziran 1337, 20 Haziran 1921.
- 108) Mesud Kimdir? Peyam-Sabah, 23 Haziran 1337, 23 Haziran 1921.
- 109) Saadet Yolu, Peyam-Sabah, 27 Haziran 1337, 27 Haziran 1921.
- 110) Saadet ve Halâkat, Peyam-Sabah, 30 Haziran 1337, 30 Haziran 1921.
- 111) Saadet ve Para, Peyam-Sabah, 4 Temmuz 1337, 4 Temmuz 1921.
- 112) Şiir ve Musiki, Peyam-Sabah, 7 Temmuz 1337, 7 Temmuz 1921.
- 113) Saadet-i Zevciye, Peyam-Sabah, 11 Temmuz 1337, 11 Temmuz 1921.
- 114) Aziz Hatıralar, Peyam-Sabah, 14 Temmuz 1337, 14 Temmuz 1921.
- 115) Huz mâ Safa, Peyam-Sabah, 20 Temmuz 1337, 20 Temmuz 1921.
- 116) Bugünkü Gençler, Peyam-Sabah, 21 Temmuz 1337, 21 Temmuz 1921.
- 117) Aziz Hatıralar 2, Peyam-Sabah, 25 Temmuz 1337, 25 Temmuz 1921.
- 118) Adada Bir Gün, Peyam-Sabah, 28 Temmuz 1337, 28 Temmuz 1921.
- 119) Yeni Kitaplar, Siham-i İlham Kara Kitap, Peyam-Sabah, 1 Ağustos 1337, 1 Ağustos 1921.
- 120) İkrâm u Nezaket, Peyam-Sabah, 4 Ağustos 1337, 4 Ağustos 1921.
- 121) Bedbinlik ve Nikbinlik, Peyam-Sabah, 8 Ağustos 1337, 8 Ağustos 1921.
- 122) Kim Şairdir, Peyam-Sabah, 11 Ağustos 1337, 11 Ağustos 1921.
- 123) Hatıra-i Hac, Peyam-Sabah, 15 Ağustos 1337, 15 Ağustos 1921.
- 124) Yaz İntibaatı, Peyam-Sabah, 22 Ağustos 1337, 22 Ağustos 1921.
- 125) Çelik Çenber ve Pamuk İpliği, Peyam-Sabah, 25 Ağustos 1337, 25 Ağustos 1921.
- 126) Gençlerin Efkâr-ı Siyasiyesi, Peyam-Sabah, 29 Ağustos 1337, 29 Ağustos 1921.
- 127) Yalanlar ve Yalanlar, Peyam-Sabah, 2 Eylül 1337, 2 Eylül 1921.
- 128) Yazımız ve İmlamız, Peyam-Sabah, 5 Eylül 1337, 5 Eylül 1921.
- 129) Mesâil-i İctimâiyenin Tetebbuu, Peyam-Sabah, 8 Eylül 1337, 8 Eylül 1921.
- 130) Mizan-ı Hukuk, Peyam-Sabah, 12 Eylül 1337, 12 Eylül 1921.
- 131) Kadınlarımızın Tababeti, Peyam-Sabah, 15 Eylül 1337, 15 Eylül 1921.
- 132) Efkâr u Hissiyat, Peyam-Sabah, 19 Eylül 1337, 19 Eylül 1921.

- 133) Yalan ve Ahlak, Peyam-Sabah, 22 Eylül 1337, 22 Eylül 1921.
- 134) Memleketimizde Yalan, Peyam-Sabah, 26 Eylül 1337, 26 Eylül 1921.
- 135) Yunan Ruhü, Peyam-Sabah, 1 Teşrin-i Evvel 1337, 1 Ekim 1921.
- 136) Şehremaneti, Peyam-Sabah, 3 Teşrin-i Evvel 1337, 3 Ekim 1921.
- 137) Yunan Ruhü 2, Peyam-Sabah, 6 Teşrin-i Evvel 1337, 6 Ekim 1921.
- 138) Yanlış ve Doğru Fikirler, Peyam-Sabah, 10 Teşrin-i Evvel 1337, 10 Ekim 1921.
- 139) Yanlış ve Doğru Fikirler 2, Peyam-Sabah, 13 Teşrin-i Evvel 1337, 13 Ekim 1921.
- 140) Hüzn-i Hazan, Peyam-Sabah, 17 Teşrin-i Evvel 1337, 17 Ekim 1921.
- 141) Medihaların Ruhü, Peyam-Sabah, 24 Teşrin-i Evvel 1337, 24 Ekim 1921.
- 142) Kil u Kal- Peyam-Sabah, 27 Teşrin-i Evvel 1337, 27 Ekim 1921.
- 143) Hayvanlar, Peyam-Sabah, 31 Teşrin-i Evvel 1337, 31 Ekim 1921.
- 144) Sanâyi-i Nefisemiz, Peyam-Sabah, 3 Teşrin-i Sani 1337, 3 Kasım 1921.
- 145) Bir Sütun Lakırdı, Peyam-Sabah, 7 Teşrin-i Sani 1337, 7 Kasım 1921.
- 146) Esirin Avdeti, Peyam-Sabah, 10 Teşrin-i Sani 1337, 10 Kasım 1921.
- 147) Za'f-ı Beşer, Peyam-Sabah, 14 Teşrin-i Sani 1337, 14 Kasım 1921.
- 148) İstanbul'da Ruslar, Peyam-Sabah 17 Teşrin-i Sani 1337, 17 Kasım 1921.
- 149) Sanâyi'-i Adiyemiz, Peyam-Sabah, 21 Teşrin-i Sani 1337, 21 Kasım 1921.
- 150) İstanbul ve Anadolu, Peyam-Sabah, 24 Teşrin-i Sani 1337, 24 Kasım 1921.
- 151) Lisanımız 1, Peyam-Sabah, 28 Teşrin-i Sani 1337, 28 Kasım 1921.
- 152) Musâhabe ve Muharebe Adliye ve Frengi - Aşk ve Tenakuz Edebiyat-ı Kadime ve Cedidimizde Mizah, Peyam-Sabah, 1 Kanun-ı Evvel 1337, 1 Aralık 1921
- 153) Seyahat ve Adâb-ı Seyahat, Peyam-Sabah, 5 Kanun-ı Evvel 1337, 5 Aralık 1921.
- 154) Laf u Güzaf, Peyam-Sabah, 8 Kanun-ı Evvel 1337, 8 Aralık 1921.
- 155) Terbiye-i Harbiye, Peyam-Sabah, 12 Kanun-ı Evvel 1337, 12 Aralık 1921.
- 156) Yeni Kitaplar, Küller, Hüzn ü Tebessüm, Peyam-Sabah, 15 Kanun-ı Evvel 1337, 15 Aralık 1921.
- 157) Anatole France, Peyam-Sabah, 19 Kanun-ı Evvel 1337, 19 Aralık 1921.
- 158) Edebiyatımızın Asr-ı İkbali, Peyam-Sabah, 22 Kanun-ı Evvel 1337, 22 Aralık 1921.
- 159) Nesrin Kavaidi, Peyam-Sabah, 26 Kanun-ı Evvel 1337, 26 Aralık 1921.
- 160) Nesr-i Kavaidi Vaz' İçin, Peyam-Sabah, 29 Kanun-ı Evvel 1337, 29 Aralık 1921.
- 161) Anatole France 2, Efkârı ve Hissiyatı, Peyam-Sabah, 2 Kanun-ı Sani 1338, 2 Ocak 1922.
- 162) Kadınlarımızın Ruhü 1, Peyam-Sabah' Sabah, 5 Kanun-ı Sani 1338, 5 Ocak 1922.
- 163) Kadınlarımızın Ruhü 2, Peyam-Sabah, 9 Kanun-ı Sani 1338, 9 Ocak 1922.
- 164) Kış İntibaatı, Peyam-Sabah, 16 Kanun-ı Sani 1338, 16 Ocak 1922.
- 165) Hekimlik, Peyam-Sabah, -19 Kanun-ı Sani 1338, 19 Ocak 1922.
- 166) Lakırdılar, Peyam-Sabah, - 23 Kanun-ı Sani 1338, 23 Ocak 1922.

- 167) Yeni Sokaklarımız, Peyam-Sabah, 26 Kanun-ı Sani 1338, 26 Ocak 1922.
- 168) Kadı Burhaneddin, Meçhul Bir Türk Şairi, Peyam-Sabah, 30 Kanun-ı Sani 1338, 30 Ocak 1922.
- 169) Kadı Burhaneddin Şiiri ve Divanı, Peyam-Sabah, 2 Şubat 1338, 2 Şubat 1922.
- 170) Mersiye-i Sabah, Peyam-Sabah, 6 Şubat 1338, 6 Şubat 1922.
- 171) Nesr-i Naci ve Nesr-i Şair, Peyam-Sabah, 9 Şubat 1338, 9 Şubat 1922.
- 172) Serhadd-i Zekada, Peyam-Sabah, 13 Şubat 1338, 13 Şubat 1922.
- 173) Açık Mektup Mustafa Kemal Paşa'ya, Peyam-Sabah, 16 Şubat 1338, 16 Şubat 1922.
- 174) Perişan Düşünceler, Peyam-Sabah, 20 Şubat 1338, 20 Şubat 1922.
- 175) Naci ve Nesr-i Naci, Peyam-Sabah, 23 Şubat 1338, 23 Şubat 1922.
- 176) Dr. Behçet Sabit Bey'e, Peyam-Sabah, 27 Şubat 1338, 27 Şubat 1922.
- 177) Sene Başı, Peyam-Sabah, 2 Mart 1338, 2 Mart 1922.
- 178) İbsen 1, Peyam-Sabah, 6 Mart 1338, 6 Mart 1922.
- 179) Beyoğlu Caddesi, Peyam-Sabah, 9 Mart 1338, 9 Mart 1922.
- 180) İbsen 2, Peyam-Sabah, 13 Mart 1338, 13 Mart 1922.
- 181) İbsen 3, Peyam-Sabah, 15 Mart 1338, 15 Mart 1922.
- 182) Yanlış ve Doğru Düşünüş, Peyam-Sabah, 20 Mart 1338, 20 Mart 1922.
- 183) İbsen 4, Peyam-Sabah, 23 Mart 1338, 23 Mart 1922.
- 184) İbsen 5, Peyam-Sabah, 27 Mart 1338, 27 Mart 1922.
- 185) Terbiye Meselesi, Peyam-Sabah, 30 Mart 1338, 30 Mart 1922.
- 186) Edebiyat-ı Avam, Peyam-Sabah- Sabah, 3 Nisan 1338, 3 Nisan 1922.
- 187) Redd u Tekzib, Peyam-Sabah, 4 Nisan 1338, 4 Nisan 1922.
- 188) İbsen 6, Peyam-Sabah, 6 Nisan 1338, 6 Nisan 1922.
- 189) Heyecan-ı Bedii ve İnkılabât-ı Edebiye, Peyam-Sabah, 10 Nisan 1338, 10 Nisan 1922.
- 190) Dostoyevski 1, Hayatı, Peyam-Sabah, 13 Nisan 1338, 13 Nisan 1922.
- 191) Hissiyat ve Makulat, Peyam-Sabah, 17 Nisan 1338, 17 Nisan 1922.
- 192) Cereyan-ı Efkar, Peyam-Sabah, 20 Nisan 1338, 20 Nisan 1922.
- 193) Dostoyevski 2, Tasviri ve Terbiye-i Fikriye ve Ruhîyesi, Peyam-Sabah, 22 Nisan 1338, 22 Nisan 1922.
- 194) Yeni Bir Üslub-ı Temaşa, Peyam-Sabah, 24 Nisan 1338, 24 Nisan 1922.
- 195) Dostoyevski 3, Asârı ve Nazariyatı, Peyam-Sabah, 27 Nisan 1338, 27 Nisan 1922.
- 196) Oruç ve İftar, Peyam-Sabah, 29 Nisan 1338, 29 Nisan 1922.
- 197) Zendostların Ruhü, Peyam-Sabah, 30 Nisan 1338, 30 Nisan 1922.
- 198) Faideli Kitaplar, Peyam-Sabah, 1 Mayıs 1338, 1 Mayıs 1922.
- 199) Güzel Bir Kitap, Peyam-Sabah, 2 Mayıs 1338, 2 Mayıs 1922.
- 200) Edebiyat-ı Havas, Peyam-Sabah, 3 Mayıs 1338, 3 Mayıs 1922.
- 201) Gönül Meselesi, Peyam-Sabah, 4 Mayıs 1338, 4 Mayıs 1922.
- 202) Mevsim-i Sıyâm, Peyam-Sabah, 5 Mayıs 1338, 5 Mayıs 1922.
- 203) İşsizler, Peyam-Sabah, 6 Mayıs 1338, 6 Mayıs 1922.
- 204) Zemanenin Kibar İftarı, Peyam-Sabah, 7 Mayıs 1338, 7 Mayıs 1922.

- 205) Ramazan Cereyanı, Peyam-Sabah, 8 Mayıs 1338, 8 Mayıs 1922.
- 206) Zerrat-ı Efkâr, Peyam-Sabah, 9 Mayıs 1338, 9 Mayıs 1922.
- 207) Ramazan Eğlenceleri 1, Peyam-Sabah, 10 Mayıs 1338, 10 Mayıs 1922.
- 208) Kanlı Sevdalar, Peyam-Sabah, 11 Mayıs 1338, 11 Mayıs 1922.
- 209) Harab-ı Vatanda, Peyam-Sabah, 12 Mayıs 1338, 12 Mayıs 1922.
- 210) Bolşevistanda, Peyam-Sabah, 13 Mayıs 1338, 13 Mayıs 1922,
- 211) Ramazan Eğlenceleri 2, Peyam-Sabah, 14 Mayıs 1338, 14 Mayıs 1922.
- 212) Sanat-ı Taallüm 1, Peyam-Sabah, 15 Mayıs 1338, 15 Mayıs 1922.
- 213) Sanat-ı Taallüm 2, Nasıl Tahsil Etmeli, Peyam-Sabah, 16 Mayıs 1338, 16 Mayıs 1922.
- 214) Sanat-ı Taallüm 3, Tederrüs ve Mütalaa, Peyam-Sabah, 17 Mayıs 1338, 17 Mayıs 1922.
- 215) Sanat-ı Taallüm 4, Ne Öğrenmeli, Peyarn, Sabah, 18 Mayıs 1338, 18 Mayıs 1922.
- 216) Sanat-ı Taallüm 5, Fikr u His, Peyam-Sabah, 19 Mayıs 1338, 19 Mayıs 1922.
- 217) Ramazan Gezintisi, Peyam-Sabah, 20 Mayıs 1338, 20 Mayıs 1922.
- 218) Yine Nezaket, Peyam-Sabah, 21 Mayıs 1338, 21 Mayıs 1922.
- 219) Yeni Bir Tasavvuf 2, Peyam-Sabah, 11 Eylül 1338, 11 Eylül 1922.
- 220) İzmihlal-i A'dâ, Peyam-Sabah, 14 Eylül 1338, 14 Eylül 1922.
- 221) Yeni Bir Tasavvuf 3, Peyam-Sabah, ,18 Eylül 1338, 18 Eylül 1922.

Görüldüğü üzere Cenab, kısa bir zaman dilimi denebilecek bir sürede çeşitli fikirler ortaya koymuş ve edebiyat, siyaset, sosyal problemler, estetik, nesir, şiir gibi konular etrafında fikir yürütmüştür. Şu da ifade edilmelidir ki bu çalışmada ortaya konmak istenen ve üzerinde çalışılan metinler seçilirken Cenab'ın -genel olarak edebiyat merkez olmak üzere- çeşitli konulardaki fikirleri ve bakış açısı gün yüzüne çıkarılmak istenmiştir. Bu sebeple Cenab'ın doğrudan edebiyata müteallik olmayan yazıları da onun farklı taraflarını ve dünyalarını görmek ve anlamak açısından çalışılmaya değer bulundu.

Otuz dört yazıdan müteşekkil bu çalışmada genel itibariyle her metnin içinde temas edilen bir konu bulunsa da metnin tamamını oluşturan bütüne bakıldığında metnin kollarının da olduğu görülebilecektir. Bu sebeple aslında metinler geçişli metinler olup her metnin içinde değişik yönleriyle bir çeşitlilik söz konusudur. Lakin genel bir bakışla yazarın üzerinde durduğu metinler şöyle tasnif edilebilir:

- 1) Edebiyat
- 2) Sosyal Hayat
 - a) İslamiyet

- b) Kıyafet
 - c) Medeniyet
 - d) Devlet
 - e) Ahlak
- 3) Eğitim
 - 4) Siyaset
 - 5) Sanat

Bazı başlıklar altındaki yazılar kronolojik olarak şöyle sıralanabilir:

Edebiyat:

- 1) “Abdülhak Hâmid Sahra 1” (18 Eylül 1335-1919)
- 2) “Abdülhak Hâmid Sahra 2” (25 Eylül 1335-1919)
- 3) “Abdülhak Hâmid Hacle” (2 Teşrin-i Evvel 1335-1919)
- 4) “Edebiyatımız ve İran Mukallidliği” (11 Kanun-ı Evvel 1335-1919)
- 5) “Edebiyatımızda İran Mukallidliği” (18 Kanun-ı Evvel 1335-1919)
- 6) “Edebiyatımızda İran Mukallidliği” (1 Kanun-ı Sani 1336-1920)
- 7) “Edebiyatımızda İran Mukallidliği” (8 Kanun-ı Sani 1336-1920)
- 8) “Edebiyat-ı Askeriyemiz” (31 Ağustos 1336-1920)
- 9) “Edebiyat Delikanlılarına” (30 Eylül 1336-1920)
- 10) “Edebiyat ve Siyaset” (3 Mart 1337-1921)
- 11) “Şiir ve Musiki” (7 Temmuz 1337-1921)
- 12) “Kim Şairdir?” (11 Ağustos 1337-1921)
- 13) “Edebiyatımızın Asr-ı İkbali” (22 Kanun-ı Evvel 1337-1921)
- 14) “Kadı Burhaneddin Divanı ve Şiiri” (2 Şubat 1338-1922)
- 15) “Nesr-i Naci ve Nesr-i Şair” (9 Şubat 1338-1922)
- 16) “Naci ve Nesr-i Naci” (23 Şubat 1338-1922)
- 17) “Edebiyat-ı Avam” (3 Nisan 1338-1922)
- 18) “Heyecan-ı Bedii ve İnkılabat-ı Edebiye” (10 Nisan 1338-1922)
- 19) “Dostoyevski 1 Hayatı” (13 Nisan 1338-1922)
- 20) “Dostoyevski 2 Tasviri ve Terbiye-i Fikriyesi ve Ruhu” (22 Nisan 1338-1922)
- 21) “Dostoyevski 3 Asarı ve Nazariyatı” (27 Nisan 1338-1922)
- 22) “Edebiyat-ı Havas” (3 Mayıs 1338-1922)

Sosyal Hayat:

- 1) “Temeddün Edelim Eğer Yaşamak İstiyorsak” (9 Ağustos 1336-1920)
- 2) “Kıyafet Meselesi” (18 Teşrin-i Evvel 1336-1920)
- 3) “Yarıñki Efkâr-ı İslâmiye” (13 Kanun-ı Sani 1337-1921)
- 4) “İki Düşünüş” (20 Kanun-ı Sani 1337-1921)
- 5) “Kırık Kalemler” (14 Mart 1337-1921)
- 6) “Yalan ve Ahlak” (22 Eylül 1337-1921)
- 7) “Yanlış ve Doğru Düşünüş” (20 Mart 1338-1922)

Eğitim:

- 1) “Zavallı Terbiyemiz” (10 Kanun-ı Sani 1337-1921)
- 2) “Mekteb ve Medrese” (7 Şubat 1337-1921)
- 3) “Yazımız ve İmlamız” (5 Eylül 1337-1921)

Siyaset:

- 1) “Felsefe-i İttihad ve Felsefe-i İtilaf” (20 Mayıs 1337-1921)

Sanat:

- 1) “Sanayi-i Nefisemiz” (3 Teşrin-i Sani 1337-1921)

Daha önce de ifade edildiği gibi her ne kadar yazıların tasnif edilebileceği bir kategori bulunsa da yazıların kendi içerisindeki zenginliği onların tek bir kalıba girmesini engellemektedir. Kanaatimizce bu husus Cenab’ın nesrin hareket sahasını çok iyi bilmesinden kaynaklanmaktadır. Dahası Cenab, bu yazılarda bazı meseleler üzerinde durup hâdiseleri tenkit ederken bizim önümüze resmi getirmeye çalışmaktadır. Bu durum Cenab’ın tenkit ile alakasını ortaya çıkarmaktadır. Cenab’ın uygulamak istediği tenkidin amacı, metnin kusurlarını ve kısımlarını ortaya koymak değil, kıymetini ve mahiyetini ortaya koymaktır. (Ercilasun,2004,68)

Bu gaye ve düsturla yazılarını kaleme alan Cenab’ın bulunduğu kültür zemini, Batı dünyasına meyilli olduğu için yazılarının muhtevasında bu tesiri görmek mümkündür. Yazıları arasında yabancı yazarların, bazı Fransızca terimlerin yahut

dönemin meşhur sanatçıların isimlerinin yer alması bu sebeptendir. Bu kültür zemini onda bir değerlendirme ve tenkit kabiliyeti de husûle getirmiştir.

Cenab Şehabeddin'in Batı ile olan münasebeti sanat anlayışının gelişmesinde ve ilerlemesinde etkili olmuştur. Tanzimat devrinden sonra gelen Servet-i Fünun edebiyatında Batı ile olan ilişki bir önceki devre göre artmış ve sanat akımları, edebiyatla ilgili düşünceler, siyasi alanda meydana gelen hâdiseler Batı ile Doğu arasındaki ilişkileri daha da farklılaştırmıştır. Cenab'ın Batı ile olan münasebetinin yanı sıra içinde yaşadığı dünya hakkında da çok yönlü bir şahsiyeti bulunmaktadır. Şiirlerine ve nesirlerine bakıldığında Arapça'ya, Farsça'ya ve Fransızca'ya hâkim olduğu rahat bir şekilde görülebilmektedir. Bütün bunlar göz önüne alındığında Cenab'ın yazmış olduğu yazıların mahiyeti ve niteliği daha iyi anlaşılabilir.

Servet-i Fünun edebiyatı içerisinde önemli bir edebi şahsiyet olan Cenab, dönemine tanıklık etmiş, içinde yaşadığı devrin kaydını tutmuştur. Bunu yaparken yazılarını, zamanın akışıyla beraber silinip gidecek şekilde değil insanın olduğu her çağda geçerli olabilecek kurallar üzerinde oturtmuştur. Çünkü zaman değişse de insan ve insanı kuşatan meselelerin benzerliği hep aynı olagelmıştır. Cenab'ın bazı yazıları dili sadeleştirilerek günümüzde bir köşe yazısı olarak neşredilirse bir asır öncesinden yazılmış bir metin olduğu asla anlaşılacaktır. Bu sebeple Cenab'ın bu noktada başarılı bir nesir yazarı olduğu söylenebilir.

Cenab, Batı ile olan münasebeti neticesinde Batı yazarlarını iyi bilmekte ve onların edebi anlayışları hakkında bilgi sahibi bir edebi şahsiyet mertebesinde bulunmaktadır. Ama Batı yazarlarını okurken kendi bulunduğu dünya ile irtibatını kesmemiş dönemin eserlerini de incelemeye çalışmıştır. Söz gelimi *Peyam-Sabah* gazetesinde Abdülhak Hâmid ve eserleri hakkında bazı yazılar yazmıştır. Bu yazılar "*Abdülhak Hâmid Sahra 1*", "*Abdülhak Hâmid Sahra 2*", "*Abdülhak Hâmid Hacle*" olarak karşımıza çıkmaktadır. Cenab'ın "*Abdülhak Hâmid Sahra 1*" yazısında değindiği temel meseleler şiirin kafiyeden kurtulması, tabiatın şiire gerçek manasıyla dahil olması, güzellik, şair ve şiir hakkında nazarın değişmesi olarak ifade edilebilir. Cenab'ın "*Fikirlerimiz birkaç seneden beri saplanan bir zincir ile artık kafiyelere bağlı değildir.*" cümlesindeki azat edilmişlik ruhu oluşan ve değişen yeni bir estetiğin de habercisi olmuştur. Abdülhak Hâmid'in *Sahra*'da yaptığı şeyi "*İlk defa olarak dimağımız istibdâd-ı elfâzdan kurtuluyordu.*" cümlesiyle açıklaması şüphesiz yeni

edebiyatın kafiye, mazmun, ölçü, şiirde kullanılması gereken kelimeler ile alakalı fikirlerini de göstermektedir. Cenab'ın *Sahra*'yı değerlendirdiği "*Sahra 1*" yazısında karşımıza çıkan ve yazarın önemli olarak gördüğü en önemli vasıf tabiatın bizzat kendisinin konu olarak kabul edilmesidir. Klasik edebiyatta karşımıza çıkan tabiat görüntüsü onun bizzat ele alınmasından ziyade bir geçiş yolu olarak kullanıldığını göstermektedir. Şairler şiirlerinde tabiatı yararlanmışlardır fakat bu yararlanma şekli sadece tabiat üzerinden bir hedefe gitmek olarak algılanmıştır. Bu hususta Abdülhak Hâmid'in tabiatla alakalı bir çığır açtığını söyleyen Cenab, Hâmid'in edebiyatımızdaki konumunun Chateaubriand'ın Fransız edebiyatındaki konumundan daha geniş ve etkili olduğunu dile getirir. Sahra'yı değerlendirirken tabiatın sanatla alakasına da temas eden Cenab, sanatkârın tabiatla asla alakasını kesmemesi gerektiğini ifade eder. "Hâlbuki sanatkâr-ı hakiki hiçbir zaman tabiat ile kat'-ı alâka etmemek lazım gelir ve etmek teşebbüsünde bulununca yalnız tabiat değil sanatın da haricinde kalır." Cenab'ın burada sanat ve tabiat arasında kurduğu irtibat kayda değer bir bağıdır. O, tabiatı uzak durmayı aynı zamanda sanattan da uzak durmak olarak telakki ettiği için sanatı bir nevi fikir hâline gelmiş ve fikir olarak müşahhas hâle gelmiş tabiat olarak kabul etmektedir.

Cenab'ın Sahra hakkındaki değerlendirmeleri "*Abdülhak Hâmid Sahra 2*" yazısıyla devam etmiştir. Burada dikkat çeken en mühim ayrıntılardan birisi Cenab'ın, Hâmid'in tabiatı yansıtan şiirlerinde yaptığı şeyin fotoğraf çekmek ya da resim yapmaktan ziyade şairin tabiatı "kendisi" gözleriyle bakması ve tabiatı bu pencereden görmesi olmuştur. Burada Cenab'ın üzerinde durmak istediği meselenin "şairin şahsiyeti" olduğu açık bir şekilde görülmektedir. Zira Cenab'a göre şair, hariçten elde ettiği, topladığı şeyleri kendi sanatkâr şahsiyetinde süzüp ifade etmelidir. Aksi takdirde olacak olan sadece bir taklitten ibaret olacaktır. Bu hususu "*Kim Şairdir?*" yazısında da dile getiren Cenab, "Şair o adamdır ki kâinât-ı mer'ıye ve gayr-ı mer'ıyeyi bize kendi adese-i rûhundan geçirdikten sonra alacakları eşkâl-i bedî'ıye ile gösterir. Bu hususta en ziyade isâbet-i nazar ve isâbet-i bedî'ıye gösteren en büyük şairdir." ifadelerini kullanırken yukarıda zikredilen hususa değinmiş ve iyi bir şairin niteliğinin anlaşılması için şairin hariçteki eşyayı ruhundaki mercekten ne kadar geçirmiş olduğuna bakılması gerektiği üzerinde durmuştur.

Cenab'ın yazılarında temas ettiği meselelerden birisi de edebiyatımız ve edebiyatımızın İran edebiyatı ile olan münasebetidir. Cenab'ın bu meseleye kıymet verdiği, yazılara silsile hâlinde devam etmesinden anlaşılmaktadır. Artık yeni bir güzellik anlayışının edebiyata ve sanata hâkim olması geçmişle hesaplaşmayı elzem hâle getirdiğinden dolayı Cenab, klasik edebiyatımızın İran edebiyatıyla ilişkisini tenkit edici bir üslupla değerlendirmiştir. Ona göre Türklerin İran edebiyatını örnek almalarının sebeplerinden birisi Türklerin İslam öncesi dönemde felsefe ve şiir yaratımına müsait bir yapısının olmayışdır. Osmanlılardan önce Selçukluları zikreden Cenab, Selçukluların 11. asırda İran'a göç ettiklerinde bedevi bir aşiret olduğunu ve daha sonra İran'dan aldıkları nurla medeniyet derecesine yükseldiklerini ifade etmiştir. Cenab, daha sonra Ertuğrul Bey'in Konya'ya geldiğini ve orada ilim ve edebiyat lisanı olarak Farsça'yı kullanan bir müreffeh cemiyet bulduğunu dile getirmiştir. Böylelikle Osmanlıların aslında ilk büyük edebiyat olarak İran edebiyatını tanıdıklarını ve bu edebiyatta da garip bir şekilde beş altı yüz sene sebat ettiklerini tenkit etmiştir. Cenab'ın İran mukallitliği hususunda tenkit ettiği meseleler şöyle özetlenebilir:

- 1) Osmanlılar İran edebiyatıyla tanıştıklarında edebiyatın bir türlü olduğunu düşünmüşler ve bu edebiyatın da İran edebiyatı gibi olması gerektiği üzerinde fikir yürütmüşlerdir.
- 2) Türkler, İran edebiyatının edebi usullerini en küçük ayrıntılarıyla kabul edip almışlardır.
- 3) Bu edebi usullerin kendi edebiyatlarına, irki istidatlarına muvafık olup olmadığı hususunda düşünmemişlerdir. Bu kuralları fitri yapılarına göre düzeltme tutumundan da uzak durmuşlardır.
- 4) Bilakis kendi fikirlerinden vazgeçip, nazariyelerini İran şairlerinin nazariyelerine yaklaştırarak mümkün merteye İran gözüyle bakmayı ve İran dimağıyla düşünmeyi daha münasip bulmuşlardır.
- 5) Kendi tabii meyillerine göre bir edebiyat oluşturamayanlar sanatta ya akamete uğrarlar ya da tasannu hatasına düşerler. Bu tasannunun sebebi İran şairlerini taklit etmek olmuştur.
- 6) Arapça ve Farsça'dan kelime alınırken ihtiyaç göz önüne alınmamış belki lüzumu hissedilen bir kelimeyle beraber birçok gereksiz kelime lisanımıza dahil olmuştur.

- 7) Lafızlarını aldığımız memleketlerin az çok fikirleri ve hisleri de edebiyatımıza dahil olmuştur.
- 8) Bir taraftan estetik meselelerde İran tesiri kabul edilirken felsefi ve içtimai meselelerde de Arapça'nın tesiri kabul edilmiştir.
- 9) Tasavvuf İran tesiri ile beraber edebiyatımıza girmiş olup tasavvuf olmadan neredeyse hiçbir şiir anlayamamaktadır.
- 10) İranlılar enfüsi biz ise afakiyiz. Bu yüzden iki milletin oluşturacağı edebiyat birbirinden farklı olmalıdır. Ne var ki bu gözetilmemiş ve taklit ortaya çıkmıştır.
- 11) Türkler İran edebiyatını örnek alırken İran edebiyatına aslında bir “zeyl-i Osmanî” yazmış oldular.
- 12) İran edebiyatı taklit edilirken edebiyattaki lafızların aktarılması yoluyla yeni bir edebiyatın vücuda getirilebileceği düşünülmüştür. Lakin edebiyat lafızların bir dilden bir dile tercümesinden ibaret değildir ve kendi zatı itibarıyla, bütün taraflarıyla kendisine has bir konum ortaya koymalıdır.

Cenab, Türklerin İran edebiyatını taklit etme meselesini tartışırken meseleye farklı taraflardan bakmayı ihmal etmemiştir. Gerek lafız, estetik, fikir tarafıyla gerekse İran'ın ve bu coğrafyanın insanı üzerinde çeşitli fikirler ortaya koymuş ve bu fikirlerini edebiyatı merkeze alarak detaylandırmıştır. “*Edebiyatımızın Asr-ı İkbâli*” adlı yazısında da İran edebiyatının taklit edilmesinden yakınan Cenab şunları dile getirir: “Çok arzu olunurdu ki bu cereyan doğrudan doğruya kalb-i milletten tav'an doğmuş olsun ve bundan hiçbir ecnebi tesir bulunmasın. Hâlbuki maalesef itiraf edeceğiz, öyle değildir. O devrin edebiyatı gibi rağbet-i edebiyesi de İran'dan inikas etti. O zamanlarda Osmanlı irfanı için İran öyle bir mâhiyet-i i'tibâr almıştı ki bugün o mahiyeti ancak Avrupa'yı düşünmekle tahmin edebiliriz. Asr-ı hâzırda Avrupa nasıl hazîne-i ma'ârif gibi telâkki olunuyorsa o devirde İran da öyle idi. Menba'-ı nûr olmak üzere bilâd-ı Fârs tanılırdı, edebiyat-ı İran'a vâkıf olmayan Türk'e münevver denmezdi.” İran etkisini bu sözlerle ifade eden Cenab, yazının devamında Lalî isminde bir adamın hikâyesine temas etmiştir. Bu adamın İran'dan gelip Acem olduğunu ve bu sebeple de Fatih'in sarayında itibar gördüğünü beyan eden Cenab, Lalî'nin daha sonra Türk olduğu anlaşılınca nasıl itibarsız bir şekilde saraydan atıldığını ve hiçbir kıymetinin kalmadığını yazmıştır. Cenab'ın hiç şüphesiz bu

hikâyeyi nakletmesindeki gayesi, İran tesirinin ne kadar ciddi bir seviyede olduğunu göstermektedir.

Bir başka yazısı olan “*Temeddün Edelim Eğer Yaşamak İstiyorsak*”ta Cenab’ın üzerinde durduğu konular medenileşme, ilerleme, cemiyetin sorunları ve toplumsal problemleri iç dinamiklerde arama, adil bir sistem olarak özetlenebilir. Cenab, bu metinde ele aldığı medenileşmeyi ilerleme açısından üç husus olarak ifade eder: “terakkiyât-ı sıhhiye, terakkiyât-ı fikriye, terakkiyât-ı ahlâkiye” Yani Cenab için medeniyetin olduğu bir ülkede sağlık, fikir ve ahlak açısından üç türlü ilerleme ve gelişme olmalıdır. Cenab’ın bu yazısında her ne kadar “yaşamak istiyorsak” ifadesi medeniyetler arasında yaşamayı düşündürtse de bu hem böyledir hem de gerçek manasıyla somut bir yaşamadır. Zira Cenab, Türkiye ile gelişmiş ülkelerin ortalama yaşam sürelerini de bahsedilen medenileşme dairesinin içine alır. Ona göre medeni bir ülkede bulunan her vatandaşın ortalama yaşam süresi uzundur. “Terakkiyât-ı sıhhiyenin mısradaki ömr-i vasatîdir. Bir hey’et-i müctemi’a ne kadar medeni ise o kadar uzun bir ömr-i vasatîye nail olur. Bugün ömr-i vasatînin hadd-i a’zamını İngiltere ve Norveçya’da buluyoruz.” Cenab, görülüyor ki sadece ortalama yaşam süresinin medeniyetle ilişkisine değinmiyor aynı zamanda çağdaş ülkelerin durumundan da haberdar görünmektedir. İngiltere ve Norveç hakkında fikirlerini açıkladıktan sonra Türkiye’nin durumunu göz önüne getiren Cenab, ortalama yaşam süresini, eğitimden yoksun olma durumunu, hapisanelerdeki suçlu ordusunu şöyle dile getirir: “Bir defa kendi hâlimizi der-pîş edelim. Ale’l-vasat yirmi beş seneden ziyade yaşayamıyoruz. Yüzde doksan beşimiz nimet-i ma’âriften mahrum, mücrimîn ordusu hapisanelerden taşıyor ve hiç kimse nefsinin me’mûnu’t-ta’arruz hissetmiyor. Bu mukayese bize rütbe-i medeniyetimiz hakkında katiye karib bir fikir verir.”

Cenab’ın bu yazıda değindiği belki de göze çarpan en ilginç noktalardan birisi Avrupa dostluğunu eleştirenlere karşı sert bir tavır takınması ve tehcir kanununu eleştirmesidir. Ayrıca gayrı müslimlere uygulanan politikanın da adil bir politika olmadığı görüşü üzerinde durmuştur. “Bu tedâbîr-i ibtidâiyeyi dahi ittihaz ettik mi? O hâlde nasıl vukuattan haber ve menfaat ve Avrupa’dan hulus ve muvâlât umabilirdik? Ve vahşice tehcir ve yırtıcı hayvanlar gibi taktik eden bir hükümetten âlem-i medeniyet niçin ve nasıl dostu olacaktı? Diyâr-ı medeniyette adliye kararı ile mahkûm olmaksızın hiç kimse yerinden kımıldatılamaz. Biz kadın, çocuk, ihtiyar

yığın yığın cemâ'ât-ı gayr-ı müslimeyi nefy u katl için hangi mahkeme ilâmına istinad ettik?” Cenab’ın bu konuda bir hayli sert bir tavır tutunduğu görülmekle beraber o, ayrıca Avrupa ile olan ilişkimizdeki zedelenmelerin ve ayrılıkların aslında bizim vahşi meziyetlerimizden dolayı vuku bulduğunu ifade etmiştir.

Cenab’ın siyasi konulara ilişkin bazı yazılarında sert tenkitler bulunabilmektedir. Nitekim “*Temeddün Edelim Eğer Yaşamak İstiyorsak*” isimli yazısında bu sert tenkitlerini hiç çekinmeden dile getirmiştir. Cenab, tabiat olarak da siyasete değil edebiyata meyillidir. Bu sebeptendir ki onun fikirlerinde gördüğümüz bu husus aslında şahsiyetiyle alakalı bir durumdur. 19 Kanun-ı Sani 1338-1922 yılında kaleme aldığı “*Hekimlik*” isimli yazısında ince ve naif bir şahsiyete sahip olduğu şu satırlarla daha iyi anlaşılmaktadır: “Bana sık sık sorarlar: “Niçin hekimlik etmiyorsun?” Bu suale mevsimin derece-i harâretine ve esen rüzgârın istikametine tâbi, baştan savma bir cevap veririm. Hakikatte beni icrâ-yı tabâbetten men eden pek çok sebepler vardır. Biri şu ki hasta kokusu bana ağır gelir. Bir müteverrimin sıvışık, terli göğsüne kulağım ma’a’l-memnûniye yaslanmaz. İltihâb-ı kasabât ile uğraşmaktansa kitap edebiyat ile meşgul olmayı tercih ederim.” Cenab’ın şahsiyetindeki bu durum “*Edebiyat-ı Askeriyemiz*” isimli yazısında da karşımıza çıkmaktadır. Cenab, kendisini zorbalığın yahut kuvvetin tarafında değil edebiyat tarafında görmüştür. “Eminim ki Fuad Bey terakkiyât-ı müsellaha ile inkişâfât-ı bedî’iye arasındaki zıddiyeti pek iyi bilir. Bilir ki kılıç bilhassa kalemin zararına kuvvetlenir.” ifadeleriyle bu durumu dile getiren Cenab, kılıç ve kitap arasındaki bu ilişkiyle alakalı tavrını ortaya koymuştur.

Daha önce zikredildiği gibi Cenab, medenileşme ile ilgili bazı fikirler ortaya koymuş ve bizim nasıl medeni bir ülke olacağımız hakkında birtakım düşünceler ortaya atmıştır. “*Kıyafet Meselesi*” isimli yazısında medenileşme üzerinden bazı tenkitler yapmaya devam eden Cenab’ın ele aldığı konu bu sefer kıyafet olmuştur. Ona göre eğer medeni bir ülkede yaşıyorsak kıyafetlerimize özen göstermeli ve kıyafetlerimizin kirli, yırtık yahut kötü görünecek vaziyette olmamasına dikkat etmeliyiz. Çünkü Cenab’a göre kıyafet bizim kim olduğumuzu gösteren bir ayna hükmündedir. “Galiba Balzak’tır, kravatına bakayım kim olduğunu söylerim der.” gibi cümlelerle fikirlerini ortaya koymuş ayrıca erkekte olsun kadında olsun giyilen elbisenin de estetikle uyuşması gerektiğini ifade etmiştir. “Erkekte olsun kadında

olsun ss, çirkin ve soğuk düşmemek için bütün sanâyi’-i neffisenin himayesine muhtaçtır.” diyen Cenab, herkesin son derece iyi, Şık ve kusursuz giyinmesinden ziyade herkesin kendisine uygun bir kıyafetle sosyal hayat içerisinde medeni bir Şekilde hayatına devam etmesi gerektiğini ifade etmiştir. Cenab’a göre kıyafet medenileşmenin sembolüdür ve insanlar arasındaki saygıyı, sevgiyi kuvvetlendirecek mahiyettedir. Ayrıca ona göre uygun bir kıyafet, kişinin sosyal hayatla ilişkisini tesis edebildiği gibi kişinin kendisine olan hürmetini de artırmaktadır. Aslında Cenab’ın asıl değinmek istediği Şey kıyafetin bizzat elbisenin kendisi değil kıyafetin sosyal hayatta yaratacağı olumlu etkidir. Nitekim yazısının sonunda “Eminim ki kıyafetimizde dikkat bize pek çok iyi adetler kazandıracaktır.” diyen Cenab, kıyafetin hem estetik açıdan toplumun bütününe güzel bir görüntü kazandıracadığını düşünmekte hem de kıyafetle beraber toplumun genelinde olumlu bir değişim olacağını düşünmektedir.

Cenab’ın yazıları arasında temas ettiği konulardan birisi de eğitim konusudur. “Zavallı Terbiyemiz” isimli yazıda Cenab’ın eğitim hususunda tenkit ettiği noktalar Şöyle sıralanabilir: eğitim sisteminin yetersizliği ve aksaklıkları, okulların öğrenciyi hayata hazırlayamayacak kadar donanımsız olması, az ve iyi öğrenememe problemi, eğitim sisteminin zorluğu, neyin nasıl öğretileceği sorunu, nazariyat ile zihinlerin doldurulması. “Eğer benim tahminim hilafına olarak bizde bir siyâset-i ma’rif mevcut ise onu Şu iki sözle icmal edebilirim: Bu da lazım!” diye yakınan Cenab, okullardaki yoğun programı tenkit etmekle beraber bu yoğun programın öğrenciler üzerindeki kötü tesirlerinden bahsetmiş ve bu yoğun programın hakikatte ğrenci için hayata hazırlayıcı bir unsur olmayışından Őikyet etmiştir. Cenab, müfredatın derslerle doldurulup sadece teori ile geçen eğitim hayatının sonraki dönemlerde bireyin yaşayışı içerisinde hiçbir işe yaramadığını ifade etmiş ayrıca verilen eğitimin ğrenci için oldukça zor olduğunu dile getirmiştir. Cenab’ın eğitim hususunda üzerinde durduğu başka bir nokta ise öğrencinin sadece ve sadece bir “sınav kahramanı” olmasıdır. “Bu cihetle talim ve terbiyemizin Şerâit-i hzırasında en alışkan ve en zeki Şakird bütün ecr-i met’ibi olarak ancak bir imtihan kahramanı olabiliyor.” diyerek görüşlerinde bu konuya temas eden Cenab, ğrencinin her Şeyi ezberleyip, kafasını teorik bilgilerle doldurmaktan ziyade “az ve iyi” öğrenmesi gerektiğini söylemiştir. Terbiyeyi sadece fikri pencereden telakki etmeyen Cenab, ahlaki ve bedeni olarak da terbiyenin uygulanması taraftarıdır. Çünkü ona göre

terbiye, sadece bir türlü değildir ve bu üç terbiye birbirine istinat ederek birbiri içerisinde bulunup öğrencinin terbiyesi hususunda tamamlayıcı birer unsur teşkil etmektedirler.

Fikri terbiyede görüşlerini ifade ettikten sonra beden ve ahlak terbiyesine değinen Cenab, bu iki terbiye konusunda da eksiklikler aktarmıştır. Beden terbiyesi hakkında okulların yaptığı uygulamaları eleştiren yazar, okulların bu konuda ya ifrata gittiklerinden ya da tefrite gittiklerinden söz etmiştir. Örneğin bazı okullar beden terbiyesini her şeyin üzerinde tutarak diğer dersleri aksatmışlar bazı okullar ise müfredata neredeyse beden terbiyesini hiç koymamışlardır. Meşrutiyetten evvel beden terbiyesinin hemen hemen tamamen terk edildiğini ifade eden Cenab, o dönemde Rıza Tevfik ve Selim Sırrı gibi kendi kendilerine egzersiz ve çalışma yapanların da çevre tarafından “hoppa” şeklinde telakki edildiklerini söylemektedir. Ahlak terbiyesi açısından da duruma iyi bir gözle bakmayan Cenab, ahlak eğitiminde de vaziyetin yaklaşık olarak diğerleri gibi olduğunu ifade etmiştir. Üç terbiyeyi değerlendirdikten sonra çözüm için öneriler getiren Cenab, hakiki mektebin ancak hayat olduğu üzerinde vurgu yapmıştır. Programların öğrencilerin beyinlerine teorik bilgileri yüklemekle başarılı olamayacaklarını dile getiren Cenab, öğrenciye hayat için ileride yüklenmeye mecbur kalacakları bilgilerin verilmesinin altını çizmiştir. Çünkü Cenab’a göre dimağı kuvvetlendirmenin şartı onu yormamaktan geçmektedir. Bundan dolayı o, çözüm getirirken sosyalistlerin çözüm olarak sundukları “üç sekiz” programının kabul edilebilir olduğu fikri üzerinde durmuştur. Bu program “sekiz saat uyku, sekiz saat sa’y, sekiz saat de teneffüs ve teferrüç” olarak düzenlenmiş olup bu sekiz saatler de Cenab’a göre kendi içerisinde bölümlere ayrılmalıydılar.

Cenab’ın yazılarında üzerinde durduğu başka bir mesele de İslamiyet’in çok eşlilik, tasvir ve heykel yasağı, esirlik konularında öne sürdüğü fikirlerdir. “*Yarımkî Efkâr-ı İslâmiye*” isimli yazıda bu konuları tartışırken aslında İslamiyet’in ilk zamanlarda bunları bir hikmete binaen meşru gördüğünü ifade eden Cenab, artık bundan sonra bu tür anlayışların değişmesi gerektiğinin altını çizmiştir. Örneğin çok eşlilik bahsinde cahiliye dönemi Arap coğrafyasında çok eşliliğin bir sınırının olmadığını dile getiren Cenab, İslamiyet’in bunu belli bir sayıyla sınırladığını ve böyle yapmasaydı inkişafına ve genişlemesine engel teşkil edebileceğini söylemiştir. Yazısının girişinde uzun süren anlayışlar ve dinlerin sosyal hayat içerisinde artık

tamamen yerleştikten ve oturduktan sonra değişmeyeceğini ve bu tür inanışların bunun neticesinde değiştirilemeyeceğini ifade eden Cenab, İslamiyet'in artık cahiliye devrine dönemeyeceğini ve kimsenin buna muktedir olamayacağını ifade etmiş ve bu sebeple de çok eşlilik, tasvir ve heykel yasağı gibi meselelerin hâlâ sürdürülüyor olmasını makul görmemiştir. Kısaca söylemek gerekirse Cenab, bir zamanlar İslamiyet'in lehine olan uygulamaların ve anlayışların bugün için geçersiz ve etkisiz kaldıklarından dolayı bu uygulamaları ve anlayışları devam ettirmenin uygun olmadığını, buna da lüzum olmadığını savunmuştur. Ona göre zaman değişmekte ve anlayışlar dönüşüme uğramaktadır. Bu ortam içerisinde İslamiyet'in de zamanın değişim ve dönüşümüne paralel olarak birtakım anlayışlar kabul etmesini önermiştir.

Cenab, tasvir ve heykel yasağını da çok eşlilik gibi değerlendirmiştir. Ona göre İslam'ın ortaya çıkıp genişlemeye başlamasından sonra tekrar putperestliğe dönülmemesi için İslam, tasvir ve heykel yasağı getirmiştir fakat bunları bugün devam ettirmenin bir manasının da olmadığını ilave etmiştir. İslam'ın bu tür uygulamalarla maksadının estetik ya da güzel sanatlar düşmanlığı olmadığını da ayrıca vurgulamıştır.

Cenab'ın bu yazıda üzerinde durmak istediği en önemli nokta, İslamiyet'in eski ve artık hüküm açısından da dine bir zarar vermeyecek uygulamaları kaldırması gerektiğidir. Bu görüşünü "*İki Düşünüş*" adlı yazısında da ele alan Cenab, esaretin kaldırılmasıyla İslamiyet'in kaybedeceği hiçbir şeyin olmadığını vurgulamıştır. "Maamafih yalnız cihet-i dünyeviyesinden bakarak diyorum ki her âmil-i ictimâ'i gibi din de biraz uzvi bir mahiyettedir: Teneffüs etmezse boğulur ve esbâb-ı inbisâtan mahrum kalınca iktihama uğrar. Küfrü müstelzim olmayacak ve akaid ve ibadeta dokunmayacak hususatta vüs'at-i havsala göstermek me'âşir-i İslâm'ın bugün vecâib-i hayâtiyesindendir. Rica ederim, esareti ilga edersek ehl-i İslâm ne zarar eder, İslamiyet ne zarar eder?" Görülüyor ki Cenab, dinin de temel ve iskelet sabit durmak üzere teneffüse, yenileşmeye ihtiyaç duyduğunu aksi hâlde ise boğulacağını savunmuş ve İslamiyet'in esareti sonlandırmakla zarara uğramayacağını vurgulamıştır.

"*İki Düşünüş*" isimli yazısında Cenab'ın ele aldığı mesele sadece İslamiyet ile alakalı bazı meseleler olmayıp yazarın asıl hedefi "mektep" ve "medrese"yi tartışmaktır. Cenab'ın bu yazıda mektep ve medrese ile hedeflediği ve vurgulamak istediği asıl şey, iki dünyanın birbiriyle olan ilişkisini gözden geçirmektir. Çünkü ona

göre “medrese” klasik anlayışı temsil etmekte “mektep” ise yeni bir anlayışı temsil etmektedir. Fakat Cenab, bu iki farklı anlayış karşısında taraf olmaktan ziyade iki gücün birleşmesinden yanadır. O, mektep ve medresenin yani eski ile yeninin aslında bir hedefe doğru gitmeye niyetli olduklarını ama bunu yaparlarken birbirlerini yanlış yol olarak değerlendirdiklerini şu ifadelerle özetler: “Ulemâ-yı dîn ile fûnûn-ı cedîde müntesipleri yekdiğerini anlamakta güçlük çekiyorlar, çünkü iki düşünüş var, o iki büyük sınıftan her biri bu iki düşünüşten birini kabul etmiş diğeri hakikate isal eden bir tarik gibi telakki etmiyor. Biz mekâtib-i cedîde mezunları hükümlerimizi âsâr ve vukuat üzerine ibtina ederiz, mukaddemât-ı fikriyemiz meşhudattır, zihnen tertip edeceğimiz kıyasatın kübrası bieyyi-hâl havadise veya tecaribe müstenid olmalı ki netice bizce hakikate makrun addolunabilsin. Bizce mesela istatistiklerin verdikleri ahbâr-ı ihsâiye beyyine-i tevâtürden daha kuvvetli bir delîl teşkîl eder ve delâil-i akliye mehekk-i tecrübeye vuruldukça fennen hâiz-i kıymet değıldir. Hâlbuki medrese mücaz ve mücizleri hall-i mesâ’il için bilhassa muhâkemât-ı akliyeye istinad ediyorlar ve bir hâdise kendilerinin kıyâsât-ı zihniyesi ile ta’âruz edecek olsa kıyaslarını itham etmekte güçlük çekerler...” Cenab’ın bu önemli pasajda üzerinde durduğu fikirler şöyle sıralanabilir:

- 1) Din uleması ve bilimsel, teknolojik yenilikler taraftarı olanlar birbirlerini anlamakta zorluk çekmektedirler. Bunun sebebi iki düşünüşün olması ve bu düşünüşlerin de diğeri doğru olarak kabul etmemesinde yatmaktadır.
- 2) Yeni bir anlayışla şekillenen okullardan mezun olanlar fikirlerini daha somut ve istatistiksel bilgiler üzerinde bina ederken klasik ekolü takip edenler tevatür ve nakli esas almaktadırlar.
- 3) Medrese müntesipleri sorunların çözümü hususunda daha çok akli delilleri ele almakta fakat ilmi olarak tecrübe ele alındığında akli delillerin çok önemli bir hüviyet arz etmedikleri görülmektedir.

Geleneği ve modern ele aldığı bu yazısında Cenab, bu iki düşünüş tarzının birbirlerine destek olmasının gerekliliğinden bahsetmiş ve bu iki fikri iki kardeşe benzetmiştir. Saadete ulaşmanın ise ancak ve ancak bu iki düşünüşün birleşmesinden ve barışmasından geçtiğinin altını çizmiştir.

Cenab’ın bir başka yazısına konu olan meselelerden birisi de devlet mekanizmasının yavaşlığı, memurların tembelliğidir. “*Kırık Kalemler*” yazısı iyi incelendiği zaman, yazarın içinde bulunduğu devlet mekanizması, memuriyetin

durumu bütün çıplaklığıyla görülebilmektedir. Cenab, kalemdeki durumu metin boyunca alaycı bir üslupla anlatmıştır. Ortamın havasını, kalemdeki görevlilerin lakayd, yavaş, umursamaz tavırlarını resmederken daima iğneleyici bir dil gözümüze çarpmaktadır. “Kalem efendileri kendilerini biraz ma’bûd-ı umûr addederlerdi: Bir satır yazı veya bir tarih için sizin işinizi aylarca sürüncemeye düşürebilirlerdi ya...” gibi ifadelerle anlaşılıyor ki iş yapma eylemi o kadar yavaştır ki bir satır yazı ya da bir tarih atmak kalem görevlileri tarafından daima aksatılmakta ve bu basit iş aylarca yapılmamaktadır.

Kalem görevlilerinin edebiyata ve şiire merakının da olduğunu belirten Cenab, yine aynı alaycı ve iğneleyici üslupla bu durumu eleştirmiştir. Bir işin hızlı olarak yapılması istendiğinde hemen ve kesintisiz bir şekilde görevlilerin

Erişir menzil-i maksûduna aheste giden

Tîz-reftâr olanın pâyine dâmen dolaşır

beytini okumaları hiç şüphesiz tembelliğin ve yavaşlığın hangi boyuta vardığını çarpıcı bir şekilde göstermektedir. Ayrıca görevlilerin iş başındayken oturmaları, birbirleriyle sürekli olarak günlük konular hakkında konuşmaları ve en gereksiz şeyler hakkında saatlerce sohbet etmeleri Cenab’ın alaycı bir tavırla eleştirisine sebebiyet vermiştir. “Devr-i istibdâdda kalem duvarlarında can sıkıntısı gezinirdi bugün açlık kıvranıyor. Bir köşede üç efendi Şam usulü kadayıf pişirmenin tarifini dindarane bir huşu ile dinliyorlardı, her kelime kulakları için sanki bir parça tatlı idi. Pek ala his olunuyor ki her birinin -cebinde bir mendil gibi- gönlünde bir kuruntu var: “Yarın nasıl doyacağız?” Elleri kalem cızırdarken hiç şüphe yok gönüllerinde ihtiyaç inliyor.” Dikkatle bakılırsa Cenab’ın burada temas ettiği konular sadece bugünle sınırlı olmayıp aslında tarihten beri gelen bir problemler silsilesidir. Örneğin kalem görevlilerinin bugünkü durumu hakkında çeşitli eleştirilerde bulunurken II. Abdülhamid devri hakkında da fikrini belirtmiş ve her iki durumu mukayese etmiştir.

Cenab’ın yer yer siyasete temas ettiği yazıları arasında siyasetin yazının merkezi olduğu bir yazısı da “*Felsefe-i İttihâd ve Felsefe-i İtilâf*”tır. Bu yazıda Cenab, insanların ittihat ve itilaf için “aynı üzümün sirkesi” ifadesini kullanmalarını uygun bulmaz. Aslında Cenab’ın bu ifadede karşı çıktığı şey ittihat ve itilafın iyi olduğunu

göstermek değildir. Bilakis o da “aynı üzümün sirkesi” ifadesini kullananlar gibi her iki zihniyeti de kötü olarak tavsif etmektedir lakin Cenab, ittihat ve itilafın yaptığı yanlışların farklı olduğunu söylemiş, iki zihniyet arasında her ne kadar kötü idare açısından fark olmasa da idaredeki anlayış ve uygulamaların farklı farklı olduğunu belirtmiştir. Cenab’ın ittihat ve itilaf hususunda tenkit ettiği çarpıcı noktalar şöyle sıralanabilir:

- 1) İttihat zihniyeti, yaptığı bütün icraatla nefsine mağrurdu. İtilaf ise ne kendi faaliyetinden ne de kendi teşkilatından memnundu.
- 2) İttihat, bir halk idaresine hedeflenmiştir ve bu doğrultuda fertleri cemiyete feda etmiştir. Fakat itilaf, tam tersi bir surette havas idaresine soyundu. Cemiyeti fertlere feda etti ve neticede her ikisi de ifrat ve tefrite düşmüş oldu.
- 3) İttihat, tehlike, risk, macera ne olursa olsun içerisine atılıp hareketlerindeki ve icraatlarındaki aşırılık sebebiyle çabuk yoruldu. İtilaf ise daima tereddüt ederek kendi uygulamalarını köstekledi ve hareket edemez hâle geldi.
- 4) İttihat, düşünmeden hareket edip bir teşebbüsler silsilesi vücuda getirirken itilaf, her eşikte durup derin derin düşündü ve sonuçta teoriden pratiğe geçemedi.
- 5) İttihat, etrafa aşırı bir güven telkin edip kendisine körü körüne bir itimat duydu. İtilaf ise basiret namına şüphe ve tereddütle hareket edip çok bedbin göründüler.
- 6) İttihat, birleşme ve bir olma noktasında aşırıya gidip neredeyse tağutiyet hüviyetini aldı. İtilaf ise birleşip gökkuşağı gibi bir beraberlik temin edemedi.
- 7) İttihat, daima kendisini memleketin kurtarıcısı olarak gördü ve hedefin uzaklığını göz önüne alıp ona göre hareket etmedi. Sonucun ne olacağını ve ne tür vahametler doğuracağını asla düşünmediler.
- 8) İttihadın ne ilminde genişlik ne fikirlerinde derinlik ne de sonrasını düşünecek kadar feraseti vardı.
- 9) İttihat, memleketi tanımadan tepeden inme bazı çözümler getirmeye çalıştı fakat bu çözümler acı meyvelerini gösterdikten sonra bile ilaç zannettiği şeyin aslında zehir olduğunu anlayamadı.
- 10) İttihat, pozitif bakma noktasında o kadar aşırıya gitti ki dünya yıkılsa altından ittihat idaresi için bir define çıkacağına inandı.
- 11) İtilaf, kendi idaresine karşı şüphe içinde olana, açık bir vatan haini olarak bakmasa da her an vatana ihanet etmeye hazır birisi gözüyle baktı.

- 12) İtilaf, pek derin düşündü ve fiil sahasına geçemedi. Basiti muğlak gördü ve “tahkik, tetkik, tamik” bahaneleriyle her adımda durarak olayların durmayıp yürüdüğünü unutacak duruma geldi.
- 13) İttihat, halk içinde yuvarlanıp gitti. Fakat itilaf cemiyetle sağlam bir ilişki kuramadı, halka temas edemedi ve neticede itilaf ile halk arasına bir soğukluk girdi.
- 14) İttihat kısa ve basit gördü. İtilaf bilakis fazla geniş ve fazla derin gördü. Bu yüzden ikisi de doğru bir sonuca varamadı.
- 15) İttihat, yaşlı birisi gibi davranırken itilaf bir delikanlı gibi hareket etti.
- 16) İttihat ilimsiz itilaf ise amelsiz bir durum arz etti.

Özetle söylemek gerekirse Cenab, bu yazısında ittihat kanadını aşırılık ile betimlemiş itilafı ise çekingen, derinlere dalan, çok uzaklara bakan olarak betimlemiştir. İttihat onun nazarında çok fazla öne baktığı için yürüyememiş itilaf ise uzaklara bakamadığı için yürüyememiştir.

Bir başka yazısı olan “*Şiir ve Musiki*”de Cenab, şiir, musiki, şarkı, türkü, estetik gibi konulara temas etmiş ve musikinin şiirle olan münasebetinden bahsetmiştir. “Güzel şarkıda şiir ve musiki adeta birleşir.” diyen Cenab, şarkıların sözlerinde kulağa ait bir bedii hissenin olması gerektiğini dile getirmiştir. Ona göre nasıl ki elfaz ve elfazın ifade edeceği hissiyat arasında uygunluk aranırsa tıpkı onun gibi şarkının lafzi ahengi ile manası arasında da bir uygunluğun bulunması gerekmektedir. Bu tevafuk o derece olmalıdır ki eser, bir musikişinas tarafından bestelenmeden önce lafızlarının ahengi ve vezni itibariyle başlı başına bir beste hüviyetini almış olmalıdır. “Güzelliğin pek inceldiği bir asırdayız.” diyen Cenab’a göre şarkının lafızları gayet sade olmalı ve şarkının mefhum ve mazmunu pek ince ve pek hararetle olmalıdır. Üzerinde durduğu meseleye ve meselenin değerlendiriliş tarzına bakılırsa Cenab, estetik zevkten bahsetmekte ve bir estetik incelmeden bahsetmektedir. Bu durum aslında Cenab’ın Servet-i Fünun ve edebiyatımız içindeki konumunu da göstermiş olmaktadır. Zira estetik bir incelmeden bahsedilmesi, yazarın güncel edebi gelişmeleri takip ettiğini de göstermektedir.

Şiir ile musiki arasındaki münasebete “*Naci ve Nesr-i Naci*” yazısında da temas eden Cenab, Muallim Naci’nin nesrini bazı hususiyetler sebebiyle tenkit ederken bunlar arasında musiki de vardır. Cenab’a göre şairin nesri şairin nazmı gibi şiir

olmalıdır. Naci'nin nesri ona göre sadece güfteden ibaret olup, hayata dokunmayan, tenevvü imkânı bulunmayan bir nesirdir. “*Naci ve Nesr-i Naci*” isimli yazısında “...nesrin şart-ı musikisi variation a l’infini tenevvü-i namütenahidir.” diyen Cenab, devamında Naci'nin tenevvü hususunda çok zayıf olduğunu ve aksine onun yapmak istediği şeyin tekerrürden ve bütün cümlelerin aynı kalıptan döküldüğünden ibaret olduğunu ifade etmiştir.

Cenab'ın Muallim Naci hakkındaki fikirleri ve tenkitleri sadece musiki ile sınırlı değildir. “*Naci ve Nesri Naci*”, “*Nesr-i Naci ve Nesr-i Şâir*” yazılarında Muallim Naci ile alakalı birçok konuya değinen Cenab, aynı zamanda edebiyatın da ilişki içerisinde olduğu estetik meselelere temas etmiş ve tenkit ettiği meseleleri aydınlatmaya çalışmıştır. “Muallim Naci’yi târîh-i edebiyâtımız solda bir sıfır addederse bir haksızlık ve sağda sıfır addederse daha büyük bir haksızlık irtikâb etmiş olur.” diyen Cenab, Naci'nin edebiyata yeni bir soluk getirmeyişini tenkit etmiştir. Cenab’a göre Muallim Naci ne yeni bir görme tarzına ne de yeni bir ifade etme şekline sahipti. Cenab, Naci'nin rüzgârla kımıldanan bir yaprak olmasına rağmen kendisini rüzgâr zanneden bir edip olduğunu eleştirip onu güzel sanatlarla ilmi münasebeti olmayan ve zevk itibariyle de güzel sanatlara meyilemeyen bir şahsiyet olarak tavsif etmiştir. Hatta tenkidi biraz daha ileri seviyeye götürerek şöyle der: “Resimden anlamaz, mimariden anlamaz, musikiden anlamaz, mûsîkî-i hareket olan rakstan anlamaz ve hatta tiyatro, hikâye gibi eşkâl-i edebiyeden bile anlamaz.” Cenab'ın Muallim Naci hakkındaki bu yorumları hiç şüphesiz bize estetiğin artık değiştiğini ve Naci'nin de bu değişim karşısında sabit kaldığını göstermektedir. Naci'nin edebiyata harikulade bir “adese-i zekâ” ile gelmemesi ve edebiyata “taze bir üslup” bahşetmeyişi Cenab'ın üzerinde durduğu birkaç meseleden bazılarıdır. Fakat Cenab'ın Muallim Naci hususunda tenkit ettiği en büyük noktalardan birisi Muallim Naci'nin belagatten ziyade fesahate ağırlık vermesidir. Bu durumu “*Nesr-i Naci ve Nesr-i Şâir*” adlı yazısında gündeme getirmiştir. Ona göre Muallim Naci, nesrinde sadece fesahate ağırlık vermiş ve nesrindeki estetik daima vuzuha odaklanmış bulunmaktadır. “Hiçbir cümlesi güneş görmemiş ve ateş-i san’ata sokulmamış sanırsınız. Tenevvü yok, şiddet yok, açıklık yok, infilâk yok. Vuzuh yine vuzuh daima vuzuh yalnız vuzuh! Oh, ne cılız ve ne fakir sanat... Satırlar dimağınıza güya tâbût-ı vuzûh içinde girerler ve soğuk bir aydınlık içinde birer mezar soğukluğuyla dirilirler, siz onları okudukça onlar birer birer hafızanızda ölürler. Çünkü hiçbirinde harâret-i

hayât ve hatta hayat yoktur.” Cenab, görülüyor ki Muallim Naci'nin nesrindeki fesahatin aşırıya gittiğini ve nesrin her yerinden fesahatin yayıldığını eleştirmiştir. Devamında ise bu fesahatin nesirde estetik güzellikten ziyade bir kusura sebebiyet verdiğini ortaya koymuştur. Cenab, Muallim Naci'yi nesir konusunda eleştirirken Naci'nin dili çok iyi bildiğini fakat sanattan hiç anlamadığını dile getirmiştir. Ona göre Naci, dili veyahut kuralları estetik güzelliğe tabi tutmamış tam tersine güzelliği dilin ve kuralların içine bir kalıp hâlinde sokmaya çalışmıştır. Bu sebeple Muallim Naci, Cenab tarafından “mahbûs-ı kavâ'id ve mağlûb-ı an'ane bir fesahat hocası” olarak tanımlanmıştır.

Cenab'ın bir başka yazısı olan “*Naci ve Nesr-i Naci*”de Muallim Naci'nin nesir hakkındaki fikirleri ve uygulamaları tartışılmaya devam edilmiştir. Muallim Naci'nin nesrini durağan, sabit, hayatsız, fesahate odaklanmış, aynılık olarak gören Cenab, bu durumu şu ifadelerle eleştirmiştir: “O çalışırdı ki bir mensuresinde her cümle mümkün merteye birbirini andıran kalıplardan dökülsün. Güzel nesrin her fırkasında cümleler ve her cümlesinde terkipler ve kelimeler değişir icâb-ı belâgat sevk etmedikçe hiçbir şekil ibare -velev fikren olsun- tekrar edilmez. Onun için şairin mestî-i rûhundan nesri sarhoşluk almış gibidir: İcrâ-yı kelâm sallanır, ağlar, terennüm eder, güler, yıkılır ve okuyan kendisini çakır keyif duyar.”

Muallim Naci'nin nesrindeki satırların boş ve soğuk olduğunu söyleyen Cenab'a göre onda ufuk bir “medhal-i kavâ'id” hükmünü almış deniz ise “bahr-ı arûz” hüviyetini almıştır. Cenab'a göre Naci, kelimelerini vecd ile kucaklamadı ve kelimeleri kalbinin sevgilisi değildi. Ayrıca Naci'nin asrına uygun bir şair ve nesir yazarı olmadığını vurgulayan Cenab, onu arkasına dönüp uzağa bakan bir şair olarak betimlemiş, bunun da bir gaflet olduğunu altını çizmiştir.

Muallim Naci ile alakalı fikirlerini “*Kim Şairdir?*” yazısında da sürdüren şair bu yazıda Muallim Naci üzerinden yola çıkarak şairin kime denmesi gerektiğini ifade etmeye çalışmıştır. Bu yazıda Cenab, bilmemiz gereken şeyin ilk önce şiirin gayesinin ne olduğunu tespit etmek olduğunu ortaya koymuştur. Ona göre, şiirin gayesi de tıpkı fennin gayesi gibi “tarif”tir ve ikisi de “meçhul”ü “malum” kılmaya çalışmaktadırlar. Fakat Cenab, şiir ve fennin arasında bazı farkların olduğunu ifade etmiştir. Bu farkları şöyle sıraya koyar:

- 1) Fen, meçhulü malum yapmaya çalışırken tarafsız hareket eder fakat şiiir ise şairin şahsiyetini ve dünyasını içinde barındırır.
- 2) Fen araştırmalarında araştırmacının olaya duygularını karıştırması yanlış bir tutumken şair ve edebiyatçı her şeye kendi his merceğinden bakar.
- 3) Fen, mensupları beş duyu organına itimat etmeyerek rasyonel sonuçlar alabilmek için aletler kullanırken şair kendi zihnindeki ve gördüğü şeyin kendi ruhundan yansımasını hakikat kabul eder.
- 4) Fen, bir olayın bütün taraflarını göstermeye çalışırken şair yalnız bir hususiyeti göstermekle yetinir.
- 5) Fennin kullandığı dil “lisân-ı hakikat”tır ama şair, genelde mecaza başvurur ve teşbih, istiare kullanarak kendisine has bir dil oluşturmuş olur.
- 6) Fen, hakikate muhalefet etmekten kaçınırken şair, histen kaçınmayı bir tutum olarak benimser.

Bütün bunları sıralayan Cenab’ın bu farkları izah etmesindeki amacı şiiir ve fennin arasındaki farkları ortaya koyarak şairin hem ne olması gerektiğini hem de ne olmaması gerektiğini ifade etmektir. Cenab’a göre birisi eğer hendese âlimlerinin bütün fikirlerini toplayacak bir hendese kitabı yazarsa ona hendese âlimi denebilir. Lakin eğer birisi Arapça, Farsça, Türkçe bir divan meydana getirirse ve eğer bu divanda da şairin kendi ruhundan, fikirlerinden eser görülmezse buna şair denemez. İşte yukarıda ortaya konan farkları Cenab, bu sebeple zikretmiş ve sıralamıştır. Zira ona göre şair, bilgi toplayıcısı yahut çeşitli fikirleri tekrar eden değil, bilakis yeni şeyler söyleyebilen, bu yeni şeyleri farklı bir tarzda söyleyebilen ve en önemlisi bütün hadiselere kendi ruhunun merceğinden bakabilendir. Bu nazarla Cenab, Muallim Naci’yi şair kabul etmez. Naci, onun gözünde geçmişi tekrarlayan, geçmişteki fikirleri daha berrak ve pürüzsüz söyleyen fakat neticede “yeni” bir söyleyememiş bir şahsiyettir.

Cenab’ın metinleri arasında “*Yazımız ve İmlamız*” yazısı ilginç bir meseleyi ele almıştır. Cenab, bu yazıda latin harflerine geçilmesi gerektiğini ifade etmiş ve kullanılan güncel alfabenin okuma, yazma hususunda yetersiz olduğunu dile getirmiştir. “Yazımız kusurlu ve imlamız bozuktur.” diye yazısına başlayan Cenab, “Latin hurufuna geçilmedikçe işin içinden çıkılmaz.” diyerek meselenin kökten çözülmesi gerektiği taraftarıdır. “Sizi temin ederim ki Sultan Veled’in Rebâbnâmesi Aşık Paşa’nın Garibnâmesini yahut Ahmet Paşa’nın İskendernâmesini eski

nüshalardan okumak bilmece halletmekten daha güçlüdür.” Cenab’ın ortaya koyduğu fikirlerde görülüyor ki “zor okunma” ciddi bir eleştiri mahiyetini taşımaktadır. Ayrıca eski kitaplardaki imla farklılıkların okuma açısından da zorluk teşkil ettiğini ifade etmiş ve bazı imlaları kıyaslamıştır.

Cenab, Arap alfabesini kullanmamızdaki sebepleri iki sebep olarak tespit ederken bunları tarihi ve içtimai diye açıklamıştır. Ona göre Arap alfabesini kullanmamızdaki

- 1) Tarihi sebep: Selçukluların İran’dan esinlenerek Arap alfabesini alması ve bunun neticesinde Osmanlı’nın bu geleneği devam ettirmesi
- 2) İçtimai sebep: Orta çağda her yerde olduğu gibi bizde de her şeyin merkezinin ve mihverinin din olması gerçeğidir.

Cenab’a göre içtimai sebebin ardında bir korku vardı ve bu korku, Arap harflerine muhalif olmanın aslında bir bakıma İslam’a muhalif olma gibi tezahür etmesidir. Zira bütün müesseselerin din merkezinde toplanması dilin ve imlanın da din merkezli olmasını mecburi kılmıştır.

Cenab’ın bir başka yazısı olan “*Sanâyi’-i Nefisemiz*” güzel sanatlara, zevk eğitimine, estetik gibi konulara temas eden bir metindir. Cenab, güzel sanatların müşterek bir kaynağının olduğunu ve bu kaynağın da din olduğunu belirtmiştir. Fakat ona göre, her ne kadar güzel sanatların ortak çıkış noktası din olsa da hiçbir din güzel sanatları yeterince koruyamamış ve himaye etmek istememiştir. Dahası onun nazarında hiçbir din, güzel sanatları ciddi bir amil olarak görmemiş ve dinin nüfuzu altında tekâmül eden cemiyetlerde güzel sanatlara layık olduğu kıymet verilmemiştir. Bu cemiyetlerden birinin bizim cemiyetimizin olduğunu itiraf eden Cenab, her ne kadar bizde “hüsn-i hat, tezhip, tevşih” gibi sanatların mevcut olduğunu söylese de bunların mimariye dahil sanatlar olduğunu da eklemiştir.

Cenab’a göre bir medeniyetin adını tarihe yazabilmesi için askeri zaferlerden ziyade tarihi eserlerin, güzel sanatların kıymeti daha önemlidir. Zira ona göre örneğin Hiksoslar büyük askeri zaferler kazanmalarına rağmen bugün tanınmamaktalar ve artık tarihe karışmış vaziyettedirler. Fakat Mısır medeniyeti bugün hâlâ tarihi eserleriyle yaşamakta ve ayakta durabilmektedir. Cenab’a göre, bunun sebebi Mısırlıların yükselme ve ilerlemede sadece ve sadece askeri zaferleri ön plana çıkarmaması olmuştur.

Cenab, bizde güzel sanatların yetersiz ve kâfi derecede zengin olmadığını belirtmiş zamanın akışına rağmen yalnızca divanlarımızın ve camilerimizin mevcut olduğunu ifade etmiştir. Güzel sanatlar yönünden eksik olduğumuzu söyleyen Cenab, bu eksikliğin zevk terbiyesi itibariyle bizde eksiklik teşkil ettiğini ve bu eksikliğin de hayatımızda çeşitli şekillerde zuhur ettiğini ortaya koymuştur. “Güzel yaşamak için tehzîb-i zevke ve ebedi yaşamak için nefâis-i sinâ’iye ibdana ihtiyacımız o kadar büyüktür.” ifadeleriyle zevk inceliğine temas eden Cenab, ebedi yaşamamanın şartını da güzel sanatlara sahip olmak, onları yaşatmak ve onlarla yaşamak olarak belirlemiştir.

“*Edebiyât-ı Avâm*” ve “*Edebiyat-ı Havâs*” isimli yazılarda Cenab, avam ve havas edebiyatının farklılıklarını ortaya koymuştur. Her insanın nasıl ki farklı farklı şeyleri tercih edip onlarla beslendiğini dile getiren Cenab, edebiyatın da tarih boyunca aynen bu şekilde avam ve havas olarak iki koldan geliştiğini belirtmiştir. Cenab’ın avam edebiyatından maksadı bir bakıma şimdi popüler edebiyat diyebileceğimiz zamanın beğenisine göre şekillenen edebiyattır. Havas edebiyatı ise yüksek estetik zevklerle şekillenen bir anlayışı temsil etmektedir. “*Edebiyât-ı Avâm*” yazısında avam edebiyatından bahsederken “Bu romanlar her asrın üslûb-ı modasını az çok takip ile ifadece bir dereceye kadar tenevvü etseler de esasta müttehiddirler.” diyen Cenab, her ne kadar avam edebiyatı romanları arasında bir çeşitlilik var gibi görünse de aslında bu romanların esas olarak bir olduklarını vurguladıktan sonra avam edebiyatı romanlarının ortak özelliklerini şöyle sıralar:

- 1) Mantıki olmak.
- 2) Gayet hazin ve feci olmak.
- 3) Olayın içerisindeki kişilerin tabiatlarının belli bir kalıpta olması ve fitratları ile faaliyetleri arasında sabit, durağan bir münasebet bulunması.
- 4) Olayın içerisindeki her kişiyi ahlaki bir tarafının bulunması.
- 5) Olayın neticesinin daima adalet ve ahlaka müttemayil olması.

Cenab, avam edebiyatına dahil eserlerin hissiyatı silip tamamen mantıki kurullarla hareket ettiklerini eleştirmiştir. Ayrıca avam edebiyatındaki hüznün ve fecaat de Cenab’ın eleştirdiği başka bir nokta olmuştur. Ona göre avam edebiyatı müellifleri okuyucularını ağlatabilirlerse kendilerini son derece muvaffak addederler. Avam edebiyatındaki eserlerde görülen şahsiyetler de Cenab’ın dikkatini çekmiştir. Cenab’a göre avam edebiyatında hiçbir şahsiyet “hadd-i kemâli ile tecelli etmez” ve

bu da kahramanın daima yarım kalmasına sebebiyet vermiştir. Şahısların ya tamamen iyiliğe ya da tamamen kötülüğe çalışmış olmaları Cenab'a göre onları gerçeklikten uzaklaştırmıştır ve şahısların insanüstü bir sebat göstermesi onları hayatın realitesinden uzaklaştırmıştır. “Edebiyât-ı Havâs” adlı yazısında ise havas edebiyatından bahseden Cenab, havas edebiyatının avam edebiyatından çok farklı bir hüviyet arz ettiğini belirtmiştir. Ona göre, avam edebiyatı yazarları arasında fark yoktur. Fakat havas edebiyatında her yazar, Cenab'a göre kendi şahsiyetini ortaya koymuş ve sadece kişiliğine ait bir üslup yaratabilmiştir. Cenab, avam edebiyatı yazarlarını bir yığına benzetmiş, onları aynı gayeyle yazan bir sürü olarak tasvir etmiştir. Fakat havas edebiyatı yazarları gerek şahsiyetlerindeki çeşitlilik sebebiyle gerekse her okuyuşta farklı farklı lezzetler alınan eserleri sebebiyle birbirlerinden ayrılmaya meyillidirler ve avam edebiyatındaki yazarlar gibi aynı noktayı hedef olarak benimsememişlerdir.

“Dostoyevski 1 Hayatı” adlı eserinde Dostoyevski'nin hayatına temas eden Cenab, onun edebiyat sahasına nasıl çıktığını ve bir romancı olarak Dostoyevski'nin hayatında neler yaşadığını yazmıştır. Fakat bunu kuru bir nesirle vermemiş aksine Dostoyevski, yazıda adeta billurlaşmış müşahhas bir unsur hâline getirilmiştir. Cenab'ın asıl maksadı ve söylemek istedikleri aslında “Dostoyevski 2 Tasviri ve Terbiye-i Fikriyesi ve Ruhı” ile “Dostoyevski 3 Asarı ve Nazariyatı” yazılarında karşımıza çıkmaktadır. “Dostoyevski 2 Tasviri ve Terbiye-i Fikriyesi ve Ruhı” isimli yazıda görülen ve üzerinde durulan temel şeylerden birisi Dostoyevski'nin tahlili bir zekaya sahip olması ve parçaları tetkik ederek bütüne ulaşmaya çalışan bir edebiyatçı olmasıdır. “Yazıları titreye titreye derinlere indi. Derinlerde zekâsı zerrelere yokladı. Cüzleri teczie etmek istedi.” derken Cenab, Dostoyevski'nin edebiyat sahasında aslında tafsilata ne kadar ehemmiyet verdiğini de ortaya çıkarmaktadır. Cenab, Dostoyevski'nin bu hususunu serinin üçüncü yazısında da dile getirir ve şöyle der: “Dostoyevski'nin iki büyük meziyet-i dehâ'eti vardı: Biri hissiyatta derinlik, diğeri tahlilde incelik.” Burada dikkat edilmesi gereken bir nokta daha vardır ki bu nokta, Dostoyevski'nin tafsilata dalıp tafsilatın estetik ve ince taraflarını kaçırmamış olmasıdır. Denebilir ki Cenab'ın “tahlilde incelik” derken kastettiği şey budur. Fakat Dostoyevski, tafsilata dalarken bir fikir banisi olmaktan ziyade bir ruh tetkikçisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Cenab, bu durumu şu sözlerle ifade eder: “Ona hiç kimse bir binâ-yı efkâr vâzı'ı diyemez. O dimâğ-ı beşerden ziyade kalb-i beşerle

meşgul olmuştur, o derecede ki hiç kimse kalb-i beşerle onun kadar meşgul olmadı dense pek büyük bir mübalağa ihtiyar edilmiş olmaz.” Yazının biraz daha ilerisinde Cenab, Dostoyevski’yi elinde bir fenerle insan yüreğinin her köşesini ve her zerresini muayene eden bir edebiyatçı olarak tavsif etmiş ve Dostoyevski’ye nispetle diğer edebiyatçıların kalbin ve ruhun ancak ve ancak eşğine temas edebildiklerini ifade etmiştir.

Bütün bu yazılara toplu olarak bakıldığında Cenab Şehabeddin’in çeşitli meseleleri ele alırken kullandığı dil, dayandığı estetik zevk ve incelik, yazılarındaki genişlik görülebilecektir. Cenab, nesrini oluştururken hem metnin haricini hem de muhtevasını zenginleştirmeyi hedeflemiştir. Bunu yaparken yazı içerisinde sadece yazmak istediği konuya odaklanmamış o konuyu “efradını câmi ağıyarını mâni” şeklinde tahlil etmeye çalışmıştır. Ayrıca yazarın üzerinde durduğu meselelerin sadece yazıldığı zamana hapsolmeması, bugün de aynı/benzer problemleri yaşıyor olmamız, kimi yazılarda ortaya konan çözüm önerileri bu metinlerin kıymetini artıran unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Metinler kronolojik olarak incelendiğinde yazarın dil noktasında çok büyük bir değişikliğe gitmediği görülmektedir. Bütün yazılarda standart denilebilecek bir dil ile üslup görülmekte ve bu üslup Cenab’ın edebiyat camiası içerisindeki şahsiyetini ortaya koymaktadır. Ayrıca Cenab, konuları ele alırken yüzeysel tespitler yapmakla yetinmemiş, sebep-sonuç ilişkisi ile ele aldığı konuları açmaya ve örneklendirmeye çalışmıştır. Bu sebeple yazılarında anlatmak istediklerini aktarmada ve detaylandırmada başarılı olmuştur denebilir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1.MAKALELER

1.1.EDEBİYAT İLE İLGİLİ MAKALELER

1.1.1.Abdülhak Hâmid Sahra 1

Edebiyatımızı beş uzun asır gazel hiç değişmek bilmeyen bir kalıp içinde eskitmiş. Öldürmüş, soğutmuş bir nazm-ı kadîd hâline getirmişti. Artık her ümîd-i ba'se bî-hayat kafiyeler kuru kemiklerini göstermekten başka cevap vermiyorlardı. Pertev Paşa'nın Viktor Hugo'dan tercüme ettiği Ninni manzumesindeki yenilik ve hatta Hâmid Bey'in Dühter-i Hindû'sundaki neşidelerin şekli mazhar-ı intişâr olamamıştı. Şiirimizin feyz-i âtisinden kat'-ı ümîd etmek lâzım gelecekti. İşte bu sırada Sahra bütün bir müjde-i zindegi ile ortaya çıktı. Bu viladet bizim târîh-i edebiyâtımızda, sanıyorum ki en büyük merhale-i inkılâbdır. Fikirlerimiz birkaç seneden beri saplanan bir zincir ile artık kafiyelere bağlı değildir. Bilâkis kafiyeler bir gölge gibi inkıyad ile zekâ-yı şâ'iri takip edeceklerdi, ilk defa olarak dimağımız istibdâd-ı elfâzdan kurtuluyordu. Şair şimdiden sonra muvâcehe-i mevcûdâtta ancak ifâde-i hissiyatı için isti'mâl-ı lisân edecekti. Kelimeler ve şekiller bütün perestâr-ı belâgat olmuştu. Bu hâdise şüphe yok ki bir ıtk-ı edebiyât ve bir ıtk-ı şu'arâ idi.

Sahra şiir hakkında, şair hakkında, hüsn hakkında nazarımızı değiştirdi. Ecdadımızın güzel şiirlerine hürmet ve muhabbetle devam etmekle beraber güzel şiir namına bütün bütün başka şeyler düşünmek ihtiyacı hissettik. Üstad o küçük mecmû'a-i neşâid ile gençliğe yeni bir güzellik tanıttı ve taze bir fikr-i bedâyi' verdi. Zira elli sene evveline gelinceye kadar edebiyatımızda tabiat pek ehemmiyetsiz bir mevki işgal ediyordu. Bedbaht eslafımız perestîş ettikleri "canan"ı daima eşyâ-yı mevcûdeden mütecerred düşünürlerdi. Âlem onlar için sanki âyine-i elfâzda münakis bir hayaldi. Hayât-ı şî'riyeleri bilhassa kafiyeler ile teğaddi ederdi. Mehâsin-i âfâka karşı biraz bakar kör hâlinde idiler. Onların telakkiyatına göre bedâyi'-i muhîta ancak müşebbehün bih veya müsteârun minh sıfatlarıyla şiire temas edebilirdi. Kayaların ve dalgaların güzelliği eminim ki onlara meçhul kaldı. Hâlbuki sanatkâr-ı hakîkî hiçbir zaman tabiat ile kat'-ı alâka etmemek lâzım gelir ve etmek teşebbüsünde bulununca yalnız tabiat değil sanatın da haricinde kalır. Çünkü san'at-ı nefise adeta fikir hâline gelmiş tabiattır.

Sahra bize turfanda olarak eş'âr-ı tabî'atı getirdi. Vuslat-ı ib'âd ile mest olan rûh-ı şâir menâzır-ı hâriciyeyi hüsn-i san'at ve hiss-i şî'r ile örer: İşte edebiyât-ı tabî'at budur. İtikadımca en güzel şiirlere eş'âr-ı tabî'at arasında rast geliriz. Şî'r-i tabî'at eğer hakikaten güzelse sizi arzın darlığından kurtarır ve sinenize öyle bir vüsat verir ki bütün kâinatı bir güzel maşuka gibi kalbinize yaslanmış hissedersiniz. Sahra bilhassa hayatını terennüm etmek isteyen bir silsile-i manzumattı. Ben kendi hesabımca şehir hayatında biraz “kaldırım taşı” vaziyetini hissedirim ve sanırım ki cem'iyet-i muhîtanın harekâtı beni tepeler! Ve bilâkis ovaların vüsatine kavuştuğum anda, bana öyle gelir ki, fevkimde semadan ve yıldızlardan başka mevcut kalmadı.

Orada varlığım sanki bir nihâl-ı mu'cize gibi yükselir, yükselir. Ve cephem bulutların temasıyla serinliyor gibi olurum. Şehirlerde büyük bir yorgunluk işrab eden ve adeta bir alın terini ihtar eden yağmur köylerde mebzul bir şebnem ve güzel bir teranedir. Köyde yağmur yağarken bir çocuk gibi sevincinizden ellerinizi çırpacağınız gelir ve parmaklarınızla yağmurun tellerini billuri bir saç demeti gibi okşamaya ve taramaya heveslenirsiniz. Şehirden çıkınca benliğimde bir ittisa ve bir irtifa duyarım. Sükût-ı etrâf bana daima kendi sesi ve kendi aheng-i fikr u hissimi iade eder. Sanırım ki vüs'at-i âfâk benimdir. Varlığım la tabiatı tamamladığıma inanarak hatta biraz gururlanırım. Bütün bu hislerde bir nebze hisse-i hayâl ve pek çok hisse-i hakikat vardır. Zira Sahra'da vaktinizi gasp ile hayatınızı kıymalayacak hiçbir hâdise zuhur etmez. Ömrünüzü daima bir kütle-i tâmmе hâlinde dest-i meşiyet ve idarenizde bulursunuz ve öyle hayal edersiniz ki nefsinize tamamıyla sahipsiniz... Sahra'yı okuduktan sonra kâinât-ı hâriciyeye karşı biz bir hiss-i bünüvvet duyduk. O kıymetdar kitâb-ı eş'ârın ruhumuzdaki tesiri Fransız edebiyatında Şato Briyan'ın nüfuz ve âsârından ziyadedir. Ancak üstadın mûsikî-i dehâ'eti ile uyandıktan sonradır ki dimağımız yıldızları ve çiçekleri kafiyelerle demetlemek istedi. Çimenlerin ve yaprakların sükût-ı hayâtı, bir gizli şiir ile kulaklarımızda titriyordu. Artık dağları ve kırları denizleri ve ormanları birer maşuka gibi sevmemek ve her güzel güneşten birer ateş-i ilhâm almamak bizim için nasıl mümkün olurdu? Kır hayatı bir mestî-yi şî'r u halâvet vaad eder. Ovada gezinirken sizin için ma'bed-i ebâd nihayetsiz bir mescid-i efkâr olur. Orada ruhunuz ebediyetin sanki temasını duyar. Kuşlarla öyle ülfet edersiniz ki nağmeleri size söz gibi belîğ gelir, yıldızlarla ve çiçeklerle güya senli benli olursunuz ve artık bütün tabiatın nev'ummâ teklifsiz dostusunuz.

Fakru'd-deme karşı tebdîl-i havâ ne ise pek zayıflayan edebiyat manzumemiz için de “tabiat” öyle oldu. Rüzgârın ve derelerin zemzemesi vezinlerimizi sanki tazeledi. Ufuklar ve bağlar vüsatler ve taravetleri ile nazmımıza bir menba’-ı şebâb ve kuvvet açtılar. Şi’r-i kâinâtın cephemize teması edebiyatımızı diriltti.

Tabiatı hepimiz “Sahra”yı okumadan evvel de görüyorduk fakat bildiğimiz bir lisanda yazılmış bir şiir gibi kendi dimağımıza bütün güzelliği ile tercüme edemiyorduk. Hâmid Beyefendi bizim ruhumuzla şi’r-i kâinat arasında bir rûh-ı belîğ oldu. Ooh kulaklarımız için ebkem duran ne musikiler varmış! Vadilerde rüzgârın söylediği dallara sâmianızı yapıştırınız. Bakınız ki çıtırdayan filizler ve fısıldayan yapraklar size ne uzun esrâr-ı teğanni tevdi edecekler. Şi’r-i tabî’atı duyanların akşamlar bir esmer yarı ve sabahlar bir sarışın oynaşdır. Ölüm bile bunlara belki daha az acı gelir. Can verirken gözleri önünde bir parça sema ve teslîm-i rûh ettikten sonra hadekalarında bir bakiye-i ziyâ bulurlar. Bir payitaht caddesinde ebediyeti düşündüğüm hiç aklıma gelmiyor, hâlbuki şevâhik-i cibâl ile irtifâ’-ı semâ arasında ilk hatırıma gelen daima nâ-mütenâhilik fikridir. Her tabiat sanata ve edebiyata kendisi ile birleşen her teşebbüse vüsatini teşmil eder. Buna edebiyât-ı Osmâniye en yakın ve en bariz delildir.

Her tarafta târîh-i edebiyât gösteriyor ki bir milletin hayât-ı şi’riyesine tabiat pek geç dâhil olur. Bu cihetle mesela Fransa’da bile ancak on sekizinci asrın nısf-ı ahîrinde başlayan eş’âr-ı tabî’atı on dokuzuncu asırda bizim edebiyatımıza getiren Sahra’nın kıymeti kolay kolay takdir olunamaz. Sanat için tabiat bî-nihaye bir tecelligâhtır. Ondandır mahrumiyet bizim için ne elim bir sefâlet-i dimâğiye idi!

18 Eylül 1335 Perşembe

18 Eylül 1919 Perşembe

1.1.2. Abdülhak Hâmid Sahra 2

Hâmid Bey'in kâinata ait şiirleri birer fotografi değil, hatta birer tablo da değil, ancak kendi rûh-ı şâ'iri ile herhangi bir dilim tabiatın zâde-i ittihâdıdır. Âfâk-ı muhîtaya üstad biraz türbe-i pîre giren bir dervîş-i müstağrak gibi temas ediyor ve etrafı dîde-i cisminden ziyade dîde-i rûhu ile görüyor. Mesela bir taraftan "Sahra"da köy hayatına ait manzumeleri ve diğer taraftan üstadın hayât-ı zâtını düşünelim: Zannetmiyorum ki Hâmid Beyefendi hiçbir zaman bir köyde bir köylü hayatı geçirmiş olsun. Çoban çiftçi maişetini biraz uzaktan ya köşkünün balkonundan veya revzene-i hayâlınden takip ettiğini tahmin ediyorum ve diyorum ki: Öyle olmasa Can Cak Russo'nun Novel Eloiz'de yaptığı gibi kolay kolay kulübeyi salona ve ra'y u ziraatı hayât-ı medeniyeye tercih edemezdi. Malumdur ki şi'r-i tabî'atı Fransa'ya Can Cak Russo ithal etti. Ve kendisi maî'şet-i medeniyenin hasmı geçinirdi. Bize şi'r-i tabî'atı öğreten Abdülhak Hâmid Bey de Sahra'sında öyle görünüyor. Hâlbuki şi'r-i tabî'at hiç de köylünün zavallı yaşayışı değildir. O hayatı her köylü -ama bilâ-istisnâ her köylü- fakr u zaruretin mütenevvi ukubetlerinden biri gibi telakki eder ve ne kadar şiirler ve güzellikleri muhât olursa olsun kulübesini toprağın birkaç karış yukarısına bir mezara benzetir. Bizim için sefalet ne ise onlar için köy odur. Takdir ve tesadüf beni hayli müddet köy âlemine şahit etti. Tarla yorgunluğundan avdet eden bir sükût-ı rencberin nasıl izbesini kavga ve şamata ile doldurarak gündüzün intikamını çocuklarından ve karısından aldığını pek iyi bilirim. Bütün köylülerin zemine ve semaya toprağa ve buluta şehre ve pazara her tarafa bakışları biraz iğbirar ve biraz itabdır. Şehre geldikleri zaman bile gözlerinde humâr-ı türâb devam eder ve dudaklarında tarlaların somurtkan sükûtunu sanki beraber getirirler. Bî-nazîr güneş bile köylünün ensesinde ağır bir bâr-ı ateş olur. Ziya onları birer pösteği gibi debbağlamış. Toprak onları soldurmuş, çift ve çocuk onları daha otuz yaşına varmadan paslı bir saban hâline getirmiştir. Bunun için onlara çiçeklere ağaçlara kuşlara kurtlara ve kelebeklere hayât-ı sahrânın en nazenin güzelliklerine diş biler ve diş gıcırdatırlar. Evet derler toprak bizim için bir validedir. Fakat memeleri taştan daha hissiz bir üvey valide. Diyebilirim ki köylüler topraktan yalnız mezar kokusu alırlar. Zira köylünün göğsü ilkbaharın ve sonbaharın en güzel günlerinde toprak üstüne püskürme ter damlalarıyla ağlamıştır. Köylü gözlerinde hatta güneşin katarât-ı nûru bile biraz ağlıyor gibi görünür en parlak köylü gözlerini köy evlerinin kâğıt yapıştırılmış pencerelerine benzetirim. Ve daima öküz ve koyun gözlerinde münakis

gibi yaşayan zekâları ancak bir habbe-i sükût ve bir habbe-i melâldir. Biz köylüyü toprağa hâkim sanırız. Köylü bilâkis toprağı kendi ayakları altında bir unsur-ı istibdad telakki eder. Bir senelik mezahimine mükâfat bildiği bir avuç kepeği bile çok kere o müstebid ve bahil toprak kendisinden kıskanmıştır. Köylü istediği kadar çalışsın, yer ve gök ona mesaisi nispetinde değil fakat kendi istedikleri miktarda verirler. Çiftçi toprağın emiridir. Bütün kuvâ-yı tabî'ye ve havâdis-i cevviyenin abd-i hevesâtı kalmak şartıyla! Bermutad tabiat karşısında köylü bir hükümdâr-ı gâlib huzurunda esîr-i harbi hatırlatır: Tabiatın haşmet ve azameti seyrederken kendi kalbindeki cürha-i mağlûbiyetin kanadığını ve sızladığını duyar. Kâinatın vüs'at-i muhakkirasına karşı nefsini bir insan karıncası derekesine düşmüş görür, muhitini hüsnüne ve cazibesine rağmen sevemez. Köylü yerin ve göğün elvâh-ı bedî'asını ancak "ihtimâl-i kaht u bereket" için isticvab eder. Ooh, köy hayatına dair Hâmid Bey'in ipekli bir salonda ibda ettiği neşideleri köylüler duysalar ne kadar şaşacaklar ve hele ne kadar sinirleneceklerdi! "Nasıl? Şu sema güzel ha? Beni yazın kavuran ve kışın donduran bu merhametsiz sema, güzel öyle mi? Sabahleyin güler ve vaad ederken akşam yıkan ve aldatan şu yalancı sema, güzel öyle mi? Bir sene çalışarak kanımla yoğurduğum ekmeği bazen bir saatte çamur eden şu kancık ve kahpe sema, güzel öyle mi?..." İşte köylü böyle düşünür. Onun gözleri önünden şimdi bir müddet çılgın kanar hâlinde göze bir kuş kümesi geçer, rüzgâr gibi ve dere gibi hafif ve seyyal bir şemîm-i hayât bırakarak geçer ve kaybolur. Bir şehirlinin ruhunu sevincinden huylanacak bu hâdisede köylü bir mukaddime-i musîbet keşfeder. Pek acı tecrübeler ona öğretmişti ki bu şuh u şen musiki bölüğü ekinleri yağma edecek bir eşkıya çetesidir! Bu köylünün hissiyatı hakkında kıyâs-ı nefis ile vereceğimiz hemen her hükümde aldanırız. Yaz akşamları köylünün dizleri o kadar çıtırdar ki biz o çarıklarına ağustos böceği dolmuş der ve güleriz. Zavallı kemiklerin fart-ı ta'bdan şikâyeti hatırımıza gelmez. Eken bir avuç bizim nazarımızda yere buğday ve tohum şeklinde altın kıvılcımları ve servet zerrelere saçar. Biz bir değirmencinin beyaz saçlarını görünce on beşinci Lui devrinin perukalarını hatırlarız. Çay kenarında çamaşır sıkkan kadın kollarını seyrederken öyle hayal ederiz ki sabun köpüğü pek ince bir danteladan bileziktir. Siz köylüye ne kadar yakın otursanız o aranızdaki mesafeyi birkaç asırlık yoldan daha uzun görür ve bu mesafenin mübâlağa-i imtidâdından ürkmüş gibi size yaklaşmak teşebbüsünde bile bulunmaz. Karşınızda belki ilelebed olduğu yerde duracaktır. Köylünün hayatına "tabii" değil, "ibtidai" demeliyiz. Bizim

ellerimiz ahfada ve istikbale uzanırken onun parmakları ecdadın parmaklarına kilitlenir. Köyde sa'âdet-i hayâl belki ancak aşk ile çıldıran gene yüreklere mevuddur. Başaklar ve gelincikler arasında birbirinin elini sıkın iki taze için yalnız onlar için tarla bir cennet olabilir. Her mûsîkî-i tuyûru, neşîde-i mehtâbı ve ıtr-ı ezhârı belki sevgi onlara tefsir ve izâka eder. Hayatını güzel görmek için köylünün gözleri bir tabaka-i hülyâ ile mestur olmalı ve bu mucizeyi bilhassa bir kuvvet izhar edebiliyor: Muhabbet! “Sahra”da köylü hayatına ait her manzume kırlarda gezinen salon yahut çimenler üstünde düşünen bir medeniyet-i âşıkadır. Şâir-i a'zamımız çiftlik hayât-ı mesâ'îsini yazarken “bezik” oyununu hatırlıyor. Tazyîk-i merâsimden silkinmek için köylerin hürriyetini özlemiş denebilir. “Sahra”yı biraz Vato'nun tablolarına benzetirim: İçerisinde ipek ve yaprak, buse, meyve, taze süt ve şampanya, lavanta ve çiçek birbirine karışıyor.

Her ne olursa olsun “Sahra” yevm-i intişârında bize müessir birer râyiha-i hürriyet getiriverdi. Ve bundan dolayı o devrin Türk gençliği o deste-i elhânı sevdi ve kucakladı. O küçük kitap bir büyük kuvvetti: Veche-i edebiyâtımızı şarktan garba çevirmişti. “Sahra” Hâmid Bey'in ilk eser-i manzûmudur denebilir. Her ilk eser gibi âsâm-ı şebâb ile memlu olması zaruri idi. Bunları hurde-bîn ile i'zâm caiz değildir.” Sahra'da gezindiğimiz müddetçe ne bulutlarda kendimizi ne derinliklerde muvâzene-i hayâlimizi kaybetmek endişesi hissetmeyiz. Sanat orada tabiat, besat ve necabetini gösterir. Mısrallar alekser kuş kümeleri hiffetiyle uçar ve ara sıra saban gıcirtısıyla yürür. Üslubu kadar vazıhtır. İfadede fisto yok, dantela yok, şiir ancak birkaç yaprak ve biraz gölge ile süsleniyor. Sahra'nın büyük babası Virjil olsa gerek, içerisinde mütelatım ummanlar gibi inilleyen pür-sâye ve bî-nihâye ormanlar vüsati ve nuraniyeti ile zihni kamaştıran zerrin ve ateş-nâk çöller, bir Yong Frav yahut bir Niyagara bulmayacaksınız. “Sahra”da küçük ağaçlar taze yapraklar ile dalgalanır. Mütevazı çaylar berrak suları ve mini mini dalgalarıyla pür-hayât geçerler. Saz örtülü ve kerpiç duvarlı kulübeler mendil kadar pencereleriyle gözünüzün önüne dizilir. Bir kelime ile icmal edeyim: “Sahra” bizim sahramızdır. Ancak şair ona kendi adese-i hülyâsıyla bakmış işte o kadar. Tabiat muvacehesinde şair ya hissi veya hayali olur veyahut haydi şöyle diyeyim hululidir: “Sahra”da his ve hayal hisseleri nâ-kâbil-i ihmâl olmakla beraber Hamid Bey'i eşâr-ı tabî'at itibariyle hululi sınıfına idhal edecek: Üstadın kalemi bir fırça gibi elvâh-ı muhîtayı kâğıda nakşetmez ve mürâyâ-

yı hayâlî menâzır- ı etrâfı değıştirmiyor da binaen aleyh tasavvuratı ne hissidir ne hayali...

Dimağı adeta bir inbisât-ı esîri ile vüs'at-ı kâinâta hulul ediyor. Âfâk-ı mahdûde karşısında ruhu gayr-ı mahdûd bir “tabiat” buluyor. Gördüğünü değil hissettiğini değil hatta hayalindeki de değil fakat hepsinin natıkasına ilka ettiği “şiiir”i yazıyor. Yunan-ı kadîm zekâsı kuvâ-yı hilkatı birer birer tâliye etmişti. Hâmid Bey de elvâh-ı âlemi birer “hiss-i belâgat” şekline koyar. Denebilir ki mevcudat Hâmid Bey’in ruhundan geçerken şeklini, rengini, rayihasını, bütün arâzını feda ediyor, onun bir mısırâ’-ı mevzûnu olmak için!.. Yemen ellerinde dîdâr-ı ezelfiyi bulan bir “Veysel Karani”nin gözü Arabistan’ın evzâ’-ı cibâlinde tavakkuf eder mi? Üstad da şi’r-i kâinâtı duyduktan sonra reng-i eşyâ ve şekl-i eşbâhta takılıp kalamıyor. Amerika mütefekkir-i meşhûru “Emerson” demişti ya: “Şair, renk ve şekilde tavakkuf edemez, ma’nâ-yı mezâhiri arar...” Bundan başka elvâh-ı tabî’atın esasen manası yoktur. Akşamları hazin buluruz. Çünkü kendimiz yorgunuz, bütün gece dinlendiğimiz içindir ki tulû bize şen ve şatır gelir. Gönlümüz ne histe ve ne hayalde ise ufuklar da o manayı alır. Muhitâtına i’âre-i fikr u şi’r eden insandır. Mesela aziz ve leziz hatıralarımızı saklayan yerler bize bahusus güzel gelir. O yerleri hatta o yerlere benzeyen yerleri her yerden ziyade severiz, hakikatte sevdiğimiz o yerler değil, o yerlerde hayaline kavuştuğumuz gençlik, sürur veya saadettir: Buna bir “telâhuk-ı efkâr” oyunu diyebilirsiniz. Hâmid Bey ruhunu bu baziçeye me’a’l-memnûniye teslim ediyor. “Sahra”dan ziyade “Bunlar Odur” ve “Divaneliklerim” de hemen her şi’r-i tabî’at gibi şairin bir hâtıra-i garâm u şebâbıdır. Üstadın tabiatta da en ziyade sevdiği ebnâ-yı âdem bahusus benât-ı Havvâdır, diyebilirim.

25 Eylül 1335 Perşembe

25 Eylül 1919 Perşembe

1.1.3. Abdülhak Hâmid Hacle

Ne zaman Hacle’yi açsam aklıma Oskar Vayld’ın bir şi’r-i mensûru gelir: İngiliz edibi o neşidesinde bir “ân-ı lezzet”i temsil için bir heykel ibda etmek isteyen sanatkârın aradığı tuncu ancak “elem-i ebedî” âbidesinde bulabildiğini hikâye ediyor. Hâmid Bey de “Hacle”ye koymak istediği katre-i sürûru “Makber”in deryâ-yı giryesinde bulmuştur. Aynı tahassür birinde hıçkırır ve inler ötekinde yaşlı gözleriyle gülümser, her ikisinde de hicran ve ahenk tağyirine rağmen aynı zulmet-i hicrân içindeyiz: Şiir ikisinde de siyah kanatlarıyla yükseliyor. Tecdîd-i kalb etmiş görünmek isterken şair te’kîd-i mâtem etmiş görünüyor. Üstad Beyrut’tan sinesinde derin ve geniş bir yara ile çıktı ve kollarında bir çift öksüzle maskat-ı re’ sine girdi. Beyrut’ta “Makber”i İstanbul’da “Hacle”yi yazdı. Dediler ki biri diğerini inkâr etmek lâzım bu iki büyük neşide aynı odada, aynı muhit, aynı hayat içinde vücut buldu. Ben bu inanılmaz ruyete inanıyorum: Şair elemde bile bir hisse-i lezzet arar. Daha Makber’i inşad ederken Hâmid Bey:

İmkân bulamaz ya hiç bu suret

İnsan bu ya, ger olub da kısmet

Bir başka yüze güler isem ben

Zannetme bunu muhabbetimden

Bil kim sanadır o arz-ı hasret

Ondan seni istemektir elbet

Melûf senin hakikatinle

Eyler mi gönül mecaza râğbet

demiyor muydu? Şair ağlarken civarda öten kuşlar vardı. Yuvalarla birlikte o da “Hacle” dedi. Ruhu bir durmuş kalp üstünde inlerken elleri bir çırpınan kalp arıyordu. İkisi de aynı gözyaşı ile ıslaktı. Hiçbir şey üstadın kalemindeki muazzez ve mukaddes Fatıma’sına şiir kadar yakın değildir. Toprağın eritmek istediğini şiir saklayacaktı, merhume arza ölmek için gelmiş ve şairin ruhuna ölmek için sokulmuştu. Makber onun için ibda edilen ilk türbe-i san’attı ve “Hacle” yine onu ihya maksadıyla vücuda getirilmiş bir âbidedir. “Makber”i ve “Hacle”yi ünvanları zıt bu iki kitabı yekdiğerini müteakip okuyunuz ve kapayınız. İçinizde bir ses diyecek

ki: “Sevgive ölüm: aynı mahiyette iki manzara-i hayat...” Mevt ve muhabbet sanatın iki büyük vech-i istilzâzıdır. Fakat itiraf edeyim ben aşkı “Hacle”den ziyade “Makber”de buldum. O büyük mersiye doğrudan doğruya şairin zahm-ı sînesinden yapılmış bir şi’r-i muhabbeti. Her mısraında en samimi ve en elim iştiyak inler. “Hacle” ise ruhtan akmamış fakat şairin dimağında hazırlanmış gibi hiss olunuyor. Birine hayat ötekine hülya diyebilirim. Bir tek “heyecan”dan nebean eden eserlerde gayet tabii bir vahdet vardır: “Makber”de neşidenin zâhiri perişanlığına rağmen bu vahdeti her okuyan pek iyi hissediyor. Âmâl-ı hayâl ile icat ettiğimiz eserlerde vahdet göstermek için daimî bir itina ve büyük bir himmet ve dikkat sarfetmeli: Hâmid Bey’in bu “ihtimam”da hiç kusur etmediğini “Hacle”nin her mısramı okudukça teslim edersiniz. Hâlbuki bu “ihtimam” hiç hiss olunmamalı idi. “Makber”de şairin aşk ve sanatı bir mağdûre-i eceldi. “Hacle”de öyle hiss olunuyor ki yarı sanat ve dildarı aşktır. Biri tabiattan doğru öteki tabiata biraz ziynet gibi ilave edilmiş görünüyor. Hâlbuki sanata tabiat: “Beni meydana çıkar, fakat süsleme!” der, üzerinde her piraye “fazla” görünür. Hâmid Beyefendi her zaman pek büyük şairdir lakin pek büyük şairlerin ekserisi gibi o da daima büyük bir sanatkâr değildir. Büyük şairi tabiat yetiştirir, büyük sanatkâr ise ancak sa’y-ı san’at sayesinde yetişir. “Makber” mübdii o kadar büyük şairdir ki alalekser azameti sanat zannettirir. Resimde Rembrandt da böyle idi. Musikide Bethoven da böyledir. Şiirde Şekspir de böyle... Adese-i san’atla bakınca “Hacle”yi kusursuz bulmayacaksınız: Evvel-be-evvel gözünüze çarpıyorki eserde muhit ve muhatap çok ihmal olunmuştur. Bütün kitap bir nefis-i mütekellim-i vahde... Vâkiâ “Makber”de böyle idi. Fakat orada şairin şimdi maşukasına, şimdi nefesine, şimdi ilâhına, şimdi tabiata öyle nâgehâni dönüşleri vardı ki bu tenevvü bize mütekellimin değişmediğini unutturuyordu. “Makber”le “Hacle” arasında monolog ve selilog farkı vardır. Diğer cihetten rûh-ı kâri’ “Hacle”nin içini biraz görmek ıtrını, ziyasını ve ipeklerini biraz duymak ister. “Nerede ve ne zaman?” Bu iki sual zihnimizin en tabii müstantıklarıdır. Bunlar cevap vermeyen âsâr-ı tabî’at bizi alalekser hoşnut edemez. “Hacle” şairin ruhunda belki aydınlıktı lakin bizim için bütün mumları sönüktür. Bizim için daima akan bir cû-yı neşîde ve daima dinleyen bir sükût var. İşte o kadar. Şair kime hitap ediyor, biraz saçının ucunu görmek istiyorsunuz, göstermiyorlar. Şair bütün bir vecd-i âşıkâne ile:

Olsun bu şeb feda size olsun feda feda

Hindistan pür-zeheb İran bâ-tarab

cümlesini tertil ederken muhatabın nasıl tebessüm ettiğini anlamak istiyoruz:
Karşımıza bir boşluk ve bir karanlık çıkıyor yalnız:

Ey fecr-i reng-reng-i bahâr olma sedd-i râh

mısrandan anlıyoruz ki mevsim bahar imiş ve yalnız:

Vâkıf mıdır bu evdeki şâdiye anlasam

Kimdir zalâm içinde sokaktan geçen aceb

beyti bize cihân-ı hâricîyi işaret ediyor: Muhatabın tasvirine ait parçalar ve mesela:

Siz mûnis-i latîf-i bihiştî-likâ-yı rûh

Siz yâr-ı ilâhî nazar-ı nev-bahâr-ı câh

Ey şiiir olan nügüfte-leb-i gonca-fâmlar

Endâmlar bedî'a-i fikret-nümâ-yı 'aşk

Gîsû-yı râz-perveriniz kisve-i edeb

nazımpâreleri inkâr edilemez ki pek mühim tariflerdir. Bunları hep tasavvur ettikten sonra yine muhatabın ne reng-i çeşmi ve ne de şekl-i endâmı hakkında bir fikir edinmiş olmuyorum. “Hacle” bana bir dârü't-telâkîden ziyade bir salon gibi geliyor. “Hacle”de kimono ve pijama kâfi idi, hâlbuki smokin ve tek güzellik hiss olunuyor. Hey'et-i umûmiyesi size “saadet” değil bir “taklîd-i sa'âdet” telkin ediyor. Orada ben rekâketsiz bir lisan değil, şeydâ-yı arzû ve mest-i ümîd, pür-heyecân ve pür-lerze bir şair görmek isterdim. Ve nazarım anahtar deliğine yapışmış gibi bütün mukaddime-i zifâfi eşhas ile beraber ihata edebilmeli idim. Nasıl ki “Makber”i okurken bütün merâret-i mevdi dudaklarım biraz tadıyor... “Hacle”nin samimi satırları bana öyle geldi ki yine “Makber”e râci olanlardır ve erîke-i zifâfi yine şairin ebedî arûse-i rûhu işgal ediyor. Ve bundan nâşi olacak ki “Hacle”yi pek çok beğenmediğim hâlde sevmemek elimden gelmiyor...

2 Teşrin-i Evvel 1335 Perşembe

2 Ekim 1919 Perşembe

1.1.4. Edebiyatımız ve İran Mukallidliği

Ekseriyet o zehabdadır ki eslâfımızın eş'âr-ı İran'ı meşk ittihaz etmesi bir sû-i intihâb neticesi ve bir dalâl-ı zevk eseridir. Çoğumuz öyle zannederiz ki yedi asır evvel akvâm-ı muhtelifenin mahsûlât-ı edebiyesi o devirde yaşayan ecdadımızın pîşgâh-ı tercihine maruzdu ve ilk şairlerimiz karşılarında bütün şerâit-i kemâl içinde itmâm-ı hayât etmiş bir Yunan edebiyatı ona şanlı bir peyrev olmuş bir Latin edebiyatı ve yedişer asırlık mevcudiyetleriyle Arap ve Acem edebiyatını ve ikinci edebiyât-ı İbraniye ile Hint ve Mısır'ın âsâr-ı edebiyesini buldular sanırız. Eğer böyle olsa idi Fars san'at-ı kalemiyesi mukallediye olmak üzere hakikaten nuhbe-i millet olmuş olurdu. Fakat öyle olmadı. Örnek olmak üzere edebiyat-ı İran'ın kabulü avâmil-i adîdenin tesiri tahtında bir emr-i mecbûrî mahiyetini almıştır. İzah edelim:

Evvela şunu itiraf etmeliyiz ki Türk ırkının isti'dâd-ı aslîsi ihdâsât-ı nazariyeye pek müsait değildir. Ecdadımızın meziyatı mahsûlât-ı dimâğiyeden ziyade umûr-ı fi'liyede görülür. Biz muhibb-i nazariyât bir millet değil bir kavm-i fa'âliz. Türk her şeyden evvel ve herkesten evvel iyi asker olur. Asya-yı vustâya nüfûz-ı İslâm'dan mukaddem Türk münhasıran mekâsîd-ı harbiyeye vakf-ı mesâ'î etmişti, bir müsademeye hitam verir vermez yeni fırsat-ı müsellahaya muntazır yaşardı. Bu inkıtasız hayât-ı mübâreze, edebi mülâhaza ile teslim olunmak lâzım gelir ki, yüksek felsefe ve parlak âsâr-ı şî'riye ibdana hiç de mülâyim değildi. Ecdad isti'dâd-ı ırkîlerine muvafık ne bir mezhep ne bir felsefe ve ne de bir cereyân-ı edebî tesis edebilmişler. İranlıların Zerdüştü, Hind'in Sekmonyası, Çin'in Konfüçyüs'ü var: Bunlara mukabil Türk ırkı bir vâzı'-ı mezheb gösteremez. Edebiyat ile felsefe sahalarındaki vaziyetimiz de böyledir.

Maamafih Türk'ün pek kıymetdar faziletlere malik olduğunu kimseler inkâr edemez. Ezcümle şecaati ile kanuna itaati müşârefe-i târîhiye kuvvetini almıştır. İrkımızın beliğ bir manzara-i isti'dâdını hayât-ı mezhebiyesinde temaşa edebiliriz: Türk unsuru fitraten pek kuvvetli ihtiyâcât-ı dîniye ile müteharrik değildir. Küçük ve dağınık kabileler hâlinde yaşadıkları uzun asırlarda ecdâd-ı ibtidâiyemizin ruhu büyük bir şevk-i ibâdetle denebilir ki titremedi, müddet-i medîde ilm-i hâlleri takdîs-i tabi'îden ibaret kaldı, bilahire Budî, Mecusî, Nasranî ve İslam mezheplerini kabul edişleri de meyl-i samîmî ve aşk-ı vicdânîden ziyade ilcâ-yı ahvâl ve sevk-i vekâyi'ledir. Fakat bir bidâyet-i emirde her ne saikle olursa olsun bir kere

yenmedikleri dini artık arslanlar gibi müdafaa ederler, eğerçi hayat-ı târîhiyelerinde anâsır-ı mağlûbeye ecdadımız mesela Araplar gibi cebren teklîf-i İslâm taraftarı olmadılar, lakin dinleri bir ta'arruz-ı hâricîye hedef olunca onlar kadar cânsiperâne müdafaaya atılan bir millet gösterilemez.

Türkün bu kabiliyet-i irkiyesine tarih-i edebiyatımız da bir şahittir: Malûmdur ki Süleyman Şah'a peyrev olarak Mahan'dan gelen Türk kafilesi Konya civarında kendilerinden daha evvel yerleşmiş ve İran'ın vesâyet-i irfânı sayesinde yüksek bir mertebe-i dimâğîyeye vasıl olmuş bir başka Türk cemiyeti buldular ki Selçukîlerdi. Bunlar on birinci asr-ı mîlâdîde İran'a istila ettikleri zaman cahil bir aşiret-i bedeviye idi. Derece-i medeniyetleri itibariyle kendilerinden yüksek olan mağlupların pek kısa bir müddette zebûn-ı ma'ârif olmuşlar ve İran'dan iktibas ettikleri nûr-ı medeniyet sayesinde kabile derekesinden devlet mertebesine irtifa etmişlerdi.

Devlet-i Selçukiyenin yevm-i teşekkülünden elli sene sonra Ertuğrul Bey efrâd-ı aşireti ile birlikte Konya'ya gelince orada lisân-ı avâmı Türk ve lisân-ı ilm u edebi Acem bir cem'iyet-i müreffeh buldu. Bu tarik ile ecdadımız irfân-ı İran'a temas eder etmez anladılar ki asırlardan beri kendisinin dağlara ve ovalara tevdi ettikleri saf taze ve fakat bizzarure tîlâne "türkü"lerden daha yüksek âsâr-ı edebiye mevcuttur ve bunlar da lisân-ı Fârisi ile yazılmıştır. Büyük edebiyatlardan ilk ve yegâne tanıdıkları İran edebiyatı oldu. Sanıyorlardı ki edebiyat bir türdür ve ancak İran edebiyatı gibi olur ve bu kanaatle İran'ın usûl-ı edebiyesini en hurde tefasile kadar kabul ettiler. Bu usullerin kendi isti'dâd-ı ırkîlerine uygun olup olmadığını düşünmediler ve binaen aleyh icâbât-ı fitriyelerine göre onları tadil etmek ihtiyacı da hissetmediler. Bilâkis kendi fikir ve nazariyelerini şu'arâ-yı İran'ın enzar ve efkârına yaklaştırmayı ve mümkün mertebe İran gözüyle bakıp İran dimağı ile düşünmeye çabalamayı bir lâzıme-i teâlî addettiler. Ve fitratlarındaki emanet u vefa ve mihr u sadakat neticesi olarak asırlarca İran'a merbutiyette sabit kaldılar. Beş altı yüz sene aynı an'ane-i edebiyeye sadık yaşamak belki yalnız bizim gösterebileceğimiz garîbe-i sebâtıdır.

Hayât-ı edebiyemizin ilk günlerinde edebiyatımızın yalnız adı Osmanlı idi: O zamanki ecdadımızdan biri gerek edeben ve gerek siyaseten ehemmiyetli gördüğü bir mevzua dair icâle-i kalem etmek isteyince lisân-ı mâder-zâdını hatırlamaz, lisân-ı İran'a müracaat ederdi. Hatta kendi lisanlarıyla yazdıkları zaman bile vücuda gelen

şey Osmanlı diliyle yazılmış bir eser-i Fârs olurdu. O devirde hakikaten şîve-i milletle ibda edilmiş manzume veya mensureler -eğer var ise- birkaç nadire ve birkaç müstesnadır.

İran nüfuzunun rûh-ı eslâfımızdaki umk u imtidâdı delâlet eder ki bu temeşşuk bizim zekâmıza ağır gelmişti. Hâlbuki bu hiç de böyle olmamak lâzım gelirdi. Zira Türk ruhu Acem ruhuna hiç benzemez! Hatta bazı itibarlarla aralarında zıddiyet bile vardır.

11 Kanun-ı Evvel 1335 Perşembe

11 Aralık 1919 Perşembe



1.1.5. Edebiyatımızda İran Mukallidliği

Evvela İraniler hülyaperver bir ırktır, hâlbuki bizler ırk-ı fa'âliz. Türk dimağından İran mahsûlât-ı fikriyesine nazire istemek tabiat için sehlü'l-is'âf bir talep değildir. İnsan isti'dâd-ı aslîsi içinde az çok mahpustur. Bâb-ı ictihâd gibi bâb-ı isti'dâdı da müfsid addedebiliriz. Efrâd-ı beşer için ta'dîl-i fitrat eğer mümkün ise tahakkuku uzun asırlar ister. Bu cihetle ecdadımız meyl-i tabi'ilerine muhalif bir tarîk-i temeşşuk ihtiyar ettiklerinden dolayı sa'yeleri nispetinde semere veremediler. Müsâ'ade-i hisâline muarız bir meslek-i san'ata tevessül edenler er geç ya akamete veya sanat yerine tasannua mahkûm olurlar. Şüphe yok ki ekser eslâfın âsârından gördüğümüz "tasannu"nun sebebi şuarâ-yı Fârsı taklit için cebr-i selîka etmiş olmalarıdır.

İstitrad kabilinden olarak şunu da söyleyeyim: Bizim efkâr ve nazariyattan ziyade umûr-ı fa'liyeye müstaid bir ırk-ı fa'âl olmamız hiç de mûris-i şeyn bir haslet değildir. Biz bir asırda yaşıyoruz ki âlem-i efkâr bütün kuvvetiyle âlem-i fa'âle geçmek istiyor. Bugün "ıslah"ın manası fa'âliyet-i beşeriyeyi mesâ'î-i nazariyeden çıkarıp a'mâl-i müsmire şekline ifrâğ etmektir. Son zamanlarda uyûn gafletini silen urûk-ı mütefekkere ez-ân cümle Fransızlar "Hülyayı bırakalım Anglosaksonlar gibi bir ırk-ı fa'âl olalım." dediler. Son tahlilde İngilizlerin fâikiyet-i medeniyesi fa'âl-ı bi't-tab' olmalarına atfolunuyor. Şimdi cihân-ı medeniyet selâmet-i milliyeyi sanayi ve ticaretin şiddet-i inkişâfında görüyor. İ'tikâd-ı hâzıraya göre bir millet ister harben galip ve ister mağlup olsun eğer efradı bütün azim ve kuvvetleriyle tarlalara, fabrikalara, mağazalara atılmayacak olursa ne galebeden iğtinam edebilir ne de hasâr-ı mağlûbiyeti tazmin...

Şüphe yok ki beşeriyet-i âtiye bütün hazâin-i iktidârını anâsır-ı âmme üstüne dönecek. Feyz artık baştan değil koldan bekleniyor. İlm-i hâl-i istikbâlde idâre-i iktisâdiyenin istihsâl ve istibdâl-i ameliyâtı iki büyük farîza-i hayâttır. Yarın Darülfünun'un üstünde on dârü's-sinâ'a küşad etmeyen millete hiçkimse tûl-ı ömür vadedemez, dimağları ileride dersanelerse kitaplardan ziyade balyalar ve kasalar kalıplayacak. Biz de yaşamak istiyorsak isti'dâd-ı fitrîmizi hatırlamalı ve bir ırk-ı fa'âl olduğumuza hamd u senalar ederek zerâfet-i edebiye ve fetânet-i felsefiyeyi para çantasından sonra düşünmeliyiz! Bu bâzâr-ı fenâyâ bir asırda geldik ki maden kömürü en parlak istiarenden daha şa'saadard olduğuna bütün şu'arâ-yı medeniyet

iman etmiştir. Günden güne anlaşılıyor ki kalb-i âlem bankalardır ve cemiyetler nabazân-ı hayâtını orada aramalı. Güzel hayaller ve münevver nazariyeler yakın zamanda dünyâ-yı ictima'înin nüfûs-ı zâidesi gibi telâkki olunacak. Gökyüzünü ancak fabrika dumanları kapladığı gün ahfadımız: “Ooh bugün hava ne güzel!” diyecekler. Nazariye-i hâzıramıza göre medeniyet bir asr-ı zekâ değil bir mesele-i kuvvet u mukavemettir: Adale yerine demir, pazu yerine makine, yumruk yerine top, destgâh [tezgâh] yerine fabrika, nefes yerine buhar, at ve öküz yerine elektrik. Dikkat edenler görürler ki tarihimizin müşa'şa devirleri ırkımızın faal devirleridir, biz ince düşünmeye başladıktan sonra muvaffakiyât-ı ictimâiyemize durgunluk ve yorgunluk ârız oldu. Çünkü hilkatın bize vaad ettiği saltanat-ı dimâğ değil saltanat-ı sâk u sâiddir. Önümüzde açılmak üzere duran menâfi-i maddiye kurununda eğer tabî'at-ı asliyesini ırkımız tahattur ederek cihâz-ı fa'âliyete sarılırsa eminim ki beyne'l-ümem şanlı bir makam fethedebilir. Gençlerimizdeki spor aşkını ben hiç de fena görmüyorum. Daha şimdiden âlem-i şebâbetimizde iki üç süslü “gol” elli altmış güzel teşebbüsten daha büyük bir nişâne-i fazilet sayılıyor. Nesl-i hâzırın lisanından Hugo'nun değil Karyantine'nin senasını iştirsiniz. Bugün gençler şân-ı adale ve şeref-i pâzûyu şüphe yok ki muzafferiyet-i kalemiye fevkinde tutuyorlar. Hep bu ahvali fa'âliyet-i fitriyemize avdet alametleri gibi telâkki ederek adeta seviniyorum. Zira benim için muzafferiyet o tarihin ucundadır. Arzumuzla şehzade olamayacağımız gibi hüsn-i niyet ve cehd-i himmetle de Rafael, Mikel, Anser, Hugo veyahut Göte olamayız. Tabiatın behemehâl itaatine mecbur olduğumuz fermanları vardır. Mehâkim-i beşeriye ne kadar zî-nüfûz olursa olsun idâre-i âlemde hilkatın sessiz ve gizli kanunları saltanat sever. Artık hoşumuza giden yalanlardan silkinelim: Bakınız, iki buçuk asr-ı fütûhâtımız ve dört asır süren uykumuz var! Ve devr-i fütûhâtımızı yastık yaparak uyumuşuz! Bütün fırsatlardan şilteler doldurarak, güya rahat döşeği yapmak için! Bizim güzelliğinden bî-haber olduğumuz hasletlerimiz vardır ki güzel zannettiğimiz müstear hasletler altında medfun duruyor. Kazib meziyetlerle süsleneceğimize onları işletelim. Zamanenin hoşuna gitmek için söz söylemeyi ben de bilirdim, fakat doğruyu tercih ederim, çünkü öyle zevk-i asrı okşayan korkak ve riyakâr mütemellik sözleri yine asır terzil eder. Lüzumundan ziyade uzayan bu istitradı kapıyorum.

18 Kanun-ı Evvel 1335 Perşembe

18 Aralık 1919 Perşembe



1.1.6. Edebiyatımızda İran Mukallidliği

Saniyen İranlılar enfüsidir, biz afakiyiz. İranînin nazarı eşyâ-yı hâriciyeden ziyade kendi levha-i rûhuna taalluk eder, Türkün gözü ise menâzır-ı bâtınadan ziyade mevcûdât-ı zâhireyi görür. Acem şairleri hatta hikâyât-ı manzûme gibi tamamıyla gayr-ı şahsî kalmak lâzım gelen eserlerini bile efkâr ve hissiyât-ı zâtiyeleriyle doldurmuşlardır, eşhas ve vekayı şairlerin ancak tercümân-ı vicdânı hükmündedirler. Hâlbuki Türk şairlerinin tav'î neşîdelerinde yani İran mukallidliği başlamadan evvel gelmiş veya hasbe'l-ahvâl İran mukallidliğinden bî-haber kalmış şairlerimizi mahsûlât-ı manzûmesinde hisse-i enfüsiyet hemen hiç hiss olunmaz, hemen bütün hayalât tabî'at-ı muhîtadan, müstear görünür. Mesela meşhur ninni kıtasını tahattur buyrunuz:

Göl kenarı saz olur

Güller açar yaz olur

Ben yavruma gül demem

Gülün ömrü az olur

Görülüyor ki şair ifâde-i şefkat için muhtaç olduğu anâsır-ı hayâli hep hariçten toplamış, vâkıâ kıtada bir (hüsn-i ta'lîl) sanatı var, fakat bu kadar ketûm ve o kadar masum ki... Şair bu kıtada bir nazım vaziyetinde değil, adeta bir hânende vaziyetinde kalıyor ve bu kıta bir misâl-ı münferid değildir, bütün “aşık” dedikleri Türk şairlerinin eserlerinde, koşmalarda, kaya başlarında, destanlarda, türkülerde, hepsinde hemen aynı derecede afakilik görürsünüz... İran şairleri ise pek nadiren eşyâ-yı hâriciye ile meşgul olurlar: Hatta mey ve mahubdan, gül ve bülbülden, şem ve pervaneden bahsederken bunları cihân-ı mâddinin birer cüz'-i mütehayyizi gibi değil, ancak birer rûkn-i mazmûn gibi telâkki ederler, onlar şair üzerinde birer mevcûd-ı cismânî olmak itibariyle icrâ-yı nüfûz etmez ve fakat şairlerin dimağında davet ettiği silsile-i hayâlât u mezâmîn itibariyle birer amil kuvvetini alırlar.

Salisen İran zevki daima hey'et-i mecmû'ayı eczaya feda etmiştir. İran'ın herhangi san'at-ı nefisesini tettebbu etseniz güzelliği hey'et-i umûmiyede değil, aksam ve tefasilde bulursunuz: Musikide bestekârlar “nağme” dedikleri mezâmîn-i savtiyeye hasr-ı mesâ'î ederler, mimarlar ebniyede şekl-i umûmîden ziyade nukuşun

letafet ve zarafeti ile meşgul olurlar, İran resimlerinden mesela menazır gibi en mühim bir şart-ı san'at ihmal olunur da hurde tezyinat ve ince teressümatta kusur görülmez. Bunlar gibi İran san'at-ı kalemiyesi de her şeyden evvel ârâyişe istihdaf eder ve güzelliği eserin manzara-i umûmiyesinde değil aksam ve eczasında göstermek ister, bir neşidenin hey'et-i mecmû'ası hatırı için beyitlerinin güzelliğinden fedakârlık etmek bir İran şairinin hatırından geçmez, bir İran manzumesi hemen daima güzelliği anasır ve azasında dağılmış ve şerâit-i teşkîliyesi nakîsadar bir eser-i san'attır, ekser neşaidde câ-be-câ pek güzel parçalar bulursunuz, fakat bunlar arasında râbîta-i münâsebet hemen daima mühmel ve eserde hüsn-i insicâm gayr-ı mahfûzdur. Edebiyat-ı İran'da teşbihler ve istiareler, telmihler ve kinayeler, bin türlü lafız ve mana sanatları her kariyi mecbûr-ı takdîr etmek için güya bir şaşaa yarışı icra ederler. Ale'l-infirâd tedkik edilince bu hünelerinin hemen daima hoş ve hatta bazen pek güzel oldukları teslim olunur, fakat bu sanâyi'-i edebiyeden birini veya birkaçını ihtiva eden bir manzumenin hey'et-i kâmilelerinde pek nadiren şerâit-i bedî'ye görürsünüz... Buna mukabil Türk erbâb-ı san'atının mahsûlât-ı tabi'iyesinde bilâkis hey'et-i umûmiye menfaatine olarak aksam ve eczanın ihmal edildiğini görürsünüz. Türk fitraten hurde-cû değildir, hey'et-i umûmiye kendisine tevafuk edecek bir derece-i mükemmeliyette olunca aksam ve eczanın güzelliğini ma'a'l-memnûniye feda eder. Bundan nâşidir ki Türk'ün taklidi olmayan âsâr-ı san'atında incelik hissesini pek çok bulmayız. Türk âbidât-ı mi'mâriyesinde nukuş, o kadar azdır ki, yoktur, denebilir, taklidi olmayan âsâr-ı musikiyemiz de “nağme” ve âsâr-ı edebiyemizde “mazmun” da böyledir.

Edebiyat-ı İran'ın Türk ruhuna yabancı gelmemesi lâzım gelen yalnız bir ciheti vardı ki mahzâ şekl-i haricîye aittir. Filvaki gerek edâ-yı ahenk ve gerek menâzır-ı teşkîliye itibariyle Türk ve Acem nazımları arasında bir dereceye kadar karabet hiss olunur. Eğer eslâfımız edebiyât-ı İran'ı yalnız mantûkunda taklit etmiş olsaydılar, isti'dâd-ı tabi'îlerine muhalif olmazlardı, fakat sâha-i taklîdi mefhum ve mazmuna da teşmil edince kâbiliyet-i fitriyelerinden fedakârlığa mecbur oldular ki bu muamelede kârlı çıkıp çıkmadığımız kolay kolay kestirilemez. Maamafih şurası teslim olunmak lâzım gelir ki ecdadımız edebiyât-ı İran'a eğer vakıf olmasalardı bütün bütün başka bir mâlikâne-i nazm u nesrimiz bulunacaktı. Ve şu da muhakkaktır ki mesela afakilik gibi kıymetdar bir istidadımız taklit mecburiyetinin tatbiki altında dört yüz seneden ziyade akim kaldı. Şairlerimiz asırlarca an'ane-i İran'a tâbi yaşadılar. Yüzü aya,

dudağı yakuta, yanağı güle, endamı serve teşbih etmek hemen hemen kanuni bir mecburiyet hükmünde idi. Sıfatlarla mevsuflar arasında lâyetegayyer bir irtibat vardı: Her derya bieyyi-hâl “bî-gerân” olacak, her hadîka mutlaka “ferahfezâ” olacaktı...

Bütün bu anelerde sadıkâne hürmet ederek eslâfımız lisan-ı Osmânî ile âsâr-ı Fârisiye nazmettiler ve büyük İran edebiyatı'nın yanında bir zeyl-i Osmânî vücuda getirdiler. Maamafih onların şu haklarını teslim etmeliyiz ki kendilerinin dil-hâhı bu değildi, onlar münhasıran bu milletin yani mensup oldukları Osmanlı milletinin edebiyatına hizmet etmek istiyorlardı. Çi fâide ki aldandılar, öyle sandılar ki edebiyat ancak İran edebiyatı gibi olur ve bu edebiyat bir kavimden diğerine geçerken ancak elfazını değiştirir.

1 Kanun-ı Sani 1336 Perşembe

1 Ocak 1920 Perşembe

1.1.7. Edebiyatımızda İran Mukallidliği 4

İran mukallidliği ilk tesirini tabî'at-ı lisâniyemizde gösterdi. Malumdur ki ferdâ-yı istiklâlimizde yani sekizinci asr-ı hicrî bidayetinde Osmanlı ülkesi denilen sahâyı dokuz, on Türk lehçesi taksim ediyordu. Fakat bunlar gerek münferiden ve gerek müctemian olsun zamanın eş'âr-ı Fârsını tercüme veya taklide müsait olamayacak kadar fakirdiler. Bu cihetle Acem neşidelerinden temeşşuk iştihası hisseden ecdadımız sermâye-i lüğavîlerini artırmak lüzumunu teslimde gecikmediler. Ve iktibâs-ı elfâz belki Osmanlı târîh-i edebiyâtının ilk hâdise-i mühimmesi oldu.

İdhâlât-ı lafziye için selikamız bize ancak Arap ve Acem menbalarını gösterebilirdi. Oralardan gelen yeni kelimeler eşkâl-i asliyesini muhfaza etmekle beraber Türk kavâ'id-i lisâniyesini ittiba ediyorlardı. “Bendegânınız”, “Hizmet etdim”, “Malum değildir” ilâ ahire diyorduk. Bu muhâceret-i lüğaviye lisanımızı Araplaştırmıyor ve Acemleştirmiyor ve fakat kâmûs-ı Arab u Acem'in bir kısmını bizim için kâbil-i tasarruf kılıyordu. Ve bu mu'âmele-i iktibâsiyeden hiç zararlı çıkmazdık, eğer şâyân-ı te'essüf iki ihmal mevcut olmasaydı:

Biri şu ki elfazını aldığımız memleketlerin az çok efkâr ve hissiyatını da birlikte idhal ettik. Bir taraftan mesâ'il-i bedî'iyede İran'ın nazariyatını kabul ettiğimiz gibi diğer taraftan umûr-ı felsefiye ve ictimâ'iyede ârâ-yı Arabı benimsedik.

Diğeri şu ki emr-i iktibâsı kelimenin bir lisandaki vezâifini nazar-ı dikkate alarak icra etmedik. Lisanımızda elfâz-ı ecnebiye insıbabı başladığı zaman ecdadımız yalnız şunu hatırlıyorlardı ki lehce-i milliyeleri muhtâc-ı tevsî' idi, kendi kâmûs-ı aslîlerini tettebbu etmemişler, servet-i lafziye itibariyle mevkilerini bilmiyorlardı. Hangi kelimelere ihtiyaçları olduğu tayin etmemişti. Bundan nâşi lisanımız asırlarca ve asırlarca bütün lügât-ı Arabiye ve Fârisiye'ye küşâde kaldı. Havza-i ifâdemize bir lüzumlu kelime ile birlikte belki on lüzumsuz kelime giriyordu. Ve neticede kamusumuz her ferdin si'a-i tahsiline göre ebadı değişen bir sâha-i gayr-ı mahdûde şekli aldı. Eğer Arap ve Acem lisanlarının lisanımıza karşı vüsati Avrupa lisanlarına nispetle Yunan ve Latin lisanlarının mevkiine muadil kalsa idi hiç şüphe yok ki iktibas daha çok küçük mikyasta icra edilecek ve servet-i matlûbe belki istihsal edilmiş bulunacaktı. Zira idhâlât-ı lafziye yüzlerce ve yüzlerce sene devam etmiş olduğu hâlde bugün hiç kimse diyemez lisanımız kâfi derecede

zengindir. Vâkıâ “şarab” demek için beş on kelime ile on beş “periphrase” mürekkebât-ı lüğaviyemiz var, lakin buna mukabil binlerce ve binlerce fikirleri eda edecek elfazdan mahrumuz. Eğer elfâz-ı mevcûdemizi tadad edecek fedakâr çıksa eminim ki mecmû’î-yi Fransızların lüğatinden dûn kalmaz. Fakat bu müsavat yalnız kemmiyete aittir. Aynı mukayeseyi bir de keyfiyet itibariyle icra edince görürüz ki lisanımız korktuğumuz ve tahmin ettiğimizden ziyade dar ve fakirdir. Lisanımızın bu vaziyeti zürafâdan bir zat şöyle temsil ediyordu: “Türkçe’nin zenginliği o zatın elbise dolabını hatırlatır ki içerisinde on beş ceket yirmi otuz yelek bulursunuz, fakat bir tanecik olsun pantolon yoktur.” Kelimelerle birlikte fikirlerin ve zevklerin vicdanımıza teraşşuhu şu neticeyi verdi ki Arap ve Acem irfanı mâlikâne-i ilm u edebimizi paylaştılar. Ulûm-ı dîniye ve hukûkiyemiz nüfûz-ı Arabî altında ve edebiyatımızla âsâr-ı kalemiyemiz te’sîr-i İnan tahtında kaldı. İstîlâ-yı Arab’ı müteakip bed’ eden İnan intibâh-ı edebîsi bizim edebiyatımız doğarken yedinci asır mevcudiyetine girmişti. Şehname mübdiini yetiştiren ve İnan’ın bi’n-nisbe en metin ve en zinde karn-ı edebîsini teşkil eden devr-i evvel ve eşyâ-yı ardiyeden yüz çevirerek lisân-ı garâm ile ruhlarının galeyân-ı ilahîsini terennüm eden şu’arâ-yı mutasavvıfanın teşkil ettikleri devr-i sâni geçmiş bulunuyordu. Osmanlı şairleri İnan’ın devr-i evvel-i edebîsinde gelen şairlerin edası ile devr-i sâniye gelenlerin revîş-i sûfiyânesini müştereken aşk ve adeta iki tarzı tevhid ettiler: Sufiyane şairlerimizde aşk ve âşıkane neşidelerimizde kayd-ı tasavvuf hiss olunur. Tasavvuf ve garâm denebilir ki taklîd-i İnan neticesi olarak şî’r-i Osmanînin üç dört asır târûpûdu ve cism u ruhu oldu. Tasavvuf namıyla ecdadımızın İnanlılardan telâkki ettikleri felsefe diyebilirim ki edebiyât-ı Osmâniyede en büyük amil olmuştur. Onun tesiri ile nazmımız müddet-i medîde bir nevi şifre mahiyetinde kaldı. Bîgâne-i tasavvuf olanlar ma’nâ-yı eş’ârımıza kâfi derece nüfuz edemezlerdi.

8 Kânun-ı Sâni 1336 Perşembe

8 Ocak 1920 Perşembe

1.1.8. Edebiyât-ı Askeriyemiz

Ben efkâr-ı askeriye dedikleri şeyin hararetli bir taraftarı olmaktan pek uzağım! Bir memlekette efkâr-ı askeriye inkişafını hemen hemen bir musibet addederim, zira askerliğin ruhu istibdattır. İstibdat ise ne şekilde tecelli ederse etsin dâ'î-yi inhitât olur. “Millet-i müsellaha” âmil-i medeniyet olmaktan müstağni addolunabilir. Bu cihetle cem'iyet-i harbiyemizden me'âsir-i san'at beklememeliyiz. Ara sıra bir asker kaleminden çıkmış bir sahîfe-i edeb görünce bir ni'met-i gayr-ı müterakkibe telâkki ediyoruz ve lezzet-i bedî'ye mütezaif oluyor. Üdebâ-yı askeriye bizden “Paris'ten Tih Sahrasına Kadar” ünvanı ile neşrettiği eser hangi kalemin mahsulü olsa hücre-i nefâiste yeri vardır, fakat kılıç kullanmış bir elden çıktığı düşünülünce kıymet-i san'atı birkaç kat daha yükselir. Fuad Bey bir gün demişti ki: “Tuhaf şey! Doğru Türkçe yazmak bilhassa orduda pek büyük ve nadir bir haslet oldu! Eskiden askerler arasında doğru ve hatta güzel yazarlar bulunurdu. Şimdi bazen bütün bir fırkada dürüst ifâde-i merâma muktedir iki kişi bulmak pek güç oluyor.” Eminim ki Fuad Bey terakkiyât-ı müsellaha ile inkişâfât-ı bedî'ye arasındaki zıddiyeti pek iyi bilir. Bilir ki kılıç bilhassa kalemin zararına kuvvetlenir. Maamafih bazı ruhlardaki necâbet-i bedî'ye o kadar mâ'il-i inbisâtı ki terbiye-i askeriye bile tamamıyla habs u takîm edemez ve böylece Almanya'da bir Fon der Golç bir Trayiçke bir Şellendurf, Fransa'da bir Lyote bir Viktor Margarit, Rusya'da bir Dragomirof yetiştiği gibi ve zannımızda da bir Nayizâde, bir Muhyiddin Mekkî veya bhusus bir Fuad Bey yetişebiliyor. Ben bunları yangından kurtarılmış elmaspâreler addederim.

Fuad Beyefendi'nin “Paris'ten Tih Sahrasına”sında biraz târîh-i harb biraz târîh-i siyâsî ve bir hayli mülâhazât-ı musîbe var. Gerek târîh-i harbe ve gerek târîh-i siyâsîye müteallik aksamını mevzû'-ı bahs etmek için lâzım gelen salâhiyetten ben mahrumum. Yalnız mülâhazatı hakkında hasbihal edebiliriz. Eserinin yedinci sahifesinde müellif diyor ki: “Fransa'daki müddet-i ikâmetim esnasında en ziyade istifade ettiğim en ziyade mûcib-i hayretim olan şey Fransa'da “hürriyet”in tarz-ı telâkki ve tatbîki oldu. Bir şarklının kafası için bu tarz telâkki ile ülfet etmek kadar güç bir şey tasavvur edilemez. Bir gün Fransa harbiye nezaretine giderken nezaretin duvarına yapıştırılmış “Kahrolsun Cumhuriyet” yazılı üç cesim ilan nazar-ı dikkatimi celbetti. O sırada intihabat zamanı idi ve bu ilanlar krallık taraftarlarının propaganda beyannameleri idi. Beyannamelerde üçüncü cumhuriyetin Fransa'da manen sefaletin

son derekesine tenzil etmiş olduğu Fransa'nın ancak şarklı tarihini vücuda getiren hanedanın iadesiyle kurtulabileceği ateşin bir ifade ile bildirilir, hükûmet-i hâzıra hakkında kâle alınmaz şutum sarfedildikten sonra efkâr-ı umûmiye krallık taraftarları lehinde rey vermeye davet olunuyordu. Asıl garibi şu ki bu ilanlar yapıştırılalı hayli olduğu halde hiçbirinin bir kenarı bile yırtılmamıştı. Cumhuriyetin kuvâ-yı inzibâtiyesi cumhuriyetin harbiye nezareti binasının duvarlarındaki bu düşman beyannamelerini muhafaza ediyordu.”

Muharrir-i muktedirin affına mağruren evvel-be-evvel işaret edeceğim ki son cümledeki “düşman” kelimesi mahallinde müstamel değildir. O beyannameler birer düşman vesikası değil fakat hilafgir vesikasıdır. Fransız zabıtası evvela hukûk-ı nâsın sonra hukûk-ı cumhûriyetin harisidir. Hâdim-i hayr olduğunu kanâ'at-ı kâfiye bilen hükümet şüphe yok ki muhalefetin sihâm-ı hücûmundan korkmaz. Bizde îkâ'-ı harîk edenlerden ziyade: “Yangın var!” diye haykıranlar tenkil olunur. Çünkü çok kere vazîfe-i zabt u rabtı kundakçılara tevdi ederiz. Bunlar derece-i medeniyet meselesidir. Devlet ve kanun bize hürriyet verseler biz birbirimizden o hürriyeti kıskanırız: Biraz dikkat edenler görürler ki her komşusunun nazarı bir hâ'il-i hürriyettir. Uzun bir terbiye-i mu'âşeret geçirmeyenler hukûk-ı âhara nisbet-i lâzımede riayet edemezler. Terbiyesizlik mâni'-i hürriyettir. Terbiyesiz memlekette bin bahane ile kizb-i dîn, kizb-i ahlâk, kizb-i hamiyet ve daha bin yalan namına herkes birbirine hürriyeti haram eder, insan her şeyden kurtulsa içerisindeki yaşadığı cemiyetin azâb-ı cehl u galazından kurtulamaz, Fransa'da bu azap hadd-i asgara irca edilmiştir. Bu itibar ile Fransa ve Almanya beynindeki mesafe büyük asırlarla ölçülebilir. Bakınız misal olarak yine Fuad Bey'in eserinden bir fıkra nakledeceğim, müellif diyor ki:

“14 Temmuz geçid-i resmi esnasında tesadüfen yan yana bulunduğum Alman ataşe militeri bana dedi ki: Takriben yarım asır evvel benim pederim aynı mevkide muzafferin Alman ordusuyla beraber geçid-i resmi yapmıştı. Şimdi ben onun oğlu şu esnada aynı hatıraları yâd ediyorum!”

Alman zabıtının bu sözü kendisini sıktığını da Fuad Bey ilave ediyor. Şübhe yok ki bu Alman zabıtı pek terbiyeli bir zat değilmiş. Zira öyle olmasaydı nezdinde ataşemiliter olduğu devletin ordusu kendi önünde geçid-i resmi yaparken ordunun menâkıb-ı sukût ve inhizâmını hatırına getiremezdi ve böyle bedevi

düşünceli adam ne kendi tamamıyla hür olabilir ne de atrafındakilerin hukûk-ı hürriyetine hürmet etmeyi tamamıyla bilir.

Eserinin bir yerinde Fuad Bey Rusya'nın son Dersaadet sefiri Mösyö Dökirs'ten bahsederken: “Bu diplomatın gayet zeki ve dûrbîn bir zat olduğuna artık hiç şüphe etmiyorum.” diyor. Filhakika Mösyö Dökirs harb-i umûmîye takaddüm eden günlerde şehrimizde bulunan süfera arasında şiddet-i kiyâseti ile temeyyüz etmiş idi. Nüfuz ve ihâta-i nazarına mikyas olmak üzere şu menkıbeyi hatırlatacağım:

Arşidük Fransua ile zevcesinin Saraybosna'da katlini haber veren ajans telgrafnameleri vasıl olduğu anda Mösyö Dökirs tesadüfen dâhiliye nezaretinde Talat'ın nezaretinde bulunuyordu. Hâdise-i cinâyeti orada Talat'tan haber aldı ve Talat'ın

-Bu hadisenin akıbeti ne olacaktır dersiniz?

sualine Rus sefiri hemen bila tereddüt denebilecek bir emniyet ve süratle cevap verdi:

-Harb-i umûmî.

Bu kadar dehâ'et-i siyâsiye sahibi bir sefir İstanbul'da hiç olmazsa Vangenhaym kadar muvaffak olmak lâzım gelirdi, çi fâide ki Dökirs'in haslet-i zekâsı derecesinde icrâ-yı siyâsete bile tenezzül etmedi. Hâlbuki Alman sefiri memleketin menafii icap edince dalkavukluğunu bile ma'a'l-memnûniye ihtibar eder idi ve etti ve Enver'i bilhassa şekerpâre-i müdâhene ile avladı.

Enver'den bahsederken Fuad Bey diyor ki: Paris'e gitmezden evvel yani dokuz ay evvel Beşiktaş'taki küçük ahşap evinde karşısında Napolyon Bonapart'ın resmi asılı mahçup, mütevazı, mültefit bir genç zabıt olarak terk etmiş olduğum Enver Bey'i şimdi Nişantaşı'ndaki konağında Sezar rolünü oynamaya azmetmiş sert ve donuk şimali bir diktatör hâlinde buldum. Nüfûz-ı nazarından dolayı edîb-i askerîyi tebrik etmeliyiz. Filhakika o ne oldum delisi oğlan “Kayser” rolünü oynamak azminde idi ve bu azmi kendisine Berlin'de hüküm süren bir diğer Kayser telkin etmişti. Filvaki merkezden aldığı talimat üzerine Vangenhaym'ın bir gün Enver'e göstererek:

-O makamın yakında münhal kalacağını hissetmiyor musunuz? Paşa gözleri açınız böyle fırsat on asırda bir kere ele geçmez. O makamın namzedi sizsiniz!

Dediği Beyoğlu mehâfil-i siyâsiyesinde tevatür mertebesindedir. Belki de bu nükteye telmihan Fuad Bey ilave ediyor:

-Enver ki bazı mukadderât-ı âliyyeyi yerine getirmek için dünyaya geldiğine hakikaten kaniydi. Gerek ihtirasatı tatmin etmek gerek bu mukadderatını hayyiz-i fi'le çıkarmak hususunda harbi yegâne vasıta telakki etmiştir. İşte itikadımca altın harflerle bir âbide-i hakikat gibi tarihimize geçmek lâzım gelen giranbehâ bir cümle!..

(14 satır tayyedilmiştir.)

Fakat biz her hatvede hatırlamaya mecburuz ki şarktayız!

15 Zilhicce 1338 Salı

13 Ağustos 1336 Salı

13 Ağustos 1920 Salı

1.1.9. Edebiyat Delikanlılarına

Kâfir Volter'in hoş sözleri vardır. Dermiş ki: “Bin fareye çatmaktan ise bir arslan ile uğraşmayı tercih ederim.” Filhakika kendileri ile mücadeleye girişeceğimiz mahlûklardan evvel-be-evvel tiksiniyoruz. Bu yaz ben de “Küçük Beyler”in dârü’l-bedâyi’de vaz’-ı sahne edilmesi münasebetiyle tarafınızdan bir çekirge hücumuna uğrayınca Fransız hekîm-i zarîfin sözü aklıma geldi. Ben de şüphe yok ki bir âlâ-yı ye’cüc-ı kalemle meşgul olmaktansa okumuş ve düşünmüş yazmış ve düşündürmüş maruf ve muhterem bir kahraman-ı edeble münazarayı müreccah gördüm, bahusus ki sizin her makalenizde bir cîfe-i hıkd u hasedin ufuneti yayılıyordu...

Çocuklar, biliyorsunuz ki “Küçük Beyler” Ferah Tiyatrosu’nda ilk defa olarak temsil edilmedi. Daha evvel bir kere Şişli’de bir defa da Beyoğlu’nda oynanmış ve hiç kimse tarafından ednâ mülâhaza-i intikâdiyeye hedef olmamıştı. O zaman aynı melhane daha dekolte, daha tuzlu, daha oynaktı, binaen aleyh daha şiddetle muaheze edilmek lâzım gelirdi, maamafih kadın ve erkek bütün temaşagerân eseri alkışlayarak kabul ile telakki ettiler. O zamandan beri bizde hamûliyet-i ahlâkiyenin azaldığına sokaklarda gittikçe yukarıya doğru açılan kadın baldırları birer şâhid-i nefsidir. O halde “Küçük Beyler”e karşı o zamanki perhiz ile sonraki lahana turşusunun sebebi nedir? Söyleyeyim: Zira o zaman eserin muharriri olmak üzere yalnız Hüseyin Suad’ın ismi meydanda idi. Ben o eser-i temâşâ ile münasebetimi ketmetmek istemişim ve yemin ederim ki dârü’l-bedâyi’de temsil edilmesi mevzû’-ı bahs olunca ismim yine mektûm kalacak sanıyorum, ilannamelerde namımı görünce hiç de hoşnut olmamakla beraber emr-i vâkı’î feylesofane bir sükût ile kabul ettimdi. Ve siz bu fırsatı mahz-ı ni’met addettiniz. Edebiyatın sönük, solgun, zürriyetsiz devirlerinde iğrenç müşatemeler ve manasız taarruzlar başlar, bu bir kaidedir. “Küçük Beyler”i fırsat ittihâz ederek zamanenin küçük beyleri de kalplerinde müterakim safrâ-yı garazı ortaya döktüler.

Maamafih küçük beyler ben sizin hâdise-i hücumunuzdan memnunum. Zira bu vesile ile bir gün için olsun sizi müttefik buldurdum. İçinizde acıdığım yalnız Peyami Safa oldu, zira haber aldım ki o bizim pek hürmetle sevdiğimiz zavallı Safa’nın oğlu imiş: Safa aramızda bilhassa safveti ile meşhurdu, görüyorum ki oğlunda bu safderunluk hayli ileri gitmiş. Ona yalnız yetim Safa diye acırken şimdi bir de yetim zekâ diye acımak ihtiyacı hissediyorum. Yavrum Peyami, eseri tenkid

için çok beyhude yorulmuşsun bilmiş ol ki benim yazılarım neşredilmeden evvel tenkit olunur, hem de ilk mütenekkidim kimdir bilir misiniz? Hani ya İskender-i kebîrin Asya'ya beraber götürdüğü bir adamcağız vardı ki adı Aristo idi. Bilmem tanıdın mı? İşte odur...

Aziz delikanlılar, bir şiire ve bir şaire herkes çamur veya çiçek, kendi eline layık gördüğünü atar: Aristarhos intikâd namına içek atardı. Zoilos intikâd bahanesiyle çamur attı... Bence sizin edebiyatta hakk-ı tahsîninizden ziyade hakk-ı şütûmunuz vardır, zira biri okumaya, anlamaya düşünmeye ve bir nazariye-i hüsn sahibi olmaya tavakkuf eder. Öteki içinse biraz hiffet-i terbiye ma'a'z-ziyâde yetişir. Bu cihetle bana taarruzatınızdan dolayı bütün cihan sizi takbih ve tayib etse ben mazur görürüm.

Diğer cihetten hücumnamelerinizde bana pek geniş nefes aldırın bir vasf-ı müşterek var: Hepsinin son derecede pürüzlü ve kötü yazılmış olması. Eğer onlarda iki satır olsun dürüst yazı veya hiç olmazsa muvâzene-i fesahatle ayakta durabilen tüvânâ bir cümle görmüş olsaydım o zaman belki kakhahayı keser ve bir nebze düşünürdüm. Cenâb-ı haktan şunu temenni ederim ki böyle alık salık ifadelerini ilelebed takbih etsin ve hiçbir zaman sizin gibilerin kazâ-yı senâsına uğramayayım. Fransa'nın ilk re'îs-i cumhûru Mösyö "Tiyer" derdi ki: "Ben üzerine elli sene yağmur yağmış bir eski şemsiyeyim."

Onun dediği gibi ben de bu edebiyat ovasına çok fırtına görmüş ve sayılabilecek kadar sağanaklar geçirmiş bir merd-i garîbim. Sizin tufanlarınız bana çiy gibi gelir. Bâyezid kulesi dîvân-ı muhâsebata ne kadar ehemmiyet verirse ben de dört beş delikanlının kavl u kararından ancak o kadar müteessir olurum. Ben ucb ile malul olsam sizin aleyhimde ittifakınızdan mühim bir parça vesîle-i mefharet çıkarırdım. Malum ya, kesecek balta kesilecek ağaca göre ölçülür, elbette bende bir kuvvet gördünüz ki te'mîn-i galebe için el ele vermek ihtiyacını hissediyorsunuz. Sürü teşkili aczin bariz delilidir: Koyunlar ve kazlar kalabalık yaşarlar ve bilâkis arslanlar ve kartallar münferid gezer ve tek başına uçarlar. Böyle birkaç delikanlı bir matine teşkil ettikten sonra gösterdiğiniz hünerde anhâ minhâ başıma bilhassa yaşımı kakmaktan ibaret kalıyor: Zannediyorum ki bir erkeğin yaşı ancak kadınların düşüneceği bir meseledir. Benim hazâ min fadli rabbi milyonlarca nekâyisim var, onları bırakıp da târîh-i vilâdetimle meşgul olmakta mana ne? Sürececek kara mı

kalmadı? Lehlhamd sokaklarımız zifos dolu, yağmurlu günlerde otomobillerden olsun ders alabilirdiniz... Hem de bir taraftan: “Ben sizin hem-sâlinizim yahut sizden az yaşlıyım!” dedim, diğer taraftan bilmiyorum ne zamandan beri yaşlılık muayyebat sırasına geçti, eski zamanda sinn u sal şâyân-ı gıpta ve hürmet görülürdü. Vâkıâ ihtiyarlamak hiç iyi bir şey değil, buna ben hepinizden ziyade kaniim: Fakat ne yapayım? Herifin dediği gibi çok yaşamanın ihtiyarlamadan başka çaresi henüz keşfedilmemiş. Ben belki her sabah “Göte” ile hem-zebân olarak “gieq meine jugend mir Zurück” diyor ve fakat başımda birkaç daha rengini değiştirmesinden başka bir semere alamıyorum. Hayat yalnız benim için değil sizin için de eyyâm-ı ma’dûdedir. Dün ben de sizin gibi idim. Eğer tûl-ı ömre namzedseniz yarın siz de benim gibi olacaksınız. Her palamutun en sonunda olacağı bir meşedir. Meşeyi beğenmeyen olmazsa basiretsizlik göstermiş olur. Gençlik öyle bir şeydir ki “Robert Barnes”in dediği gibi: “You seize the flow’r its bloom is shed.” Siz daha çiçeğine el dokundururken evrak dökülür!

Bizim gençliğimizde henüz gençlikle iftihar edilmezdi. Yaş azlığı şimdi medâr-ı mübâhât oluyor. Galiba bu da müthiş bir kaht-ı mefâhir getiren meşrûtiyet-i mübeccelemizin bir feyzi olacak! Fakat küçük beyler düşünmez misiniz ki siz yirmi beş yaşında olduğunuz için bana karşı böbürlenirsiniz benim beş yaşında bir oğlum var, o da kalkar size “ma’tûh” der! Ve böylece devam ve teselsül ederek şu neticeye vasıl oluruz ki en büyük meziyet bir cenin veya bir rüşeym hâlinde ana rahminde yatmak olur. Hayatın serf’ü’z-zevâl safahatıyla sevinmeyi ve yerinmeyi ben aynı derecede abes bulurum. “Fraklen”in dediği gibi “Yirmi yaşı hiç geçmeyecek ve yirmi lirayı hiç bitmeyecek” zannetmek gençlerin ezeli gafletidir.

Diğer cihetten yaşla yüz buruşur, söz buruşmaz. Bazen en güzel çiçekler köhne duvarların gölgesinde açılır. Ceyyid ve nefis bir fikir ilelebed gençtir, yazanın yaşı her kaç olursa olsun edebiyatta gençlik nüfus tezkeresinde değil yazıda aranır. Nice tazeler vardır ki yüzleri gerginlikten parlarken dimağlarında buruşuklar gizlenir ve sözlerinden kurûn-ı vustâ kokusu gelir. Ben eminim ki pek çok yaşlandımsa da henüz bir müstehâse-i beşeriye değilim:

Öyle olsaydım yazılarıma her taraftan bin talip zuhur etmez ve avuç dolusu para verilmezdi. Gazete ve risale müdürleri antikacı değil ya!... Ben bu gördüğüm rağbetle kanaat ederim. Benim dimağımda hücre-i edebiyatın yanında bir maksûre-i

hikmet vardır, oradan nâ-mer'î bir müezzin bana daima “izze men kane'a” der, alkış
oburu değilim...

16 Muharrem 1339 Perşembe

30 Eylül 1336 Perşembe

30 Eylül 1920 Perşembe



1.1.10. Edebiyat ve Siyaset

Bizim bahusus mahfel-i üdebâmızda muhayyeru'l-ukûl bir sû-i nazar hazinesi vardır: Yekdiğërimize lâyenkatı' sarf ederiz ve tükenmek bilmez. Âlem-i edebiyâtın her çehresinde bir işmi'zâz-ı münâferet hiss olunur. Meslektaşlar arasında bulunurken gönül ister ki gözler birbirini anlasın birbirini istifsar etsin ve birbirinden cevâb-ı te'âvün alsın. Hâlbuki bizde ehl-i kalem bakışırken hadekaların tebensümü gibi sükutu da câlib-i endîşedir. Böyle olduğu için ben bermutad etrafımdan kat'-ı nazarla ya gökyüzüne veya kitabıma bakmak isterim. Ne fayda ki çok kere vukuat benim irademden kuvvetli çıkar, gözleri cebren özlemediğim simalara çevirir ve ara sıra iyi kötü bu çeşme-i idrâk umduğum yerde bana yesâver bir serâb-ı zekâ gösterir. Bu tecrübelerin en sonu en acısı oldu. Erenlerin bağına girmiş çıkmış olduğuna rağmen Yakup Kadri'yi ben muvâzene-i şu'ûr sahibi addetmekte ısrar ediyordum. Geçen perşembe neşrettiği “Kalem ve Kılınç” sernameli makaleyi okuyunca: “Eyvah dedim, işte bir kurbân-ı belâgat daha...” Zira insicamsız cümlelerle dokunmuş bu zavallı yazı sahibinin fakru'd-dem dimağını haykırıyordu. Makalenin girizgâhında bakınız ne diyordu: “Bizde gerek şimdi olsun gerek eski devirlerde olsun kalem sahipleri hey'et-i ictimâ'iyemizin en korkak en zelil en metanetsiz sınıfını teşkil eder.”

Biraz vakar ve cesaret bulmak için Diyojen fenerini târîh-i edebiyâtımızda gezdirip de içerisinde velev bir tek olsun “gayr-ı zelîl” “gayr-ı cebîn” bir edip veya şair göremeyen muharrir hakikaten acınacak kadar bedbahttır: Çünkü kasr-ı basarın bu derecesine “körlük” derler. Yakup Kadri bu çirkin iftiranın cezasını lisân-ı ahfâddan görürdü eğer âsârında kâbiliyet-i hayâtiye olup da uzakça ferdalara kadar geçebilseydi...

Bir milletin bütün şuara ve üdebası hakkında böyle topyekûn bir hükm-i tezlîl ve istihane veren muharrir acaba o şuara ve üdebadan kaç tanesini tetkik ve tettebbu etmiştir? Adetleri binden dûn olmayan kudemadan acaba kaçını tanır? Acaba kendisine Aşık Paşa, Yunus Emre, Seyyid Nesimi, Şeyhi ne zaman ve kime karşı zillet ve cebanet gösterdiler diye sorsam Yakup Kadri Bey ne cevap verecek? Yakup Bey'in iddiasına nazaran: “Kadim Osmanlı şuara ve üdebasının mevkiî daima dalkavuklukla nedimlik veya mahmilik arasında gayet vazî bir derekede idi. Tanzimattan sonra yetişenler ise rindliği ve harabatılığı kendilerine şiar edinmiş

gayr-ı mu'ayyen ve karışık birtakım ahlak prensiplerine bağlı muvazenesiz kimselerdi.” Burada yine Yakup Bey’e sormak lâzım gelir: Her hareket hakkında zamanın telakkiyatına göre hüküm verecek değil miyiz? Yalnız bizde değil dünyanın her tarafında hükümdar nedimliği son zamanlara kadar en yüksek pâye-i şeref addedilmiyor muydu? On yedinci asrın büyük Fransız şairlerinin bile en büyük medâr-ı mübâhâtı on dördüncü Lui’nin şeref-i iltifâtına mazhariyet değil miydi? O hâlde nasıl olur da “eskiler”imiz için padişah nedimliğini bir vazî’ derekesinde telakki ederiz? Müteahhirînden hangisi kimin dalkavuşu, nedimi veya mahmûsi idi? Sadullah Paşa’yı, Namık Kemal’i, Recaizade’yi, Tevfik Fikret’i hatırlayınız... Kendilerini rahmet ve minnetle yâda borçlu olduğumuz kıymetli eslafımızı böyle ceffe’l-kalem tahkir edivermek onlar müdâfa’a-i nefsten aciz buldukları için şîme-i necâbete asla tevafuk etmez, asalet ve hasasetin mihekki şükran ve küfrandır. Fakat “Kalem ve Kılınc” müsevvidinin galeyân-ı hıkd u hiddeti karşısında hak ve nasfet birer avuç kar gibi erimiş görünüyor. Filvaki Yakup Bey eski ve yeni bütün üdeba ve şuarımıza birer mablak çamur attıktan sonra bile bedmestî-yi rûhunu teskin edemeyerek lisan taarruzunu en büyük padişahlarımıza uzatıp diyor ki: “Bizi mahveden Yavuz Sultan Selim’in kılıncı ve Fatih Sultan Mehmed’in topudur.” Bu sözleri Yakup Kadri Bey’in ecdadından biri işitmiş olsaydı eminim ki ilk hareketi onun ağzını yırtarak mahv u terbiyeye irca olurdu. Zira onlar bilirler ki Fatih’in topu Yavuzların kılıncı olmasa kendilerinin çocukları ve torunları hür ve azade efendiler ve beyler değil Bizans küberası nezdinde esir veya ecîr olacaklardı. Yakup Bey büyük padişahımızdan sonra Türk askerlerine saldırarak diyor ki: “Evet, bizi ebedi bir zillet ve esarete mahkûm eyleyen ve Türklüğün tarihini delik deşik eden Türk askerlerinin mehmuzları ve süngüleridir.” Bu ithamın ne şenî bir nankörlük nümunesi olduğundan sarf-ı nazarla yalnız “Kılınc”ın şan ve şerefini müdafaa kasdıyla kaleme alınmış bir bende derc eylediğini düşününce Yakup Kadri’nin selâmet-i nâtıkasından hakikaten şüphe etmek bir elim mecburiyet oluyor ve hareketini özr-i şu’ûruna bağışlamamız bir vecibe olacak. Böyle Allah’tan korkmadan ve peygamberden haya etmeden bütün şuara ve üdebamıza en büyük padişahlarımıza ve bütün Türk askerlerine iftira eden bir meşhurun sâ’ika-i kin ve hasetle bana karşı ağzına gelen herzeyi savurmakta câ-yı tereddüt görmemesi pek tabiidir. O kadar yükseklerle pervasızlıkla atıp tuttuktan sonra benim hakkımda hangi küfürleri sarf etse kendini ucuz kurtulmuş addetmeliyim ve öyle addederek

mukabeleye tenezzül etmezdim, eğer isnadatı benden başkalarını da müteessir edecek mahiyette olmasaydı. Orduda zabitanın tensik-i mütekarribi münasebetiyle yazdığım bir makaleyi Yakup Kadri Bey öyle müstekrih bir kasıt ile tahrif ediyor ki bu hud'aya vâkif olmayanlar beni telin etmekte pek haklı olurlar. Bigayr-ı hak telin edilmek de tabiidir ki istemem. Ben fikren harbgiriz ve mefâhir-i müsellahadan muhteriz olmakla beraber zâbitlarımızı yaşlarına göre muhterem birader ve aziz evlat tanırım ve o his ile mezkûr makalemde: “En ağır fidyeye-i mağlûbiyet, eyvah, kahramanlarımıza yüklendi. Daha geçen gün her muasker bizim kalbimiz için bir mabetti. Zavallı ordu, kendi seriri üstünde intihar için o kadar aşk ile kılıncı sallamış...” diyor ve birinci bendin nihayetine: “Ooh, vatan yolunda ve millet aşkına harap olan hayatlar, siz birer pembe inci gibi kılâde-i târîhe dizildiniz ve sizi göğsümüzdeki elem kışlasından hiçbir vakit çıkaramaz!” cümlesini kayd ediyorum. Ve son bendde diyorum ki: “Şımarıklık sipehsalarımızın azâb-ı cinâyeti bugün masum zabıtlarımızın omuzlarına çöküyor. Onlara zımmen diyoruz ki: “Bizim için sevgili yavrularınızı feda ve aziz hayatlarınızı istihkar ettiniz. Senelerce yer altında menfi yaşadınız solucanlar ve köstebekler gibi. Çöller sizi yaktı ve buzlu dağlar titretti. Arkadaşlarınızın çoğu hastalandılar ve yaralandılar ve öldüler ve mezarsız kaldılar. Ahenin bir alev yahut ateşin bir kurşun sizi kapıp onların yanına atabilirdi. O zaman kurtuldunuz! Fakat daha mühlik bir cereyân-ı târîhî harâbe-i hayâtınızı kucağınıza veriyor ve biz size cani, gaddar ve nankör bir yürekle: Haydi hayata! diyoruz, kışlanın dışarısındaki karanlık vüsati gösteriyoruz. Şüphe yok ki fecâyî'-i harbin bu en müellim sahnesidir!”

Edebiyattan zerre kadar hazzı olan itiraf eder ki lisanımızda bundan daha hararetli bir mersiye bulup göstermek kolay değildir. Öyle iken Yakup Kadri Bey bunu bir ifâde-i meserret olmak üzere ilan etmek cüretinde bulunuyor. Feteemmel!

Makalesinin nihayetine doğru Yakup Bey benim kimin namına söz söylediğimi ve ne için kalem oynattığımı zımmen soruyor. Söyleyeyim: Ben ne kimsenin namına söylerim ne de âharın benim namıma söz söylemesine müsaade ederim, ben politika ile meşgul değil ve meşgul olmayı bir sanatkâr için bedbahtlık tanırım fakat her sahada olduğu gibi siyaset vadisinde de düşündüklerimi yazarım, bu herkes gibi benim de cümle-i hukûkumdandır. Siyasetten bahsetmek için mutlaka bir fırkanın dellalı veya onun mektubçusu olmak lâzım gelmez.

Ben millet veya bir zümre-i cem'iyet namına muahedât akdetmiyorum ki salâhiyet isteyim ve arayım. Yakup Kadri Bey üç günlük tecrübesi ve mini mini malumat dağarcığı ile her telden çalmaya nefsinin mücaz eder de ben daha ziyadece bir bidâaya elminnetu lillah malik olduğum hâlde neden siyasetten bahse mezun olmayayım? Şimdi ben de Yakup Kadri'ye soruyorum: Sen kim oluyorsun ki bana bu suali irad ediyorsun? Ben mezuniyeti kendi keyfimden alırım, haddin varsa men et! Galiba Yakup Kadri Bey gibi harb-i umûmînin bidayetinde hastalığı bahanesiyle İsviçre'ye kapağı atarak akran ve emsaline hikâye-i âlâmını ecnebi gölleri kenarında lakaydâne dinlemek ve mütarekenin inikadı günü bihikmetillahi teala i'âde-i âfiyetle vatana dönüp toptan ve kılıncıtan bahsetmek yeni bir cilve-i hamiyet olacak...

Fakat kendi gözündeki direği görmeyip de başkasının gözündeki çöpten şikâyet etmek za'af-ı beşerin eski âsârındandır. Bu münasebetle kaydedelim ki Yakup Bey makalesine şu ibare ile nihayet veriyor: “Hadd-i zâtında kalem bir çatlak söz ve söz bir uçucu havadır, ona bir çelik kuvveti ve buna bir ateş mehabeti veren şey o kalemi tutan el ile bu sözü söyleyen ağızdır. Fakat icap eder ki bu el her şıkırdayan kimseye uzanan ellerden ve bu ağır her uzatılan lokmaya açılan ağızlardan olmasın. Bu îhâm-ı şenî'e karşı ben de diyorum ki: Devlet, şirket, cemiyet veya fert her kim her ne bahane ile olursa olsun bana bir meblağ veya bir hediye vermiş de ketmetmekte ise zelil ve alçaktır. İşte benim meblağ-ı ma'âşım: Resmi tekaudiyem ve maaşım, makalatıma mukabil aldığım ücret-i mu'îne, vâridât-ı zâtiyem, hediye olarak elime geçen de ashâb-ı te'lîften bazılarının bizzat verdikleri kitaplar.

Eğer Yakup Kadri Bey bir müfteri ve bir yalancı değilse yukarıdaki cümlesini emsile ve edille ile tasrih ve tevsih eder, saydığım menabi haricinde bir yere el uzattığımı gösterir. Ümitvarım ki bu münasebetle yine mahud hikâye-i ticârete avdet edilmez. Çünkü onu bizzat Cemal Paşa matbuat ile ilan etti ki o bir hediye değil bir mu'âmele-i ticâriyedir. Ve muamele benimle Cemal Paşa arasında değil mülga askeri şimendiferler idaresi ile bir şirket beyninde cereyan etti ki ben o şirketin kumanditerlerinden idim nitekim hâlâ da kumanditeri olduğum şirket yok değildir.

Yakup Kadri Bey! Namusunuzdan îhâm-ı şenî'inizin edille ve berahinini istiyorum, bunu irad ve ilan edemediğiniz surette hakkınızda reva göreceğim muameleyi de bervech-i yakîn haber vereyim: Afv!

23 Cemadiyeluhra 1339 Perşembe

3 Mart 1337 Perşembe

3 Mart 1921 Perşembe



1.1.11. Şiir ve Musiki

Cinani Bey isminde bir genç -şahsını ve yaşını bilmeksizin, yalnız eserine nazaran bir genç olduğunu tahmin ediyorum- bana “Elhân-ı Garâm” ünvanlı mecmuasının müsveddesini göndermiş ve Elhân-ı Garâm’ı hakkında reyimi istifsar ediyor. Elhân-ı Garâm üç yüz şu kadar parçadan müterekkip bir şarkı mecmuasıdır, bunlara taalluk etmek üzere hatırıma gelen fikirlerin karilerimizi de alâkadar edeceğine tahmin ederek Cinani Bey’e açık cevap vermeyi tercih ettim.

Şarkı bizim en münteşir ve tamamıyla milli bir şekl-i nazmımızdır, hatta hâssa-i milliyesinden dolayı olmalı ki bir adı da türküdür. Ve zannımca o şekl-i nazma ikinci isim birinciden daha ziyade yaraşır, zira şarkı şarkın her yerinde değil ancak Türklerle meskûn kısımlarında işitilir.

Şarkı veya türkü adı her ne olursa olsun bu nev nazmın pek hususi evsâf-ı bedî’iyesi vardır. Mesela bermutad bir neşide için okunurken güzel olmak kifayet edebilirken şarkılarda bundan başka meziyetler de aranır. Bir şarkı işitilirken de güzel olmalı ve hatta hissedilirken de güzel olmalı. Tamamıyla güzel şarkı ancak bu üç vasfı kendisinde cem eden şarkıdır. Güzel şarkıda şiir ve musiki adeta birleşir. Öyle şarkılar yalnız besteleriyle değil güfteleri ile de biraz terennüm ederler.

Bir şarkının yalnız manası bizim dimağımızı hoşnut ederse bana öyle gelir ki o şarkı sanat itibariyle evsâf-ı matlûbeyi haiz addolunmaz. Şarkıların elfazında da bilhassa kulağa ait bir hisse-i bedî’iye bulunmak lâzımdır. O kadar ki şarkı tanziminde felsefe-i mûsîkî rehber olmalıdır diyebilirim. Bu cihetle şarkı mübdileri eserlerinin en ziyade hâssa-i âhengisi ile meşgul olmalıdırlar.

Binaen aleyh şarkılarda “vezin” müstesna bir ehemmiyet alır ve diğer neşideler de mananın güzelliğine bağışlayabileceğimiz hafif imaleler ve küçük zihafklar kâbil-i müsâmaha birer kusur nispetine çıkar.

Esrâr-ı savt u sem’a bigâne olmayanlar bilirler ki sarf-ı âhenkten mütevellid bir “hayâl-i musîkî” vardır. Bundan nâşi iyi şairler mevzu ile vezin arasında münasebet ve muvafakat gözetirler: Oynak bir vezin ile mersiye söylemezler ve bir sakiname yazarken ağır ve batiyü’l-hareke vezinleri terk ederler. İstedikleri neşidelerinin âheng-i elfâzından rûh-ı kâri’de doğacak hayâl-i mûsîkî ile ma’nâ-yı neşîdenin

fikirde tevlid edeceği hayâl-i fehmî arasında ihtilaf olmasın. Zira böyle bir ihtilaf eserin kıymet-ı nüfûziye ve mâhiyet-i bedî'yesini tenkis eder.

Nasıl ki elfaz ile elfazın tebliğ etmek istediği hissiyat arasında tevafuk ararız, tıpkı onun gibi şarkının âheng-i lafzîsi ile manası arasında da uygunluk temin etmeliyiz. O derecede ki eserimiz bir musikişinas tarafından bestelenmeden evvel aheng-i elfâzî ve âheng-i vezni ile bir nevi beste-i edebî almış olmalıdır.

Son rub'-ı asırda aruzun pek cehir bir surette müterennim vezinlerinden şuaranın temayülü münkatı oldu, zevk-i zamana öyle ahengini haykıran vezinleri istiskal etti. Ezcümle bahr-ı hezec ve bahr-ı remel istimalden mehcur gibi kaldılar ve bunlara mukabil mesela bahr-ı muzâri' ve bahr-ı mütekârib gibi revaç buldı. Bu son vezinlerin mahviyetperver musikisini tercih ediyorduk.

Şarkı nazımlarının bu çığırda bize peyrev olmayanlarına taraftar değilim. Şarkılarda ve bahusus sürur ve lezzete tercüman olan şarkılarda en tannân ve raksân vezinler hissiyet-i sem'iyeyi rencide etmez. Şarkı şairleri teşebbüslerinde parlak muvaffakiyetlere vasıl olmak için az çok musikişinas olmalıdırlar, nitekim bestekârlarımızın da esrâr-ı arûza vukufı lâzımdır. Bakınız üstadımız Ahmet Rasim Bey gibi musiki ve edebiyata ale's-seviyye vakıf olanlar pek yüksek şair ve pek muktedir bir üstâd-ı mûsikî olmasalar bile en güzel güfte ve besteleri ibda ediyorlar. Şiirle musiki arasındaki alâka şarkılarda hadd-i a'zamda reside olur, birinin menfaatine olarak diğeri ihmal edemeyiz ve illa sanat zarar görür.

Şarkıda şiir ve musikiye tahsis edilecek hisseler arasında bieyyi-hâl bir tefavüt koyarak nev'ummâ iki mertebe icat edilmek istenirse hiç şüphe yok ki büyük pay musikiye verilmek icap eder. Asla nazardan kaçırılmamalıdır ki şarkı terennüm edilmek için tanzim olunur, musikinin nişanlısı olarak doğar, her güfte bir bestenin namzedidir ve besteye bervech-i peşîn biraz tabi olmalıdır. Ve hatta bir zekâ-yı mûsikînin ibda ettiği silsile-i nağemâtı şair bilahire kelâm-ı mevzûn üzerinde teşebbüs etse belki kâ'ide-i merâtib daha iyi gözetilmiş ve bestenin hakk-ı matbû'iyetine riayet edilmekle sanat daha ziyade kârlı çıkmış olurdu. Vagner itiraf ediyordu ki (Siegfrieddeki) parçalardan çoğunun mazmûn-ı mûsikîsini neşîde-i edebiyesinden evvel vücuda getirmiş.

Şarkı şi'r-i ğınâî gibi "şahsi" ve "enfüsü" bir neşidedir. Şarkısına bir şair kendi gönlündeki heyecanlardan birini dercetmek lâzım gelir. Afaki veya gayr-ı şahsî şarkı

itikadımca abestir. Şarkı şairi bir başkasının mâ fi'z-zamîrine tercüman olmaz. Şarkının en münasip mevzuu aşk ve aşka teferru eden arzû-yı mülâkât, hasret, tahattur, hayâl-i vuslat gibi şeylerdir. Zira musiki bilhassa hayât-ı kalbin müfessiridir. Musiki ile el ele yürüyecek bir neşidenin mevzuu da aynı hayât-ı kalbe tahsis edilmeli. Şarkı şairi için âlem-i hâricî perestîde-i rûhunun havza-i hüsnü ile mahduttur. Onun ötesinde neler varsa kendisine ecnebi kalır. Bu cihetle mesela siyasi veya hakimane şarkıyı ben gülünç bulurum. Fikrimce:

Gelir elbette zuhûra ne ise hükm-i kader

gibi mısraların bir şarkıda yeri yoktur, edeben ne kadar kıymetli olurlarsa olsunlar. Ben isterim ki bir şarkı aşk-ı beşer üzerindeki bitmez tükenmez peçelerden birini daha kaldırsın. Şarkı madem ki musikiye nişanlı bir neşidedir, ona mevzu tedarik ederken biraz kuşlardan ders almalıyız: Malumdur ki kuşların teranelerinde mevzû'-ı münferid aşktır, bülbülün zezemesinden leyleğin laklakasına kadar her kuş sesi bir niyâz-ı telâkîdir. Kuştan insana geçmekle mâhiyet-i nağme hedefini kaybetmez: Erkeğinin câzibe-i elhânına mağlup olan dişi kanarya ile ramazanda hafız bilmem kimin mukabelesine vurulan küçük hanım arasında inanınız ki bir büyük fark yoktur.

Diğer cihetten aşk şerâit-i beşeriye içinde yaşayan bir hiss-i ilâhîdir denebilir. Ona yaraşacak üslup son derece sade ve son derece ince nazenindir. Bir şarkıda herkesin ve hatta ümmilerin bile anlayabileceği basit kelimelerden gayrısını istiskal etmeliyiz. Şarkı ile kalbimizin bir heyecanını bir sırrını bir arzusunu izhar edecek değil miyiz? O halde bizi anlayan ne kadar çok olursa olsun o kadar nahoş bir tesir bırakır. Elfazı gayet sade olduğu hâlde şarkının mefhum ve mazmunu pek ince ve pek hararetli olmalı. Eserin besâtet-i üslûbu içinde bizi en tatlı hayallere ve en tatlı hatıralara sevk ve irca edecek nazik ve rakik hisler bulmalıyız. Bir de hayât-ı kalbi ifade eden âsâr-ı bedî'a ne kadar hususi olursa dâ'ire-i te'sîri o kadar azalır. Bu cihetle şarkılarda hususiyattan ziyade umumiyata istihdaf edilmeli. Mesela bugünlerde pek sık dinlediğimiz şu nakaratı hatırlayınız:

Bir kere senin çeşm-i füsûnkârını öpsem

Şimdi bu mısraı :

Bir kere senin çeşm-i siyehfâmını öpsem

Yahut:

Bir kere senin çeşm-i semâ rengini öpsem

şekline koyalım derhal tesiri azalır. Çünkü her âşık nazarında sevdiğinin gözü çeşm-i füsûnkârdır. Fakat behemehâl mavi ela yahut siyah değildir. Şekl-i aslîsinde o mısra herkesi hayale sevk edebilir ve herkese bir lezzet-i bedî'ye vadeder, ikinci ve üçüncü şekillerinde ancak sevdiklerinin gözü kara veya mavi olanlar lezzet bulur. Bu cihetle şarkılarda umumi ve mühim sıfatların tercihi taraftarıyım.

Şarkıların nescine gelince: Bir şarkı biliyorsunuz ki üç veya dört mısradan tereküp eder. Üçüncü mısra “meyân” ve ikinci veya dördüncü mısra da “nakarat”tır. Nakarat garp musikisindeki “theme”lara muadil addolunabilir, zira gerek güftelerin mazmunları ve gerek bestenin nağmeleri nakarat etrafında devredecektir. Nazmın her kıtası nakarata vasıl olmak üzere hazırlandığı gibi nağmelerde nakaratın bestesine müteveccih bir nakş-ı mûsikî teşkil eder. Bu cihetle şarkı nazımları nakaratı eserlerinin bir nevi bel kemiği bir nevi temeli gibi addetmelidirler. Bütün binâ-yı neşîde onun üzerine istinat edecektir. Şairin en ince itinası ibdâ-ı nakarâta masruf olmalı ve hatta mehâsin-i lâzıme-yi cami bir nakarat vücuda getirmediğçe şarkısını tanzime başlamamalı. Öteki mısralar nakarata çıkmak için birer dehliz hükmünde kalır. Nakarat ile şarkının aksâm-ı sâ'iresi arasında manaca rabita gayet sıkı olmak da şarttır. Kıtalardan nakarat pek tabii ve mantıki olarak doğmalı, bu rabita gevşedikçe esere zaaf ve bürudet arız olur.

Nakaratin haricindeki mısralar arasında “meyân” da câlib-i dikkattir, malumdur ki bestelerde perde itibariyle meyân değişir. Binaen aleyh şarkı nazımları da bestenin getireceği mugayereti düşünerek meyân mısraında revîş-i mazmûnu biraz tadil etmek lâzım gelir. Mesela şarkınızın mevzuu farz ediyorum ki hasretten şikâyettir, meyân teşkil edecek mısrada biraz tebdil hissetmiş gibi görünerek ümitvâr-ı vuslat olduğunuzu söylemek hiç de fena ve münasebetsiz olmaz. Bilhassa bestekâr sizin bu maharetinizden pek memnun olacağından şüphe etmem. Söylemeye hacet görmüyorum ki bu inhiraf şarkının insicâm-ı ma'nevîsini bozmamalı, mevzû'-ı aslîyi hatt-ı müstakîm ile tasvir edecek olursak meyân o hattı ara sıra tebdîl-i istikâmete sevk eden birer kavs ile temsil olunabilir. Herhalde “meyân” da şarkının bir cüzü olduğunu ve mebd ve müntehasıyla aksâm-ı sâireye mültasık kalması lâzım geldiğini unutacak değiliz.

İstediğim şeraiti cami şarkıları eskilerden Nedim’de ve muasırlarımızdan Yahya Kemal ile zavallı Tahsin Nahit’te buluyorum. Cinani Bey’in Elhân-ı Garam’ını teşkil eden parçalara gelince itiraf edeceğim ki bunların tanziminde şairin pek acul davranmış olduğu hiss olunuyor. Pek ziyade şâyân-ı temenni idi ki Cinani Bey tanzimde daha sabur daha itinakâr davransın. Şair tabiatının galeyân-ı semâhate mağlup olmuş gençliğe mahsus müsaheleperverlikle yazmış, yazmış... Veludiyet bir sanatkâr için çok kere mehin ve muğfil bir meziyettir.

Maamafih Cinani Bey’in bidâasız bir genç olmadığı gözüküyor. Eminim ki eğer sarf-ı irâde ederse pek iyi şarkılar vücuda getirebilir. Kendisine düstûr-ı esâsî olarak şunu hatırlatacağım ki musikiye nispetle şiir çok kaba bir sanat ve çok kaba bir vasıta-i tebliğdir. Musiki ile izdivaç edecek bir neşide imkânın müsait olduğu derecede ince ince olmalı yoksa markizin koluna girmiş bir hammal görürüz. Bu da şüphe yok ki bizim kadar Cinani Bey için de elim bir manzaradır. Bahusus ki güzelliğin pek inceldiği bir asırdayız.

1 Zilkade 1339 Perşembe

7 Temmuz 1338 Perşembe

7 Temmuz 1921 Perşembe

1.1.12. Kim Şairdir?

Muallim Naci merhumun şair olup olmadığını kerrâren soran bir gence son peyâm-ı eyyâmılarından birinde üstâd-ı pür-kemâlimiz cevap verdi. Muhterem sermuharririmizin hükmü kendi intibâ'ât-ı bedî'yesine istinat ediyordu. Onu okurken içimden “Acaba dedim meseleyi hasm u fasl için kendi zevkimizden daha metin bir mısdak bulunamaz mı?” Bugün bu bahis ile meşgul olacağım. Meseleye daha geniş ve umumi bir mahiyet vermek için Muallim Naci şair midir? şekinden kim şairdir? suretine ifrağ ediyorum. Şaire lâzım gelen evsafı tayin edebilecek olursak artık yalnız Muallim Naci'nin değil bütün müntesibîn-i edebden hangilerinin ne dereceye kadar şair oldukları da tahkik olunabilir.

Bunun için evvel-be-evvel “şiiir”in gâyesinin ne olduğunu öğrenmeliyiz.

Hiç şüphe yok ki manzum ve mensur her “şiiir”den biz şairin ya âlem-i hâricî hakkındaki hiss u hayale veya kendi kâinât-ı vicdâniyesine dair bir şey öğrenmek isteriz. “Şiiir”in hedefi de ilmin hedefi gibi “tarif”tir, fûnun gibi edebiyat da “meçhul”u “malum” kılmaya çalışır. Fakat aralarında bariz birkaç fark vardır: Ez ân cümle meçhulu maluma kalb ederken fen bitaraf durur, edebiyat ise şâirin şahsiyetini zamm ve mezc eder. Tetebbuât-ı fenniyyede erbâb-ı tahkîkin müdâhale-i hissiyâtı memnudur. Hâlbuki şair her şeye kendi adese-i his ve hayali ile bakar. Ehl-i fen kendi havâss-ı hamsine itimat edemez, dûrbinler hurdebinler teraziler mîzânu'l-harâreler bilmem neler gibi hiss u hayalin nüfuzundan müteessir olmayacak aletlerle mahsusatını terakkub-i dâimî altında tutar. Buna mukabil şair kendi gözü nasıl görürse ve kendi kulağı nasıl işitirse dimağındaki intibâ'ât-ı hissiye nelere onları hakikat tanır ve onları tanıtır.

Diğer cihetten fen bir şeyin hendesi, fiziki, kimyevi ilâ âhire kâffe-i evsâfını keşf ve zapt ile memur olduğu hâlde şair “zıkr-i cüz' irâde-i küll” kabilinden olmak üzere bir nevi mecâz-ı mürsel ile yalnız bir ciheti ve bir hususiyeti göstermekle iktifa eder. Fakat gösterdiği cüz size öyle bir mevki'-i menâzır temin eder ki oradan müstesna bir ziya içinde manzaranın heyeât-ı umûmiyesini ihata etmiş gibi olursunuz.

Bundan başka fennin vâsita-i teblîği sarf ve nahv-i cârî ile mukayyed “lisân-ı hakikat”tır, teblîğât-ı ilmiyyede iham, kinaye veya cinas mahal bulamaz. Şaire gelince: O bermutad hayal ve misal ile tarif eder, lisanı ale'l-husûs lisân-ı mecâzdır,

âlet-i ifâde olarak bilhassa teşbih, istiare ve mecâz-ı mürsel kullanır, tarif etmek istediği şey üstüne şimdiye kadar teveccüh edilmiş bir ziyâ-yı dimâğî boşaltır, kâh bir “hiss”i bir manzara-i mâddiye ile ve kâh bir “levha-i tabî’at”ı bir hayal ile karşılaştırır, çiftleştirir ve bunların muanakasından bedî bir “tarif” ilâd etmiş olur. Aynı ayrı kaldıkları müddetçe hiçbir kıymet-i bedî’iyesi olmayan iki fikri yan yana getirerek bir bârika-i hiss veya bir şems-i vicdân vücuda getirir iki hiss-i asammin müsademesiyle bir sıhhiye-i elem veya bir zezeme-i sürûr çıkarır.

Fen “hilâf-ı hakikat”tan kaçır şiir “hilâf-ı his”ten içtinap eder. Bütün fûn-ı tabî’iye eşkâl-i ibtidâyesinde cüzi külli bir manzara-i edebiyât gösterir: Bedihidir ki ilk ecdadımız gökyüzünü bir Galile bir Newton bir Herşel gibi değil bir Omiros gibi bir Virjil gibi bir İmrü’l-Kays gibi temaşa ettiler. Kâinatı hiç şüphe yok ki hakikat-ı kâinât hâlinde değil fakat kendileri duydukları gibi tefsir ediyorlardı. Bu bir “tefsîr-i şâ’irâne”dir. İlk ecdadımızdan her birinin meşhûdât-ı mahsûsâtına dair söylediklerinde gayet kaba bir mâhiyet-i şi’riye vardı. Onlara mestî-yi cehl ile kekelenmiş birer sefil neşide diyebilirsiniz.

Ve buna karşı edebiyata da farziyat derekesinde kalmış bir fen denebilir, o minkale ile ölçülmez onu mehekk-i tecrübeye vuramazsınız, o yalnız şairin ziyâ-yı rûhu ile aydınlanmıştır. Fen ve şiir bidayeten müşterekü’l-mâhiye oldukları gibi fikrin arş-ı a’zamında yine birleşirler ve ikisi de hayrân-ı tereddüd boyunlarını bükerek “ne bileyim!” der.

Maamafih ilim ile şiir arasında bir sedd-i mer’î mevcuttur. İzah edeyim: Mesela kubbe-i semâyı tarif eden ehl-i rasadın eserleri eğer mertebe-i tahkîke vasıl iseler birbiri ile mümasil olmak lâzım gelir. Zira hepsi şu düstûr-ı riyâzîye irca olunabilir: (Hakikat+lisân) Hâlbuki aynı kubbe-i semâyı bin şair -hakiki şairlerden bahsediyorum- tarif etse bin mütenevvi neşide vücuda gelir. Çünkü her birinde hisse-i hakikat ve hisse-i lisândan başka bir de şairin hisse-i rûhu vardır. Her şairin ruhu bir mâhiyet-i husûsiyeyi haiz olduğuna göre onun inzıمامıyla vücuda gelecek tarifin mahiyeti de değişir. Bir şiiri bir düstûr-ı riyâzî ile göstermek istersek (hakikat+lisan+rûh-ı şâ’ir) demeliyiz. Düsturun hadd-i sâlisi nâ-mütenâhî bir surette tebeddül edebileceğine binaen tarîf-i şâ’irâne de nâ-mütenâhî bir surette tenevvü edebilir.

Bir adam ta Oklidos'tan Bertran'a kadar bütün ulemâ-yı hendesenin fikrini cem ve tekrar ederek bir hendese kitabı yazabilecek iktidarda olsa o adama âlim-i hendese diyebiliriz. Çünkü ilmi ve eseri (hakikat+lisan) düsturuna muvafık ve binaen aleyh makbuldür. Fakat o adam semayı şairane tarife teşebbüs edip de Omirus'tan Verharn'e kadar gelmiş geçmiş bütün şâirlerin sözlerini toplayıp neşretse ona “şair” ve eserine “şiiir” diyemeyiz. Zira eseri (hakikat+lisan+rûh-ı şâ'ir) düsturuna muvafık değildir. İçerisinde şairin hisse-i rûhu mefkud olduğu için (hakikat+lisan+şuarâ-yı sâlifinin rûhları): Bu bir düstûr-ı şiiir değildir. Şiiir ve şâiri tanımak için bu düstur öyle zannediyorum ki pek kıymetli bir mısıdaktır. Farz edelim ki târfh-i edebiyatımızda mezkûr bir Lemî Efendi var, bu efendi Türki, Arabi, Farisi üç büyük divan vücuda getirmiş olsun. Eğer bu üç büyük divan tahlil edilince içerisinde Lemî Efendi'nin mahsûsât-ı rûhuna tesadûf olunmuyorsa demeye mezunuz ki: “Lemî Efendi elsine-i selâseye vakıf ve üç milletin sanat-ı tanzîmine aşına idi. Fakat şair değildi. Zira neşidelerinde kendi ruhundan çıkmış hususi bir his bir fikir veya bir hayal yoktur.” Ve bilâkis o divanlarda Lemî Efendi'nin efkâr-ı husûsiyesine hissiyât-ı husûsiyesine hayâlât-ı husûsiyesine yani tabîr-i mücmel ile Lemî Efendi'nin şahsiyetine rast gelecek olursak deriz ki: “Lemî Efendi şâirdir.” Ve efkârının, hissiyatının, hayalatının servet-i semâhatına ve kıymet-i bedî'yesine göre ilave ederiz ki: “Lemî Efendi yüksek mütevassıt yahut adi bir şairdir.”

Şair ne kadar büyük olursa efkâr ve hayâlâtı o kadar zengin ve sehi olur, hissiyatında o nispette incelik, mümtaziyet ve necabet görülür ve harekât-ı dimâğîyesinde o derece kuvvet ve vüsat hiss olunur. Bundan nâşi demişler ki: “Dehaet, münâsebât-ı ba'îdeyi keşfetmektir.” Mesela bir elmanın sukutu ile câzibe-i umûmiye kanunları arasındaki münasebet gibi bunu yakalayan Newton şüphe yok bir eser-i dehâet göstermiştir. Dehâet-i şu'arânın aksâm-ı teşebbühü arasındaki mesâfe-i münâsebet de bazen o kadar vasi olur. Ezcümle güneşten hararet ve ziya alan seyyârât-ı seb' ile bir ocak etrafında ısınan yedi hemşire arasındaki bu'd-ı müşâhebeti tasavvur ediniz: Bunu keşfeden Victor Hugo'ya “şâir-i dâhî” ünvanını vermekte tereddüt eder misiniz?

İcmal edelim: Şair o adamdır ki kâinât-ı mer'ie ve gayr-ı mer'ieyi bize kendi adese-i rûhundan geçirdikten sonra alacakları eşkâl-i bedî'ie ile gösterir. Bu hususta en ziyade isâbet-i nazar ve isâbet-i bedî'ie gösteren en büyük şairdir. Bu esaslar

üzerine ibtinâ-yı hükm ile Muallim Naci merhumun mevki'-i şâ'iriyetini tayin etmek lâzım gelirse zannediyorum ki ona “fasih fakat adi bir şair” demeye mecburuz: Zira âsâr-ı manzûme ve mensûresinde kendi ruhundan çıkmış ne yüksek bir fikirde ne müstesna surette parlayan bir hayale ne de pek dakik ve mümtaz bir hisse tesadüf olunmuyor. O eslafının söylediklerini daha pürüzsüz daha güzel bir lisan ile tekrar etti. İsbet-i zevki belagatten ziyade fesahatte görülür ve ilave edeyim ki fesahati de fesâhat-ı şâ'irâne olmaktan ziyade fesâhat-i münşiyânedir. Ona dünyaya iki üç asır geç gelmiş bir eski şair diyebilirim. Şiir onun nazarında Ali Kemal Bey üstadımızın dediği gibi kelâm-ı manzûm ve mukaffâ idi ve hüsn-i şi'ri bilhassa vezin ve kafiye de aradı ki anâsır-ı bedî'iyenin en az ehemmiyetlileridir.

6 Zilhicce 1339 Perşembe

11 Ağustos 1337 Perşembe

11 Ağustos 1921 Perşembe

1.1.13. Edebiyatımızın Asr-ı İkbâli

Şâyân-ı dikkattir, siyaseten bu devlet şâhika-i kemâle doğru yükseldikçe sa'âdet-i edebiyemiz kemale yaklaştı. Tâli'-i şî'irimizin en parlak zamanı Fatih, Bâyezîd-i Sâni, Selîm-i Evvel ve Süleymân-ı Kânûnî devirlerini cem eden parlak asr-ı fütûhâttır. Muvaffak kalemlerin hariri muzaffer silahların şakırdısında sanki bir âmil-i ahenk oluyordu. Edebiyata o asırda gösterdiğimiz derece-i rağbeti tarihimiz bir daha göstermedi. Bilhassa nazım hevesi padişahlardan başlıyor, Tûrabî gibi hâneberdûşlara kadar her tabaka-i nâsa intişar ediyordu. Sarây-ı dîvândan kulübelere kadar her tarafta az çok sevdâ-yı edeb vardı. Fatih:

Zülfünün zencîrine kul eyledin şâhım beni

Kulluğundan kılmasun azâd Allahım beni

matlamı tanzim ederken vezir Mahmud Paşa-yı Adlî:

Devr-i evvelden ol sanemden merdüm-i çeşmin senin

Kara giymiş mâtem içre Adlî giryândır henüz

maktama derc-i mahlas ediyor ve Ahmed Paşa menfasında Fatih'e hitâben:

Ey muhît-i keremün katresi ummân-ı kerem

Bâğ-ı cûd ebr-i kefunden tolu bârân-ı kerem

Kul hatâ kılsa nola afv-ı şehinşâh kanı

Totalım iki elim kanda imiş kanı kerem

kaside-i istiğfâriyesini hazırlıyordu. Gerek padişahların gerek çelebi sultan namını verdikleri şehzade valilerin sarayları ve gerek ekâbir konakları hakiki bir mahz-ı ilim u ş'ir olmuştu. Huzûr-ı şâhânede olsun, küberanın bezm-i irfânında olsun daima zamanın fudala ve şuarasından birkaç hazır bulunur ve kâh ilim ve edebe dair mübâdele-i efkâr olunarak kâh taze tanzim edilmiş gazeller kasideler ve mesneviler inşad edilirdi. Ve bu merâkiz-i irfân ve belagat münhasıran İstanbul'da müteşekkil değildi. Taşralarda vazîfe-i vilâyet ifa eden çelebi sultanların sarayları da payitahttaki tasavvur-ı hümâyunu tanzir ederlerdi. Çelebi sultanların nüdeması arasında âlimler, şairler ve münşiler vardır. Hele bazıları nişancılık ve defterdarlık gibi yüksek memuriyetleri ile tercihen şuaraya tefviz ederlerdi. Mesela Şehzade Cem'in

Konya'daki sarayı büyük bir mecma'-ı şu'arâ idi. Yine mesela Şehzade Mahmud Saruhan valisi iken nişancısı meşhur şair Necati defterdarı şair Taliî ve kâtib-i dîvânî Necati'nin şakirdlerinden şair Sunî idi. Bunlardan maada nüdeması miyanında bir şair daha vardır ki ıslıkla bülbül teranesi muhayyeru'l-ukûl bir derecede taklit ettiği ve şehzadenin bahçesinde asla fark hissettirmeksizin bülbüllerle birlikte öttüğü için kendisine Andelibî mahlası tevcih olunmuştu. Şiir hatırı için şuaranın muharriş nükteleleri muteriz latifeleri perde berendaz menkıbeleri sem'-i müsâmaha ile dinlenir, îş u işrete inhimak gibi ahlaki mübâlâtsizlikleri da hoş görürlerdi, hatta Amasya'da Şehzade Ahmed'in müdâveme-i bezmi olan şâire Mihri Hatun'un gayr-ı meşrû' muaşakaları bile şiddet-i melhûza ile muaheze edilmedi. Her suretle şuarayı tatyib ve şuarayı teşvik bir düstûr-ı zamân idi. Ve bu âsâr-ı terğîb bir süs, bir nümayiş bir görenek neticesi değil hakiki ve samimi bir aşk-ı edebiyât cilvesi idi.

Bermutad küçükler büyüklerden ve avam havastan örnek alır, bu temeşşuk dünyanın her yerinde görülen bir leyl-i ictimâ'îdir: Bizim de saraylarımızda başlayan sevdâ-yı edeb kolaylıkla konaklara ve evlere dağıldı. Bir derecede ki artık şiir ve inşa merakı hissiyât-ı milliyemiz idadında dâhil sayılabilirdi. Bir zaman yalnız medrese ve tekkelerin taht-ı inhisârında gibi görülen edebiyat şimdi emvâl-ı umûmiye sırasına geçmişti. Her sınıf halk arasında şairler ve münşiler yetişiyordu. Sehi Bey ve Latifi tezkirelerinde her tabaka-i nâstan şairlere tesadüf ederiz. Mesela Bursalı Harirî bir ipekçi, yine Bursalı Resmî bir bezzâz, Kangırlı [Çankırlı] Zamirî bir remmâl, İstanbullu Likaî bir sahfaftı, hatta beyne's-şuarâ Hafî gibi maariften bi behre kunduracılar bile görülür. Tasrihe ne hacet ki bunların hepsi büyük şair ve hatta tam manasıyla şair bile değildi. Fakat aralarında Ahmed Paşa gibi Necati gibi Hamdi Çelebi gibi Mesihî gibi Taci Cafer Çelebi ve Revani Bey gibi büyük şairler de yetişti. Hele Fuzulî ile Baki'yi dâhil-i hesâb etmekte lüzum hissetmiyorum.

Kasaid ve gazeliyatından sarf-ı nazar olunsa da mesneviyatı itibariyle bu devrin servet-i şi'riyesi hakikaten şâyân-ı hayrettir. Hamdi'nin Yusuf u Züleyha'sı, Mesihî'nin Şehrengizi, Cafer Çelebi'nin Hevesnamesi, Şeyhî'ninkinden dûn ve nâ-tamam olmakla beraber Ahi'nin "Hüsrev ü Şirin"i, Revani'nin "İşretnâme"si, Lamii'nin "Menâzıra-i Bahâr u Şitâ" sı ile "Vise vü Râmîn" tercümesi, Zatî'nin "Şem' u Pervâne"si ve Fuzulî'nin "Hamse"si muhtelif kıymette birer abide gibi telakki olunabilir.

Çok arzu olunurdu ki bu cereyan doğrudan doğruya kalb-i milletten tav'an doğmuş olsun ve bundan hiçbir ecnebi tesiri bulunmasın. Hâlbuki maalesef itiraf edeceğimiz, öyle değildir. O devrin edebiyatı gibi rağbet-i edebiyesi de İran'dan inikâs etti. O zamanlarda Osmanlı irfanı için İran öyle bir mâhiyet-i i'tibâr almıştı ki bugün o mahiyeti ancak Avrupa'yı düşünmekle tahmin edebiliriz. Asr-ı hâzırda Avrupa nasıl hazîne-i ma'ârif gibi telakki olunuyorsa o devirde İran da öyle idi. Menba'-ı nûr olmak üzere bilâd-ı Fars tanılırdı, edebiyât-ı İran'a vâkıf olmayan Türke münevver denmezdi. İran edebiyatı adeta irfanın bir müteradifi gibi telakki olunurdu. Ulum ve edebiyât-ı İran'ın mecmuuna bir ism-i mahsûs vermişlerdi "fenn-i Fârs" derlerdi. Lisân-ı ilim ve lisân-ı edeb bilhassa Farisi idi. Avrupa için kurûn-ı vustâda Latince'nin mevkii ne ise mevzu'-ı bahs ettiğimiz asırda Acemcenin mevkii ona muadildi. Ulema ve şuaramızın çoğu tekemmül için İran'a giderler. Ve İran'dan gelen fudalâ-yı Fars memleketimizde birer merkez-i ma'rifet gibi hürmet görürlerdi. Vâkıâ bunların arasında mesela Semerkantlı Ali Kuşçu ve Bitlisli Monla İdris gibi hakikaten kıymettar nevâdir-i ulemâ yok değildi. Fakat her İran'dan gelen bir Ali Kuşçu veya Monla İdris olamazdı. Maamafih bugün nasıl her Avrupalıyı az çok âlim tahmin ediyorsak o zaman da her İranîyi cüzi külli malumatlı tahmin ederlerdi ve İran'dan gelenler o tahmine göre izzet ve itibar bulurlardı. O devrin İran'a iare ettiği ehemmiyeti takdir için fikra-i âtiyeyi dinleyiniz: Fatih devrinde Lalî isminde bir adam türemişti, Lalî İran'dan gelmiş ve Acem olduğunu iddia ediyordu. Kendisi iyi tarih bilir, hoş menkıbeler hikâye eder, âlim ve şair bir dervîş-i kalender idi. Farisi'yi öyle bir suhulet ve selamete tekellüm ederdi ki Acem olduğuna inanmak pek tabii idi. Acem sıfatıyla az zamanda İstanbul'un bezm-i küberâsına dâhil oldu ve oradan şöhreti kolaylıkla saraya vasıl olarak Fatih'in bezm-i hâssına kabul edildi. Her yerde mazhar-ı hürmet oluyordu, bu itibar bir güne kadar devam etti ki o gün Lalî'nin fi'l-asıl Acem olmayıp Tokatlı bir Türk olduğu duyuldu. Bunun üzerine saraydan kovuldu ve sermaye-i ma'lûmatına rağmen menkub ve müstahkar kaldı.

Edebiyatımızın bu asr-ı ikbâli doğmak üzere iken İran'dan gelen şuara arasında bir Basirî vardı ki eğerçi büyük bir şair değildiyse de o devrin cereyân-ı edebîsi üzerinde dolayısıyla pek şâyân-ı dikkat bir tesiri oldu. Şeyh Camî'nin ve Ali Şir Nevai'nin tavsiyemeleriyle Herat'tan memleketimize gelirken Basirî gerek o iki büyük şâirin ve gerek meşhur Hüseyin Baykara'nın manzumelerini beraberinde getirmişti...

Basirî güzel yüzlü, hoşsohbet, zarif, sevimli bir adamdı. Bu evsafı sayesinde payitahtımızın kibar mehafilinde hüsn-i kabûl görüyordu ve her girdiği mecliste bilhassa Monla Cami ile Mevlana Nevai'nin enafisinden birkaç inşad ederdi. Böylece o iki büyük dâhî-yi şi'iri memleketimizde tanıttı ve onları tanıyan şuaramız eserlerinden temeşşuka başladılar. Küberamız himâye-i şu'arâda Hüseyin Baykara'yı ve şuaramız emr-i tanzîmde Cami ile Nevi'yi taklit ettiler. Taltîf-i şu'arâ semeresi olarak şiir merakı yayıldı ve edebiyatımızın asr-ı ikbâli vücut buldu. Bazıları sanırlar ki edebiyatımız lale devrinde şâhika-i ikbâle çıkmıştır, hâlbuki biraz dikkatle muayene edilince şuara ve eşarımızın lale devrinde mazhar oldukları rağbet Fatih, Kanuni asrındaki mevkilerine nazaran çok sönük ve çok mahdut olduğu teslim edilir.

22 Rebûlâhir 1340

22 Kanun-ı Evvel 1337 Perşembe

22 Aralık 1921 Perşembe

1.1.14. Kadı Burhaneddin Şiiri ve Divanı

Son tahlilde Kadı Burhaneddin bir aşk şairidir. Kâh Fuzuli gibi yanık kâh Nedim kadar şuh kâh Alfred dö Musse'den daha samimi... Aşk ve şiir, bunların arasında öyle bir karabet vardır ki aşkın ruhu şiidir ve şiirsiz aşk ölü sayılır denebilir. Bilhassa şâire aşk bütün cihan fevkinde bir cihan verir. Mestî-yi fütûhâtan yorulan Kadı Burhaneddin'in tâbi'iyet-i aşk içinde saadet aramasını ancak şair olmayanlar istiğrab ile telakki edebilirler. Seven şairlerin nazarında cihanın ve cihangirliğin hiçbir kıymeti kalmaz. O şair için nâ-mütenâhî ve ebedi ancak aşkın bahşettiği cihandır. Şairin aşkında bir hassa-i ibdâ'iyeye vardır: Aşk bir meşîme-i şi'ir olur. Seven şair için aşkın ucunda şiirin ebediyeti başlar. Sevdiğini şair, aşkı ile şiiri arasında bir tahta iclas eder ki eğer hakikaten şair ise bu tahtgâh bir âbide-i edebiyattır... Şiirini aşkına benzetmek seven şair bundan başka bir gaye gözetmez ve aşkıdan bir nefise-i edeb vücuda getirdiği dakika onun için vuslatın farkında bir dakîka-i vuslattır. Denebilir ki aşk ancak şiir ile memlu bir yürekte mâhiyet-i necîbesini alır. Şiirsiz kalplerin aşkı adı hayvani ve sefil bir "kırgınlık"tır. Leyla ve Mecnun hiç şüphe yok birer şairdi, Fuzuli gibi. Aşk-ı âmme ile aşk-ı şâir arasında söz ile şiir farkı hiss olunur: Biri vâsita-i ictimâ'iyeye öteki gâye-i ferddir. Şiir ile mütehadid olunca aşk için hayatın kıymeti nevi veya şahsi değil aşkı muhafaza etmekte görülür. Böyle aşklar hayatı beslemez, belki kendileri hayat ile beslenirler ve hayatı eriterek hayatın ötesinde şiir ile yaşamak ve tarîk-i şi'irin ucunda namütenahiliği bulmak ümidini verirler.

Kadı Burhaneddin de şarktaki aşk şairlerinin çoğu gibi naz, niyaz ve nüvâzişten bahsediyor. Vâkıa bunlar bütün aşk değildir. Fakat itiraf etmeli ki bunlardan hâlî aşk yaşayamaz. Sevişenler arasında cereyân-ı nâz, cereyân-ı niyâz ve cereyân-ı nüvâziş hiç olmazsa cereyân-ı gayret kadar kuvvetli bir eser-i hayâttır. Aşkta dimağın kalbin ve dudağın ayrı ayrı hakk-ı nüvâzişi aranır: Dimağın hakk-ı aşkı şiir ve hülya kalbinki ümit ve sürur ve dudakları terane ve busedir. Dudak kuvvet ve buseyi ümit ve hülyadan alır, dimağ kuvvet-i şi'iri buse ve sürurdan aldığı ve kalp kuvvet-i süruru şiir ve teraneden aldığı gibi... Dudaklar dimağ ve kalp ile beraber fa'âliyet-i aşkıyede bulununca lakırdı bizzarure az çok şiir olur.

Kadı Burhaneddin divanı işte bu manzara-i fa'âliyettir. Orada şu rubaiyi okursunuz.

Ol göz ki yüzün görmeye göz dime ana

Şol yüz ki tozun silmeye yüz dime ana

Şol söz ki içinde sanemâ vasfın yok

Sen bâd-ı hevâ tut anı söz dime ana

Bu saf ve samimi bir aşktır. Böyle aşklar mevzû-ı bahs olunca hakikat-i şî'ire gıpta etmek lâzım gelir. Şairin harâret-i aşkını ölçmek istiyor muyuz, şu rubaisini dinleyelim:

Ben leblerini cânıma emsem görürüm

Gözün yarasın gönlüme merhem görürüm

Aşkın odunu ki yaka iki cihânı

Ben kendi cânıma yalnız kem görürüm

Anlaşıyor, değil mi, şair iki cihânı yakacak ateş-i aşkı kendi ruhuna gayr-ı kâfi buluyor, daha ve daha muhrik bir güneş arıyor... Ooh, bu yanık şark şairleri ne teşne aşıklardır. Onların harîk-i samîmisi gözyaşı ile alevlenir. Şair gözyaşından tebessüme geçer ve şiirleri alevler arasında tebessüm eden gözyaşlarıdır.

Ber-vech-i peşîn haber vereyim ki Kadı Burhaneddin'in divanı bugünkü Türkler için kolaylıkla okunur ve ilk ve hele de anlaşılır eserlerden değildir. İki şey kıraati ta'sib ediyor: Birincisi imlanın bize yabancılığı, ikincisi hattatın istinsahında zühulleri... Mesela nun yerine tenvin alameti görüyorsunuz: “ondan”ı (اوندن) “andan” (اندأ) şeklinde ve “yardan”ı (ياردن) “yardan” (ياردأ) şeklinde buluyoruz. Zamanımızın “kaf”ları (ق) alelekser “hı” (خ) ile yazılıyor. Mesela iyi bildiğimiz “aksak” (أصاق) kelimesini “ahsah” (أحسح) şeklinde görünce bir saniye irkilmek tabiidir. Diğer cihetten hurûf-ı imlâ kâh israf ile kâh hissetle tasarruf edilmiş. Bütün bunlar kıraati işkâl eder. Ezcümle şu beyte bakınız:

Sâkî vergil elüme tolu ayah

ساقى ويركل الوما طلو ايخ

Kim gide bu gönülden jengârimiz

كم كيدا بو كوكلدا ژنكارمز

Bu nevi âsâr ile ülfeti olmayan bir kari pek tabiidirki bu beyitte Çağatayı bir manzara görür. Hâlbuki bu garabet zahirde basit bir şekl-i imlâ meselesidir. Aynı beyti imlâ-yı hâzırla yazalım:

Sâkî vergil elime dolu ayağ

ساقی ویرکل المہ طولو ایاغ

Kim gide bu gönülden jengârimiz

کیم کیده بو کوکلدن ژنکارمز

Bu şekilde beyti eski şuaramızın âsârı ile biraz istinas etmemiş her ferd anlar. Bundan başka hattatın dikkatsizliği çok yerde mevzunu gayr-ı mevzûn hâline koymuştur. Mesela şu kıtada:

Ezelde hakk ne yazmışsa bulur

ازلده حق نه یازمیشسا بولور

Göz teni ki görcekise görür

کوز تنی که کورجا کیسه کورور

İki âlemde hakka sığınmışuz

ایکی عالمده حقا سیغمشوز

Tohtamış ne ola yâ Ahsah Timur

توختامش نا اولایا اخسخ تمور

Birinci mısraın ilk iki kelimesinin biri değiştirilince vezin temin ediliyor. Burhaneddin gibi esrâr-ı arûza nüfuz etmiş bir şair hiç şüphe yok ki bu kadar galiz bir gafletle itham edilemez. “Hak ezelde” yi “ezelde hak” suretine ifrağ ile vezni ihlal eden eminim ki Halil bin Ahmed Elmeliki Essultani’dir. Tefehhümü güçleştiren de bilhassa eski Türkçe’ye ait kelimelerdir. Mesela:

Hakka şükr koçların devranıdır

mısraındaki “koçlar” kelimesini bugünkü istimaline göre erkek koyun manasına alırsanız aldanırsınız yahut maksad-ı şâ’iri anlamamış olursunuz. Fakat “koç” lafzının lisân-ı hâzırımızda “kahraman” kelimesi ile eda ettiğimiz fikri ifade ettiğini bilerseniz manâ-yı mısra’ı keşfedersiniz.

Divân-ı Kâdı iki kısımdan teşekkül eder. Kısım-ı a’zamı gazeliyatını havidir. İkinci kısmı yirmi rubai ile şairin “ettuyuşat” namı altında cem ettiği yüz on dokuz kıtadan tereküb eder. Gazeliyat kısmında iki nokta nazar-ı dikkati celb ediyor: Birincisi şu ki tertipte elifba sırası gözedilmemiştir, bu tertip âdeti ihtimal ki o zaman henüz garp Türk şairlerince meri değildi. İkincisi şu ki hiçbir gazelin maktanda şairin adına veya mahlas-ı şâ’irânesine tesadüf edilmiyor. Kadı’nın gazelleri evzân-ı arûza tevfiken tanzim edilmiştir. Fakat pek bariz imaleler ve zihafklar ara sıra vezni öyle sarsar ki karie gayr-ı mevzûn his verir. Mesela Kadı’nın şu gazelini okuyunuz:

Gülşene gel nigârâ bülbülü gör

Hüsncün âlem içre gulgulu gör

Ayine al elüne bah yüzüne
Güneş içinde dâne fulfulı gör
Sakî-yi sîm-sâk suna ayağı
Az çoh ömür içinde mülmüli gör
Bülbül avazı degdi kulağına
Bah sürahilere bu kulkulı gör
Bülbülün zarsıçün ağlarken
Gönül eydür bana ki gel güli gör

Okuyunuz, dedim ama bilmem ki okuyabildiniz mi? Teshîl-i kırâ'at kasdıyla gazeli bir kere de imlâ-yı hâzırla tekrar edeceğim:

Gülşene gel nigârâ bülbüli gör
Hüsn için âlem içre gulgulı gör
Ayine al eline bak yüzüne
Güneş içinde dâne fulfulı gör
Sâki-yi sîm-sâk suna ayağı
Azıcık ömür içinde mülmüli gör
Bülbül avazı degdi kulağına
Bak sürahilere bu kulkulı gör
Bülbülün zarsıçün ağlarken
Gönül eydür bana ki gel güli gör

Matlâın mısra'ı-ı evvelindeki “nigara” kelimesinde müthiş bir zihaf ve maktâın son mısraındaki “gönül” kelimesinde müthiş bir imale vezni ne kadar hırpalıyor değil mi? Bu hüccetlere eski şairlerimizde pek çok tesadüf ederiz. Fakat Burhaneddin bu hususta denebilir ki hepsinden ziyade müsamahakâr davranmıştır. Bu müsamaha neticesi olarak yalnız vezin değil telakkiyât-ı hâzıramıza göre kafiyede tehlikeye düşüyor. Misal olmak üzere bir gazelinin şu matlâını göstereceğim:

Könlüme ben dedim ki kandasın

Gazmesinün ohlarile kandasın

Bunu şöyle okuyunuz:

Gönlüme ben dedim ki kandasın?

Gazmesinin oklarıyla kandasın

Bugünkü telaffuzumuza nazaran “kandasın” (قنده سين) ile “kandasın” (قائده سين) takfiye edilemez. Eskileri okurken elfazdan ziyade mana ile meşgul olmalı ve fesahatten ziyade belagati nazar-ı dikkate almalıyız. Bu kayd ile tetebbu edince Kadı Burhaneddin’in divanı çok kıymetli görünür.

Rubailer için malumdur ki tercih edilen bir vezn-i mahsûs vardır: Kadı’nın yirmi rubaisinden kısm-ı a’zamı bu vezindedir. Bazıları için de şair herkesçe malum olan terci-i bend veznini kabul etmiş.

Kadı Burhaneddin’in rubailerini de gazeliyatı gibi hemen kâmilen âşıkane dir. Aralarında:

Derviş ki dilrîş ola bizim gibi olsun

Şol yar ki bîhîş ola bizim gibi olsun

Ger diler ise ola bu âleme teşvîş

Ol cana ki teşvîş ola bizim gibi olsun

tarzında tekke edalı nûmuneler bir ikiye münhasır kalır. Tuyuğat duygular demektir. “Tuyuğ” eski Türk şairlerince merğub bir şekl-i nazım imiş. Her tuyuğ bir rubai gibi birincisi ikincisi ve sonuncusu mütehattidü’l-kâfiye olmak üzere dört mısradan tereküb eder.

İsm-i nazmın manâ-yı lüğavîsi düşünülürse tuyuğat hissi mevzulara tahsis edilecek hatıra gelir. Ve filhakika Kadı Burhaneddin’in yüz on dokuz tuyuğu denebilir ki kâmilen birer mahfaza-i hissiyâttır. Aşk burada da sahanın kısm-ı a’zamını işgal ediyor ve ilave edeceğim ki komşuları da kendisine pek yabancı değildir. İşte birkaç nûmune:

Sencileyin dünyada hûb az imiş

Nağmeni râst anladım şehnâz imiş

Könglüler kekligine bu dünyada

İllâ şahin gözlerin şehbaz imiş
Gözlerin derdlilerin dermanıdır
Can û dil ol ikinin kurbânıdır
Canıma sevmek seni işidir ırağ
Nişe olur ol çalap fermânıdır
Dilberin işi itâb û nâz olur
Çeşmi cadu, gamzesi ğammâz olur
Ey gönül seyr et tahammül kıl ana
Yare irişmek işi az az olur

Maamafih tuyuğat arasında monla kanaati tavsiye eder:

Aşk eri bu dünyada dilrîş imiş
Zincir içinde bugün dervîş imiş
Giymek ve yemekden artuk istemek
Er kişinin canına teşvîş imiş

Kıtası ve tasvire ait:

Kışladan başladı deprendi oba
Gonca yine gönülden kıldı aba
Nilüfer yandı başın saldı suya
Neylesün ğammâzdır bâd-ı sabâ

parçası gibi nûmuneler vardır. Tuyuğatın ekseri “fâilâtün fâilâtün fâilât” veznindedir fakat parmak hesabıyla yazılmışları da vardır.

Bir müsteşrik-i mümtâzın himmeti ile Kadı Burhaneddin divanı kısmen tab ve neşr olunmak üzere. Kısmen diyorum zira bu divanda şairin rubaiyatı ile tuyuğatı tam olarak münderic bulunacaksa da gazeliyatından ancak birkaç örnek görülecektir. Eser rağbet-i lâıykaya mazhar olduğu surette gazeliyatın da Londra’da istinsah ettirilerek tab’ u neşri mukarrer imiş. Edebiyatımız nam ve hesabına hissemize düşen vazîfe-i şükrânı işte şuracıkta eda ediyorum.

4 Cemadiyelahir 1340

2 Şubat 1338 Perşembe

2 Şubat 1922 Perşembe



1.1.15. Nesr-i Naci ve Nesr-i Şâir

Süleyman Nazif ve İbnül Muhtar Beyefendiler nazm-ı Naci'yi münakaşa ederken hatırıma Naci ve nesr-i Naci geldi. Muallim Naci'yi târîh-i edebiyâtımız solda sıfır addederse bir haksızlık ve sağda sıfır addederse daha büyük bir haksızlık irtikab etmiş olur. Onun âhâd-ı üdebâ hanesinde bir mevki'-i istihkâkı vardır. Naci'nin ne yeni bir tarz-ı rû'yeti ne de yeni bir şekl-i teblîği yoktu, o kâinatı eslaf gibi gördü ve efkâr ve hissiyatını onlar gibi ifade etti. Hizmet-i kalemiyesi bilhassa ve belki münhasıran fesahat sahasındadır. Az imaleli ve zihafsız bir şairdi, vasl-ı ayn gibi muhabbetlerden çekinmemeyi büyük bir günah sayardı. Edebiyata harikulade bir adese-i zekâ ile gelmedi ve taze bir üslûb-ı san'at getirmedi. Mesud Harabani'yi hayatında dostları pek fena medhettiler, düşmanları hiç iyi tahlil ve tenkit edemediler. Naci'yi hatta bizzat Naci'ye yanlış tanıttılar. O rüzgârla kımıldayan bir yapraktı, kendisini yaprakları tahrik eden rüzgâr sandı. Muallim Naci esrâr-ı san'at mevzû'-ı bahs olunca bir müsteid şakird bile değildi: Asrın nazariyât-ı bedî'yesinden tamamıyla ama tamamıyla gafildi. Diğer cihetten sanâyi'-i nefise ile ne münâsebet-i ilmiyesi ne de münâsebet-i zevkiyesi vardı, resimden anlamaz, mimariden anlamaz, musikiden anlamaz, mûsîkî-i hareket olan rakstan anlamaz ve hatta tiyatro, hikâye gibi eşkâl-i edebiyeden bile anlamazdı. Bir sanatkârın muhtaç olduğu terbiye-i fikriyeden sevk-i tâlî' ile mahrum kalmıştı. Mezheb-i edebîsi dar, müstebid ve mutaassıb fesahat düsturlarından tereküb eder. Maamafih ruhu şiirden bilküllüye hâlî değildi fakat mesâ'î-yi dimâğiyesi güzellikten ziyade dürüstlüğe masruf olurdu. Bilmezdi ki güzellik gâye-i yegânedir, nazımda olsun nesirde olsun. Eslafi okurken bile belagatten ziyade fesahatle iştilal ederdi: Müntehabatına dikkat buyrunuz.

Naci'yi sevebilirsiniz, çünkü aleyhindeki rivayat hilafına olarak iyi ve temiz bir zattı. Fakat rica ederim İbnül Muhtar Beyefendi onun sanatını sevmeyiniz zira san'at-ı Naci'yi sevmek sanatı sevmemektir. Naci'nin sanatında karşınızda en sevimsiz düşman sanat çıkar: İttirâd! Ders-i şi'iri Muallim Naci öyle diyeceğim ki Tuna'dan almıştır: Edebiyatı öyle sessiz bir ittirâd-ı fesahat içinde akar, akar. Naci'yi okuduğum müddetçe ruhumda kasırğa hasreti hissedirim: Ya rabbi derim biraz şu satırlar sallansa ve şu cümleler bir parçacık kıvransa!... Hayır, hiçbir ibaresinin ivicacıyla zekâyı biraz mağlup eden kuvveti yoktur. Naci tarihten hurafeden

bahardan aşktan cünundan hatta fırtınadan bahsetsin: Sözünde ye's-âver bir ısrar ile daima aynı çeşme-i rükûdet şırıldar. Onun yazıları su gibi dimağınızı belki şişirir, fakat hiç başa vurmaz ve sarhoş etmez. Bütün nesr-i Naci bir paket lakırdıdır. Kül gibi yavan ve hararetsiz. Hiçbir cümlesi güneş görmemiş ve ateş-i san'ata sokulmamış sanırsınız. Tenevvü yok, şiddet yok, açlık yok, infilak yok. Vuzuh, yine vuzuh daima vuzuh, yalnız vuzuh! Oh ne cılız ve ne fakir sanat... Satırlar dimağınıza güya tâbût-ı vuzûh içinde girerler ve soğuk bir aydınlık içinde birer mezar soğukluğuyla dirilirlir, siz onları okudukça onlar birer birer hafızanızda ölürler, çünkü hiçbirinde harâret-i hayât ve hatta hayat yoktur. Naci'nin şöhret-i san'atını kökünden yıkmak için on dakika yüksek sesle nesrini okumak kifayet eder. Bir alevden bir aleve sıçrayan şimdi sayha, ötede terane ve feceten uzun bir figan olan sözleri Naci'de bulamazsınız. Onun nesri meraha koltuğunda bir monlanın hatvesiyle mütebassır, müteenni, muttarid ve belki mevzun yürür ve geçtiği yollarda ne bir uçurum ne bir şahika. Daima ve daima müstevi bir zemin üzerindesiniz yalnız aynı kalıptan dökülmüş kelimeler ve terkipler, kaldırım gibi yanyana dizilmiş ruhsuz yeknesak ve yekmanzar terkipler ve cümleler... Oh hiçbir şair onu bir iştihâ-yı bed'î ile bu tarikte ve revîşte takip edemez. Şairin nesri umk ve irtifa arasında şimdi bir şemsin ve şimdi bir gölge, koşmalı, nefes almalı, sıçramalı, vezin harekâtı ayağı altında çekinmemeli! Ayaklar zannetmelisiniz ki hâssa-i sıkletden azadedir ve câzibe-i arz ile eğleniyor zannetmelisiniz.

Nesr-i şâirde her söz bütün söylenmiş sözlerin haricinde bir cür'et-i lisân ile teğanni haykırır. İki terkip bir girdâb-ı zekâ olur. Her cümle kendi nescindeki nefha-i asabiye ile kasırgalanır, her fıkra kâh bir ihtirâs gibi dişlerini gıcırdatır kâh bir hâtif kâh bir zâkir kâh bir mütebessim bir mutrib-ı harâbâttır, ibare akar, gürlür, köpürür ve terennüm eder.

Nesriyle şair insanları anlatırken karşınızda periler, füsunlar, dâstânlar, hâileler ve mutalsam saraylar yaşatır. Onun feveranı ve sükûtu ile her an gözleriniz kararır. Onu dinlerken bir tayyâre-i rüyâdasınız: Yüz kere bulutlar sürünür ve lavanta çiçeklerinin bahar kokusu burnunuza gelir. Şairin nesriyle ibda ettiği hayal âleminde daima bir ziyâret-i hakîkatten avdet ediyor gibisiniz. Eleminiz varsa o nesir size teselli verir, gülüyorsanız düşündürür. Onda biraz tesîr-i aşk ve biraz te'sîr-i mûsikî vardır. Her cümlesi doğarken bir güneş ve bir musiki banyosu alır.

Birbirinden uzak yekdiğerine yabancı ve araları nâ-kâbil-i tayy zannolunan bir mesâfe-i beynûnetle açık fikirler o nesirde birleşir, şair kerre-i zekânın muhtelif iklimlerinde ve hatta mütekebil kutuplarında yaşayan kelimeleri yerlerinden kımıldamaya hiç girmedikleri menâtık-ı beyânda yuvarlanmaya yeni bir sesi ve yeni bir ziya çıkarmak için çarpışmaya, tanışmaya ve birlikte yaşamaya mecbur eder. Tazyîk-i belâgati ile eski sözlerin buruşukları zail olur. Lisan yeni, fikir yeni ve sanat yenidir. Nesrini yaşatmak için şair çok kere kaideyi öldürmeye mecbur olur ve kaideyi kaide ihdasıyla öldürür. Kendi kavaidiyle yazar ve kavaidini kendi ilhamından çıkarır. Onun sarf ve nahvi kendi kalbinde gizlenmiş bir sestir. Bundan nâşi onun nesrini anâsır-ı kavâ'idini tahlil edemeyeceğiniz bir sûre-i his gibi okursunuz. Şerî'at-ı lisâniyesinde evamir ve nevahi hadd-i asgara irca edilmiştir. Memnuiyet ancak çirkinliğe karşı vaz olunur. Şair nesrinde kendisini hiç göstermek istemeyen bir sanat her kelimedede göze çarpar, her kelimedede nâsirin size bakan gözünü hissedersiniz. Ve o nesri asırların tozu zevklerin vefasızlığı hiçbir kuvvet eskitemez. O daima yenidir ve her zaman yirmi beş yaşındadır. Kuvvetinden doğan bir gizli dareban ile kalbi ilelebed yaşar. Onun bin bir ruhu vardır: Biri ölse bini kalır ve etrafındaki ölümlerden hayat alır. Kendi ateşi müstemirren kendisini ısıtır. Onun içindeki fikirler ecelden masundurlar. Hâmid'in "Makber" mukaddimesini Fuzuli'nin "Selâm verdim rüşvet değildir diye almadılar"ını tahattur ediniz.

Oo, şübhe yok ki nesr-i Naci hiçbir sahifesinde bir şair nesri olmadı. Muallim'in bildiği lisan ve bilmediği sanattı. Kavaidi ilhamına değil ilhamı kavaidine tâbi idi. Fesahat hatırı için ummanı "damlalık"la ölçerdi. Cümlelerimizin eski kalıplarından hiçbirini kıramadı. Onun kılıcı hürriyet-i edebiyeden mütene'im değildi. Naci'nin nesr-i mukaffâsı ya rabbi ne esaret ve ne tıflane abestir! Nesr-i mukaffâya ben hatta kafiyesiz nazmı bile tercih ederim... Öyle gelir ki nesirde her kafiye sözün bir ruhunu kabz eder. Nesr-i Naci'de kafiye hayat ve sanat yerini tutmak isterdi. Naci'nin renk ile ziya ile musiki ile yazılmış pür-hayat ve mest-i san'at dört satırı gösterilemez. Harâret-i şiir itibariyle hayât-ı vicdânı öyle görünüyor ki çok solgun çok lagar, çok fakirdi. Hâlbuki hayat ancak hayattan doğar nazımda, nesirde, musikide herhangi sanatta olursa olsun. Nesri Muallim Naci hatta bir şekl-i şiir gibi telakki etmezdi, o bilmiyordu ki şiire nispetle nazım ve nesrin hududunu ancak kafiye çizer ve nesir ile nazım arasında yalnız bir şekl-i mûsîkî farkı vardır. Güzel nesre bir misal göstermek istiyorum. Bunun için Süleyman Nazif'in veya

Halid Ziya'nın şaheserlerine yükselmeye hacet yok. Daha dün okuduğum bir makaleden iki kıta alacağım, dinleyiniz:

“Salâbet-i ahlâkiyemiz, o zandayım ki evlere secdelerin miktarıyla beraber azaldı. Hayatın boşluğunda çırpınan eller tesbîh-i i'tikâda tutunur ve dünyanın hiçliğinde dönen başlar sahîfe-i kırâ'ata eğilirken ahlakımız bugünkü gibi değildi. Nikâh ile kira mukavelesi arasında fark görmeyen, semayı anlamayan ve mâverâ-yı mezara inanmayan bir hey'et-i ictimâ'îye nazarında nasıl ki mihrap bir duvar bir irtifâ'-ı maddi ise izdivaç da bir heyecân-ı lezîz ve evlat bir şahs-ı sâlisdir. Muayene ve müşahede ettiğimiz eşyanın ötesinde ve üstünde zerrelere ve küreler mevcut olduğuna eğer inanmayacaksak, ma'neviyât-ı mukaddese eğer ecdadımızın zehulen hürmet ettiği bir yalansa, mabedlere ve türbelere eğer efsâne-i a'sâr diyorsak o zaman daha birçok mukaddesat var ki isimleri birer birer değışmeli: Evet mesela o takdirde zevc iraddır, millet izdihamdır, vatan akârımızın ve evimizin temelini rahnesinde ve cerihasında taşıyan hissiz ölü hamul bir toprak yığınının başka bir şey değildir.”

Ve biraz aşağıda:

“Hepimiz az çok biliyoruz ki insanın akli daima yanında değildir. Bir cild-i bâkirenin asabımızda ikâ'-ı harîk eden fecr-nümâsı önünde aklımız yoktur ve sade hissimiz vardır. Ve nısf-ı azîmimiz olan refikamız o esnada ta uzaklarda seçilmez bir hayaldir. Ve eğer o dakikada çocukluktan beri inanmaya alıştığımız bir Allah ve bir nebi yoksa et ve kemikten örölmüş nurani ve billur bir uçurumda yuvarlanırsınız. Avuçlarımızda yumuşak birer güneş tutuşarak... Demiştik ki insanlar her gün yirmi dört saat akıllı değillerdir...” ilâ âhire.

Biz şimdi bu nûmuneleri Muallim Naciye gösterecek olsak: “Rekik!” diyecek beğenmeyecekti bilhassa “ceriha” kelimesine ilişecekti: “Ceriha fi'l-i bi-ma'nâ mefûldur, yara demek değil yaralı kadın demektir, fasihi “cürhadır” diye tashihlere kalkışacaktı. Çünkü “avuçlarımızda yumuşak bir güneş tutuşarak nurani ve billur bir uçurumdan yuvarlanma”yı tadacak bir şair değildi. O “cild-i bâkire”yi okurken zihni “bâkire” tabirinin sakatlığına takılır kalırdı. O cildin “fecd-nümâsı” ile mest olmazdı. O mahbûs-ı kavâ'id ve mağlûb-ı an'ane bir fesahat hocası idi. “Makber”in mukaddimesine hezeyan demişti.

Ben bu nesrin mübdii şair Midhat Cemal’i hayrân-ı zekâ ve mest-i san’at tebrik ederken Muallim Naci içinden “şuc’ yok, mukaffa değil cümleler, mıstaradan geçmemiş çarpık çurpuk!” diyerek o nefiseyi elinden atardı. Zavallı Naci nesr-i şâ’iri tanımadı ve onun için hiçbir nesr-i Naci şiir olamadı, külliyât-ı mensûresi işte yine hekimliğimi hatırlayarak tabir edeceğim bir selesü’l-kelâmıdır!

11 Cemadiyelahir 1345 Perşembe

9 Şubat 1338 Perşembe

9 Şubat 1922 Perşembe



1.1.16. Naci ve Nesr-i Naci

Nesr-i Naci iki muktedir ve mümtaz muhami buldu: Biri İbnül Muhtar Beyefendi, diğeri Çengelköyü'nden "E. K." imza eden bir zat. İbnül Muhtar Beyefendi'nin müdafaanmelerini karilerim görmüşlerdir. "A.K" imzalı zat da mu'allim-i merhûmun "Manzum olsun mensur olsun her güzel söz şiidir." cümlesiyle icmal edilebilecek ifadatı hatırlatarak benim "Nesri Muallim Naci hatta bir şekl-i şiiir gibi telakki etmezdi o bilmiyordu ki şiiire nispetle nazım ve nesrin hududunu ancak kafiye çizer ve nesir ile nazım arasında yalnız bir şekl-i mûsikî farkı vardır." İddiamı haksız bulduğunu bildiriyor. Bu iki pak üslup ve muhterem muarızıma karşı kendimi bazı izâhât-ı mütemmîme ile mükellef hissettim.

Tekrar edeceğim ki şiiire nispetle nazım ve nesrin hududunu ancak kafiye çizdiğini Naci bilmiyordu. Bilseydi "nesr-i mukaffâ"yı taun gibi şâyân-ı ihtirâz görürdü. Zira felsefe-i bedâ'î'e nüfuz edenlerce meçhul değildir ki edebiyatta nazma benzemek isteyen nesir ve nesre benzemek isteyen nazım mütesaviyen merduddur. Akvâm-ı müterakkiye üdebası nesirlerinde kafiyeyi ayb-ı san'at telakki ederler. Nazım ve nesrin bütün bütün ayrı şerâit-i hüsnü vardır. Bütün bütün ayrı bir şekl-i mûsikîsi olduğu gibi. Yalnız bir hassada iştirakleri görülmek lâzım gelir: Şu ki nesr-i şâ'ir nazm-ı şâ'ir gibi "şiiir" olmalı... Naci nesri yalnız bir güfte zannetmişti, bu nazariye nesr-i şâ'iri tanımamak ve çok küçültmektir. Nesr-i şâ'ir bir güfte ve bir bestedir, şu kadar var ki nesrin musikisi mûsikî-i nazmdan başka kavaide tâbi olur. Nazmın ahengi muayyen ölçü dâhilinde muntazam tekerrürlerle temin edilirken nesrin şart-ı mûsikîsi "variation a l'infini" tenevvü-i nâ-mütenâhîdir. Nesirde Muallim Naci'nin hikmet-i bedî'iyesi bunun taban tabana zıddını amirdi: O çalışırdı ki bir mensuresinde her cümle mümkün mertebe birbirini andıran kalıplardan dökülsün. Güzel nesrin her fırkasında cümleler ve her cümlesinde terkipler ve kelimeler değişir, icâb-ı belâgat sevk etmedikçe hiçbir şekl-i ibâre -velev fikren olsun- tekrar edilmez. Onun için şairin mestî-yi rûhundan nesri sarhoşluk almış gibidir: İcrâ-yı kelâm sallanır, ağlar, terennüm eder, güler, yıkılır ve okuyan kendisini çakır keyf duyar.

İbnül Muhtar Beyefendi nasfet-i lâyıkla ile itiraf buyuruyorlar ki nesr-i Naci "Başa vurmaz ve sarhoş etmez." Çünkü nesr-i Naci nesr-i şâ'ir değildir. Naci kavaiden bahsettiği müddetçe nesri ma'a'l-memnûniye okunabilir. Onun ta'lîm-i

fesâhate taalluk etmeyen satırlarına “güzel!” demeyi sahrâ-yı kebîr üstüne “Hayd Park” yaftası asmaya benzetirim. Nesr-i şâ’ir bir ormansa nesr-i Naci sebze dolu bir sepettir. Naci’nin bir mensuresini gösterebilirsiniz ki orada terkipler nadide birer yaprak, cümleler kokusu duyulmamış birer çiçek, her fıkra üzerindeki kuşların sıklet-i musikiyesiyle eğilmiş bir dal ve mecmû’-ı eser “dur, beni dinle ve seyret” diyen müstesna bir ağaç olsun?

Sanatın kıymeti verdiği heyecan ile ölçülür. Muallim’in, rica ederim söylediğimiz hangi sahifesi içinizi titretti? Ben kendi hesabıma onun sözlerinde kalbini hissetmiyorum ve bilmiyorum kalbi zihayat mı idi?... Onun nesri hiç ağlamayan ve hiç haykırmayan fakat ancak söyleyen ve dürüst söyleyen bir adamdı. Hazz-ı bedîsi münhasıran nesr-i Naci’den almak isteyen ruhların isti’dâd-ı ihtizâzı eminim görülmüştür. Kırk yılda bir şair Naci bir beyaz gül açmak istese Muallim Naci derhal üstüne bir avuç kül atardı. Fesahat aşkına! Yook, başında tâc-ı vuzûh ile edebiyattan geçen merhumun bir hükümdâr-ı nesir olduğuna ben kendimi mümkün değil inandıramayacağım. Barut kın içinde ateş kılıncı: Bence şair kalemi budur. Her hareketi sesli veya sakit bir şimşek olmalı. Hâlbuki Naci’nin bütün diyâr-ı nesrinden, uzak bir yangın kızılığы yahut hafif bir velvele-i semâ hissetmeksizin çıkarsınız. Edebiyat son tahlilde güzel bir rüyâ-yı hayâttır. Ve edebiyata her şair kendi kalbindeki rüyâ-yı hayâtı getirir. Ben nesr-i Naci’de bir hisse-i rüyâ bulamadım. İsterdim ki külliyyât-ı mensûresinde ara sıra Marmara üzerinde Büyükada gibi bir sepet köşk, çam, gençlik ve sürur bulayım. Hayır o bir çöl, fırtınasız ve serapsız. Cenab-ı hak Naci’ye elfazı ve idâre-i elfâz kuvvetini ihsan buyurmuş, lakin gözyaşı, sem-i musîkî ve ateş-i aşk vermemişti. Sözlerinden ne tarâvet-i şefkat hiss olunur, ne hummâ-yı ızdırıp...

Satırları boş ve soğuktur, hayatsızlığı hatırlatır. Öyle diyeceğiniz gelir ki kitâb-ı ilhâmının sırf bir sahifesi nahv idi. Nazarında ufuk bir “medhal-i kavâ’id” ve deniz güyâ bir “bahr-ı arûz”du. Kelimelerini vecd ile kucaklamadı. Cümleleri kalbinin maşukaları değildi. Üvey baba gibi bürûdet-i resmiye ile sözü elinden tutar ve sâha-i beyânda yanısıra o uslu ve mahçup yürütürdü. Şübhe yok ki Naci bir coşkun şair mizacı ile yaratılmamıştı ve hayatı kitap aralığından gördü ve kitap satırlarıyla tespit etti. Sevdasız ve hummasız yaşadı, hararetsiz ve muhabbetsiz okudu ve yazdı. Elini göğsü üstüne koyarak: “Burada düzgün laf çarpıyor!” diyebilirdi. Fakat şiir, hayır...

Her muharririn kürsî-yi üslûbu kendi cümle-i asabiyesidir. Nesrine bir şair kendisini derc etmez. Maamafih tahlil ederken: Nesrini kendisi ile memlu bulursunuz. Çünkü eserini kendi sûret-i dehâ'etinde ibda eder. Nesr-i Naci'ye nazaran Naci Bey mübtelâ-yı intizâm bir sathiyettir. Yüksek bir nâsir olamazdı. Ona tarîk-i nesri "Tazarrunâme" gösterdi. Yürümek için arkasına dönüp bu kadar uzağa bakan nasıl ileri gidebilir? Naci riyâh-ı takdîrin asrımıza getirdiği bir mazi nâsir ve nâzımı idi. Namık Kemal ve Hâmid edebiyatı ile Halid Ziya ve Fikret edebiyatının mültekasında bir Muallim Naci hiç olmazsa bir sekine-i târîhiyedir. Korkarım ki müverrihîn-i edeb onu bir gün bir maraz-ı tekâmül gibi telakki etmesin. Naci güzelliği anlamadan şehrah-ı edebiyâtı tayyetti. Zira "Her güzel söz şiidir" demek güzelliği anlamak değildir. Bir muharririn nazariye-i umûmiyesi âsâr-ı ilhâmında ve bilhassa ahkâm-ı intikâdiyesinde görülür. Hâlbuki Naci'de fikr-i intikâd ne kadar fena neşvünema bulmuştu. "Mecmû'a-i Muallim"i göz önüne getiriniz: Başkalarının âsârı karşısında vaz'-ı intikâd ile Naci'yi tasavvur edince biraz inatçı bir koç hatıra gelir, çekilir çekilir sarf ve nahiv hatalarıyla muhtelif imalelere tos vururdu. Bu ancak bir reşide-i intikâdî idi. Bir zaman Tuna sahilinde Cevdet Paşa'nın "Kavâ'id-i Osmâniye"sini okuttuğunu Naci hiçbir zaman unutmadı. Onun makâm-ı lâyıki kürsî-yi tedrîsti ve nesrinin tahtgâhı ancak rihle olabilir. Pek zayıf bir mütenekkid olduğu için kendisi fena tashih eder ve fikirlerini güzel giyindiremezdi. Naci kendisi için büyük bir talihsizlik eseri olarak asrına uymadı. Selameti zevk-i mâzide görmüştü: Bu bir gaflettir. Ancak zarf-ı zamân ile birlikte yürüyen sanatkâr tayy-ı mekân eder. Modayı takip etmedikçe belki iyi giyinebilirsiniz fakat güzel giyinemezsiniz. Fikirlerimiz de böyledir. Yeni şekillerin bir velâyet-i bediyesi hissedildiği inkâr olunamaz. Nesr-i Naci makuldü, zarif değildi, şart-ı zarâfet içinde yaşadığımız zamana ve mekâna uygunluktur. Naci, kemâle yüksekten baktı. Hâmid'in yüksekliğini göremedi ve Recaizade'yi beğenmedi. Onlardan ayrılmak için asrından ayrılmaya ve geriye dönmeye razı olurdu. Muallim-i merhûm -tekrar edeyim- haluk bir zattı fakat bu haluk zatın bir kusuru vardı: Gurur... O, Naci müstesna bir nispette mağrurdu. Âharın kendisine taalluk eden sözlerinde yalnız medh u senaya inanırdı. Ahmed Midhat Efendi merhum ile başlayan silsile-i meddâhîni Naci'yi mestî-yi gurûrunda sızdırdılar. Bana öyle gelir ki pek ziyade iltizâm-ı vuzûh bile Naci'de bir mahsûl-ı gurûrdu. Herkesi kendi tabaka-i dimâğının dûnunda hissettiği için sanırdı ki o kadar açık söylemese hiç kimse anlamayacak...

Kendisini beğenmeyen yaşlıların ve gençlerin sözlerini kulak asmaya layık görmedi. Gafletinde ısrar etti. Târîh-i edebiyâta da bir mahkeme vardır. Müptelasını sağırlatan gurura ukubetini hazırlar. Âsâr-ı Nâci muvacehesinde hâlin tereddüdünü görüyorum ve istikbalin takdîrî olacağını hiç tahmin etmem. Ben bugün Muallim'in sîne-i nesrini kalpten hâlî buluyorum, orada kanın zemzeme-i galeyânı bence yoktur. Onun için diyorum ki Naci sanatkâr değildi ve nesri nesr-i şâ'ir olmadı. Bir eski şairimiz –Revani Çelebi- kâğıdı göğse ve şair yazısını saçlara benzettir. Bence de öyledir. Sanatkâr ona derim ki ruhunu perişan saçlar gibi sadr-ı âsârına döker. Evet muhterem İbnül Muhtar Beyefendi şair ve sanatkâr mevzû'-ı bahs olunca bendeniz müşkülpeşend olurum: Zira işittim ve inandım ki sanat müşkil imiş. Ben edib için yalnız malûmât-ı bed'î'ye değil riyaziyattan içtimaiyata kadar her ilimden derece-i kâfiyede hisse de isterim. Avrupa üdebasını onlarla müsellağ görüyorum ve mühlik-i sanatkâr olabileceğine inanmıyorum. Deha, bendenizce nihayetsiz bir iştiyâk-ı irtifâdır ve insan ancak merkât-ı ilimde yükselir. Şair, bendenizin itikadımca dimağını ve kalemini bir dua gibi daima semaya tevcih eder. İhtiyâc-ı rûhu yükselmek ve ilim ve fen kanatlarıyla her an daha yüksekte cevelan etmektedir. Ne kadar yükseğe çıksa başı dönmez ve kalbinin iştiyâ-yı irtikâsı kesilmez. Her tabakada muvâzene-i zekâsını muhafaza edebilir. Nazarı arzdan semaya çakan bir şimşektir, semaların fevkinde semalar arar, ruhu bedeninde sanki bir esîr-i ilâhidir, arzın ancak semaya açılan kapısında teneffüs edilebilecek bir hava bulur. Dimağı daimi bir takallus-i ibdâ' içinde muzdarip ve gergindir. İsteddiğini yazamayınca siyah mürekkepler bir elem dolusu hâlinde ruhuna dökülür. Kalbi bir dimağ gibi mütefekkir çarpar ve dimağı halecân-ı kalb ile düşünür. Ma'sûka-i zekâsı yıldızlarda yaşar ve oradan daima şairin kalbine seslenir ve şairin nazım ve nesri işte bu süslerdir. Bu itikad ile diyorum ki Naci o şair değildi ve nesri nesr-i şâ'ir değildir.

25 Cemaziyelahir 1340 Perşembe

23 Şubat 1338 Perşembe

23 Şubat 1922 Perşembe

1.1.17. Edebiyât-ı Avâm

Edebiyatın bugünkü vazifesi şu'ûn-ı hakîkiye ile hissien duyamayan ruhlara gıdâ-yı hissiyât hazırlamaktır. Bir adamın hissiyatı arasından geçtiği vekâyi'le alâka-i sâbite göstermez. Facialar içinde hayatı yuvarlanmış adamlar görürüz ki kahkahası afakı çınlatır. İştirak ettiği veya şahidi olduğu vukuattan her fert kendi mizacına göre bir nasîbe-i his alır. Aynı hadise bir şahısta riya birinde haya diğerinde istihza dördüncüsünde hayret ve başkasında takdir cilvesine sebep olur. Farz ediniz ki Ebussuud Efendi, şâire Fıtnat Hanım, Bekri Mustafa, Kâtip Çelebi, Nedim ve Tiryaki Haşan Paşa sokakta manzara-i mu'âşakaya şahit oluyorlar. Karşılarındaki levha hiç şüphe yok hepsinde aynı hissi ve aynı fikri tevlid etmeyecektir. Biri kızacak biri utanacak biri tayib diğeri gıpta bir başkası takdir ve belki biri de istihfaf edecek. Karşımızda hayat fi'l-asl lakayd ve çıplaktır, her birimiz onu kendi bünyemize göre giyindiririz. Her uzviyet sürür ve füturu berabesinde taşır. Bir an için öyle tasavvur edelim ki yeryüzünde hiçbir vak'a-i fecî'a kalmasın. O gün zanneder misiniz ki cem'iyet-i beşeriyenin kâffe-i efrâdı için samimi bir bayram olacak ve bütün vicdanlar müştereken gülecektir?

Hayır! Mağmum yaratılmış mahlûku bu mu'cize-i inkılâbdan bî-haber ve yine hüznü içinde göreceksiniz. Maaamafih herkes hissiyetini ya şiddeti veya tabiatı itibariyle değiştirmek için bir çare arar. Fıtraten şen bir adam bakarsınız ki ya Nasreddin Hoca'nın kıssalarını okumaya yahut bir facia teması için bir tiyatroya giriyor: Hoca'nın tuhafılarıyla mizacındaki meyl-i sürûra biraz daha inkişaf vermek veyahut sahne-i facî'anın tesirine tabiatı muvakkaten değiştirmek ihtiyacını hissetmiş. Her birimizin ciğerlerimiz nasıl müvellidü'l-humûzaya muhtaç ise sinirlerimiz de öylece teessüre müftekindir. İşte edebiyatın vazifesi telakkiyât-ı hâzıraya göre o ihtiyacı tatmindir.

Ara sıra hayatı karşımızda filhakika olduğu gibi lakayd ve çıplak gördüğümüz dakikalar olur: Bunlar can sıkıntısı hissettiğimiz zamanlarda öyle zamanlarda tab'ımızın istidadına göre kin ve muhabbetimizi rabtedecek hakiki veya hayali merciler ararız. Hissiyatımız boşluk içinde muallak kalmak istemez. Sevecek veya nefret edecek bir hakikat bulamazsak ya bulduğumuz hakikatleri hayallerimizle şâyân-ı perestiş bir mertebeye çıkarırız yahut aşk ve adavetimizi birer hayale ilsâk ile tehvîn-i ihtiyaç ederiz.

Mösyö Marcel Proust ki sâ'at-ı hâzırının en şâyân-ı dikkat hikâye-nüvîsidir diyor ki: "Aşkımızı ve sevdiğimiz kadınları ve hatta onların hatalarını vücuda getiren tab'ımızdır." Marcel Proust'tan daha çok zaman evvel Spinoza: "Aşk sebep-i hârici ile müterâfik te'essür-i zâtîdir." demişti. İşte bu sebep-i hâriciyi âlem-i hakîkate keşfedemeyenler âlem-i hayâlîde bulmak için dâire-i edebiyâtın kapısını açarlar. Serap nasıl ki susamışları cezbeder, edebiyat da macera arayan ruhları va'd-ı hülyâ ile çağırır. Bir manzume yahut bir roman ihtiyâc-ı heyecânımızı kandırır ve hissiyatımızın matemli yorgunluğu ile lezzet-i huzûra kavuşuruz.

Fakat nasıl ki herkes aynı ağdiye-i mâddiye-yi intihab etmez onun gibi gıdâ-yı hissiyatımızı ararken de bu intihâblarımızda tefavüt görülür. Avam ve havas aynı âsâr-ı edebiyeye ile teğaddi etmek istemez. Bundan dolayı her memlekette ve devirde iki nev' edebiyat yan yana inkişaf eder: Biri havas diğeri avam için. Bugün Fransa'da bu isneyniyet mevcuttur. Edebiyat-ı avâmın en bariz nûmuneleri olmak üzere tefrika romanları gösterilebilir. Bu romanlar her asrın üslûb-ı modasını az çok takip ile ifadece bir dereceye kadar tenevvü etseler de esasta müttehiddirler. Hepsinin müşterek beş vasf-ı mümeyyizi vardır: Evvela mantıkî olmak, saniyen gayet hazin ve feci olmak, salisen eşhâs-ı vak'anın tabiatları tamamıyla muayyen olup fitratları ile faaliyetleri arasında bir münâsebet-i sâbite bulunmak, rabian her şahs-ı vak'anın bir kıymet-i ahlâkiyesi olmak, hamisen netîce-i vak'a hiss-i adâlete ve kânûn-ı ahlâka mülayim olmak. Her tefrika mantık-ı kûfi ile hakâyık-ı insâniyeden ayırır. Onlarda vukûât-ı tabî'at-ı beşeriyenin cilve-i safahâtı değil ancak cebren birbiri üzerine yüklenilen kıyâsların silsile-i tabakâtıdır. Kahraman-ı hikâye öksürsün veya aksırsın: bu ârıza-i uzviye derhâl devamlı bir telâtum-i şuûna sebep olur. Tefrika-nüvîsler rahiplerden ziyade felsefe-i ğâiye taraftarındırlar. Ameliyat icra eder gibi kat'iyet-i riyâziye ile vekâyi ve fecâyii idare ederler. Her hadise romanda mesela semada bir hâdis-i küsûf gibi hesapla doğar, hesapla devam eder ve ber-mûcib-i hesâb nihayet bulur! Bermutad abesi men' u tard eden mantık tefrika romanlarında bilâkis abesi celbeder. Muhâkemât-ı akliye ile keşf-i hissiyât edilemez, hilafeti iddia ancak esrâr-ı hissiyâta bigâne olanlara yakışır. Hayât-ı hissiyâtın mantıkla alışverişi yoktur. Bildiğimiz mantıkla mantık-ı uzviyât ve mantık-ı hissiyât hiçbir noktada mutarriden ittifak etmez. Bazı tefrikaları okurken cereyân-ı vukû'âtı o kadar abes bulursunuz ki içinizden: Acaba bunları yazan hiç düşünmemiş mi? dersiniz. Bilâkis çok düşünmüşlerdir ve fakat hissiyatı mantık-ı aklî ile düşündükleri için ters düşünmüş

yahut hiç düşünmemiş görünürler. Dimağları fena kurulmuş ve ayar edilmiş saatler gibi işler, fakat fena işler ve durmayıp dönen yelkovanı ile saatin doğrusunu haber veremez. Edebiyât-ı avâmın bir vasfı da tercihan hüznün ve fecaate mâil olmasıdır. Müellif karilerini ağlatabilirse kendisini son derece muvaffak addeder. Tiyatro, roman yahut manzume her ne olursa olsun kendisine taalluk edecek gözden eser-i takdîr olmak üzere yaş bekler. Ancak bazıları hâtimede bir tebessüm vadederler. Hayat bu eserlerde bermutad bir zülüm ile bir matem ile bir enîn ile başlar ve avâmın bütün ihtiyâc-ı heyecânını tatmin edinceye kadar başladığı tarzda ilerler ve nihayet asabını ta'b-ı ızdırâb içinde uyuşturduktan sonra biraz güldürecek bir şekil alır. Hâtime bir nevi ta'vîzât-ı elemidir. Bu eserleri o sefineye benzetebilirsiniz ki sizi ummân-ı felâket üzerinde gezdirerek mersâ-yı mes'ûdiyetin temasına muvaffak edecektir.

Böyle eserler avâmın bilhassa kaviyyü'l-bünye ve mesut mantıkınca makbul olur. Bu şeraiti cami kariler güyâ okuduklarında kendi hayatlarının hilâf-ı manzarasını seyrederek kuvvet ve saadetlerinden bir kat daha emin olurlar. Avâmın mağdur ve mükedder sınıfı o eserlere mültefit değildir. Kendi manzara-i hayâtları ihtiyâc-ı heyecânlarını tatmine kâfidir. Onlar bermutad okumaz ve şayet okuyacak olsalar şen ve şuh sahifeler ararlar ki edebiyât-ı avâmda nadirdir.

Edebiyât-ı avâmda hiçbir şahsiyet son hadd-i kemâli ile tecelli etmez. Kahramanlar daima yarım kahraman kalır: Mübalağa hepsinin kıymetlerini azaltır. Bermutad eşhâs-ı vak'a iki büyük sınıfa ayrılır: Mutarriden iyiliğe çalışanlar ve mutarriden fenaliğe hâdim olanlar. Her iki sınıf da ittihaz ettiği meslekte fevka'l-beşer bir sebat gösterir. Kari birini daima sevecek ötekenden ale'd-devâm nefret edecektir. Bu yekâhenk hareket-i hissiyeden a'sâb-ı avâm yorulurken eser hitâm bulursa güzel zannolunur, yorduktan sonra da devam ederse: "Çok az imiş!" derler. Tasvir edilen hasletler daima basittir. Mesela riyadan başka bir zerre-i fi'il görülmez. Edebiyât-ı avâmda mürekkebin ve mutedil yoktur. Ruhların rengi mavi yahut sarıdır. Bu iki renk birleşip de yeşil olmazlar. Avâm-ı kâri'în düşünmeksizin anlamak ister, bu cihetle memzuc ve mürekkep şahsiyetler edebiyât-ı avâmda görülmez. O edebiyatta yekmâye ruhlar bilâ tereddüt icâb-ı tabî'atlarını icra ederler. Mebde-i eserde tuttıkları yolda sektesiz yürürler birer makine gibi. Böyle şahsiyetler âlem-i hakîkate var mıdır yok mudur? İnsan böyle ahlaken yekmâye olabilir mi olamaz mı?

Bu sualler avâmın dâire-i endîşesinden hariçtir. Mesela ömründe hiçbir söylediği doğru olmayan bir yalancının imkân-ı mevcûdiyetine akl-ı avâm asâr-ı edebiyede kabul eder.

Edebiyât-ı avâm muharrirleri bir vakayı bilâ arz yalnız kayd-ı bedî'î ile tasavvur ve tasvir etmezler. Eserlerinin içtimai, siyasi yahut fenni ve alekser ahlaki bir gâye-i te'lîfi vardır. Tefrika efkâr-ı siyâsiye telkinine yahut tehzîb-i ahlâka veyahut edebiyat haricinde başka bir maksada hizmet ettikçe şerâit-ı lâzıme-yi cami görülmez. Ve bu maksatta müellif ince gizli dolayısının dolayısıyla değil sarîh safderunane, göze batacak bir surette istihdaf eder. Hedefe vusul için gülünç tesadüfler icat eder. Suni kaziyelerle birkaç binâ-yı kıyâs kurar, mukni muhakemeler yürütür ve bunları âfiyet-i vak'a ile tasdik ettirir.

Ve âkıbet-i vak'a behemehâl kâide-i ahlâka, kânûn-ı adalete, icâb-ı mantıka muvafık zuhur eder ve kari, müellifin tasnî'ât-ı muhtelifesini hakikat ve tarih gibi yutar. Edebiyât-ı avâmında mutlakiyet vardır. Ahlâkın nisbiyeti, adaletin nisbiyeti, mantığın hissiyatta nisbiyeti böyle şeyler hatıra getirilmez. Cani bieyyi-hâl yakasını pençe-i zâbıtaya geçirecek masum nâil-i emel olacak, hiçbir fenalık cezasız ve hiçbir fazilet mükâfatsız kalmayacak, adalet tefrikanın son sahifelerinde yerini bulacaktır. Edebiyât-ı avâm lezzet-i bedî'îye ile iktifa edemez, fazla bir menfaat arar.

Siyasi, ahlaki, içtimai, nasıl olursa olsun bu menfaat uğrunda edebiyât-ı avâm mübdileri cemiyet-i beşeriyeyi hissiyât-ı insâniyeyi, aklı, kalbi bir mekaniki oyuncak gibi kullanırlar. Ve o menfaati temine kifayet eder zannettikleri neticeleri vücuda getirdikçe geniş nefes alırlar. Bu itibar ile edebiyât-ı avâm muharrirleri arasında fark yok gibidir.

5 Şaban 1340 Pazartesi

3 Nisan 1338 Pazartesi

3 Nisan 1922 Pazartesi

1.1.18. Heyecân-ı Bedî'î ve İnkılâbât-ı Edebiye

Mütearife hükmünü almış bir cümle vardır: “Heyecân-ı bedî'î veren sözler güzeldir ve güzel sözler edebiyatı teşkil eder.” Binaen aleyh edebiyatın temel taşı heyecân-ı bedî'î oluyor. Hâlbuki heyecân-ı bedî'î meselesi ile şimdiye kadar bizde kimse meşgul olmadı. Onun için bugünkü musâhabeme onu mevzu ittihaz ediyorum.

Bir şeyi bir kimseye veya bir sözü güzel veya çirkin bulmakta irademizin dahli yoktur. İrk, bünye, mizaç, cinsiyet, terbiye-i zevkiye gibi müteaddid avamın nüfuzu tahtında münfail olarak hükm-i bedî'imizi ısdar ederiz. Maamafih herkes hükm-i bedî'îsini bir silsile-i evsâfa isnat ettiğini zanneder. Hükm-i bedî'î filhakika ancak bir heyecana müsteniddir.

Şüphe yoktur ki güzellik muvacehesinde müteessir oluruz. Her manzara-i bedî'îye zî-rûh olsun camid olsun bizde bir his tevlid eder. İşte heyecân-ı bedî'î dediğimiz o histir. Heyecân-ı bedî'îyi zihinde tebellür ederek fikr-i bedî'îyi vücuda getirir. Efkâr-ı bedî'iyemizde hür değiliz zira o fikirler hissiyât-ı bedî'iyemizin mahsulüdür ve madem ki hissiyât-ı bedî'iyemiz her hissimiz gibi dâire-i ihtiyârımızın haricinde tekâmül eder.

İnkılâbât-ı edebiyenin sebep-i zuhûrunu anlamak için heyecân-ı bedî'înin safahatını tetebbu etmeliyiz. Her heyecan bir te'essür-i asabîdir ki bazı alâ'im-i uzviye husûle getirir, mesela bazı ifrazatın tezayüdü gibi. Hepimiz biliriz, hiddetlenen adamın ağzı köpürür korku esnasında ifrâzât-ı bevlîye çoğalır ve hissiyet-i mesâne iştidad eder. Büyük heyecanların açlık sesi verdiği de bittecrübe sabittir.

Erbâb-ı fennin cümle-i tahkîkâtındandır ki heyecanlarımız bilhassa lüab, bevl ve usâre-i mi'de ifraz eden uzuvlarda âsârını gösteriyor. Bazı heyecanlarda midenin üç dakikada altı santimetro muka'abı usare ifraz ettiği ve bevlî bir sülüs nispetinde kemmiyet-i mu'tâdesini aştığı da muhakkaktır.

Hâlbuki her ifraz bir musarrıf-ı uzvîdir. Bu mesarıfla şedâ'id-i uzviye dâire-i i'tidâle avdet eder ve itidalin vadettiği huzurdan vücut mütelezziz olur. Heyecanın bizim için cazibesi ve lezzeti bundadır ve bunun için heyecan da ihtiyacatımız arasında bir mevki almıştır.

Zayıf ve kavi herkes şiddet-i uzviyesiyle mütenasip heyecanlar ister, bu heyecanları şu'ûn-ı câriyeden alamayınca ika ve icada çalışırız. Mesela arızalı arazide at koşturmak ve denizde yüzerken enginlere açılmak gibi tehlikeler ararız. Vücudumuzdaki sermâye-i şiddet hadd-i kifâyeye geçtikçe fazlasını sarf etmek ihtiyacı hiss olunur ve bu ihtiyaç bizi bir âmil-i heyecân aramaya sevk eder. Muhtaç olduğumuz heyecanı âlem-i hakîkate bulamayınca âlem-i san'at ve hayale döneriz: Tiyatroya gideriz, roman okuruz yahut bir manzara-i san'at temaşa ederiz, yani heyecân-ı bedî'î bulmak isteriz.

Erbâb-ı tahkîkin keşfine nazaran heyecân-ı bedî'înin müşabehet itibariyle alakası en ziyade heyecân-ı tenâsülî ile dir. Bu müşabeheti mübalağalandırarak Maks Nordav demişti ki: "Güzel, hiss-i bâhı tehyic edendir." Fizyoloji uleması heyecân-ı bedî'îyi heyecân-ı tenâsülînin bir muavini ve bir müstahzırı gibi telakki ediyorlar. Harb-i umûmi esnasında vefat eden bir Fransız mütefekkeri Remi dö Gormon "Katife Yolu" ünvanlı eserinde fizyoloji tahkikatına müsteniden diyor ki: "Tenbih etmek vazifesiyle mevkul olduğu hâssa-i tenâsüliyyeye doğru giderken heyecân-ı bedî'î bir merkez-i mukâvemetle tesadüfle kırılır, kendi üzerine bükülür, fakat orada birleşir ve aynı neyden olup yine o merkezden geçen her heyecan aynı akıbetle müncer olur. En saf ve en hissi şeklinde bile heyecân-ı bedî'î heyecân-ı tenâsülînin tahrîf-i güzergâh etmiştir."

Heyecân-ı bedî'îde irade gibi intihab ve muhakemenin de tesiri yoktur. O da her heyecan gibi ihtiyarımızın dahli olmaksızın bazı esbap karşısında tekevün eden bir fi'l-i mün'akistir. Nasıl ki beğendiğimiz bir meyve ağzımızı sulandırıyor ve nasıl ki sevdiğimizize tesadüf darabân-ı kalbimizi artırıyor. Bunlarda muhakememizin, irademizin dahli mefkuddur, tıpkı onlar gibi uzun bir silsile-i avâmilin bize güzel zannettirdiği mevcudat karşısında da biz gayr-ı ihtiyârî ve bilâ muhakeme heyecân-ı bedî'î duyarız. Musikiye vukufu itibariyle sağır addolunmak lâzım gelen bir şahsın kuvve-i adaliyesi ittifâk-ı asvâttan ve iftirâk-ı asvâttan bir musikişinasın kuvve-i adaliyesi derecesinde müteessir olduğunu doktor Şarl Fere bittecrübe ispat etmiştir. Maamafih ikisi arasında mühim bir fark vardır. Şu ki musikişinas heyecân-ı bedî'îsini idrak eder. Diğer i a'mâk-ı vecdinden geçen heyecân-ı bedî'îden bî-haber kalır. Heyecân-ı bedî'î hususunda terbiye-i sanatın derece-i nüfûzu da budur.

Fizyolojide bir “întifâ-yı in’ikâs” kanunu vardır. Her fi’l-i mün’akis tekerrür ettikçe şiddetini kaybeder ve nihayet kendisini tevlid eden sebebin nüfuzunu sıfıra irca ederek muntafi olur. Bir misal ile izah edeyim: Karşınızda bir limon sıkarlarsa ağzınız sulanır, bu bir fi’l-i mün’akistir. Karşınızda limon sıkılma hadisesi tekerrür etsin ağzınızın sulanma hadisesi gittikçe zayıflar. Çene bezleriniz bidayeten beş santimetro muka’abı lüab ifraz etti ise hadise tekerrür ettikçe mikdâr-ı ifrâz tenezzül ederek sıfıra müncer olur ve nihayet bir gün gelir ki karşınızda dünyanın bütün limonlarını sıksalar ağzınızdaki mikdâr-ı lü’âbı bir katre daha artıramaz: O gün fi’l-i mün’akis muntafi olmuştur.

“Hülâsa-i Rûhiyât” ünvanlı kitabında Epingaos tecaribe müsteniden temin ediyor ki birkaç saat aynı eşyaya hasr-ı nazar edecek olsak o eşyaya karşı kuvve-i basiremiz muntafi olurmuş ve bilâkis sâha-i manzûreyi değiştirince hiss-i rûyetimize fevkalade bir kabiliyet gelirmiş.

Heyecân-ı bedî’î hususunda vicdanımız da böyledir. Yeni ve güzel bir eser-i sanat bidayeten hadd-i a’zam derecesinde bir heyecân-ı bedî’î tevlid eder: Biraz evvel söylediğimiz vechle bu da bir fi’l-i mün’akistir. O eser-i san’atta tevlîd-i heyecân eden evsaf tekerrür ettikçe husûle getireceği fi’l-i mün’akis yani heyecân-ı bedî’î şiddetini zayi edecek ve nihayet bir gün gayr-ı mahsûs bir derekeye düşecektir. Ve eğer o evsaf tekerrürde ısrar ile devam edecek olursa heyecân-ı bedî’înin zıddını ta’bir-i câiz ise heyecân-ı kabîhi husûle getirir. Evvelce hoşâ giden evsaf artık sizlere dokunur, vaktiyle istihsan edilen şerâit-i san’at şimdi müstehcen görülür.

Bu esnada heyecân-ı bedî’îyi istihsal için o evsâf-ı sanatı değiştirmek lâzım gelir ve değiştirenler bir “înkılâb-ı san’at” ika etmiş olurlar. İnkılâbât-ı edebiye bu suretle hâdis olur.

Yarım asır evvel merhûm-ı mu’azzam Namık Kemal’in üslubu karilerini mest ederdi. Çünkü o yeni, taze, henüz tadılmamış evsâf-ı san’atı cami idi. Tevlid edeceği fi’l-i mün’akis bittabi şiddetçe hadd-i a’zama balığ olmak lâzım gelirdi. Bu cihetle kariler ondan heyecân-ı bedî’înin en yüksek derecesini aldılar. Fakat aynı evsâf-ı san’at bir müddet tekerrür edince verdiği heyecân-ı bedî’î zayıfladı. Recaizade Ekrem merhum ile Abdülhak Hâmid Beyefendi o evsâf-ı san’atı bilâ tadil eserlerinde göstermiş olsalardı kıymet-i bedî’iyeleri pek dûn kalırdı. Kemal’in yanında ahad mevki bitmiş olmalarının sebebi Cezmi müellifinin evsâf-ı san’atı kendi dehaetleriyle

az çok değiştirerek yeni fi'l-i mün'akisler yani kariler için tadılmamış heyecân-ı bedî'îler temin etmeleridir.

Karilerinde yüksek heyecân-ı bedî'î tevlid etmek her şairin hedef-i âmâlidir. Bu maksada vusul için bazıları yaşadıkları zamanın evsâf-ı san'atını az çok tabir ile eserlerde hususiyet teminine çalışırlar. Ahmedî ve şeyhi'den İzzet Monla'ya Yeni şehirli Avni Bey'e Ali Ruhi ve Muallim Naci'ye kadar büyük gazelseralarımızın yaptıkları bu idi. Buna teceddüd-i edebî ve inkılâb-ı edebî denemez. Hâlbuki Namık Kemal'in yaptığı hakiki bir inkılâb-ı edebîdir. Çünkü o tadil ile iktifa etmedi, yetiştiği zamanın evsâf-ı san'atını tebdil etti. Edebiyatta yalnız sözleri ve şekilleri değil tarz-ı tefekkürü de değiştirdi. Üslubumuza hiç görülmemiş bir tuğyân-ı şahsiyet getirdi. Ama bunu bizzat icat etmemiş de Fransa'daki romantizm cereyanından iktibas etmiş imiş, nereden alırsa alsın gösterdiği yeni evsâf-ı san'atla bize taze ve yüksek bir heyecân-ı bedî'î bahşetti ya, maksadında mazhar-ı tevfiik demektir. Zira hiç kimseden istifade ve hiçbir taraftan iktibas etmeyen bir mübdi ararsak ancak cenâb-ı hakkı buluruz.

Târîh-i umûmî-yi edebiyâta malumdur ki iki harikulade mucit gösterilir: Birisi Omiros diğeri şekspir'dir. Evvelkisi klasisizmin ikincisi de romantizmin mucididir. Bunlar da kim bilir nerelerde ve kimlerden mülhem oldular.

Her inkılâb-ı edebînin müddet-i devâmını bilhassa iki amil tayin eder: Biri evsâf-ı san'atın hayat, hakikat ve tabiatla derece-i alâkası, diğeri muhitin derece-i hassâsiyeti.

Bir yeni sanat bir yeni üslup hayattan hakikatten ve tabiatan ne kadar uzaklaşırsa ömr-i mev'ûdu bi'n-nisbe o kadar kısa olur. Diğer cihetten bir muhit ne kadar hassas olursa heyecân-ı bedî'îsi o nispette çabuk yorulur ve o nispette yeniliğe iştihası şeditir. Fransız edebiyatındaki ta'addüd-i inkılâbâtı hatırlayınız.

Her yeni sanat bidayeten temin ettiği heyecân-ı bedî'îyi tenkis etmemek için bermutad "mübalağa"ya ve "ifrat"a düşer. Mesela Flober'in ve Emil Zola'nın Fransa'da romantizme karşı tesis ettikleri meslek-i edebî esas olmak üzere hayatı, hakikati ve tabiatı ittihaz etmişlerdir. Biz bu mesleğin târîh-i hayâtına hemen hemen baştan başa şahit olduk. İbtidâ-yı emirde öyle zannolundu ki hayat, hakikat ve tabiat esaslarına istinat eden bir meslek-i edebî zekâ-yı beşerin mine'l-ezel aradığı meslekti ve ona ilâ mâ-şâ-Allah yaşamak mevuddu. Fakat gördük ki pek az sonra Flober'in ve

Zola'nın muakkibleri mübalağa ve ifratları ile mesleği öldürüyorlar. Edebiyat için hayat, hakikat ve tabiattan bir hüsn-i intihâb lâzımdı, orasını Zola'nın muakkibleri gözetmediler, ifrat ile karilerini tebrid ve tenfir ettiler, realizm öldü.

Her yeni bermutad mütehâyir eder. Bu hayret bidaiyede rûh-ı âmme ızdırabı hissetmezse onu heyecân-ı bedî'î takip edeceğinden emin olabiliriz. Ölü doğan teceddütlerle yaşayanların farkı bundadır. Ancak bir taze güzellik hissi veren meslekler yaşar, fakat verdiği his ne kadar büyük ne kadar derin olursa olsun muvakkattir. Ebedi güzellik olmadığı gibi kati inkılâb-ı san'at da yotur. Her inkılap ölmek üzere doğar.

12 Şaban 1340 Pazartesi

10 Nisan 1338 Pazartesi

10 Nisan 1922 Pazartesi

1.1.19. Dostoyevski 1 -Hayatı-

Nâdirü'l-emsâl bir sîmâ-yı edebî: mariz ve masru, meslûbu'l-idâre, teşne-i lezâiz, mahrûm-ı hâb u huzur, kopuk ve çulsuz, müstağrak-ı duyûn, kumarbaz, Ruslukla mübahi, siyaseten mahkûm ve maamafih büyük bir sanatkâr kalem... Tercüme-i hâli siyah bir uçurum ve âsârı parlak bir şahika. Güzelliği edebiyatında ve çirkinliği hayatında görmek için Fedor Mihailoviç Dostoyevski'yi tetebbu edeceğiz.

Moskova'nın bir sonbaharında (12 Teşrîn-i Evvel 1821) doğdu altmış sene sonra Petersburg'un zemheriri içinde hayatı nihayet buldu. (28 Kânûn-ı Sâni 1881)

Hayatta karşısına geniş ve yaldızlı bir kapı çıkmamıştı. Validesi ona dünyayı bir hastahane köşesine tıklmış loş ve mağmum bir odada gösterdi. Babası hastahanenin hekimi idi.

Ve son nefesini bir akşam Rus payitahtının buzlu sisleri içinde teslim etti. Viladeti ile vefatı arasındaki mesafeyi soğuk ve karanlık bir kutup gecesi doldurur. Etrafta ratb u giry e bir gölge ile râyiha-i sefalet hiç eksik olmamıştır. Bir köşesinde doğduğu bina bir gureba ve aceze hastahanesi idi. İlk nazarını fakr u zaruret siyahlığı istikbal etti ve artık onu mezarına kadar teşyi edecekti, hiç yakasını salıvermeksizin.

İki birader ve dört hemşire ile birlikte yoksulluğu taksim ederek çocukluğunu geçirdi. On iki nüfus iki odada yatıyorlardı. Bu izdihamda iki şey barizdi: Maişet darlığı ve asabiyet-i Hristiyaniye... Vezâif-i mevkûlesinden ihtilâs-ı vakit ettikçe peder İncil okur, valide mevzeler irad ederdi. Ailenin hayât-ı mu'tâdı sükût-ı tevekkül içinde ibadetti. Kahkaha buraya hiç uğramazdı ve hayât-ı âileyi ancak ara sıra bir lüle-i nizâ ikiye biçer ve sükût-ı tevekkül bir uzun hıçkırık olurdu.

Fedor Mihailoviç Dostoyevski hassas, melül, müşfik, dalgın ve asabi bir çocuktu. Herhalde mâil-i ifrâtı. Çok sevmek ve çok sevilme ister, fakat soğuk ve çekingen dururdu. Bütün efrâd-ı âileye istila eden isti'dâd-ı marazîden büyük bir hisse almıştı: Nahif ve hastalıklı idi. Elemin pençe-i isrârı daima vücuduna saplı idi, bir uzviyeti bırakır, ötekine sarılırdı. Ve şayet müstesna bir hareketle bir gün kendisini terk edecek olsa etrafındakilerden birini yakalardı. Hastahane köşesindeki odada maraz bir mihmân-ı dâimî idi. Bu saygısız misafirler daha Dostoyevski on beşinde iken validesini ve iki sene sonra pederini helak etti.

Yetim genç, mağrur değil fakat izzet-i nefsi çok hassastı. Daima ürkerdi ki muhit kendisini istihkar etmesin. Zira biliyordu ki onu herkes hakikatte olduğu gibi görmeyecekdi, kendisi hakkında verilecek hüküm pek mümkündü ki galat-ı nazara istinat etsin. Hâlbuki sevilmek ve takdir edilmek istiyordu. Bu arzularına nail olmayacağını düşünmek onu titizlendirirdi. Dostoyevski ince ve kibar bir Rus genci değildi. Mehâfil-i asâletde görülen evzâ göstermezdi. Hiçbir zaman bir salon kahramanı olamayacakdı. Vâkıâ ne kıyafetinde ne de etvarında amiyanelik olsa esvab üzerinden düşüyordu. Ve her harekâtında merâsim-i teşrîfâta riayet gösterse bile zannolunurdu ki güya bir grandükün taklidini yapıyor.

Validesini kaybettikten sonra Petersburg'a gelmiş, biraderi Mişel ile beraber hayât-ı tahsîle girmişti. Yirmi yaşında hendese-i askeriye mektebine kaydolundu, fakat orada üç sene ancak devam edebildi, bi'l-istifâ çıktı. Beş yıl en acı manasıyla bir hayât-ı sefâlet geçirdi.

“Zavallı Adamlar” ünvanlı eserini o esnada neşr ile ilk muvaffakiyet-i edebiyeyi tatmıştı. Lakin muvaffakiyeti de sürekli olmadı: “Zavallı Adamlar”ı müteakip üç dört sene zarfında yazdığı büyük ve küçük hikâyeler şâyân-ı râğbet görülmediler.

O cemiyete sokulmak istedikçe cemiyet onu istiskal ediyordu. Anladı ki istediği derecede sevilmecek ve takdir edilmeyecek. O kadar sevdiği cemiyetin omuzlarında nefsinin bir yük gibi hissetti ve nefsinin hakk-ı mahbûbiyetinden şüphelendi. Ona öyle geldi ki sevilmemiş sevilmeğe layık olmadığı içindi ve bundan kırıldı.

Henüz pek genç iken ruhunu tazib eden fikirler uykusunu kaçırıyordu. Kelime-i ye's daima dudaklarında idi. Cemiyet, inziva, muhit, herşey ona ızdırap veriyordu. Bizzat itiraf ediyor ki Petersburg ve kendi hayatı ona çirkin bir çöl görünmüş. Ve: “O anda hayatım tavakkuf etseydi sevinçle ölürdüm.” diyor.

Hiçbir elemi kuvveden fiile çıkaramıyordu. Hastalığı onu cinnete sevk ediyordu, yoksa adem-i muvaffakiyet mi sıhhatini ihlal ediyordu? Bu suallere kati bir cevap tedariki kolay değilse de şurası muhakkaktır ki yirmi yaşından itibaren Dostoyevski'nin hayatını fakr ile maraz iki aç kurt gibi didiklemeğe başladılar.

Şiddet-i fâka ve ızdırâbât-ı asabiye, muhitine karşı istikrah ve bunlara inzımmam eden bin türlü endişe gene edibi deli gibi bir hâle getirdi. Fikr-i intihâr sık sık ruhunu yokluyordu. Vesvesenin celb ettiği uykusuzluk bakiye-i sıhhatini kemiriyordu. O zaman Dostoyevski'nin aklını kaçırdığına zahib olanlar çok oldu.

Delikanlı harîs-i lezâizdi. Fakat üzerine atıldığı her lezzet onu bir kat daha tevhîn ediyor, bir tabaka daha aşağıya çekiyordu. Lezaizden men'-i nefis etse perhizden muzdarip oluyor ve mahrumiyetden kurtulmak istedikçe ızdırabınm şiddetlendiğini görüyordu. “Benim için bir cehennemdir” dediği Petersburg'dan ayrılamıyordu.

Mevcudiyetini hurdehâş eden silsile-i mesâibin başında parasızlık vardı. İhtiyaç onu her hevesden vazgeçirmişti. “Ben ekmek parası için çalışırken şan ve şeref neme lâzım!” diyor.

Büyük ruhlar için sefaleti hayır gibi telakki edenlere rast gelmişsinizdir. Öyleler sefaletin solgun yüzünü görmemişler arasında görülür yoksulluğun bir adamda ne kadar meziyetleri yok etdiğini onlar bilemez. Cemiyet-i muhitadan ekmeğini koparmak için çalışan dimağ o ekmeği hazır bulsa kim bilir ne nefis bedialar ihzar eder! Sürursuz hayat devamlı bir ölümdür: ölüm içinde canlı bir eser-i ibdâ etmek ancak bir semere-i tesadüf olabilir. Her eser-i edebi bir eser-i hayattır, güzel yaşamayandan güzel eser nasıl sâdır olacak? Dostoyevski'nin muhaberatı uzun bir âbide-i enîndir. Dehaet onlarda bir kahtzede gibi açlıktan inliyor ve bu inilti otuz seneden ziyade devam etti. Dostoyevski aç, daima ve daima açtır. Aç ve çıplak. Bir mektupta: “Gelecek romanımla bütün borçlarımı ödemek mevzû-ı bahstir. Eğer teşebbüsümde muvaffak olamazsam mümkündür ki kendimi asarım!” demişti. Bir diğer mektubunda da diyor ki: “İki taler tedâriki için pantolonumu terhin ettim. Çocuğunu emziren zevcem son kışlık jopini terhîn edecek. Hâlbuki işte iki günden beri burada kar yağıyor.

Dostoyevski otuz beş yaşlarında iken etibbâ-yı askeriyeden birinin metrukesiyle izdivaç etmiş ve kadının oğlunu evlat almıştı. Kendisinin ablası birinde olan bu kadın fazla olarak hastalıklı idi de. Edipin fakrını örtecek yerde tazîf eyledi. Bu cümle-i sefaletten evvel Dostoyevski bir mesele-i siyasiyeden dolayı idama mahkûm olmuş ve bilahire cezası dört sene hidemât-ı şâkkaya kalb edilmek suretiyle tahfif olması üzerine zindana girmişti. Otuz üç yaşında kürekten kurtulmuş ve iki

sene nefer sıfatıyla hizmet-i askeriyede bulunduktan sonra hayat-ı tahrir avdetle tehhül etmişti.

Kendisi kırk yaşına basınca biraderi ile birlikte bir mecmua-i mevkute neşrine başlıyor. Bu mecmua zuhûr-ı rağbet olmasına rağmen bedbaht muharriri zaruretten kurtaramadı. Maamafih bir iki sene ona ekmek parası düşündürmedi. Fakat açlığın terk ettiği yakasını şimdi de hastalık sarsıyordu. On sekiz yaşından beri müptela olduğu sara müthiş nöbetlerini sıklaştırmıştı. Diğer cihetten kumar da bir iptila nisbetini alarak kedd-i yemînini yutuyordu.

Bu aralık zevcesi ile biraderi birbirini müteakip terk-i hayat ettikleri gibi mecmua-i muvakkatası da esbâb-ı siyâsiyeye binaen ilğa edildi. Dostoyevski sırtındaki kesîrû'n-nüfûs bir ailenin vazîfe-i iâşesiyle destgîrsiz ve medâr-ı hayattan mahrum kaldı. İstidânenen başka tarîk-i kesb bulamıyordu. Ta'bîr-i âmiyânesiyle gırtlâğına kadar borca girdi. 1864'ten 1867'ye kadar tasavvuru güç ızdıraplar içinde geçirdi. Muharrir kırk altı yaşında iken kendisine yirmi iki yaşında bir genç kız - Anna Grikoriyefna Svitkin- dest-i izdivacını uzatmıştı. Dostoyevski bir çare-i necat gibi onu kabulde tereddüt etmedi. Fakat hariçten dâyinlerin takâzâsı gittikçe şiddetleniyordu, muharrire mahkeme ve mahbes yolları açılacaktı. Dostoyevski tazyîk-i duyûn ile terk-i vatana mecbur olarak dört sene Almanya'da, İtalya'da, Fransa ve İsviçre'de geçirdi. Gurbette gönlünü daüssıla yakarken yazıyor yazıyordu. Memleketine diyâr-ı ecnebiyeden hemen her sene bir büyük roman gönderdi. Rusya'da şöhret-i edebiyesi teessüs etmişti. Elli yaşında Petersburg'a avdet edebildi. Artık oradan çıkmayacaktı. Şimdi servet temin etmiyorsa da şan ve şerefini artırmaktan geri durmuyordu. On senede bu suretle yaşadıktan sonra altmışında itmâm-ı ömür etti. Mutantan bir cenaze alayı tabutunu takip etmişti. Ancak mezarına inerken cesedi biraz aydınlık gördü. Kabristana yarım asır imtidad eden bir dikenli çalılı yoldan geçerek geliyordu.

Ne Puşkin ne Tolstoy ne Turgenyev Rusya'nın son üdebasından hiçbiri Dostoyevski gibi sû-i tâli'e mazhar olmamıştır. Ötekilerden serveti olmayanların hiç olmazsa sıhhati vardı. Dostoyevski gözyaşları ve elemeler içinde ömür geçirdi. Âsârı göğsünün şerhalarıdır: Hiçbir eseri ve hatta kendi âsârını beğenmeyen Tolstoy onun eserlerine müstesna bir hürmet göstermişti. Rusya, esir ve sefil Rusya, Rusya kazak

ve mujik Rusyası bütün yaraları ve bütün çirkinlikleriyle o eserlerde görülür.
Ağlayarak yazılan o sahifeler ağlar ve ağlatır.

15 Şaban 1340 Perşembe

13 Nisan 1338 Perşembe

13 Nisan 1922 Perşembe



1.1.20. Dostoyevski 2 -Tasviri ve Terbiye-i Fıkriyesi ve Ruh-

Dostoyevski orta boylu denebilecek bir adamdı. Fakat iri yapılı Ruslar arasında kısa görünürdü. Evzainda ızdırap, hoşnutsuzluk, musibet ifade eden bir sertlik yahut fütur, melal ve inkisar ifade eden bir köşeklik vardı. Ya titiz yahut dizgindi. Kâh sınırları kendisini titretir ve kâh yorgunluk onu mecalsiz bırakırdı. Kendisi bedbaht hissettiği gün yaşlı ve düşkün görünür ve memnuniyet ona derhal bir gençlik manzarası getirirdi. Bilhassa başı nazar-ı dikkati calipti: Kocaman, çıkıntılı, esâriri sert fakat ma'nâ-yı sîmâsı hilm u zekâyı ilan eden bir baş...

Şakaklara kadar inemeyen kül rengi, solgun seyrek saçlar ve iki yumru ile aralarındaki bükümünden müteşekkil geniş ve yüksek bir cephe. Ve çenesinde uzun gayr-ı muntazam serpiştirme sarı kırmızı bir sakal, kalın, yüksek, geniş ve uzun iki kulak, sağ yanağında bir parça siyil, üst kapakları köstekli, açık kurşuni, küçük ve çökük gözler, ara sıra hülya içinde dalgın, sönen ve bazen siyah bir nokta-i hararet gibi keskin bir nazar... Bir nazar ki çatik kaşlar altından çıkararak derinlikleri ve zevahir arkasında gizlenen hakayık arar, muhatabının ve muhitinin ruhunu yoklar, ciddi, haşin ve mağmum... Dostoyevski'nin göz bebeklerinde avam huşuneti ve fakr u fâka mağmumiyeti vardı, şecere-i hayâtı yarmak isteyen bir oduncu mağmumiyeti. Enzârı o içinde yarılan ağacın hallaclanan talaşları idi ki ruhunun terini ve kanını massetmiş zannolunurdu.

Bu meşhur moskof edipi canlı bir timsâl-i elemndi. Bermutad dudakları ağlayan çocukları gibi aralık dururdu. Hiddet bir çirkin tebessümle ağzını burkar ve yüzüne sevinç bir maske hâli getirirdi. Bütün bunları bir fakir kılıfla mazruf tasavvur ediniz: İşte Dostoyevski...

Dostoyevski "tahlilî" bir zekâdır: Eczâ-yı ferdeyi tetebbula küllü idrâk eder. Dimağı "terkib"e istidad göstermedi. Bu cihetle ciddi bir terbiye-i fenniye almaya muvaffak olamamıştır.

Mesâ'î-yi tahsîliyesi bilhassa edebiyat sahasında masruf olmuştu. Daha küçük yaşta iken lisân-ı mâderzâdından başka Fransızca ve Almanca'yı da öğreniyor. Çocukluğundan beri mütalaayı çok severdi. Menfada geçirdiği acı senelerde okuyacak kitap bulamamak mahrumiyetlerinin en acısı idi. Bahusus en çok sevdiği bir dâhinin eserlerinden hiç ayrılamazdı: Şekspir, Şiller, Rasin, Dante, Puşkin.

Bütün dostlarından ancak iki istediği vardı: Para ve kitap. Tercihen Fransız asâr-ı edebiyesi okurdu ve hatta bu hususta hüsn-i intihaba bile lüzum hissetmezdi. Volter'in bir hâilesinden sonra Balzak'ın bir hikâyesini müteakip Viktor Hugo'nun "Hurafât-ı A'sâr"ını yahut bir gazete tefrikasını gözden geçirirdi. Böylece edebiyât-ı ecnebiye ile derece-i kâfiyeye istinas peyda etmişti.

Rusça'da okumadığı kalmamış gibiydi. Hele muasırlarının âsârını hiç gözden kaçırmazdı. Ve muasırları arasında alâ'l-husûs Turgenyev'in Gonçarov'un Tolstoy'un neşriyatını satır satır takip ederdi. Çünkü onları kendisine edebiyatta rakip görürdü. Onların yalnız kendi yazdıklarını değil onlar hakkında başkalarının yazdıklarını da kemâl-i teccüs ve dikkatle okurdu. Ve onlarda herkesin gördüğü dehaeti münkirdi. Dostoyevski'nin nazarında Rus âlem-i edebiyatının yalnız iki dâhisi vardı: Puşkin, Gogol.

Dostoyevski terbiye-i edebiyeden mahrum şöhretini almıştı. Hâlbuki şâyân-ı dikkat bir sermâye-i irfânı vardı, öyle olmasa Rusya'nın en parlak zümre-i üdebâsı arasında mevki alamazdı. Turgenyev'den iki yaş küçük ve Tolstoy'dan yedi yaş büyüktü. Sinnen olduğu gibi edeben de makamı onların arasında idi.

Dostoyevski muasırlarından hiçbiri ile uzun dostluk muhafaza edememiştir. Çünkü huysuz, geçimsizdi. Meveddeti hodgâmâne idi. Dost ittihaz ettiği adamı isterdi ki daima ve münhasıran kendisine hizmette görsün. Diğer cihetten hiç de şuh ve şen bir adam değildi, mağmûmiyet-i dâimesi can sıkardı. Kendisi hiç kimseyi metin bir muhabbetle kendisine rabt edemedi ve bilmukabele kendisinin de hiç kimseye metin bir dostluğu görülmedi.

Onun aşk ve hürmetle sevdiği ancak sanatı idi. En çirkin ve ye's-âver hayatında bile edebiyata ve bilhassa kendi meslek-i edebîsine fart-ı ibtilâdan fâriğ olmadı. Nazariyât-ı edebiyesine her şeyi feda ederdi, rağbet-i umumiye varıncaya kadar.

Nazarında kariler nâ-kâbil-i ictinâb bir mânia mahiyetinde idi. Onları dehaet ve belagati ile iktiham etmek lâzımdı. Bu kasd ile daima nefiseler ibda etmek isterdi. Ne çare ki ihtiyacın demir pençesi yakasında idi. Ekmek parasını kaleminden çıkaracaktı. Onun için ara sıra zevk-i âmmeyi okşamak mecburiyetini hissederdi. Severecek bir bedia vücuda getirdikten sonra kerhen bir tefrika karaladı. Mesela "Cinayet u Ukûbet"i müteakip "Kumarbaz"ı ve "Ahmak" şaheserinden sonra "Ebedi

Koca'yı neşretti. Dostoyevski'nin ruhunu Petersburg'a benzetirler. Orada kışın gündüzler geceler hâl-i ihtizârını hatırlatır ve yazın geceler zannedersiniz ki akşamdır, asabiyet-i dîniye ile ayyaşlık kol kola gezer, fesâd-ı ahlâk gübresi üzerinde en saf çiçekler açılır, meyve-i lezâizin çekirdeği hemen daima acı bir nedamettir ve masumiyette bile gizli bir râyiha-i günâh hiss olunur.

Bu Rus edibinin sara ile titreyen ruhu öyle bir cihân-ı tezâddı. Bermutad müptelasını ihmak eden maraz-ı asabî ona bir galeyân-ı zekâ getirmişti. Hasta dimağı hâl-i sıhhatte bile pek nadir görülen kuvvetler gösterirdi. Şübhe yok ki sâlimu'ş-şu'ûr değildi hatta bazı ahvali nazar-ı dikkate alınca ona mecnun demek lâzımdı: Mesela garabete fart-ı temâyülü, inkıtasız mağmumiyeti, meşrebindeki ittiradsızlık ilâ ahire... Gülse kısa bir kahkaha çılgınlığı duyardınız ve akabinde muzlim bir manzara-i ye's görürdünüz. Saralı ve yarım çılgındı. Dostoyevksi masru idi, şiddetle masru nöbetler bir aralık yevmi olmuştu. Nefha-i maraz her gün hüub eder, âlem-i rûyeti ve âlem-i basîreti Dostoyevski'den siler ve geçtikten sonra bu fikr-i sâbit etrafında bir deverân-ı humâr bırakırdı. Fakat şurası gariptir, her kendisini kaybedişinde güya bir fikr-i bedî'î bulurdu. Hastalığın zihninde kurduğu örümcek ağı içinde inciler avlardı. Sara nöbetlerinin yuvarladığı muzlim derinliklere kendisine sanki yeni bir kâinât-ı nûr açılırdı. Ve daha garibi şu ki nöbetler seyrekleşince muharririn aklına uyuşukluk ve kalemine tembellik gelirdi. Edibi harap eden illet bir malzeme-i edebiyat olmuştu. Artık hastanın zekâsı değil hastalığı velud idi. Asabını sara bir tutam saç gibi avucuna almıştı.

Saranın kendisine indirdiği derinliklerde Dostoyevski her fikrini bütün hissiyatını ve kâffe-i ahvâlini birlikte sürüklerdi. Yazıları titreye titreye derinlere indi. Derinlerde zekâsı zerrelere yokladı. Cüzleri teczie etmek istedi. Her ukde-i hissiyatı ellerinin ra'se-i asabiyesiyle çözmeye ve her zulmet-i rûhiyeyi saradan kararan gözleriyle aydınlatarak göstermeye çabaladı. Elyâf-ı ihtirâsâtı birer birer köklerine kadar takip ediyordu ve rehberi ancak dehaeti idi. Keşfiyatını mütereddit bir hat ile kâğıt üstüne geçirirdi. Bu yazıların çoğu muhaveredir. Onlarda muhtelif hasletler musâhabe ve mübahase eder, heyecanlar birbirini söyler ve vicdanlar tercüme ve tefsir olunur. Ve bütün bu müseccere-i mükâlemât üzerinde gergin duran bir sîmâ-yı ızdırâb vardır. Eserleri edibin şâhika-i rûhundan dağılan bir mahrat tahlildir ki unsur-ı hissiyat ile unsur-ı efkârdan tereküb eder. Derler ki Dostoyevski

bir sara nöbetini geçirir gibi yazarmış: Esere başlayamadan evvel müphem bir korku, bir zihin perişanlığı, bir isyân-ı zekâ, sonra bir vicdan boşluğu bir ihtisâr-ı şu'ûr nihayet büyük bir takallus-ı dimağî ile coşkun ve devamlı bir ra'se-i belâgat... Cümleler dudaklarında köpürür ve tahlil için dişlediği hisler kelimelerinde kanar, fikirler yumruklar gibi sıkılır... Tahlile mukavemet eden her râz-ı tabî'at yumruklanır, birdenbire vurulur ve bütün bu mücadelede sanat kendisini kaybetmez! Dostoyevksi'nin ruhunu vuzûh-ı matlûb ile görmek için âsârına bakmalıyız.

24 Şaban 1340 Cumartesi

22 Nisan 1338 Cumartesi

22 Nisan 1922 Cumartesi

1.1.21. Dostoyevski 3 -Âsârı ve Nazariyâtı-

Kırk ikisine basmadan evvel Dostoyevski kıymetli eser-i edebî neşrine muvaffak olamadı. Büyük bedialarını hayatının rub'-ı ahîrinde mevcuda getirmişti. Rusya bu büyük edipini ebediyen kaybedeceği sıralarda anladı ki bir büyük edip imiş. Milleti nazarında Dostoyevski rûh-ı irfân bir mümteli gibi telakki olunmuştu: Dimağı bütün moskoflarla güya birlikte düşünüyor ve kalbi sanki bütün Slavların halecanını cem ediyordu. Onun muhabbeti muhabbet-i umûmiye ve onun kini kin-i umûmî idi. Edebiyatında her Rus kendisini hissetti. Her Rus size der ki: “Bizim elemelerimizi anlamak için Dostoyevski’yi okuyunuz!” zira Dostoyevski bir Rusya’lıya mukadder olan âlâm-ı mütenevvi’anın hepsini tatmıştı. Alam ile aşinalığı o dereceye varmıştı ki hangi bedbahtın yüzüne baksa derhal en hurde tafsilatına kadar bütün esrâr-ı ızdırâbını keşfederdi. Onun için görülen yüz görülmeyen vech-i bâtının ayinesi idi. Ve başkalarında keşfettiği her elemin acılığını kendi ruhunda duyardı, bunun için kendi tercüme-i hâlinin falan veya filan sahifelerini hatırlamak kâfi idi. Onun kitâb-ı hayâtı Rusya için bir “külliyât-ı âlâm” gibi idi.

“Fakir adamlar”, “Eş”, “Uykusuz Geceler” gibi Dostoyevski'nin gençliğinde yazdığı hikâyeler adiliğin hiss olunacak kadar fevkinde değildir: Ca’lî ve cebrî bir hissiyet onlarda ağlar ve inler ve şayet ara sıra şetaret göstermek isteseler tebessümler güzellikten mahrum ve simalar sevinmez bir manzara-i işmizâz olur.

Dostoyevski'nin iki büyük meziyet-i dehâeti vardı: Biri hissiyatta derinlik, diğeri tahlilde incelik... Bu iki meziyet ilk eserlerinde ancak alacakaranlık halinde idi tamamıyla ve keşfolunamıyordu.

Bütün hayat-ı edebiyesinde Dostoyevski bermutad Rus gençlerini ve nadiren ihtiyar moskofları tasvir etmiştir. Onun nazarında Rus gençleri genç Rusya’yı temsil ederdi: Memleketini bir delikanlı gibi ifratlara mâil görüyordu. Ve Rusya filhakika mübalağa içinde yaşar ve daima aksâ-yı a’âmde görünmek isterdi. Şebab orada bazen ölü yüreği taşırdı ve bazen şeyhûhet buruşuk cildi içinde bir ateşgede-i ihtirâs saklardı. Dostoyevski'nin eserleri o âlem-i ezdâdın merkez-i tecellisi olmak için bekletiler ki muharrir sinn-i kemâline vasıl olsun. Onun sinn-i kemâlinde gençliği pek iyi tanıyan bir gençlik hiss olunuyordu. Zira gençler gençliği ve gençleri nisbet-i hakikiyede göremez, çok yakınlık mâni’-i rûyet olur. Dostoyevski kırkıktan sonra

yaşadığı gençliği bütün derinliği ile ihata etti ve etrafımızdaki gençlere bakarak hatıratını müşahadat ile tamamladı. Gençlerini tanımak Rusya'yı tanımaktı.

Pek iyi tanıdığı Rusya'yı Dostoyevski pek çok sevmiştir. Maamafih muhabbeti memleketin şevai ve meayibini görmesine mâni olmuyordu. O biliyordu ki vatani istibdadın, zulmün, rüşvetin, ceahlin en vasi tecelligâhı idi. Orada biliyordu ki çarın mermer parmağı daima zindanları ve Sibiryaları gösterir, orada salîb-i ahmer sandıktan hastaların ve yaralıların ilaç parasını çalan prensler vardı. Görüyordu ki orada mabedler birer maktel olmuş ve İncîl-i şerîf bin türlü sû-i tefsîr ile masumlar idama alet edilmişti. Gördüğü ve bildiği haldeki Rusya çenelerine kadar kana ve ispiroya batmış yüz milyon zaaf ve ceahlden mürekkepti, yine Rusya'yı seviyor ve yine Rusya'da bütün mütemeddin Avrupaya müreccah bir zengin vicdan gizlendiğine inanıyordu. Görünen Rusya onun nazarında hasta idi, Dostoyevski'nin fikrinde o hastanın görülmeyen ve şimdilik mest-i kıtâl çarpan bir kalbi gizli idi ki üzerindeki tabaka-i levs ve isâet kalkınca bütün insaniyete karşı en saf hüsn-i uhuvvetle memlu olduğunu tayin edecekti.

Bizzat Dostoyevski de Rusya'ya ne kadar benziyordu: O da memleketi gibi masru, memleketi gibi mazlum ve muzdarip, memleketi gibi fakr içinde inleyen bir esîr-i siyâsî idi. Onun safahât-ı hayâtı da memleketinin tarihi gibi bir kanlı merdivenin elim kademeleri idi. Zindanda ve sürgünde zülm u zülmet ruhunu kanatırken Rusya'nın ruhunu gördüğünü ve anladığını iddia ediyordu. O cehennemlerden garip bir manzûme-i akâ'idle çıktı: Şimdi inanıyordu ki bazı cinayetler bir hâdise-i fazîlettir ve en büyük günah kalbin yübûsetidir, selâmet-i umûmiye ancak muhabbet-i umûmiye ile temin olunabilir, elem içinde Ruslar birbirini sevsin ve el ele vererek mücrimleri ezsin, tâli'-i millet kurtarılmış ve haysiyet-i kavmiye asr-ı dîde lekelerinden yıkanmış olur.

Dostoyevski mensup olduğu ümmetin ruhunu böyle anlamış ve vazifesini böyle tahmin etmişti. Rûteb-i ictimâ'iyeyi yalancı ve mağdub addederdi: Alt tabakalarda en yüksek ruhlara rast gelmişti. İtikadınca Rusya'da hakikati muzlim derinliklerde aramalı idi. Bu Rus edîb-i millîsinin fikrinde hayatta hayattan başka her maksat abestir. Fakat kalp ile canlanmış ve münhasıran muhabbete istihdaf eden bir hayat... Hayatta insanın emeli her an kendisine takaddüm ve bir an evvelki

benliğinden daha yüksek bir benliğe vusul olmalıdır. İnsan için mertebe-i kemâl bulunduğu noktanın fevkindeki noktadır ve böylece arşa kadar çıkar.

Şübhe yok ki bunlar hadesî nazariyelerdi. Hepsi karanlıkta yokladığı muzdarip kalplerin takallusatından mülhemdi. Leyl-i muhît onun dimağında nagehani şimşekler çaktırıyordu: Dostoyevski'nin kanaatleri ve dostları onlardı. Eserleri kanaatlerinin ve dostlarının gayet tahlili birer meşheridir. Onun en bariz sayhası şu idi: “Zevahire aldanmayınız.” Ve bu nehy-i hâzırı muhikk göstermek için hikâyelerinde en faziletkâr kadınlara müreccah fahişeler ve en namuslu adamlardan daha pâk-tıynet katiller tasvir etti. Za'af-ı beşerin sevkettiği aşk ile icra edilen hareketlerden mütevellit bütün günahları affa şayan görürdü. O günahkârlar Dostoyevski'nin nazarında birer kurbandı ve cürmleri mazlumlarından ziyade kendileri için birer menba'-ı elemdi. Her mağlûb-ı ihtirâsın bir mazlûm-tabî'at olduğu zehâbında idi. Onlara acımak lâzımdı, hatta bu merhamet kâide-i ahlâk ve kayd-ı vazîfe ile taaruz etse bile.

Dostoyevski itisafı en büyük cinayet addederdi ve merhameti en yüksek fazilet. Her samimi infial bir mertebe-i şiddete vasıl olunca Dostoyevski'nin felsefesinde bir muazzep hükmünü alır. Köksüz, topraksız ve gübresiz güzel çiçek açılmayacağı zannında idi.

Bu fikirlerinde Dostoyevski kemiklerine ve iliklerine kadar moskoftur: Rus münkir-i bi't-tab'dır, kiliseye kendi mezhebini tasdikten ziyade edyân-ı sâ'ireyi inkâr için girer ona biraz hürriyet veriniz, bundan ilk şekl-i istifâdesi bir akideyi ifna olacaktır. Rus ancak tazyik altında tasdik eder. O tasdiki ref ettiğimizi mâil-i infilâk bir kuvve-i isyân bulursunuz. Menzil-i kemâle bir Rus için ancak tarîk-i tahrîbden geçilir.

Dostoyevski'nin ma'nâ-yı hakîkîsi ile bir felsefesi yoktu. Ancak bir demet uçurum anahtarlarına benzeyen tehlikeli bir zümre-i nazariyâtı vardı ve bunları Rusya'nın dest-i ızdırâbından tesellüm etmişti.

Onun kalemi her hareketinde bu mevzû'a-i ahlâkiyeyi yahut dâsâsât-ı ictimâ'iyeden birini hedm ediyordu ve harabelere basarak edebiyatı yükseldi. Ona hiç kimse bir binâ-yı efkâr vâzı'ı diyemez. O dimâğ-ı beşerden ziyade kalb-i beşerle meşgul olmuştur, o derecede ki hiçkimse kalb-i beşerle onun kadar meşgul olmadı dense pek büyük bir mübalağa ihtiyar edilmiş olmaz. Kalb-i beşerin o her derinliğine

daldı. Elinde tahlil feneri ile insan yüreğinin her köşesini ve her zerresini muayene etmek istedi. Ona nisbetle cumhûr-ı üdebâ kalbin ancak eşîğine temas edebilmiştir.

Dostoyevksi bütün elyâfını kalb-i beşer üstüne eğilerek ağlamıştır: Her güzel hikâyesi bir uzun giryedir. Ve pek tatlı ağlar. Sanırsınız ki gözyaşları bir leziz meyveden düşen usare damlaları ve size mestî-yi elem verir. Zira onlar en samimi şefkatten nebean eden ve şeceristân-ı beşerden iki tarafına ümit ve tesliyet dağıtarak geçer.

Bu moskof edipinin hangi sahifesine bir fiske vurursanız âlâm-ı beşer üstüne boşanmış bir merhamet pınarı açılır. Rus karileri o pınardan avuçlar dolusu içtiler ve onların kalbine Dostoyevski'den içtikleri satırlar bir âb-ı hayât cereyanı gibi geldi. Onun için o edibe edîb-i ümmet dediler.

29 Şaban 1340 Perşembe

27 Nisan 1338 Perşembe

27 Nisan 1922 Perşembe

1.1.22. Edebiyât-ı Havâs

Edebiyât-ı avâmda her muharririn bir üslûb-ı mahsûsu yoktur. Avam nazarında “edebi” tanılmış bir şîve-i ifâde vardır. Bütün edebiyât-ı avâm muharrirleri onu kabul ederler. Onların tarz-ı teblîğleri arasında bir fark bulunsa bile hissolmayacak ve ibraza değmeyecek kadar hafiftir. Edebiyât-ı havâsta bilâkis her kalemin diğerlerinden kâffe-i itibârât ile ayrılan evsâf-ı zâtiyesi hiss olunur. Yazanın şahsiyeti her yazdığı başka bir suretle tecelli eder. Bundan nâşi edebiyât-ı havâs nihayetsiz bir manzara-i tenevvü’dür. Avam muharrirleri Doktor Gustave Lobon’un “Rûh-ı Cümûm”¹ ünvanlı eserinde tarif ettiği ittihâd-ı heyecânı irae ederler. Hepsî aynı belagatın meclûb ve hâdimidirler. Hâlbuki üdebâ-yı havâs birbirinden gerek tarz-ı telîf, gerek usûl-ı beyân ve gerek şîve-i teblîğ itibariyle uzaklaşmaya mâildirler. Aralarında evsâf-ı müşâbihten ziyade furûk-ı mümeyyize görülür. Bidayeten yekdiğerini andıran üslûb-ı kalemleri gittikçe kesb-i husûsiyet eder ve bir gün gelir ki aralarında muğâyeret-i tâmme hâsıl olur. Üslûb-ı zâtîye malik olmayan muharririn âsârı mensur ve manzum olsun edebiyât-ı havâsa dâhil değildir. Bu cihetle san’at-ı edebiyede temayüz etmek isteyen her ferдин en şedit arzusu kendisine mahsus bir üsluba malikiyettir. Edebiyât-ı havâsta “teceddüd” ve “ğayriyet” muharrirlerin en ziyade istihdaf ettikleri iki maksattır. Bu maksatlara hizmet inkılâbât-ı edebiyeye için de velud bir meşime olur. Zira çok kere bir yeni ve husûs-ı üslûb etrafında bir halka-i mukallidîn teşekkül etmekte gecikmez ve böylece yeni bir meslek-i edebî meydana çıkar. Üdebâ-yı havâs arasındaki muğayeret yalnız tarz-ı ifâdeye münhasır değildir. Onlar hususi yazdıkları gibi hususi görmek, hususi tasavvur etmek ve hususi düşünmek de isterler. Menâzır-ı âleme karşı şimdiye kadar açılmamış bir pencere

¹ Fransızca’da la foule kelimesinin lisanımızda mukabili “cemm”dir ki bermutad cemm-i ğafir şekli-i mürekkebinde istimal ederiz. Bu cihetle l’âme des foules terkiğini “Rûh-ı Cümûm” ile tercüme ediyorum. Muharrirlerimizin hemen kâffesi o terkiğe rûh-ı cemâ’at terkiğini karşılık gösterdiler. Bu tercüme-yi muhakkak bulmuyorum, çünkü cemaat kelimesinin Fransızca’da mukabili communité’dir. İlm-i ictimâ’iyâta da “cemm” ile “cemaat” arasında bir fark-ı mühim gösteriliyor: Cemaat o kalabalığa denir ki efradı bir maksad-ı müşterekle bir araya gelmiştir, mesela edâ-yı salât için bir mescitte toplanan cemâ’at-ı müslimîn gibi. Yahut mesela cemâ’at-ı müseviye gibi ki maksad-ı teşekkülü menâfi’-i müseviyedir. “Cemm” dediğimiz kalabalık ise böyle değildir. Efradı ne mütecanistir ne de aralarında kasd-ı müşterek vardır. Mesela köprü üstünde yahut Galata’da ara sıra teşekkülüne şahit olduğumuz kalabalıklar gibi ki efradı arasında ne müsenede ne din ve kavmiyet rabitası hiçbir alâka-i iştirâk yoktur. Hakiki foule budur ki cemaat kelimesiyle tercümesi tasvib edilmemek lâzım gelir.

keşfetmek ve oradan henüz hiç kimsenin görmediği levhaları görmek arzusunda bulunurlar. Mevcut teşbihlerde ve istiarelere hâbîdelik hissederler. Onlara yeni olmayan ve “hususiyet” göstermeyen her şa’şaa solgun gelir. Fikirleri ve fikirlerinin kıyafeti isterler ki hepsi nadide olsun. Onların ruhlarında daimî bir ihtiyâc-ı tağyîr u tecdîd vardır. Nazarlarında vesâ’it-i san’at her saat biraz küflenir: Değişmeli ki taze ve cazibeli kalsın. Bu cihetle edebiyât-ı havâs her hatvesinde ve her merhalesinde âmme-i kâri’îni müteaccib eder. Bu istiğrâb-ı âmmeyi güzelliğin mebd-i te’sîri gibi telakki eden sanatkârlar görülmüştür. Bu cümleden olarak Şarl Bodler: “Güzel celb-i istiğrâb edendir.” diyor. Bu garabetler zevahirde ve izafiyâta ait oldukları hâlde dikkat-i kâri’îni massedecek bir şiddetle celp ettikleri için asl u fikre müteallik zannolunur ve dolayısıyla hakikat-i bedî’îye gözden kaçırılmış olur.

Mesela henüz tarîk-i edebiyâtın medhalinde iken edebiyatımızın mefhar-ı müebbedi Abdülhak Hâmid yekdiğerini müteakip “Divaneliklerim”, “Makber”, “Hacle”, “Ölü”, “Bunlar Odur”, “Bir Sefilenin Hasbihali” ünvanlı nefâis-i manzûmesini neşretmişti. Bunlar hepsi yeni idi ve biri ötekine hiç benzemiyordu, çünkü sanatkâr her birinde başka bazı vesâ’it-i bedî’îye kullanmıştı. Zevahirdeki tenevvüe kapılanlar o eserlerde rûh-ı müşterek teşkil eden dehâ-yı Hâmid’i göremediler. Gözlerini garâbet-i zâhire kamaştırdı. Edebiyât-ı havâsta her muharririn âsâr-ı mütenevvi’ası içinde kendi ruhu gibi sabit bir unsur da kavâ’id-i asliyedir ki Omiros’dan itibaren bütün büyük şuara ve büyük üdeba onlara hizmette kusur etmemeye çalışmışlardır. Onları değıştirmeye kalkışmak behemehâl haybeti intac eden bir zevzeklik olur. Zira o esasî kaidelerin hizmet-i bedî’îyesi birkaç bin dâhî-yi san’atın birkaç bin seneden beri tekerrür eden tercübeleriyle musaddaktır. “San’at-ı tahrîr”e ait müellefâtta mûnderic gördüğümüz bu kaidelere edebiyât-ı havâs hasbe’z-zâhir değılse bile filhakika tevafuk arz eder.

Edebiyât-ı havâs bütün bütün zâde-i hayâl değıldir. Onların teşekkülünde hiç olmazsa hayal kadar da hakikat ve tabiatın hissesi vardır. Çok kere tabiat ve hakikat muharririn ruhunda hâzıra olarak öyle ihtimâr eder ki kâğıt üstüne düştüğü zaman külliyyen enfüsî zannolunur, mâhiyet-i afâkiyesini o kadar değıştirir. Hisse-i hâriciyeden mahrum ve baştan başa uydurma bir eser edebiyât-ı havâsa dâhil değıldir. Edebiyât-ı havâsın büyük sermayesini yeni ve eski hatıralar teşkil eder. Bir meşhudemizde eğer bir hatt-ı bedî’î mevcut ise o meşhude hatıratımız arasında ahz-ı

mevki edince malik olduğu hisse-i bedî'ye artar. Bundan nâşidir ki bermutad güzel hatıralarımız o güzel hatıraları bizde bırakan güzel vakalardan ve güzel hakikatlerden daha güzel bu hakikati bize tecrübe her gün gösterir: Hafızamızda güzel diye sakladığımız mevâkie, eşhasa ve hatta eşyaya yeniden mülaki olunca duyduğumuz hafif inkisâr-ı hayâlin sebebi şüphe yoktur ki hatıramızın hakikatten daha güzel olmasıdır.

Gariptir: Bir hakikat-i hâriciyenin zihnimizde kalan hayali tesîr-i zaman ile silindikçe o hayaldeki hisse-i hüsn inkişaf eder. Güzelliğin ilk tesiri hiçbir zaman hadd-i kemâlde olmaz, o tesiri tamamlanmak için dimağda hatıra şeklini alarak bir müddet mayalanmak lâzım gelir. Gıdasını edebiyât-ı havâs her şeyden ziyade hatıratın alır.

Edebiyât-ı havâsta kelimenin kıymet-i ifâdiyesi edebiyât-ı avâmdaki kıymetinden ziyadedir. Kelimenin mefhum ve mazmununda başka bir ma'nâ-yı ahengi ve mantukunun dimağda tevliid edeceği tedâ'î-yi efkâr itibari ile bir kıymeti, huruf harekâtının hatıra getireceği âsâr-ı zekâ itibariyle bir diğerk kıymeti, kıymet-i telmîhiye ve kıymet-i timsâliyesi elhâsıl kıymet-i lüğaviyesi hâricinde hayli kıymeti vardır ki edebiyât-ı havâsta daima nazar-ı dikkate alınmak ve hesaba katılmak icap eder.

Hakiki edîb-i havâs kelimelerin bütün bu kıymetlerini göz önünde tutarak yazar ve bu itina kendisine müstesna bir tarîk-i i'câz açar. Dört cümle ile büyük bir levhanın nazar-ı kâri'de canlandırılması edebiyât-ı havâsta görülür. Edebiyât-ı havâsta kelimenin anlatamadığını aheng-i kelâm anlatır. Yalnız sözle ifadede ancak bir hadde kadar yürüebilirsiniz, ötesinde imdâd-ı mûsîkî lâzım gelir. Musikiden mahrum bir belagatte belâgat-ı efkâr ve belâgat-ı hissiyât az çok zayi olur. Muhatapı heyecana ve hülyaya sürüklemek için söz gizli bir ra'ş-e-i hurûf ile ruha seslenmeli. Hissiyat için ihtizaz en müessir çâre-i tahrîkdir. Edebiyatın gençliğini ve güzelliğini bilhassa o temin eder. Fikr-i kâri'nin sürur ve matemini onunla tamamlanır.

Mûsîkî-i elfâza karşı sağır doğanlar vardır. Bunların âsâr-ı edebiyesi edebiyatın sağırındır. Nazmın musikisi vezin ve kafiye ile ve bilhassa vezin ile nesrinki tenevvü ile temin olunur. Her tenevvüde söz bir yeni hayat almış gibi olur, fikir genç ve yeni görünür. İttırad bilâkis güzelliği ile cansız, soğuk ve yabis gösterir. Edebiyatta ittırad bir manzara-i istibdâddır. Kelamı daima kalıptan dökmeye çalışmak ne tahakküm!

Mutlakiyet-i idâre altındaki milletler gibi ribka-i ittîrâd ile fikir zayıflar, çürür, ölü kalır. Kaleminizin yularını yelesi üstünde terk ediniz. O bütün hukûk-ı adalâtı ile yürüsün: O zaman göreceksiniz ki her hatvesi ayrı bir levha-i hareket olacak. Çünkü tenevvü bir emr-i cebrî bir eser-i tasannu' değil, bir cilve-i tabî'attır. Edebiyatın vazifesi bilhassa kalbi açmak ve içindeki hissiyat ve ihtirasatı göstermek değil mi? Hâlbuki aynı kalıptan dökülmüş iki his veya iki ihtirs vardır, diyen tahrif-i hakikat etmiş olmaz mı? Edebiyat-ı havâsın tenevvüü içinde tenevvü etmeyen bir unsur vardır: mübdiin şahsiyeti... Her terane ve her figanda eserlerinin her mevce-i mûsîkisinde onun sesi mahsus olur, işte başlıca bu evsaf ile edebiyât-ı havâs temayüz eder.

5 Ramazan 1340 Çarşamba

3 Mayıs 1338 Çarşamba

3 Mayıs 1922 Çarşamba

1.2.SOSYAL HAYATLA İLGİLİ MAKALELER

1.2.1. Temeddün Edelim Eğer Yaşamak İstiyorsak

Evet, eğer yaşamak istiyorsak temeddün edelim. Görüyoruz ki her taraftan üzerimize yuvarlanan çığlar bizi eziyor, mevcûdiyet-i ictimâ'iyemizi izale için vukuatta korkunç bir ittifak ve baş döndürücü bir istical var. Bu tevâlî-yi şe'âmeti bazıları İslamiyet'e bazıları Avrupa'nın hakkımızdaki husumetine ve bazıları da daha ferî esbaba atfeder. Hâlbuki bir tek sebab-i inhitâtımız vardır: Gerek zaman ve gerek mekân itibariyle bu muhitte yaşamak için muhtaç olduğumuz derecede mütemeddin değiliz. Bizim medeniyet-ı hâzıramızla üç yüz sene evvel yaşanabilirdi veya mesela Afganistan'ın mevki'-i coğrafisinde bulunsaydık yaşayabilirdik fakat yirminci asr-ı mîlâdide payitahtı İstanbul olan bir devlet için bidâ'a-i medeniyetimiz pek kifayetsizdir.

Bu mukaddimeye karşı bazı vicdanlardan feveran edecek suali işte uzaktan işitiyor gibiyim: “Biz medeni değil miyiz?..” Buna cevap vermiş olmak için söyleyeyim ki medeniyet bir mefhûm-ı nisbîdir. Göçebelikten kurtularak hayât-ı hadâriyete girmekle medeniyet başlamış olur, biz Faslılara, Afganlılara, Buharalılara nispetle medeniyiz, İranîler Habeşlilere ve Habeşliler Afrika zencilerine nazaran medeni oldukları gibi. Medeniyeti biz balo, dinsizlik ve sefahet zannetmekle aldandık.

Medeniyet bir ırka min kabli't-tabî'a bedelen, fikren ve ahlaken mevud olan hadd-i kemâle doğru tayy-ı menâzildir. Hâl-i bedâvetten çıkıp da bir kıt'a-i arziyede temekkün ettiği günden itibaren bir kavim eğer terakki ediyorsa tabiatın kendisine vazetdiği mertebe-i kemâle doğru bedenlen, fikren ve ahlaken yükselir ve o eğer tedenni ediyorsa o mertebeden bilâkis uzaklaşır. Bir cemaatin mevki'-i medeniyetini tayin için onu üç nokta-i nazardan tetebbu etmeliyiz: Terakkiyât-ı sıhhiye, terakkiyât-ı fikriye ve terakkiyât-ı ahlâkiye.

Terakkiyât-ı sıhhiyenin mîsdâkı ömr-i vasatîdir. Bir hey'et-i müctemi'a ne kadar medeni ise o kadar uzun bir ömr-i vasatîye nail olur. Bugün ömr-i vasatînin hadd-i a'zamını İngiltere ve Norveçya'da buluyoruz. Oralarda ömr-i vasatî elliye karib iken bizde yirmi beşin dünündadır. Terakkiyât-ı fikriyenin miyarı da ümmilerin kılletidir. Bir milletin derece-i medeniyeti ile makusen mütenasip olarak ümmiler

azalır. Bizde okuma yazma bilmeyenler adedi yüzde doksan beşe baliğ olduğu hâlde Norveçya'da sıfıra irca edilmiş bulunuyor. O ne bahtiyar memleket ki içerisinde herkes okuyor ve herkes yazıyor!

Terakkiyât-ı ahlâkiyenin miheki de cünha ve cinayet istatistiğidir. Bir cemiyet kemâl-i ahlakîye doğru kat'-ı merâhil ettikçe vukû'ât-ı zâbitası tenakus eder. Bizde cerâ'im-i muhtelif için mazbut bir vesîka-i ihsâiye göremediğim için mukayese edemeyeceğim: Fakat her gün gazetelerde gördüğümüz vukû'ât-ı zâbita sütununu hatırlayarak bir hükm-i takribi verebiliriz ki bizim cünha ve cinayet istatistiğimiz hiç de lehimize şahadet etmez. Zira düşününüz ki Norveçya'da bazı seneler -seneler diyorum dikkat buyrulsun, günler veya aylar değil- hiçbir cinayet vuku bulmuyor! Son senelerin ancak üçte dörtte birinde bir tek cinayet görülmüş!

Şimdi bir kere telhisan Norveçya'nın hâlini göz önüne getirelim: Ale'l-vasat elli sene yaşıyorlar. Memlekette okuma yazma bilmeyen yok, üç dört senede ancak bir hâdise-i cinâ'îye görülüyor, demek ki hemen herkes faziletkâr, halûk ve affî ve binaen aleyh millet malının ırzının ve canının mahfuziyetinden emin...

Bir kere kendi halimizi derpîş edelim: Ale'l-vasat yirmi beş seneden ziyade yaşayamıyoruz yüzde doksan beşimiz ni'met-i ma'âriften mahrum, mücrimîn ordusu hapisanelerden taşıyor ve hiç kimse nefsinin me'mûnu't-ta'arruz hissetmiyor. Bu mukayese bize rütbe-i medeniyetimiz hakkında katiye karib bir fikir verir.

Ben diyorum ki: İşte bu tarîk-i mukâyese ile mertebesini tahmin ettiğimiz medeniyet bizim asr-ı hâzırda ve mevki'-i hâzırımızda yaşayabilmemiz için gayr-ı kâfidir. Evvel-be-evvel bir celâdet-i vicdâniye göstererek hulûs-ı tâm ile itiraf etmeliyiz ki medeniyetçe korktuğumuzdan ziyade gerideyiz, nâ-kâbil-i müsâmaha nekaisimiz var. Badehu kanâ't-ı kâmile ile inanmalıyız ki tereddüt ve münafese ile vakit geçirmeksizin cebr-i noksân etmeyecek olursak bize inkırazdan başka mevud ve mukadder bir afiyet yoktur.

Bazılarımız, işitiyorum ki, arazi ve nüfus kaybetmenin refah ve inkişâf-ı ictimâ'îmize mâni olamayacağını zehabında bulunuyorlar. Bu fikir bir nazara göre doğru, bir nazara göre yanlıştır. Zira bir taraftan inkâr olunamaz ki mevcûdiyet-i milliyenin arazi kısm-ı ictimâ'îsi ve nüfus kısm-ı beşerisidir, nebatat ve hayvanat kısm-ı uzvisi olduğu gibi. Değil bir buk'a-i arziye ve zümre-i beşeriye ziyâi, hatta bir sürü hayvanın veya bir yığın taşın elden çıkması bile sa'âdet-i ictimâ'îyeyi müteessir

eder. Binaen aleyh kaybettiğimiz nüfus ve araziden dolayı terakkiyât-ı kavmiyemizin sektedar olmayacağını zannetmeyelim.

Maamafih bir taraftan da görüyoruz ki Norveçya gibi nüfusça hatta bizim bir hadd-i müstahkara irca edilen nüfusumuzdan daha dün ve arazi itibariyle bizden daha pek çok mahrum bir mevkide bulunan bir devlet her kat medeniyette fethettiği kademenin irtifai sayesinde tebasına azami refah ve saadeti azami şeref ve hürmeti temin ediyor. Bunu tahattur edince zâyî'ât-ı arziye ve nüfusiye necâh-ı âtîden ümit kestirecek musibet gibi telakki etmeyebiliriz.

Her cemiyet kendi nakş-ı cebîni kendi eli ve kendi a'mâli ile kendisi yazar. Bütün avâmil-i sukûtumuzu kendi cem'iyet-i kavmiyemiz içinde kendi efradımız arasında arayalım. Diyorlar ki bizi bedbaht eden İngiltere'nin husumeti oldu, buna karşı sorarım: İngiltere altmış sene evvel muhib ve müttfikimiz iken hakkımızda his ve fikrini niçin değiştirdi? Muhâdenet-i mevcûdenin inhilalinden dolayı kabahat bizde mi, İngilizlerde midir? Teslim etmez miyiz ki biz ne İngiliz dostluğunu takdir ettik ne de İngilizin nesâyih-i dostânesindeki kıymeti anladık. Bu münasebetle şu fikra-i târîhiyeyi hatırlatmak isterim: Berlin Kongresi nihayet bulmuştu, murahaslarımız avdet etmek üzere idiler, Mehmed Ali Paşa Türkiye'nin felâh-ı müstakbelini temin edebilecek tedabir hakkında Bismark'ınmreyini sordu ve şu cevabı aldı:

“Ben Türkiye ahvâlini pek iyi bilmem. Ancak üç tedbir hatırlıyorum ki memleketimiz için son derecede şâyân-ı ehemmiyet olduklarından eminim: Evvela her ne pahasına olursa olsun İngiliz dostluğunu kaybetmeyiniz, bakınız, ben Almanım, isterim ki her devletten ziyade Almanya'ya dost olasınız, maamafih itiraf ederim ki sizin devletiniz için İngiliz dostluğu Alman dostluğundan daha faydalıdır. Saniyen teb'a-i gayr-ı müslimenizi memnun etmenin çarelerini arayınız, onlar gayr-ı memnûn kaldıkça siz ne yaparsanız Avrupaca umduğunu derecede makbul olmaz. Avrupalıların sizden bekledikleri tanzimat ve ıslahat bilhassa anâsır-ı gayr-ı müslimenin asayiş ve refahını temin edecek silsile-i icrââttır. Bu icraatı ne kadar tehir ederseniz, şark meselesini o kadar uzatmış olursunuz ki ve uzadıkça sizin için o mes'ele-i mühlik olur. Salisen Londra'ya Rum milletten sefir göndermeyiniz, varsın kiyâset-i siyâsiyesi biraz dün olsun, bilhassa İngiltere nezdinde göndereceğiniz sefirin Türk olmasını tercih ediniz...”

İşte müteveffa Bismark böyle demişti. Hakka'l-insâf söyleyeyim: Bu tedâbîr-i ibtidâ'iyeyi olsun ittihaz ettik mi? O hâlde nasıl vukuattan haber ve menfaat ve Avrupa'dan hulus ve muvâlât umabilirdik? Ve vahşice tehcir ve yırtıcı hayvanlar gibi taktik eden bir hükümetten âlem-i medeniyet niçin ve nasıl dostu olacaktı? Diyâr-ı medeniyette adliye kararı ile mahkûm olmaksızın hiç kimse yerinden kımıldatılamaz... Biz kadın, çocuk, ihtiyar yığın yığın cemâ'ât-ı gayr-ı müslimeyi nefy u katl için hangi mahkeme ilâmına istinat ettik?

Bir cem'iyet-i medeniyeden böyle fezayih sadır olmaz. Bakınız eğer bütün memuriyetimiz Süleyman Nazif ve Faik Ali gibi medeni olsalardı biz göğsümüzü gere gere düvel-i i'tilâfiyeye karşı mazlumiyetten bahsedebilirdik, fakat o iki büyük kardaşa imtisal eden memurlarımız ve hayfa ki ekseriyet bile teşkil etmiyorlar. Taksiratını bilmeyen ıslâh-ı nefis edemez. Hatalarımızı itiraf edelim ve hakikaten medeni olalım eğer medeni yaşamak istiyorsak... Medeni olabilir miyiz ve medeni olmak için neler yapmalıyız? Bu suallerin cevabını da bir başka makalede vereceğim.

23 Zilkade 1338 Pazartesi

9 Ağustos 1336 Pazartesi

Ağustos 1920 Pazartesi

1.2.2. Kıyafet Meselesi

Bilmiyorum kılık kıyafet hususunda bizden ziyade müsamahakâr ve müteami bir cemiyet var mıdır? Elbisemizin ne şekline ne rengine ve hatta ne de tozuna ehemmiyet veririz. Kerr u ferli bir efendiyi bilhassa kışın yağmurlu günlerinde çok kere paçasında dünkü çamurla sokağa çıkmış görürsünüz. Ve daha vahimi şu ki bazılarının yeleşinde veya kıravatında akşam yediği domates salatasının rengin hatırası ışıldar... Bu niçin böyle oluyor? Türk fitraten pis midir? Hayır, bilâkis Türk fitraten temizdir ve Türkün nezâfet-ı fitriyesi köylerimizde ve köylülerimizde pek bariz görünür. Bizim Anadolu sekencesini temizlik hususunda Rusya'nın meşhur mujiklerine mukayese bile edecek değilim, fakat emin olunuz ki payitaht beylerinin biraz tereddütle sokuldukları köylülerimiz de İngiliz ve hatta Fransız köylülerine müsâbaka-i nezâfet ilan edebilirler. Bu hâl bizi tanıyan ecanibin taht-ı tasdîkindedir.

Biz temiz olmadığımız için değil fakat elbisemizin aksâm-ı vücûdumuzdan olduğunu kanâ'at-ı kâfiye ile anlamadığımız için üstümüze başımıza bakmayız, sanıyorum. Filhakika kaç kişi tanırırsınız ki cildimiz üstündeki gömleğin ikinci bir tabaka-i cildimiz ve yeleşimizle ceketimizin adeta beşere-i hâriciyemiz olduğunu anlamış ve bilmiş olsun. Çoğumuz başımızı yıkamak için hamama lüzum hisseder ve lakin fesimizi süpürmek ihtiyacı duymayız. Serpuşumuzun da saçlarımız gibi bir cüz'-i mevcûdiyetimiz olduğundan gafil bulunuruz.

Hâlbuki enzâr-ı âmme bizim gerdenimizden evvel yakalığımıza ve ayağımızdan evvel kunduramıza taalluk eder. Vücudumuz ne kadar itina ile tathir edilmiş olursa olsun eğer yakamız yağlı, pantolonumuz lekeli ve ayakkabımız kirli ise bize "temiz bir adam" denmez. Âlemin teması bizim beşere-i uzviyemizden ziyade kıyafetimizledir. Kılığına hürmet etmeyen şahsa cemiyet-i muhita hürmet nasıl etsin ki o şahıs kıyafetini ihmal etmekle cem'iyet-i muhîtayı şâyân-ı hürmet görmediğini ilan etmektedir.

Bu mülâhazat dün tramvayda oldukça süfli-manzar bir hemşehrimizin biletçi ile bermutad münazaa ederken:

-Sen benim kılığıma bakma, benim evimde senin gibi birkaç uşak var...

demesi üzerine hatırımdan geçti. Bu adamcağız tamamıyla haksızdı: Hepimiz hükümlerimizi zevahir üstüne bina etmeye mecburuz. Tramvay biletçisi o adamın el

altından icrâ-yı tahkîkât ederek aded-i hademesini öğrenmekle mükellef değildi. Birkaç uşağı olan zat eğer uşak kıyafetinde gezmek hatasında bulunursa âlem onu uşak telâkki etmekte haklıdır.

Tekrar ediyorum ki kılığımız şahsımızın bir cüz’-i mer’îsi olduğuna nazaran ona hürmeti şahsımıza hürmet addetmeliyiz. Nasreddin Hoca’nın kürek hikâyesini herkes bilir. Ancak hoca merhum: “Hürmet bana değil, bizim küreğe” dediği zaman küreğin içerisinde kendisi bulunduğundan zarifane tegafül ediyor. Hocamız eğer biraz daha dikkat etmiş olsa idi farkına varacaktı ki küreğine yalnız etrafındakiler değil etrafındakiler gibi ve belki onlardan ziyade kendisi de itibar ediyordu. Büyükte ve küçükte çocukta ve ihtiyarda herkeste dikkat olunmuştur ki güzel kıyafet insanın nefsine hürmetini artırır. Filvaki bermutad pejmürde kıyafetiyle gezen bir adamı bir kere de mesela bir bayram günü yeni ve temiz bir kostüm içinde görünüz: Teslim edeceksiniz ki yürüyüşü, bakışı, bütün muamelatı bir tabaka-i i’tinâ ile cilalanmıştır ve şimdi gerek nefsine ve gerek etrafındakilere daha ziyade hürmet ediyor, yürürken ötekine berikine çarpıyor, ayağı bastığı noktaya evvelce baktığı için kimsenin ayağına basmıyor, şununla bununla münazaa ve mudarebe fırsatlarından çekiniyor, elhasıl kıyafeti gibi temiz hareket ediyor. Diyeceğiniz gelirse “Herald” a yaptırdığı botin onu insaniyet apartmanında birkaç kat yükseltmiş!..

İki yemek masasında birer çift zevc ve zevce tahayyül ediniz: Birinde erkek yıkanmış, tıraş olmuş, saçlarını taramış, kar gibi gömleği üstüne tertemiz smokinini giymiş, karşısında refikası başı itina ile taralı, hafif korsajı yarım dekolte, elleri gizlice muattar ve tırnakları penbe billur gibi mücella her ikisi de kaşıklarının üstü ile azar azar aldıkları çorbayı hiçbir tarafa dökmemek ve hiçbir ses çıkarmamak şartıyla içmek için sarf-ı i’tinâ ediyorlar...

Diğerinde buruşuk, solgun ve fersude iş ceketi sırtında zifoslu pantolonu bacağında bir erkek ile arkasında gecelik entarisi ayağında topuksuz terlik, saçları darmadağın, ellerinde bulaşık hatırası tüten bir kadın... Şimdi rica ederim söyleyiniz: Kavga ihtimali hangi sofraya hürmet-i mütekâbile ile tarsîn-i imtizâc ihtimalini hangi sofraya mevud görürsünüz?...

Tahmin edilmiş ki aile münafeselerinin en az görüldüğü yer İngiltere’dir ve İngilizler kıyâfet-i hâriciyesine en ziyade itina eden kavimdir. Ve korkarım ki bunun zıddına misal de bizim memleketimiz olmasın...

Çoğumuz kıyafetine itinaı bir nevi kayd-ı esâret addediyoruz. Hemen hepimiz evimize gelir gelmez yakalığı boynumuzdan çıkarır, atarız: O sanki gerdenimizde bütün gün sıkletini artıran bir lâledir. Şam hırkası nazarımızda adeta hil'at-ı istiklâl teşkil eder. Her şeyimizde muhitin hakk-ı müdâhalesini meşru görürüz: Yalnız kılığımız müstesnadır!.. Üstümüze başımıza müteallik hususlarda hukukumuzun kudsiyetine iman etmişiz. Onun için bizde hürriyet münhasıran kıyafetlerimizde tecelli eder, hürriyet-i kıyâfet bizim yegâne hürriyetimizdir. Kadın ve erkek genç ve ihtiyar istediğimiz gibi giyiniriz. Hiç kimse karışmaz ve karışamaz... Öyle ama Divan Yolu ve köprü üstü de -bir frengin dediği gibi- karnavalı hatırlatır. Bundan başka bu kaygısızlık bize biraz da manzara-i meskenet iare ediyor. Avrupada “eski” kostümlere fırça ve ütü ianesiyle “yeni” hâli verilir, bizde bilâkis dikkat ediniz ilk giydiğimiz pantolon ve ceket bir başkasının üzerinden alınmış gibi görünür, her biri birkaç taraftan pot döşer, hiç kullanılmamış kırvatımızda bilmem nasıl arız olur, biraz “müstamel” rayihası vardır.

Bunlara karşı makâm-ı i'tizârda bugünkü şerâit-i iktisâdiye gibi bazı ilcâât-ı fevkalâdeyi irada da bilmem mezun muyuz? Bu diyarın bolluk ve ucuzluk devirlerinde daha büyük çeki düzen gösterebilmiş mi idik?... Diğer cihetten yenimizi yakamızı derleyib toplamak fesimizi süpürmek ve paçamızı fırçalamak ihtiyâr-ı masârıfa mütevakkıf değildir. Fakrı ta'yîb etmek belki ancak akılsızların aklından geçer. Atalarımız: “Yama hep değil yırtık ve leke heptir.” derlerdi. Zannetmeyiniz ki ben de bütün sevgili hemşehrilerim iki dirhem bir çekirdek olsunlar diyorum. Şıklığı hatta biraz kalben istihfaf bile ederim. Ben diyorum ki: “Aziz dindaşlarım, kıyafetin sihr-i nüfûzunu ihmal ve inkâr etmeyelim. Bakınız memleketimizin sekene-i gayr-ı müslimesi bize nisbetle mülebbis oldukları için ve ille-i evlâda bizden yüksek bir mertebe-i medeniyede görünüyorlar. Ben bile güzel biçilmiş redingotu ve kusursuz papucu ile bâb-ı âlide sadaret konağında Said Halim'i gördükçe ale'l-ekser aldanır, sadr-ı a'zam sanırdım!..”

Galiba “Balzak”tır, “Krvatına bakayım kim olduğunu söylerim!” der. Vâkıâ Londra sisi renginde bir eldiven takmakla kendisinin İngilizleştiğine ancak budalalar inanır. Fakat herkes hâl ve mevkiine göre “giyinmiş” olabilir. Esasen “güzel giyinme” bir emr-i nisbîdir. Sizi ilbas eden kostüm bir diğerini ancak bakarsınız

setredebilmiş. Öyleleri vardır ki bütün İstanbul'un "boner"leri ve "mirtekotro"lan giyindiremez, onlar için lisanımızda: "Üstünden esvap devşir!" derler.

Ziya Paşa da malumdur ya terkîb-i bendinde:

Bed asla necâbet mi verir hiç üniforma!

der. Filhakika tab'an zarif olmayan şıklar her gün bayramlıklarını giymiş zannolunur. Erkekte olsun kadında olsun süs, çirkin ve soğuk düşmemek için bütün sanâyi'-i nefisenin himayesine muhtaçtır. Herkes bilir ki tarihin en büyük "şık"ı "Ser Con Birayen Bromel"di. Dördüncü Çörçil'den sonra İngiltere'nin en namdar adamı odur. Dermiş ki: "İyi giyinmiş adam odur ki kıyafeti hiç nazar-ı dikkati celb etmez!"

Bizde kıyafetler maalesef görüyoruz, süslerle değil pejmürdelikle dikkat-ı nazarı celb ediyorlar ve bu hal bizi hakikatte bulunduğumuz tabakanın dûnunda gösteriyor. İşte gönül istiyor ki biraz himmet ve biraz itina ile buna mâni olalım. Eminim ki kıyafetimizde dikkat bize pek çok iyi adetler kazandıracaktır. Bakınız meşhur "Bufon" üslubu kusursuz olsun, diye yazıhanesine otururken en süslü elbisesini giyermiş.

5 Safer 1339 Pazartesi

18 Teşrin-i Evvel 1336 Pazartesi

18 Ekim 1920 Pazartesi

1.2.3. Yarınki Efkâr-ı İslâmiye

Nehâr nam müstearıyla mumza bir tezkire-i intikâdiye aldım ki geçen gün yine bu sütunlarda İslamiyet'e müteferri -ta'addüd-i zevcât, esâret, resim ve heykel memnuiyeti gibi- bazı mesail hakkında lüzum göstermek istediğim tadilata muarızdır. Hüviyetini her neden dolayı ise gizleyen münekkidimin ilim ve terbiyesi eserinde pek rana görüldüğü için ihtararı kemâl-i teşekkürle telâkki ettim. Kendisi fi'l-hâl temin etmek isterim ki İslamiyet'i en samimi aşıkları derecesinde seven ve ona hizmetkâr olmaktan başka bir emel takip etmeyen bir adamım ve hubb u hürmetin sevkiyledir ki onu gerek zaman ve gerek mekân itibariyle görmek temennisindeyim. Aziz dinimizi tevhin etmek vehmi çok şükür hayalime bile hiçbir zaman uğramamıştır. Bu teminatı kâfi görerak izâhât-ı mütemmimeme geçiyorum:

İnkılâbât-ı fikriyede sırasını altüst etmek mümkün olmayan bir silsile-i tevâlî vardır. Mesela bugün cezîretü'l-'arabı lat ve menat devrine hiçbir kuvve-i arziye irca edemez ve yine bunun gibi mesela Yûnân-ı hâzırı nasraniyetten çıkarıp Yûnân-ı kadîmin akâ'id-i veseniyesine hiç kimse iadeye muktedir değildir. Bir kavim kanlı mücadeleler neticesinde terk ettiği bir habl-ı vicdâna bir daha bağlanmaktan bi't-tab' içtinap eder.

Diğer cihetten ne bir insan için ne bir cemiyet için akaiden mütecerrid yaşamak şimdiye kadar hiç görülmemiş bir hadisedir. Akaiden mütecerrid zannettiklerimiz imanlarını bizim anlamadığımız veya bilmediğimiz kıblelere tevcih etmişlerdir. İnce hesap olursa insaniyetin akâ'id-i mevcûdesi kurûn-ı ûlâdan beri artmış tenakuz etmemiş ve kuvvetlenmiş, zayıflamamıştır, şu kadar var ki yerini değiştirdiği için nazarımızdan kaçıyor da eksildi ve çürüdü zannediyoruz.

Hristiyanlık Avrupa'da asırlarca rakipsiz fen ve felsefeyi buldu. Biri muhayyeru'l-ukûl keşfiyat ve ihtiraatı ile diğeri fikre açtığı namütenahi mesafelerle ruhları cezbederek kiliseden ve salibden ayırdılar. Nizâ'-ı ilm u din garpta nasraniyet aleyhinde neticelendi. Katolikliğe papa eski şa'sa'a-i şevketini verebilmek için neyi beklemeli bilir misiniz? Fennin keşif ve ihtiradan yorulduğu ve felsefenin engizisyon devrine girdiğini! Maamafih fen ve felsefeye mukavemet eden bir şekl-i iseviyet var: Protestanlık. Katolik ve Ortodoks mezheplerini ezen ve fen ve felsefe protestanlığa karşı aynı muvaffakiyeti gösteremedi. Mağlup olan mezheplerle mukavemet eden mezhep arasında ne fark vardı? Şu fark vardı ki biri tekamülü kabil

diğerleri tağyir-i nâ-pezir bir kalıp içinde mahpustular. Bugün münevver Avrupa'nın Katolikliğe yahut Ortodoksluğa ricati mezheb-i budiyi veya dîn-i Muhammedîyi kabulünden daha baid ve daha az muntazır bir hadisedir.

Sa'ât-i hâzırada İslamiyet, karşısında üç rakip ve bir aduv görüyor: Fen, felsefe ve sanâyi'-i bedî'ye ile medeniyet-i garbiye (dikkkat buyrulsun ale'l-ıtlâk medeniyet diyorum, medeniyet-i garbiye diyorum.) Bilirim ki hakâ'ik-i sırfeye istinat ettiği için İslamiyet ne fennin ve ne de felsefenin rekabetinden kuşkulalmaz ve hatta belki onları avenesi meyanında tadad edebilir. Filhakika arz dönüyor ve güneş duruyor dediğinden dolayı hiçbir Galile'yi mahkeme-i İslam bir ukubete müstehak görmedi galeyân-ı dinîsinden dolayı Hallâc-ı Mansûr'u asan fetvâ-yı şerî mesela İbn-i Sinâ'ya hiç dokunmadı. Zira ahkâm-ı İslamiye fen ve felsefe ile taaruz etmedi ve etmez.

Maamafih fen ve felsefe vicdân-ı müslimîni müteessir etmekten hâlî değildir. Hiç şüphe var mı ki felâsife-i İslam'ın mesela bir İbn-i Rüşd'ün bir Muhyiddin Arabî'nin nazariye-i dîniyesi ile herhangi bir müslim-i müttakinin veya bir âlim-i dînin manzûme-i akâ'idi aynı şey olsun. Elbette bir İbn-i Rüşd'ün havsala-i mezhebindeki vüsatı alelade bir müslimin dâ'ire-i imânında bulamaz.

İşte yarınki efkâr-ı İslâmiye de böyle vüsat havsalası ile maziden ayrılmak lüzumunu hissedecektir. Cemiyetle birlikte tekâmül etmeyen bir âmil-i içtimâi hâssa-i amiliyetinden fariğ olur.

Bakınız, İslâmiyet'i temsil eden bâb-ı fetvânın muâmelat-ı cemiyette havze-i müdâhalesi günden güne daralıyor. Hakk-ı kazâsı hemen hiç kalmadı, bakın bir atide –kullu âtin karîb- talak ve miras davalarının halli de mehâkim-i adliyeye geçecek gibi görünüyor, o zaman dâ'ire-i meşîhat adeta ismi var cismi yok hükmünde kalacak... Bu devâm-ı iktihâmın sebebi nedir? Şüphe yok ki hikmet-i evâmir u nevâhîyi tahkik ve tettebbula icâbât-ı zamâniyeye tevafuk pek mümkün iken muhafazakârlıkta muanidâne ısrardır. Mesela ta'addüd-i zevcât meselesini alalım: Evvel-be-evvel biliyoruz ki Arab-ı câhilede aded-i zevcât mahdud değildi, bir erkek istediği kadar zevce alabilirdi, şerî'at-ı mutahhara bu âdet-i müstekreheyi tahdid ve taklil suretiyle ve hemen hemen kerhen denebilecek bir tarzda kabul etti, namütenahiyi dörde indirdi. Ve şayet bu hususta daha ziyade şiddet göstermiş ve mesela taaddüdü külliyyen reddetmiş olsaydı ittisâ'-ı İslam'ı işkâl ve belki de tatil etmiş olurdu. Bugün böyle bir hikmet-i siyâsiye mevcut değildir, bilâkis bugün

hikmet-i siyâsiye icap eder ki, ta'addüd-i zevcât ilga edilsin. Zira lisân-ı asârı ile hilkat bize tebliğ ediyor ki arz üzerinde bir erkeğin hisse-i musîbesi yalnız bir kadındır. Viladet istatistikleriyle bu hususta istişhad edebiliriz: Oğlan ve kız bir cemiyette adeden hemen hemen müsavi doğarlar, ancak büyük bir refâh-ı iktisâdiye nail yerlerde o da yalnız yüzde bir iki nispetinde kız ziyade doğar ve buna mukabil sa'âdet-i maişetten mahrum kıtalarda oğlan tevellüdatı ziyadedir. Bilhassa inkıraza mahkûm cemiyetlerde kız tevellüdatı câlib-i dikkat tenakuslar gösterir: Mesela eylem Samirîlerdeki Nablus'ta mevkuf yaşayan ancak bir kabîle-i müseviyedir. Dört oğlana kadar karşısında bir erkeğe dört kadını ibâha etmek üç erkeği kadından mahrum bırakmayı intaç eder ki hikmet-i idâre tecviz edemez. Bazıları ta'addüd-i zevcâtı tasvib kasdıyla şunu ileri sürdüler: Ta'addüd-i zevcât teksîr-i nüfusa hâdimdir, hâlbuki tettebbuât-ı cedîde bu iddianın tamamıyla zıddını meydana koydu: Kanunları taaddüd-i zevcâta müsait memleketlerde keşâfet-i nüfûstan mahrumiyet görülüyor... Bu hakâyık-ı münkeşifenin cebri ile er geç hükümet, kısâsı, recmi hadd-i şerîyi, falanı ilğa etdiği gibi- taaddüd-i zevcatı da ilğa edeceğinden şübhe etmeyiniz. Bunun için benim İslamperest gönlüm istiyor ki meşcere-i şerîatı dest-i hükümetden evvel dest-i şerîat budasın.

Yine mesela resim ve heykel memnuiyetini düşününüz. Bunların Arab-ı câhile putlarını hatırlattıkları için menedildikleri muhakkaktır, yoksa İslam asla düşman-ı bediiyât değildi. İhtimal bu ki ve hatta kaviyyen melhuzdur ki İslamiyet'in ilk asırlarında bu memnuiyet mevcut olmasaydı sanemperestlik avdet eder ve inkişâf-ı hakîkata hail olurdu. Bugün böyle bir hadise vârid-i hâtır değilken memnu'iyet-i şer'îye niçin idame edilsin? Bahusus ki bu memnuiyetin bir emr-i merhûn derecesine geldiğini de görüyoruz. Devletin resmi bir sanayi mektebi var ki orada bilhâssa resim ve heykeltıraşlık ta'lîm olunuyor. Memnu'iyet-i şer'îyeye karşı bu mektebin vücudu düşmanlarımızı tebessüm ettirecek bir garibe değil midir? Hele hükümetin dîn-i resmisi İslamiyet olduğu musarrah iken... Bir yabancı zair kendi kendisine demez mi ki: "Bu ne acip memleket! Bir taraftan hükümet dîn-i resmisi İslamiyet olduğunu ilan ediyor, diğer cihetten dinin men ettiği sanatları talim edecek mü'essesât-ı resmiye var!.." Bütün bu mehazir bizim dâire-i dîniyemize müvekkil olanların müfrit muhafazakârlığı ve içtihadan korkuları neticesidir. Altmış seneden beri seri bir surette terakki eden bir ilmu'l-ictimâ' var ki ulûm-ı tabî'îye fevkinde ahz-ı mevki etmiştir. Çok şâyân-ı temennidir ki bu ilim medreselerimize dâhil olsun ve ulemâ-yı

dînimiz İslamiyetin muamelata taalluk eden ahkâmını biraz da ilmu'l- ictimâ' nokta-i nazarından mülâhaza buyursunlar.

Ben İslamiyet'in öyle menâzır-ı vüs'atini gördüm ki bizdeki şiddetperverliği hayretle telakki ediyorum. Mesela Câvâ gibi bazı diyâr-ı İslamda tesettür hiç yoktur, memerr-i nâs olan bir yerde bir genç kızın anadan doğma soyunup yıkandığını gözlerimle gördüm! Bundan başka orada nisvân-ı İslâm Hristiyanla izdivaç ediyor ve akd-i icrâda imamları bir mâni görmüyor. Ve daha neler!

Yarınki efkâr-ı islamiye de bütün bu tetebbuat ve müşahedatın tesirleri görülecek... On asır evvelki haliyle İslamiyet ne iade edebilir ne idame! Bugünün İslamiyet'i dünkü İslamiyet'le farklı olduğu gibi yarının İslamiyet'i ile de aynıyet gösteremez. Şiddet-i muhâfaza İslamiyet'i takviyeden ziyade ızzar etmiştir. İslamiyet'in en ziyade vüsât-i havsala getirdiği yerlerde mesela Câvâ'da Ve Hindistan'da müslümanların dine irtibatı en yüksek nispette görülür: Mescitlerimiz merkez-i hilâfette boşluktan inlerken mesela Hindin "Tacmahal" camiinde taşkın bir cemaat ibadet ediyor.

Memleketimizde İslamiyet'i umde-i cemiyet gibi görmek istediğim içindir ki esasa taalluk etmeyen ve tazyîk-i târîh ile er geç kabule mecbur olacağımız hususlar hakkında ondan müsahele bekliyorum. Ve diyorum ki cihanda hiçbir şey durmuyor, memleketim de yürüsün ve dinim de durmasın, bilâkis yeşil bayrağı elinde bir rehnümâ-yı terakkî olsun!

3 Cemadiyelula 1339 Perşembe

13 Kanun-ı Sani 1337 Perşembe

13 Ocak 1921 Perşembe

1.2.4. İki Düşünüş

Sabık müftiyü'l-enâm ve tahrîr-i fezâil-ittisâm Mustafa Sabri Efendi hazretlerinin irşâdnâme-i hekîmânelerini layık olduğu uluvv-ı i'tinâ ile kerrâren okudum. Müşarün ileyh hazretlerini rub'-ı asırdan efüz bir zamandan beri tanımakla mübahiyim ve haklarında daima mütezayid bir hürmet-i kalbiyem vardır. Kendisi henüz nevhât bir “monlacık” iken benim vicdanımdaki şeyhü'l-islâmlardan biri idi. Bu cihetle ihtârât-ı fâzılânelerini isterdim ki baştan başa bir nahl-ı necât gibi vicdanım der-âgûş edebilsin. Eyvah, o semih kuvâre-i ziyâdan da işte yekçeşm avdet ediyorum.

Sonra düşündüm: Medrese ile mektep arasındaki “kanaat” cereyanında niçin bu kadar betaet var? Anlaşmakta neden dolayı bu kadar gecikiyoruz? Sabri Efendi hazretlerinin makâle-i tenvîrleri zihnimdeki bu ukdelerin hallini intac etti: Ulemâ-yı dîn ile fûnûn-ı cedîde müntesipleri yekdiğerini anlamakta güçlük çekiyorlar, çünkü iki düşünüş var, o iki büyük sınıftan her biri bu iki düşünüşten birini kabul etmiş diğeri hakikate isal eden bir tarik gibi telakki etmiyor. Biz mekâtib-i cedîde mezunları hükümlerimizi âsâr ve vukuat üzerine ibtina ederiz, mukaddemât-ı fikriyemiz meşhudattır, zihnen tertip edeceğimiz kıyasatın kübrası bieyyi-hâl havadise veya tecaribe müstenid olmalı ki netice bizce hakikate makrun addolunabilsin. Bizce mesela istatistiklerin verdikleri ahbâr-ı ihsâiye beyyine-i tevâtürden daha kuvvetli bir delîl teşkîl eder ve delâil-i akliye mehekk-i tecrübeye vuruldukça fennen hâ'iz-i kıymet değildir.

Hâlbuki medrese mücaz ve mücizleri hall-i mesâ'il için bilhassa muhâkemât-ı akliyyeye istinat ediyorlar ve bir hâdise kendilerinin kıyâsât-ı zihniyesi ile ta'âruz edecek olsa kıyaslarını itham etmekte güçlük çekerler... Mektepler -Rıza Tevfik Bey'in dediği gibi- “Bekın”ın şâkird-i irfânıdır. Medreseler ise Aristo'dan allâme-i Taftazânî'ye kadar kudemâ-yı mantıkiyyûnun taht-ı tesîrinde bulunuyor. Vehleten öyle tahmin olunur ki bu iki nazar arasında büyük bir mesafe yoktur. Hâlbuki çok kere zıddiyet bile görülür. Mesela bir kanunu yaparsınız muhâkemât-ı akliye ile onu pek kusurlu veya faydalı bulursunuz ve hükmedersiniz ki bu kanun fena veya iyidir, işte bu hükmün fennen hiçbir kıymeti yoktur. Fen bekler ki kanun tatbik edilsin ve netâyic-i ictimâ'iyesi vazîhen görülsün ve hükmünü ancak o neticeleri gördükten

sonra verir. Ve çok kere mantığın pek kani olduğu kanunların muzır çıktığı vaki olmuştur.

Mesela bakınız vüsat-i ilm u zekâsını hayretle teslimde tereddüt etmeyeceğim üstadım Sabri Efendi hazretleri “ta’addüd-i zevcâtın teksîr-i nüfûsa hâdim olması”nı bir “kaziye-i müte’ârife” add buyuruyorlar. Hâlbuki fen nazarında o dava bir mütearife mahiyetini alabilmek için viladet istatistiklerinin şehâdet-i dâimesi lâzımdır. Biz diyoruz ki: “Bir erkeğe bir kadın verilmek ve birden ziyade kadın verilmemek münasip olur, zira muhakkaktır ki cenâb-ı hak bir erkek için bir kadın halk buyurur.” Bu iddia bu şekilde büyük bir kıymet-i fenniye haiz iken görüyorum ki efâzıl-ı ulemâmız nezdinde şâyân-ı iltifât görülüyor. Benim mantığıma göre dört erkeğe münkasım dört kadın bir erkek taht-ı nikâhındaki dört kadından ziyade teksîr-i nüfûsa hizmet ederler. Binaen aleyh bir cemiyetin menfaât-ı nüfûsiyesine ta’addüd-i zevcâtı muvafık bulmam ve bunun delili olarak da asla kıyâs-ı aklîye, muhâkemât-ı mantıkiyeye müracaat etmem, fakat ta’addüd-i zevcâtın memnu olduğu memleketlerle mübah olduğu memleketlerin kesâfet-i nüfûsiyesi arasında mukayese icrasını teklif ederim: İşte buna fennen düşünüş derler ve bundan aldanmak ihtimaliniz vârid-i hâtır değildir, zira hükmümüzü umûr-ı vâkıya istinat ederiz.

Bu misal ile izah edeyim. Bir memlekette telgraf tesisatını ikmal edeli ancak birkaç sene geçer geçmez telefon icat olunmuş, telgrafların masârif-ı tesîsi henüz kapanmamış olduğu için telefon tesisatının bir müddet tehirine ekseriyet karar vermek üzere imiş. Aklen düşünmüşler ki telefon tesis edilince telgraf varidatı bi’t-tab’ tenakuz edecek ve bundan hazine mutazarrır olacak, bunun için masârif-ı tesisiyesi kapanıncaya kadar telgrafi rakipsiz bırakmayı tensib edeceklermiş: İşte buna da mantıkî düşünüş derler. Bunda aldanmak ihtimali yok değildir, nitekim o memlekette erbâb-ı sanâyi ve ticaretin tazyiki ile telefon vaz edilince telgraf varidatında ne görüldü, biliyor musunuz? Tenakustan kurtulurken tezayüd!.. Meğer telefon telgrafa rakip değil zahîr imiş!... Bu memleket de pek iyi tanıdığımız bir yerdir: Almanya.

Ta’addüd-i zevcâtın mevkiini fuhuşa terk edeceği zehabı da bilmem mantıkî midir fakat herhalde eminim ki gayr-ı fennîdir: Zira mesela Finlandiya, Norveçya İsveç gibi fuhşun hadd-i asgara irca edildiği memleketlere taaddüd-i zevcât memnudur. Ahvâl-i mazbûtaya ve malûmat-ı mevcûdeye nazaran fen ta’addüd-i

zevcât ile fuhuş arasında bir münasebet bulamıyor: Mormonlarda taaddüd-i zevcât mevcut ve fuhuş mahduttur, buna mukabil Norveçya’da taaddüd-i zevcât memnu ve fuhuş yine mahduttur. Bugünkü nazariyât-ı fenniyyeye göre fuhuş bir mesele-i iktisâdîyedir. Muhakkaktır ki buğday fiyatı fahişelerin adedini her şeyden ziyade müteessir eder. Maişetin sehl olduğu yerlerde münakehât artar ve münâsebat-ı gayr-ı meşrûa azalır ve bilâkis hayat küçüldükçe fuhuş tezayüd gösterir. Maalesef memleketimizde şimdi bu hakikatin bedbaht şahitleri oluyoruz. Gelelim rûkn-i meseleye:

Hiç kimse benden ziyade kani değildir ki İslamiyet büyük bir şems-i hakîkattir. İşte ben o şems-i hakîkate hitap ediyorum: “Durma, devr et ve nur ve hararetinle bizi uyandır ve yaşat! Zira ruhumuzda bir manzara-i remâd hissediyorum ve biliyorum ki bu kadar soğumuş ruhlar ancak merkez-i dîn etrafında ısınabilirler.”

Ve akaid u ibadat itibariyle İslam’a dokunmak hatta hayalime hiç uğramaz. Din mefhumu benim zihnimde bütün târîh-i insâniyettir. İlk âdemin ilk darbe-i kalbinde eminim ki bu his mevcut idi. Cem’iyet-i beşeriye bana her tarafta mabud arayan nâ-mütenâhi gözler hâlinde görünür.

Maamafih yalnız cihet-i dünyeviyesinden bakarak diyorum ki her âmil-i ictimâ’î gibi din de biraz uzvi bir mahiyettedir: Teneffüs etmezse boğulur ve esbâb-ı inbisâtan mahrum kalınca iktihama uğrar. Küfrü müstelzim olmayacak ve akaid u ibadate dokunmayacak hususatta vüs’at-i havsala göstermek me’âşir-i İslam’ın bugün vecâib-i hayâtiyesindedir. Rica ederim, esareti ilga edersek ehl-i İslam ne zarar eder, İslamiyet ne zarar eder? Daha üç gün evvel bir Çerkes kadının şahit sıfatıyla Makri köyünde [Bakırköy’de] nikahında buldum: Bu kadıncağız hayatının en güzel senelerini esire olarak T... Paşa’nın taht-ı istifrâşında geçirmiş, paşa vefat edince terekesi meyanında adi bir sandalye veya bir kazan gibi müzayede ile satılmışlar, bir diğer paşanın konağında bilmem kaç sene cariyelik etmiş ve orada nâ’il-i hürriyet olduktan sonra yorgun vücudunu zavallı şimdi hayât-ı zevcinde dinlendirecek!..

Vicdanım bana diyor ki: “Senin büyük dinin bu fecaatlere mesağ vermez. Bu Çerkes kızını böyle bir metâ gibi mezada çıkartıran İslamiyet değil İslamiyet’in sû-i isti’ mâlidir.” Bu münasebetle ilave ederim ki biz “istifraş”ın meşruiyetini de pek iyi anlamıyoruz. Nasıl olur ki doğurduğu çocuklar meşru addolunuyor da onları doğuran

müstefreşe hukûk-ı zevcinden mahrum kalıyor? Diğer cihetten biz “müstefreşe” ile “kapatma” arasındaki farkı da pek bariz bulmuyoruz. Bir müstefreşe ücreti toptan verilmiş bir kapatmaya o kadar benziyor ki... İhtimal ki ecdadımız böyle hissetmiyorlardı, fakat ne yapalım, biz bugün böyle hissediyoruz. Ya böyle ahvali ibka ile bizi değiştirmeli yahut o ahval için çâre-i ta’dîl aramalıyız. Zaman ve mekân unutmayalım ki bî-emân birer müçtehidir. Her dinde biraz teşrih edince yüzlerce esbabın fetevâ-yı icâbâtını okuruz. Mezâhib-i bâtıla dediğimiz eşkâl-i İslam bile birkaç mülhid-i müte’ammidin âsâr-ı zâtiyesi olmaktan ziyade ahzâb-ı beşerin muhtelif cilve-i fitratıdır. Mesela üç bin sene Avesta mayesiyle ihtimar eden İran mümkün mü idi ki Sad İbn-i Ebi Vakkas’ın kılıcı altında ihtida ederken ruhunda İslamiyet’e eski dâstân-ı vicdânından bir eser nakletmesin? Batınıyeden teşebbüh eden ekser mezahib malumdur ki İran’da doğdular ve İran’da büyüdüler. Niçin?

Doğduğumdan beri kemâl-i esefle görüyorum ki İslamiyet bu memlekette anbean hudûd-ı salâhiyeti tazyik ediyor. Hâlbuki bu ümmetin ve bu vatanın temeli İslamiyettir. Onu tarsin ettikçe salâbet-i milliyemiz temin edilemez. Aile-i kavmiyemiz mahfil-i dîn içinde el ele vermeli ki bu binâ-yı ictimâ’î kaim durabilsin.

İşte bunun için istiyorum ki İslamiyet bir tarafa çekilmesin. İrâde-i cem’iyetimize nefh-i kuvvet edecek zinde bir mevcudiyet göstere sin. Zira cemiyetimizin biraz kenarında melul ve mutezil durdukça tanılmaz bir hale geliyor ve tanılmadıkça tabiidir arkasından koşan olmaz! Maamafih dinsiz yaşanmaz, din insanların bir nevi beşere-i vicdânıdır. İslamiyeti bütün nur ve hararetiyle kalplerinde hissedemeyen bedbahtlar rast geldikleri nâire-i va’de atılıyorlar: Çeşme göremeyen susuzların tesadüf ettikleri derelere eğildikleri gibi... İslamiyet-i hakîkiyeye nispetle bugün çoğumuz gündüz el yordamıyla yolumuzu aramaya mecbur kalan sefilleriz. Elimizin yetişebileceği yerde nihayetsiz bir tûfân-ı ziyâ mevud iken garp ve şarktan birer “kör değneği” dileniyoruz. Bizi bir fecr-i hakikat içinde toplamak sanıyorum ki ruât-ı İslam’ın vazifesidir. Ve evvel-be-evvel iki düşünüş birleşmeli: Ben bugün İslamiyet ile fûnun ve felsefeyi henüz anlaşılamamış iki hemşire gibi görüyorum ve dua ediyorum ki anlaşsınlar ve hepimiz vicdanımızda bir iy-d-i sulh u saadet hissedelim.

10 Cemadiyelula 1339 Perşembe

20 Kanun-ı Sani 1337 Perşembe

20 Ocak 1921 Perşembe



1.2.5. Kırık Kalemler

Geçen gün hasbe'l-lüzûm bir kalem odasına girdim. Ya rabbi, orası da devr-i hamîdîden beri ne kadar değişmiş! Eskiden kalem odalarının hususi bir haşmeti pek bariz bir ceberutu vardı. Kalem odaları hemen daima loştu, içerileri pek iyi seçilmezdi, biraz gölge ağı ile mahiyetleri örtülü gibiydi. Ve bermutad kâtip beylerin dimağını kalem odalarının tasğir edilmiş bir modele benzetirdiniz: Aynı gölge aynı duman aynı abusiyet ve aynı ziyagirizlik!... Dimağını ve kalemini kımıldatmak hulefâ nazarında biraz tıflane bir hıffet telakki olunurdu. “Erbâb-ı mesâlih”e hacet u şecer makulesi gibi bakılacaktı. Kalem efendileri kendilerini biraz “ma'bûd-ı umûr” addederlerdi: Bir satır yazı veya bir tarih için sizin “iş”inizi aylarca sürüncemeye düşürebilirlerdi ya... İşte bu kudreti hissetmekten mütevellid haklı bir gururları vardı, fitıklarını öğürmüş sandalyeler üstünde öyle muntazam birleşirlerdi ki seriri üzerinde “Sakamonya” heykeli hatıralara gelirdi. Pek cüretkâr olmayan erbâb-ı mesâlih onlara “iş görmey”i teklif edemezlerdi.

Kalem odasına girebilirdiniz, çünkü oraya herkes ve her şey girerdi, seyyâr kalemlere la'l mürekkebcilerine ve hatta dondurmacılara ve bardaklarını çingırdatan suculara kadar... Yalnız “efkâr-ı cedîde” müstesna idi, yalnız onu kalem odalarına sokmazlardı. Fikirler ancak yüzleri buruştuktan ve her biri bir yâdigâr-ı mâzi olduktan sonra oralara kabul olunabilirlerdi. Eğer siz efkâr-ı cedîde ahabından olduğunuz hâlde bir kalem odasına girmek istiyorsanız fikirlerinizi şemsiyeniz veya bastonunuzla beraber dairenin papuççularına teslim edecektiniz.

Kalem odasına girebilirdiniz, fakat orada ne düşünüyorlar bilemezsiniz ve ne yazıyorlar anlaşılmazdı. Bazı boyunlar bakardınız bir inhinâ-yı murâkabe ile omuzlara yaslanmış çoğunu dervişane bir sükût içinde şarkın kim bilir hangi rüyâ-yı rehâvetine dalgın bulurdunuz. Onların dimağları sanki birer “târik-i dünyâ” idi. Kayd-ı tecessüsten ruhlarını kurtarmış gibi idiler, mu'ammâ-yı cihânın hallini hariçteki hoppalara bırakmışlardı, çekmedikleri âlâmı anlatmak için yorulmaları abes değil mi idi? Onların hususi bir felsefesi hususi bir “nazariye-i hukûk”u vardı. Hak onlara başka türlü görünür ve istikameti onlar başka türlü düşünürdü. Bilhassa şuna kâni oldular ki tarih gibi “vukû'ât-ı daire” de bir tekerrürden ibarettir. Efendilerince cumadan maada her gün tevem ve “umûr-ı hükümet” ancak zâhiri bir tenevvü içinde

bir kumâş-ı vahdetti! Kalem efendilerini bilhassa titizlendiren “tacil”di. Bir işinizi takip etmek veya bir kâğıdınızı sormak için bir efendiye müracaat ettiniz mi, o sizi öyle tiryaki bir istiğrab ile uzun ve derin süzerdi ki içinizden: “Acaba ben bir harîta-i mu’ammâ mıyım?” derdiniz. O sizi böylece sükût ve sekineti ile ürküttükten sonra sigarasını çeker ve öteye savurduğu romanı ile havaya sanki: “La havle!”ler yazardı. Ve nihayet:

-Kâğıdınız geldiyse buradadır, çıkar!

derdi ve önündeki evrak yığınının elini vururdu. Siz bütün malumat olarak şunu öğrenirdiniz ki zavallı işiniz işte bir küme kırtas ve bir ehram rehavet altında ezilmiştir... Kalem efendisinin faaliyeti hiçbir manivelanın kımlıdatamayacağı bir da’vâ-yı sükûndu.

Kalem efendilerinden çoğunun oldukça “edebiyat”ı da vardı, tesrî’-i mu’âmeleyle temayülünüz hissedilince ummadığınız bir efendi ale’l-fevr ve bi’t-taktî’ okurdu:

Erişir menzil-i maksûduna âheste giden

Tiz-reftâr olanın pâyine dâmen dolaşır

Siz bu hikmet-i manzûme ile tenassuh etmeyecek kadar gafil ve serkeş iseniz kalem efendisi tehlide mecbur olurdu:

- “Karışmam.” derdi, acele ederseniz kendiniz zararlı çıkarsanız. İki ayağı bir papuçta muamele yürümez ki...”

Kalem efendisinin hiç yanılmayacağına kati bir itimadı vardı. Hatasını tashih ederken bile bir kalem efendisi: “Zannediyorsun ki yanılmışım da tashih ediyorum, değil mi? Hay alık hay!” demek isteyen bir nazarla tebessüm ederdi. Vâkıâ hemen her gün bir “muamele”de birkaç sehv olurdu fakat bunlar kalem efendilerine değil, “muamele”ye aitti, kalem efendilerinin lâyuhtlîğinden bir nokta bile ref’ edemezlerdi. Ooh, o zaman kâtiplik ne sarsılmaz bir saadetti! Yaşlı hanımlar küçük çocuklara sorarlardı: “Bakayım, sen ne olacaksın, oğlum?” ve onda dokuz kere aynı cevabı alırlardı: Kâtip. O devrin çocukları da işlerini bilirlerdi, daha mahalle mektebinde iken keşfederlerdi ki mes’ûdiyet-i dimâğiye ale’l-husûs kalemlere mevdudu.

Hayali cihanda iken o geçmiş vakitlerde “kalem”lerin timsali kaplumbağa ve şiarı “es’sür’atu mine’s-şeytân!” idi. Muameleye konulan evrak biraz hafifçe küf kokarak incilmedikçe bir daireden çıkamazdı. Kalem efendileri her akşam dağılırken masalarındaki kâğıtları kemâl-i i’tinâ ile çekmelere koyar ve çekmeleri kilitlerlerdi, güya korkarlardı ki vakt-i merhûnundan evvel evrak kaçmasın! Her kâğıdın her masada az çok uzun bir devir mahpusiyet geçirmesi muhterem bir anane idi.

Geçen gün hasbe’l-lüzûm kalem odasına girince gördüğüm eyvah! Her taraf gibi orada da eski saadetten eser kalmamış... Vâkiâ tavan kemâ fi’s-sâbık tütün isi ile sepyalanmıştı. Fakat evvelki sükûta bedel şimdi kâtip efendiler muayyen ve dar bir lehçe ile dar ve muayyen bir mevzua dair fisıl daşıyor, söyleşiyor ve dertleşiyorlar. Devr-i istibdâdda kalem duvarlarında can sıkıntısı gezinirdi bugün açlık kıvranıyor bir köşede üç efendi Şam usûlü kadayıf pişirmenin tarifini dindarane bir huşu ile dinliyorlardı, her kelime kulakları için sanki bir parça tatlı idi. Pek ala hiss olunuyor ki her birinin -cebinde bir mendil gibi- gönlünde bir kuruntu var: “Yarın nasıl doyacağız?” ellerinde kalem cızırdarken hiç şübhe yok, gönüllerinde ihtiyaç inliyor. Efkâr-ı cedîde girerken kalemlerden kaylule ile birlikte refah da hicret etmiş. Tanıdığım bir efendiye

-Nasılsınız? dedim.

-Nasıl olacağım aç! Dedi. Tam maaş artık bizim için bir hâtıra-i târîh oldu. Çok kere arkadaş bekler konuşurken: “Geçen sene tam maaş verildiği sıralarda idi, bir gün...” diye başlayan hikâyeler işitiyorum. Boş mide ile çalışmak bütün hüsn-i niyetimize rağmen pek güç oluyor. Onun için kalemlerin hayatını tetebbu eden bir zat kadim betaetin devamından şikâyette haklıdır. Fakat emin olabilirsiniz ki eski gevşeklik kalmadı. Bugünkü manzaraya aldanmayınız. Hele kaleme: “Haberiniz var mı beyler rub’ çıktı!” müjdesi dağılsın kalemin bütün adalâtı birer genç zenberek olur ve vezneye öyle seğirtiriz ki bizdeki sürate nispetle kırlangıçlar birer manda arabası mahiyetini alır, her birimiz Eşteban’dan Terbanga’dan giyinmiş bir şimşek parçası oluruz!.. Eski kalemler tembeldi, şimdikiler, nasıl diyeyim bilmem, kırık kalemler!

5 Recep 1339 Pazartesi

14 Mart 1337 Pazartesi

14 Mart 1921 Pazartesi



1.2.6. Yalan ve Ahlak

Mübalâğalı bir sevdâ-yı fazîletle ahlakiyûndan bazıları: “Yalnız şahsi değil hatta içtimai, vatani, milli, dini hiçbir gayret ve hiçbir kayd-ı menfa’at yoktur ki kizbi şâyân-ı tahsîn kılabilisin. Her ne maksatla ihtiyar edilse yalan mezmumdur ve hiçbir bahane ile ibaha edilemez.” derler. Bu hüküm bana ifrat ile malul görünür. Hepimiz kalben tasdik ederiz ki bugünkü rüsûm-ı ictimâ’iye daima ve münhasıran doğru söyleyerek yaşamaya müsait değildir. Muhakkaktır ki şerâit-i hâzırada yalandan külliyen beri olarak yaşanmıyor. Bilmem, mazide yalansız yaşanacak bir devir görüldü mü? Fakat eminim ki asrımızda: “Ben hiç yalan söylemem.” diyen yalanların en fahişini irtikâb etmiş olur. Zamanımızda hemen herkes kabul eder ki ale’l-ıtlâk her yalanı bir cünha-i ahlâkiye gibi telakki etmeyiz. Mesela sırf hiss-i merhametimizden doğan yalanlar vardır: Nâ-kâbil-i tedavi bir hastalığa uğrayan bir bedbahta ümîd-i âfiyet verecek yahut sevk-i rüzgâr ile imkân-ı sa’âdetten mehcur kalmış bir müdebbiri teşci edecek sözler gibi. Bunları tefevvüh ederken biliriz ki hakikati tahrif ediyoruz, maamafih vicdanımız fena bir fiil işlemediğimizden mutmain bulunur, bilâkis eğer mevte mahkûm hastadan yese düşmüş menkubdan doğruyu ketm etmesek hareketimizi şâyân-ı itâb buluruz. Yine mesela Şeyh Sadi merhumun “dürûğ-ı maslahat-âmîz” dediği ve “ez râst-ı fitne-engîz”e tercih ettiği yalanlar vardır ki muâtebe-i vicdânına duchar olmaksızın insan ihtiyar edebilir: İki kişi yahut iki cemiyet arasında celb-i nifâk u şikâk edebilecek hakikatleri şüphe yok ki ızmâr veya tağyir ile men’-i muhâsamayı hiçbir âkil takbih etmez. Gıyabımızda irad edilen hicviyatı bila tadil bize ismâ edenler dostluk değil fenalık etmiş olurlar. Böylelere “nâkil-i meclis” deriz ki hiç de makbul bir yafta değildir.

Bir de siyasi yalanlar vardır ki dürûğ-ı maslahat-âmîz idadına idhal olunabilirler. Son nazariyât-ı ahlâkiyeye göre nik u bed mefhumları her ferdin mensup olduğu cemiyetin menafiine muvafakat veya muhalefetle tefsir olunuyor. Hakikati alâ hâlihâ ifşa ettiğiniz takdirde mensup olduğunuz cemiyetin mutazarrır olması melhuz ise onu tağyir ile ümmet-i müte’allıkanıza celb-i menfa’at etmeniz muvaffak-ı ahlâk olur. Bundan nâşidir ki diplomatların gerek kavlen ve gerek fiilen ihtiyar ettikleri yalanları -kendi kavimlerine müfid oldukları surette- tarih hiçbir zaman muaheze etmez bilâkis çok kere şâyân-ı takdîr görür: Müteveffa Prens Bismark’ın bir telgrafnameyi tahrif suretiyle icra ettiği meşhur sahtekârlığı tahattur

ediniz: Bunu Prusya tarihi ilelebed en büyük hayr-ı dehâ'et olmak üzere alkışlayacaktır: Zira bu yalan meşimesinde koca Almanya imparatorluğu hâmildi... Yine mesela hâl-i harbde bir kumandan kuvve-i askeriyesini icâb-ı vaz'a göre derece-i hakîkiyesinden dûn veya efdun gösterdiğinden dolayı yalancılıkla itham olunamaz, o temîn-i muzafferiyetle mükelleftir: Bu uğurda masumlara işkenceden başka her vasıtaya müracaat edebilir, ahlaken mezundur. Bunlardan başka sevk-i nezaket veya sevk-i mecburiyetle söylenen yalanlar vardır ki bunları da mazur görmemek fazla bir eser-i asabiyet olur. Tenâsüb-i a'zâ itibariyle tabiattan hissesi hiç mertebesinde kalmış bir kadına: "Sen çirkinsin!" demek bir doğruluk değil, şâyân-ı nefret bir kabalıktır. Yalnız nezaket değil, insaniyet iktizası da onu iki cemîle-i lafziye ile yalanı hissettirmeksizin tatyib etmektir. Kör kadı fıkrasını hepimiz biliriz, kapıdan girerken: "Esselâmu aleyke kör kadı!" diyen doğruları hiçbir yerde hiç kimse sevmez ve beğenmez. Şu kadar var ki nezaket namına hakikati ölçüsüz bir surette tahrife mezun değiliz. Mesela bir ahmakı kemâl-i zekâsına veya bir müsrifi semâhatine inandırmak tecviz edilemez, zira böyle hareketler birer eser-i nezâket olmaktan ziyade birer ihanet ve iğfal mahiyetindedir. Kör kadıya: "Kör kadı!" demeyelim lakin "Badem gözlü kadı!" da dememeliyiz. İcâb-ı nezâket kadının gözüne telmihten mümkün mertebe perhîz-i lisândır ve eğer bieyyi-hâl ondan bahsetmemiz lâzım gelirse dilimizi yedi kere ağzımızda çevirerek suya sabuna dokunmayacak sözleri bulmalıyız.

Sevk-i mecbûriyetle ihtiyar olunan yalanlar hakkında ben biraz müsamahakâr olmak taraftarıyım. Mesela ben idâre-i hamîdiyenin hiç lehinde değildim, fakat devr-i istibdâdda yıldızla celb olunup da isticvap edilseydim bila tereddüt sadakatim hakkında sarayı temine çalışırdım: Müdâfa'a-i nefis halinde kanunlar icrâ-yı katle bile mesağ gösterirken ahlak namına yalan bir cürm-i ciddi addedilemez... Maamafih izaha hacet görmüyorum ki bu hususta da gözetilecek bir ölçü vardır. Her tehlikeden yakamızı sıyırmak için nefsü'l-emri tahrife mezun değiliz. Mezun olmamız için evvela tehlike mevhum değil filhakika mevcut olmalı, saniyen bizce hayatı bir mahiyet alacak kadar vehamet göstermeli salisen hakikati tahrifimizden bir başkası tehlikeye maruz kalmamalı.

Bütün bu yalanları ahlâk-ı asriye muhtelif derecelerde mazur görüyor. Bunların bir hatve ötesinde birtakım yalanlar da vardır ki mürtekibini gülünç bir mevkie ilka

etmekten başka neticesi yoktur. Zira bu yalanlar aklın kâbiliyet-i imâniyesinden tecavüz ederler. Mesela: “Fili yuttu bir yılan!” gibi muhatabı ve sâmiî hiçbir zaman iğfal edemeyecek olan böyle şeffaf yalanlar ahlaktan ziyade hikmet ve basiret namına red ve tahzire şayan görülmek lâzım gelir, çünkü zararı mütekellimin nefesine münhasır kalır. Maamafih ahlaken de şâyân-ı men’ ve içtinab görülüyor. Ve sebebi şu ki böyle yalanlarda insanlar arasında cereyân-ı i’timâdî tenkis ve tevhin eder. Ve dolayısıyla cemiyete mûris-i za’af olur. Efradı arasında imân-ı mütekâbil kalmayan cemiyetler kuvvetli olamaz. Her cemiyetin azası birbirine emniyetle bağlıdır: Yekdiğerimizin sözündeki sıhatten şüphelenince o rabıtaya rehavet gelir. Fakrından bahsedene eğer sözüne itimad etmiyorsanız sadaka vermezsiniz, istimdad edeni yalancılık zannı altında tutuyorsak yardıma koşmayız, hatta kendimiz koşmadıktan başka koşanları da birer kurbân-ı iğfâl gibi telakki ederek biraz tahmik ederiz. Bütün bunlar müsâned-e-i ictimâ’iyenin tezelzülünü davet eder ve bu cihetle bu yutulmaz yalanlar münâfi-yi ahlâk görülür.

Fakat asıl ahlaken şâyân-ı tel’în yalanlar kasd-ı inkıtâ ile irtikâb edilenlerdir ki bazen tabasbus bazen iftira bazen de tahrîf-i hakikat şeklinde tecelli eder. Bunlara dair misaller iradını bi lüzum görüyorum, zira maalesef itiraf etmeliyiz ki her birimizin mesmuatında müteaddid acı hatıralar vardır. Biraz tecrübeli bir nazar için yalanı keşfetmek tahmin olunduğu kadar güç değildir: Yalan söylerken dile hilâf-ı mu’tâd bir tereddüd arız olur, bir vakayı alâ vechi’s-sıhha anlatırken gösterdiğimiz selaseti yalan söylerken kaybederiz. Bir de yalancının gözünde sizin nazarınızdan ihtifaya bir meyl hiss olunur, doğruyu tahrif ederken hadekasını sizin hadekanızdan kaçırmak ister. Birinin sıhhat-ı ifâdesinden şüphe ediyor musunuz, gözlerinizi onun gözlerinin içine dikip, bu müsâdefe-i enzâr esnasında pek ziyadedir ki yalancının yüzü kızarmasın veya solmasın. Zira yalan söylerken ev’iye-i vechiye gayr-ı ihtiyârî olarak inbisat veya takallus eder ve yüzün rengini değiştirir. Mahir müstantıklar keşf-i hakikat için bu tağayyürât-ı levniyeden çok istifade ederler.

Yalnız bir nevi yalancılar vardır ki yalanlarını keşfetmek zordur: Onlar da kendi yalanlarına ber-vech-i peşîn kendileri inanmış olanlardır. Yalan söylediklerinin farkında değildirler ki yalancılara mahsus alaim onlarda görülsün. Alelekser böyle yalancıları büyük heyecanlar veren büyük hâdiseler doğurur: Yangın, zelzele, vapur

müsademesi, harp filan gibi. Böyle badirelerden sonra intişar eden yalanları hakikatle temyiz etmek bittabi kolay değildir.

Bu musâhabeye teferru eden bir de: “Memleketimizde yalan” bahsi var. Fakat bu musâhabe kâfi derecede uzadığı için o bahsi ayrı bir makaleye mevzu ittihaz edeceğim.

19 Muharrem 1340 Perşembe

22 Eylül 1337 Perşembe

22 Eylül 1921 Perşembe



1.2.7. Yanlış ve Doğru Düşünüş

Hakkınız var, Burhaneddin Bey, pek çok vakit bile sarf etmeksizin farkına varıyoruz ki çoğumuz yanlış düşünüyoruz. Ve bu galat-ı nazar akılsızlıktan, mantıksızlıktan fena muhakemeden ziyade fikirlerimizin istidadgâhına aittir. Birimizin fikirleri hissiyata diğerimizinki telkinata yahut hayalata ve bazılarımızınki ananât-ı bâtılaya ve hatta abese itimad eder.

Başlıca iki tarz tefekkür vardır: Biri afaki diğeri enfüsi. Biz bermutad ikinci tarzda düşünürüz: Biz hadise veya bir mesele hakkında hüküm verirken ya onlara müteallık olmak üzere bir başkasından hazır aldığımız fikri kabul ederiz yahut cephemizi yumruklarımızın arasına alarak zihnimizde onlara dair tertip edeceğimiz silsile-i kıyâsâtın neticesini hakikat sanırız. Düşünürken hissiyatımız, adatımız, mesmuatımız icabı menfaatimiz amal ve hayalatımız hepsi dimağımız üzerinde az çok icrâ-yı nüfûz eder, her biri selâmet-i fikriyemizi bir tarafa çeker, sürükler ve bizi hakikatten uzaklaştırır. Biz düşünürken bu avamilin tesirini duymayız. Onun için fikren vasıl olduğumuz nokta bize bir mevki-i hakikat görünür ve fikrimiz kanaatimiz olur. Bütün bunlar enfüsi düşünüşün avâkıb-ı zarûriyesidir.

Etrafınızdakileri kayd-ı tahkîk ve fikr-i intikâd ile dinleyiniz: Falan zat hükmedeceksiniz ki bir fotoğraftır, mesmuat plaklarını tekrar ediyor, dili bugün tasdik ettiği hâlde yarın inkâr eder ve dün ‘an samim beğendiğini bu sabah yerden yere vurur. Çünkü natıkasında devreden plaki değiştirmişlerdir. Böylelerin aklını akıllar sürüsünde bir koyuna teşbih edebilirsiniz: Onlar daima kösmenlerini takip ederler. Kendi başlarıyla düşünmezler.

Bir diğeri bakarsınız ki, her meseleyi kendi hülyasına göre kesip atıyor. Ne illet-i asliyeyi ne avâmil-i mütekaddimeyi ne mü’essirât-ı lâhıkayı ne mümkinatı hiçbirini kıymettar görmüyor. Zât-ı meseleye göz yummuş, hayali kendisini nereye götürürse bir sâir-i fi’l-menâm gibi oraya gidecek. Mesaili kendi şekl-i arzûsunda görür ve netîce-i mesâ’ili daima o kalıptan döker. Onun nazarında hakikat ancak kendi amalına tevafuk eden neticedir. Muhayyeli muhakkak sanır.

Bir üçüncüsü hesabına mağluptur. Muhakematı garazı yahut muhabbeti idare eder. Onun natıkasında tedâ’î-yi efkâr bir dimağ meselesi değil bir kalp hareketidir. Gördüğüne itimad etmez, kendi yüreğinde duyduğuna inanır. Kadınların çoğu böyledir ve böyle erkeklere kadın akıllı denebilir. Ve bunların hiçbiri hakayıki tahrif

etmekte olduğunun ve nefsü'l-emri göremediğinin farkında değildir. Ve büyük tehlike şundadır ki böylelerin yanlış düşünmekle beraber güzel söyler yahut güzel yazar diğeri zarif, mazmunperdaz ve hazır cevaptır, öteki kuvvetli bir hafıza sayesinde elsine-i müteaddideye vakıf olmuştur. Muhtelif dillerden yüzlerce ve binlerce parlak cümleler ve latif beyitler irad eder. Bunlar hakkında bermutad: “Ne zeki adam!” dediklerini işitirsiniz ve bir kere onların zekâlarını tesellüm edenler artık onların hakikat olmak üzere ileri sürecekleri yanlış fikirleri kabul hazırlanmış olurlar, telkîn-i galatâta yol açılmış bulunur.

Hâlbuki hakikatte ne isti'dâd-ı hitâbet ne meleke-i kitâbet ne nükte-gûluk ne kuvve-i hâfıza hiçbiri kati ve kâfi bir mîsdâk-ı zekâ değildir. Hakikatte “zeki adam” odur ki bir hâdis veya bir meselenin kâffe-i avâmilini keşfedebilir. Ve o avamilin zati ve izafî ve nisbi kıymetlerini takdir eder ve o hadise ya o meseleyi tevlid eden ve onlardan tevellüd edecek havadis ve mesaili kestirebilir. İşte zekânın tecelliyât-ı hakîkiyesi bunlardır. Bu kuvveti gösteren adam sıkılganlığı hasebiyle güzel ve müselsel söyleyemeyebilir, fena kâtip olabilir, mahfûzât-ı edebiyesi belki mahduttur, belki hazır cevap değildir. Maamafih ancak ondan semere-i müfide bekleyiniz, zira adam doğru düşünür, onun dimağı başkalarının hazırladıkları fikirler içinde yaşayamaz, haricin telkinatı gibi kalbindeki hissiyat da onca kıymetsizdir. O mesela bir şahıs hakkında hüküm verecek değil mi? O şahıs hakkında herkes ne diyor, ona asla ehemmiyet vermez, bizzat o şahıs ne söylüyor, onu da keen lemyekun kıymetinde tutar. O şahıs ne yapmış ve amali müfid veya muzır ne neticeler vermiş ve ileride daha ne neticeler vermek ihtimali vardır: İşte o yalnız bunu nazar-ı dikkate alır ve işte buna “afaki düşünüş” derler. Ve ancak bu tarz tefekkür sayesinde insan hakikati keşfedebilir. Bu fenni ve doğru düşünüşdür.

Doğru düşünmek mi istiyoruz, evvel-be-evvel papağanlıktan çıkacağız. Mesmuatımızı dilimiz tekrar etmeyecek. Okuduklarımızı ve işittiklerimizi murakabe altında tutacağız. Bizce laf ve rivayet değil ancak âsâr ve vekayi kıymetdar olacak. “Cereyan” dedikleri mü'essir-i ictimâ'îye kapılmayacağız. Hatta “tevatür” bizce daima hakikat ifade eden bir tercümân-ı havâdis telakki olunmayacak. Her hadisenin evvela sebep-i aslîsini sonra avâmil-i fer'îyesini arayacağız. Bunları ararken hisse-i takdîri ve hisse-i tesâdüfü tayin etmeyi unutmayacağız ve hadiseyi bir silsile-i 'ilele rabt ettikten sonra âsâr-ı hâzıra ve netâyic-i âtiyesini derpiş edeceğiz. Ve bu yolda

amâl-i efkâr ederken hayalat ve amalimize, menafî ve hissiyatımıza ve hatta o vakte kadar hakikat bildiklerimize: “Siz susunuz ve öteye geçiniz!” diyeceğiz. Hiçbirini muhakematımıza bir amil gibi kabul etmeyeceğiz. Ve bilhassa şuna dikkat edeceğiz ki filvaki hakikate vasıl olmadan: “Bulduk” diye haykırmayalım. Bunun için meseleyi mümkün mertebe tahdid etmekle işe başlamalıyız. Saniyen o mesele-i mahdûde muvacehesinde tamamıyla enfüsiden tecerrüd ederek raybi ve afaki davranmalıyız. Salisen hadisenin bütün esbâb-ı mûcibesini aramalı ve her birinin kıymet-i nisbiye ve rütbiyesini tayin etmeliyiz. Rabian bizzat hadisenin âsâr-ı mevcûdesini tahkik ederek her birini havâdis-i mümâsilenin ittifâk-ı şehâdeti ile tevsike çalışmalıyız. Hamisen esbap ile âsâr arasında daima ve her tarafta tekerrürü görülmüş bir alâka-i sâbite keşfetmekte hakikate vasıl olduğumuza inanmalı ve tahkikatımızda devam etmeliyiz. Ve şayet vesâ’it-i tahkikiyenin noksanından nâşi ikmâl-ı muhâkeme edemeyecek olursak vaz’-ı iştibâhta kalmalıyız.

Her meselenin her zaman yalnız bir sûret-i halli makul olacağı iddia olunamaz. Bahusus mesâ’il-i ictimâ’iyede çok kere müteaddid suver-i halliye tecelli eder. Böyle ahvalde vazîfe-i fikriyemiz her sûret-i hallin kıymet-i nisbiyesini araştırmaktır ve bu kıymeti her şeyden ziyade tecârüb-i sâbika tayinine medar olur.

İşte Burhaneddin Bey, doğru düşünmek yolu budur. Şimdi emsile ile bahsi tavzih edelim.

Farz ediyorum “Son on beş sene zarfında vatanımızın vâhimesûz bir nispette küçülmesi” hadisesiyle zihnen meşgulsünüz. Bu hadiseyi herkes aklında bir sebebe atfeder: Biri asırlardan beri sû-i idâre neticesi olarak erkân-ı ictimâ’iyemizin çürümüş olmasını, biri İslamiyet’i yahut İslamiyet’e karşı mübâlâtsizliğimizi, biri meşrutiyeti, biri ittihatçıları, biri nesc-i ictimâ’iyemizdeki ihtilâf-ı anâsırı, biri merkeziyeti, biri Avrupa husumetini, biri bilmem neyi ileri sürer. Belki bunların hepsi de az çok hâ’iz-i kıymettir. Fakat fenni ve afaki düşünebilmek için ber-vech-i peşîn hepsini zihnimizden tard edeceğiz ve hadiseye en yakın sebebi ta’bîr-i diğlerle silsile-i esbâbın son halkasını arayacağız... Vatanımız birkaç meşum muharebe neticesinde küçüldü, binaen aleyh son sebep kuhûmet-i harbirdir. Bu harpleri meşrutiyet kabineleri ilan veya ihzar ettiler ve bu kabineler arasında bilhassa ittihatçı kabineler fa’âliyet-i harbiye gösterdiler. İttihatçı kabinelerdeki harp temayülâtının sebebi basiretsiz, ehliyetsiz, maceraperest nazırların o kabinelerde ekseriyet teşkil

etmesi idi. O basiretsiz, ehliyetsiz, maceraperest adamları makâm-ı nezârete meclis-i mebûsânımız getirdi ve getirmekle itiraf etmiş oldu di kendisi de basiretsiz, ehliyetsiz, maceraperesttir. Fakat meclis-i mebûsânda bizim mahsûl-ı intihâb ve temyizimizdi, demek ki bizde emr-i intihâbımızda basiretsiz, ehliyetsiz, maceraperest davranmışız. Biz niçin öyle davrandık? Ya kendi sadâ-yı menfa'atimizi dinlediğimiz için yahut iğfal edilerek nâehilleri ehil zannettiğimiz için. Her ikisi de nefîce-i cehldir. Eğer müntehâb-ı sâniler vukûf-ı lâzıma malik zatlar olsaydı menfa'at-i zâtiye ancak menfa'at-i umûmiyenin kıvamıyla temin olunabileceğini bilir ve ona göre vazîfe-i intihâbiyesinde her biri kendi menfaatini değil, hepsi menfa'at-i umûmiyeyi düşünürlerdi veya nâ-ehilleri ehil görecektik kadar a'mâ-yı dimâğî göstermezlerdi.

Şimdi vatanın bu sür'at-i elîme ile küçülmesinin sebebi cehl-i umûmî olduğunu keşfettikten sonra bir taraftan bizi cahil bırakan silsile-i avâmili diğer taraftan da emr-i tahrîbde cehâlet-i umûmiyeye refakat ve muavenet eden esbâb-ı fer'iyeyi araştırabilirsiniz. Ve ancak bunları keşif ve tahkik ettikten sonra vatanın çâre-i necâtı düşünmek salâhiyetini fennen kazanmış olursunuz.

Bidâyet-i meşrûtiyette bilmem hatırlar mısınız, ıslahata nereden başlamalı suâl-i mukadderine cevaben her kafadan bir ses çıkmıştı: Kimi yollardan, kimi temîn-i âsâyişten, kimi orduyu ve donanmayı kuvvetlendirmekten, kimi neşr-i ma'âriften, kimi tehzîb-i ahlâktan elhasıl herkes aklına ilk gelenden bahsediyordu. Bunlar hep ya cüziyat içinde kendilerini kaybederek silsile-i esbâbı ilk halkasına kadar takip edemeyenler veya kendi sadâ-yı menfa'atini bekleyenlerdi. Hiçbiri fenni, afaki, doğru ve tam düşünen bir dimağdan çıkmadı.

Bilahire hissiyat ve ihtirâsât-ı siyâsiye bütün bütün dimağları bulandırdı, artık hiç doğru düşünemez olduk. Ve bittabi hiçbir faydalı iş görülmedi.

Bugün emin olunuz binde dokuz yüz doksan dokuz vatandaşımızın fikirleri hislerine istinat eder. Bir hakikat-i meşhûde üzerine ibtinâ-yı fikr eden ancak birkaç müstesnadır.

Hissiyatımızla düşünmeye bizi evvela “sa'y-ı kıl” kanunu sevk eder. Hissiyatımıza düşünmekte yorgunluk duymaz, çünkü o düşünüş mesâ'î-yi dimâğîye istemez. Ve bilâkis afaki düşünmek dimağa mütevakkıftır. Onun için hedef istiskal olur.

Diğer cihetten hissi fikirlerin çoğu bize edebi ve bedii zarflar içinde üslûb-ı zarâfetle tayin olunur, bundan dolayı onları kabul ve hazma dimağımızı hâhişkâr görürüz. Hâlbuki afaki fikirleri telakki için düşünmek lâzımdır, düşünmek ise bir sa'y ve binaen aleyh cüzi külli bir elemdir. Hissi düşünenler alelekser güzel söyler, fakat doğru söylemesi ancak eser-i tesâdüf olabilir.

Hislerine tebe'an düşünenlerde efkâr-ı sâbite aramayınız. Esen rüzgârın istikametine göre hisleri değişir ve hisleri fikirlerini değiştirir. Aynı mesele hakkında tok karnına başka ve karnı acıkınca başka fikir verir. En sa'bu'l-hall meseleleri ekmek dilimler gibi kolaylıkla keser atar, hele elinde zarif bir cümle yahut nükteli bir mısra varsa! Hissi düşünen bir adama hakikati göstermeye anlatmaya çalışmak abesle iştigaldir. Onu fikrinden ayırmak için o fikirleri tevlid eden hissiyatından daha kuvvetli hissiyat telkin etmek lâzım gelir. Hissi düşünen ancak delâ'il-i hissiyeyi kabul eder, onun nazarında ilmi ve afaki delailin hiçbir kıymeti yoktur.

Mesela hissiyatına müsteniden düşünen bir adam karşınızda iddia ediyor ki merhum Talat Paşa bir dâhi-yi siyâset bir ateşpâre-i hamiyet bir bilmem ne-i celaletti. Buna mukabil fenni ve doğru ve düşünen bir zat o adama Talat'ın memleketimizde kaybettirdiği araziye, nüfusu, serveti birer güneş gibi gösterse o yine hüsn-i teveccühünde ısrar eder. Çünkü o bir şahsi amal ve icraatı ile değil o şahıs hakkında söylenen sözleri telkin ettiği hissiyat ile ölçmeye alışmıştır ve endazesine göre Talat'ı siz ne demiş olsanız o yüksek görür. O aldandığını hiçbir zaman anlamaz ki tashih-i efkâr etsin.

İşte Burhaneddin Bey doğru ve yanlış düşünmek yolları... Fakat eyvah ki bunları görmek ve bilmek onlara sûret-i muntazamada tevessülden çok kolaydır!

12 Recep 1340 Pazartesi

20 Mart 1338 Pazartesi

20 art 1922 Pazartesi

1.3.EĞİTİM İLE İLGİLİ MAKALELER

1.3.1.Zavallı Terbiyemiz

Çocuklarımızın taze ve masum ruhlarını avuçlarına alan ve onları istediği gibi yoğurarak üzerlerinde derin ve bazen nâ-kâbil-i izâle eserler bırakan mekteplerimiz ne hâlde? Vâkıa terbiye ana kucağında ve aile içinde başlar, bir çocuk mektebe girdiği zaman ruhunda biraz anane biraz evâmîr-i dîniye ve bir hayli muvâzaât-ı ma'şeriyeden müterekkip bir nüve-i terbiye vardır. Fakat inkâr olunamaz ki fikrimiz vicdanımız ve kalbimiz her biri kendi şekli-i kat'îsini dersanelerde ve hey'ât-ı ta'lîmiyenin zîr-i nüfûzunda alır.

Bizim ruhlarımız asırlarca “medrese terbiyesi” ile yoğruldu. Felsefe-i Yûnânîye ve efkâr-ı Arabîye ile icmal olunabilir. “Medrese terbiyesi” ağır nazariyat ve sa'bu't-tahlîl mutun altında dimağları pek çok yoran mübalağalı bir “lapinç” usulüdür. Maamafih bu medrese terbiyesinin pek çok mahazırına mukabil nâ-kâbil-i inkâr bir fazileti vardı: Neye istihdaf ettiğini ve ne yetiştirmek için masruf olduğunu bilirdi. Medrese terbiyesi medeniyet-i dîniyeye hâdimdi ve maksadı ulemâ-yı İslam yetiştirmektir. Monla Fenariler, Ebussuudlar, İbn-i Kemaller, Kâtib Çelebiler, Gelenbevîler falanlar meydanda iken medrese terbiyesinin maksadında muvaffak olamadığı da iddia olunamaz.

Yarım asırdan beri terk ettiğimiz medrese terbiyesi yerine ne koyduk? Bugün eski medreselere mukabil açılan mekteplerimizde ne görüyoruz? Ben kendi hesabıma dâire-i ma'ârifimizin ciddi bir düstûr-ı tenvîri bulunduğuna tamamıyla kani değilim. Eğer benim tahminim hilafına olarak bizde bir siyâset-i ma'ârif mevcut ise onu şu iki sözle icmal edebilirim ki: “Her şeyden biraz!..” Programların mihverini şu fikir teşkil eder: “Bu da lâzım!” Tasavvur buyrulsun ki bazı mekâtibin bazı sınıflarında derslerin kemmiyet-i nev'îyesi otuza yakındır. “Lüzum” bahanesiyle bir zavallı nevdemîde dimağa tahmil edilmek istenilen ehrâm-ı kelîmâtı cibâl-ı erkâmı ve hamûle-i efkâr u hayâlâtı bir zihn-i sâlim sersemlemeksizin tasavvur edemez. Mesela dârü'l-mu'allimâtın bazı sınıflarında en ziyade hüsn-i niyet sahibi bir şakird kötü gününe derslerini takipten acizdir, zira bunun için lâakal on, on iki saat himmet-i akliye sarfa muhtaçtır.

Bu cihetle talim ve terbiyemizin şerâit-i hâzırasında en çalışkan ve en zeki şakird bütün ecr-i metâ'ibi olarak ancak bir "imtihan kahramanı" olabiliyor. Biz henüz "az ve iyi öğrenmek" kaidesindeki isabeti anlamamış görünüyoruz. Mekteplerimiz hayatta hiç işimize yaramayacak nazariyat ile zihinlerimizi ezmekte ısrar ediyor. Rica ederim: Bir genç kıza kimyâ-yı uzvînin yahut ilm-i müstehâsâtın ne lüzumu vardır? Programların münasebetsiz ağırlığından nâşi hepimiz hayatı az çok kitap satırları arasından görürüz.

Siyâset-i ma'ârifin nüvesi şudur: Maksud-ı tadrîsât ne olacak? Ne öğreteceğiz, fen mi, edeb mi, efkâr-ı vataniye mi? Ne yetiştirmek istiyoruz, memur mu, şair ve sanatkâr mı, yoksa kahramân-ı hamiyet mi veyahut hükümetten yardım beklemezsizin mücâdele-i hayâta girebilecek adamlar mı?.. Siyâset-i tadrîse bu noktaların tayini ile başlar. Mektep kapısı önünde bizi bekleyen emr-i ma'îşetin bir sahîfe-i nazariyesi olmalı: İcazetnamelerini alan gençler mücâdele-i hayâta giriştikleri anda öyle hissetmelidirler ki güya bir yeni medreseye dâhil olmuşlar ve evvelce öğrendikleri nazariyatı şimdi orada ameliyat ile tetvic edecekler.

Bugün bizde dersanelerle ma'reke-i ictimâ'îye arasında baş döndürücü bir uçurum vardır: Hayata çıkan yuvarlandım sanıyor.

Bakınız bugün bütçemiz zalim bir sarahatle orduyu ve zabitleri istiskale başladı. Maliye dün: "Kahraman!" dediklerine şimdi: "Efendiler artık başınızın çaresine bakınız!" diyor. Eğer siyâset-i ta'lîmiyemiz bu zavallı vatandaşlarımızı bugün başlarının çarelerine bakabilecek surette hazırlamış olsa idi fecaat pek sathi kalırdı. Fakat mektepler onlara hayatta işlerine yarayabilecek hemen hiçbir şey öğretmedi: Lisan olarak onlara Türkçe, Acemce ve Arapça'dan başka Fransızca, Almanca, Rusça ve daha bilmem nece tadrise kalkıştık ve bi'z-zarûre hiçbirini hatta kendi dillerini bile öğrenemediler, belki riyâziyât-ı âliye okudular, fakat şimdi sühûlet-i kâfiye ve sür'at-i lâzime ile mesela biraz karışık bir fâ'iz-i basît yahut iskonto hesabı yapamazlar... Denebilir ki on beş sene tahsilden sonra sû-i tadrîsâtımız neticesi olarak hiçbir para eder sermâye-i irfânları yoktur.

Noksân-ı tedbîri yalnız terbiye-i fikriyemize münhasır da zannetmeyiniz. Terbiye-i bedeniye ve ahlâkiyemiz de böyledir. Zaten terbiyenin üç büyük şubesi olduğunu bile son senelerde öğrendik.

Bilhassa terbiye-i bedeniye meşrutiyetten evvel mekteplerde hemen bi'l-külliyeye ihmal edilirdi. Rıza Tefvîk ve Selim Sırrı Beyler gibi kendi kendilerine terbiye-i bedeniye çalışanları muhit biraz hoppa telâkki ederdi. Öyle zannolunurdu ki mektepler münhasıran terbiye-i fikriye ile muvazzaftır ve şakirdânın terbiye-i ahlâkiyesi ancak mektep dâhilinde nizam ve intizamı ihlal etmemek için aranır.

Bugün de terbiye-i ahlâkiye hakkında mekteplerin kayıtsızlığı diyebilirim ki hiç değişmemiştir. Talebenin salim efkâr-ı ahlâkiyeye mâlik olmaları için ciddi tedbirlere tevessül edildiğini görmüyorum ve işitmiyorum. Müstesna birkaç müdür onlar da emr-i bilmaruf neyhi anil münker kabilinden ahlâk-ı amelîye ile işigal ediyorlar. Hüsn u kubh hakkında kati fikirlere sahip mektepliler, eğer mevcut ise, emin olunuz ki birkaç nevadire münhasırdır.

Terbiye-i bedeniye gelince: Bu da ekser mekatibde canbazlık istikametini almış, çocuklar sanki “sirk numarası” olmaya çalışıyorlar... Bazı mekteplerde de vâkıa terbiye-i bedeniye iyi anlaşılmiş, fakat talebe için hemen hemen yegâne hedef-i tahsîl hükmünü almış... Meşrutiyetten evvel terbiye-i fikriye nasıl hep ve diğerleri hiç addolunuyordu ise şimdi de aynı mübalağanın terbiye-i bedeniye tecellisini görüyoruz.

Ne yapmalı?... Siyâset-i ma'ârifimizde evvela şu esası kabul etmeliyiz ki mekteb-i hakîkî ancak hayattır. Dershanelerde insan yalnız “öğrenme”yi öğrenir. Tahsil-i ciddi ma'ârik-i ictimâ'iyede mekteplerden çıktıktan sonraki devr-i hayâtta başlar. Bu cihetle programlar dimağlara bol bol malumat yüklemeyi değil fakat dimağların ileride yüklenmeye mecbur olacakları malumatı taşıyabilecekleri kuvveti vermeyi göz önünde tutmalı. Maksat pek zengin bir surette tefrîş-i efkâr değil, ancak takviye-i efkârdır. Bir genç son mektepten icazetnamesini aldığı gün hayatta işine yarayabilecek neler biliyorsa işte semere-i mesâîsi onlardır... Dimağı kuvvetlendirmek için şart-ı evvel yormamaktır. Bunun için mesela sosyalistlerin talep ettikleri “üç sekiz” programını kabul edebilirler. Sekiz saat uyku sekiz saat sa'y, sekiz saat teneffüs ve teferrüc. Sa'y saatlerini evvela ikiye ayırmalı: Dört saat mesâî-yi dimâğîye ve dört saat mesâ'î-yi adaliye, daha sonra mesâ'î-yi dimâğîyeye tahsil edilen dört saati tasnif ederek iki saati tederrüse ve diğer ikisini riyaziye, ticâret-i kimyeviye, vezâ'if-i edebiye ilâ ahire... Diğer cihetten terbiye-i bedeniye tahsis ettiğimiz dört saati de ikiye tefrik etmeliyiz: İki saat gezme, koşma, sıçrama,

yüzme, kürek çekme, eskrim, raks falan gibi şeylere sarf edilmeli ve diğer iki saat de mesâi-yi zirâiye ve sînâiye arasında taksim olunmalı. İtiraf ediyoruz ki biz fakir, ziraat ve sînâiye şiddetle muhtaç milletiz. O halde niçin terbiye-i bedeniyemizde bir hisse-i zirâ'at ve bir hisse-i sînâ'at olmasın ve hiç olmazsa her "sultani"ye mülhak bir küçük bostan ve mütenasip birkaç "atölye" teşkil edilse kazmak, ekmek, sulamak ve biçmek ne güzel harekât-ı bedeniyedir. Diğer cihetten terbiye-i sînâ'iyeye harekâta intizam ve iradeye kuvvet verdiği muhakkaktır. Vaktiyle şehzadelerimizin birer sanat tahsil etmeleri âdâb-ı hânedândan imiş, şimdi de âdâb-ı evsâttan olmalı. Sanata ecdadımız "altın bilezik" derdi. Bugünkü şerâit-i hayâtiyemize nazaran "elmas bilezik" diyebiliriz. Çocukların terbiye-i zevkiyesine gelince: Bunun için en iyi tarik tettebbu'-ı tabî'attır. Bugün güzelliği anlatmak için bol bol manzume ezberletiyorlar: Tehzîb-i zevk için ya rabbi ne desem ve ne kadar az zeki bir usûl... Hangi neşidede bir levha-i gurûbun şiiri görülür? Bir goncanın safahât-ı inkişâfından daha bedi bir manzume tasavvur olunabilir mi? Elbette mehtabın inceliğini duymak en ince bir nefise-i edebiyeyi anlamaktan daha büyük bir muvaffakiyet-i san'attır.

Elhasıl siyâset-i ma'ârifimizde "ekol de roş" terbiyesini esas ittihaz etmeliyiz ve bu ne pek güçtür ne de bizim için mâlâyutâk fedakârlıklara tavakkuf eder. Ciddi bir azm-i idarî sayesinde bu maksada destres olabiliriz. Ah, uçtu azm-i idâre... Bilmem onu ne vakit göreceğiz!

30 Rebiülahir 1339 Pazartesi

10 Kanun-ı Sani 1337 Pazartesi

10 Ocak 1921 Pazartesi

1.3.2. Mektep ve Medrese

Çok kere matbuatımızda tenvîr-i efkâr niyeti ile bir bâb-ı menâzıra açar ve bir hafta sonra içimden: “Yine bir hamakat ettim!” derim. Eyyâm-ı ahirede müderrisîn-i muhterememizin tevazuan iştirak ettikleri mübâhase-i dîniye bir müstesna teşkil etti: Ondan çıkarken kalbimdeki hiss-i nedâmet değil bilâkis pek samimi bir memnuniyetti. Zira kemâl-i fahr ile kaydetmeliyiz ki ulemâ-yı dînimiz münakaşada fevka'l-me'mûl bir müsâmaha-i nazar gösterdiler. Metrokitlerine rağmen demek ki medreselerimiz terakki etmiş. Çünkü malum, medeniyetin en sadık miyarı “hamûliyet”tir. Son müdâvele-i efkârımızda herkesle beraber tesellüm ettik ki ceffe'l-kalem muhataplarını techil ve tefkir eden hocalar kalmamış.

Çok şükür, a'sâr-ı esâretten çıktık. Artık zincirlerimizin şakırdısına mûsîkî-i nevâ'î demiyoruz. Bugün yalnız “hakikat” önünde mahbûsu'd-dimâğız ve hakikat uğrunda yalnız sücudu değil kıyamı da biliriz.

Velev dini olsun, her müessesenin bir devr-i sabâveti vardır: Medreselerimizi o devirden lehu'l-hamd çıkmış ve sinn-i kemâle girmiş görüyoruz. Âfâk-ı medeniyet anlamış olmalıdır ki bugün bir müslim de işte bir feylesof gibi derin uzun ve arız düşünebiliyor ve bugün medreselerimiz düşünenlerden değil düşünmeyenlerden müctenibdir.

İnkâr edemeyiz ki yakın zamanlara kadar mektep ve medrese müteakabilen birbirini “boş” telakki ederdi. İki taraf da aldanıyordu. Ben uzun müddet mekteplerde okuduğum ve birkaç sene medresede okuduğum için bilirim: Muallim gibi müezzin de tannân bir hakikattir. Fen ile din arasındaki uhuvveti hissetmeyenlere acımalıyız.

Bir müddetten beri cihan ulemamız makâle-i vekâyi'de bilmem niçin bir sükût-ı râki' hâlinde idi. Bu belki selâmet-i milliye için bir vaz'-ı du'â idi. Ben kibar müderrisînimizi bu hımye-i lisândan çıkarmak istedim, emin idim ki cumhûr-ı kâri'ın onları can kulağı ile dinleyecek ve muhaveremiz onların hiçbir vech ile tazarrurunu intaç etmeyecektir. Bence fen ile din arasında bir mesâfe-i beynûnet yoktur. Şu uzun ve müstekreh kan yortusu içinden çıktığımız sırada istedim ki medrese ile mektep arasında bir ittifâk-ı dimâğî münakid olsun. Yoksa bilmeyecek kadar safderun muyum ki benim mesela: “Ta'addüd-i zevcâtı ilga edelim!” demem üzerine örf-i münâkehamız da hiçbir zerre kıyılayacak değildir! Fakat gittikçe cemaati seyrekleşen mescitlerimiz gibi gördüm ki medreselerimiz de her gün biraz daha

tenhalaşıyor: “Celâl”in çetin satırları üstünde terleyen cepheler artık parmakla tadad olunabilecek miktara düştü. Ve medreselerin bu iktiham ve istiklalinden anladım ki cemiyetimiz müstefid değil mutazzır olacak.

Gördüm ki medrese duvarları uzlet ve halvetten çatlıyor ve içerisinde dünkü meşale yerine bugün titrek bir kandil kaim olmuş. Gönlümden: “Ooh! Bu yıkılacak pek yazıktır” dedim ve ulemâ-yı kirâmımıza teveccühle zımmen ilave ettim: “Efendiler o müesseselerin merkez-i sıkleti sizlersiniz. Onlar yıkılınca bizimkiler kadar sizin de dimağınız ezilecek!”

Hiç şübhem yok, ulemâ-yı dînimiz bizden ziyade heveskârdırlar ki memleketimiz büyük bir mahfil-i İslâmiyet ve güzel bir mescid-i ma’rifet olsun ve ilm u din sayesinde ale’l-infirâd selâmet-i ebediyeyi ve müçtemian sa’âdet-i dünyeviyeyi temin edelim.

Ben medreselerden hatıra olarak vicdanımda hürmetimle derinleşen bir şi’r-i rükûdet saklıyorum ve dua ediyorum ki bizim ummân-ı cehlimiz üstünde her medrese bir cezîre-i ziyâ olsun ve fazîlet-i münevveresi ile zulmet-i muhîtayı titretsin. İlim u hikmetin arz-ı mev’ûdu sorulduğu anda bütün parmaklarımızla müttehiden medreseyi gösterelim. Ve hiçbir zaman şebpere-i vehm u gaflet bir medresenin şa’şa’a-i âsitânına tahatti edemesin!

Hiçkimse talebe-i ulûma benden daha müşfik değildir. Dirsekleri uzun müdalekelerle parlamış ve üzülmüş, cübbeler içinde medrese avlularında tur dolanan o yorgun insanıyet bana daima herkesten ziyade şâyân-ı hubb u hürmet göründü. Kitap yükünden omuzları çökmüş ve kametleri bütün hürriyet ve elastikiyetini kaybetmiş zannedersiniz. Yüzlerinde sû-i tağaddiden ölmüş bir hayat ile akşam ziyasına çıkacak olsalar başlarını kaldıramazlar ve hayata bakamazlar, mantık bir tavk-ı âhen gibi gerdenlerinde daima: “Düşün, düşün!” der. Tramvay onlara bir zâhife-i sefâhet gibi görünür ve sokaklar onları daima aynı metâ’ib-i dimâğiyeye iade edecek birer demir köprüdür...! Ne olur medreseler artık bu “fenâ fî’l-kıyâsât” devrinden çıksalar. Ve maddeten ve manen maideleri mugaddi ve sehl-i inhizâm olsa! O zaman gözbebeklerinde kâfi bir kuvvet olurdu, önlerindeki sayfeler kadar da tepelerindeki kubbe-i kâinâtı okurlardı... Mantık evet, olsun, fakat “tecrübe” banyosundan geçmiş çelik gibi metin bir mantık!

Medreseler mazilerinden hiç şüphe yok ki kopmuştur: Fas'ın câmi'-i Karâîn'i yahut Mısır'ın câmi'-i Ezher'i ile bizim medrese-i sahnımız yahut medrese-i Süleymaniye'miz arasında bir mukayese icrası bu hakikati nâ-kâbil-i inkâr bir sarahatle gösterir. Fakat maziden kopmak kifayet etmez, istikbale bağlanmak da lâzımdır. Ve bunun için de fünundan daha münasip bir madde-i ilsâk bulunamaz. Silsile-i fünûn bir sûret-i âkilânede tevzi edilmek suretiyle medresenin yedinci senesinde talebe-i ulûm terbiye-i fenniyesini ikmal edebilir. Ulûm-ı riyâziye ve tabî'ye için üçer sene ve ulûm-ı ictimâ'îye için bir sene kâfidir. Terbiye-i feniyyeye tahsis edilecek vakt-i tadrîsât Arabiyenin ıslahı ile kazanılır. Zira bugün bi't-tecrûbe tahakkuk etmiştir ki birinci senesi sarfa, ikincisi nahva, üçüncüsü tatbikat ve tercüme, dördüncüsü edebiyata vakf edilmek üzere dört senede Arapça öğreniliyor...

Ara sıra imtihanlarda yedi sene Arapça okuduktan sonra bunun terkîb-i izâfî iradından aciz gençlere tesadüf etmemiz şüphe yok ki usûl-ı tadrîse atfî lâzım gelen bir nakisa neticesidir. Buna mukabil mekâtib-i feniyyede bir ilm-i edyân ve bir ilm-i İslâmiyet silsile-i durûsa ilhak edilmeli. Öyle münevver vatandaşlarımız var ki en iptidai mesâil-i ilm-i hâlden bihaberdir: Mesela “kıyâm binefisi yahut muhâlefetun li'l-havâdis nedir?” deseniz zannederler ki derin bir ilm-i kelâm bahsi açtınız!

Terbiye-i fikriyemizin başka çâre-i istikmâli yoktur. Kimyada bazen iki unsur-ı nâfi'in ittihadından bir semm-i kâtil vücuda geldiği görülür. Âlem-i tefekkürde böyle neticelerden korkulmaz: İki hakikatten bir galat değil daha metin bir hakikat çıkar.

28 Cemadiyelula 1339 Pazartesi

7 Şubat 1337 Pazartesi

7 Şubat 1921 Pazartesi

1.3.1. Yazımız ve İmlamız

Yahya Sezai Beyefendi'ye

Yazımız kusurlu imlamız bozuktur: Bunlarda hüç şüphe yok. Şerâit-i hâzırada yazımız denilebilir ki hemen hemen ideo graphique'tir. Çinlilerin yazısı gibi. Filhakika mesela “fütüvvet”(فتوت) “servet”(ثروت) “buyût”(بيوت) kelimelerini evvelce tanımadıkça dürüst okumak imkân haricindedir. Böyle olduğu için bugün bütün Türkiye'de bir gazeteyi baştan başa doğru okuyabileceğinden emin on kişi ya bulunur ya bulunmaz hele iki üç asır evvel yazılmış kitaplarımız mevzû'-ı bahs olursa onları alâ vechi's-sihha kıraate muktedir zevatın adedi elle bilir ama sıfıra kadar düşer diye pek korkarım!.. Bir hat için bu güçlük elbette bir nakisadır ve her nakisa gibi bunun da çare-i def'ini düşünmek lâzım gelir. Bu cihetle zât-ı âliniz gibi hat ve imla meseleleriyle işğal edenlerin mesaisini pek şâyân-ı şükrân görürüm. Ancak ekser mesailde olduğu gibi bunda da erbâb-ı ihtisâstan velev ikisinin olsun ittifak ettiklerini görmedim. Her müşteğilin elinde bir ıslahat programı var ve her programda bir ve birkaç cihet-i isâbet göze çarpar. Bir aralık bu gibi mesâil-i lisâniye ile muvazzaf komisyonlarda bulunduğum ve bütün ıslahat kusurlarını ve tekliflerini dikkatlice dinlediğim hâlde bendeniz bilmem kafamın kalınlığından mı yoksa meselenin inceliğinden mi her nedense bu hususlarda bir karar-ı kat'î ittihaz edemedim. Maamafih ben de o komisyonlara girerken yeleğimin cebinde bir ıslahat projesi bulundurmayı unutmadım. Proje-i acizânemin sayılmakla tükenmez menafii ve ancak bir mahzuru vardı: O da şu ki kâbiliyet-i tatbikiyesi yoktu! Fakiriniz bu hususta fakat münhasıran bu hususta “İleri” gazetesi gibi cezrîyim. Diyorum ki: “Latin harufunu kabul etmedikçe işin içinden çıkılamaz.” Ama falan veya falan sebeplerden dolayı o haruf kabul edilemezmiş. Ne yapayım öyle ise boyuncağızımı bu kere ve proje-i acizânemi geri alırım!

Efendim bizim hat ve imlamız işinde bidaî bir isabetsizlik var: Arap harufuyla Türkçe yazmak istemişiz ve bize nispetle ecnebi addolunmak lâzım gelen Arabi ve Farisi kelimeler imlalarını alâ hâlihîm kabul ettikten başka kendi kelimelerimizin eşkâl-i imlâiyesinde de örf-i Araba tevessül etmişiz. Mesela “hâh û nâ hâhta veya kâlû...”da olduğu gibi yazılıp okunmayan hurûf-ı zâide esasını kabul etmemiş isek de “hezihî”de ve “ulâike” de olduğu gibi yazılmadığı halde okunan hurûf-ı nâkisa esasını kabulde mahzur görmemişiz. O derecede ki bidâyet-i emirde aded-i

ma'lûmun ismi olan "iki"yi (ايكى) "iki"(ك) şeklinde yazmışlar...Bilmem bundan beş altı asır evvel istinsah edilmiş kitapları karıştırmaktan hoşlanır mısınız? Herhalde ma'lûm-ı âliniz olmak gerektir ki Fatih devrindeki yazılarımızda bile hurûf-ı hareke yoktur. O zamanki ecdadımız hatlarını harekeleyerek çâre-i kırâ'at bulurlarmış. Bilahire vaz'-ı hareke de ihmal edilince o yazılar bizim için birer muamma hâlini aldı. Sizi temin ederim ki Sultan Veled'in "Rebabname"sini Aşık Paşa'nın "Garibname"sini yahut Ahmed Paşa'nın "İskendername"sini eski nüshalardan okumak bilmece halletmekten daha güçtür. Bir lisan için hat ve huruf aranırken o lisanın asvât-ı mevcûdesi düşünülür. Ecdadımız eğer dillerine ve şivelerine göre bir hat ve bir silsile-i hurûf arasaldı şüphe yok ki bütün bütün başka bir elifbamız olurdu ve müşkilât-ı müteahhire tahaddüs etmezdi. Ve kaviyyen melhuzdur ki aradıklarını Arap ve Acem nüshalarında değil Orhun Abideleri gibi eski Türk eserlerinde bulacaklardı. Bu niçin böyle olmamış? Zannımca bunun biri tarihi diğeri içtimai olmak üzere iki sebebi var: Sebeb-i târîhî şu ki biz bütün anâsır-ı edebiyatımız gibi hat ve hurufumuzu da Selçuklularda bulduğumuz gibi almışız Selçukiler ise aynı anâsır-ı irfânî bir buçuk asır kadar medeniyeti ile temasta buldukları İran'dan istiare etmişlerdi. İran'a gelince: O da İslamiyetle beraber Arap hat ve hurufunu kabul etmiş bulunuyordu. Sebeb-i ictimâ'î ise şudur ki her yerde olduğu gibi bizde de kurûn-ı vustâ bütün meâsir-i irfânın müessesât-ı dîniyede temerküz ettiği bir devirdir. Fünun, edebiyat, hukuk hepsinin mihveri bizde din idi. Arapça lisân-ı Kurân olduğu gibi hatt-ı Arabî de hatt-ı İslâmiyet addolundu. Deb-i İslâm'a muhalif gibi düşeceği vehmi ile hatt-ı Arabî haricinde eşkâl-i hurûf aramak hatıra gelse bile teklif edilemezdi. Müessesât-ı hattiyemiz de kâffe-i müessesâtımız gibi İslami olmak lâzımdı. Bunun için yazımız medâris-i ilmiyeden kisve-i Arabiye içinde idi ama bu kisvenin lisanımıza ve şivemize göre paçaları biraz bol ve koltukları haylice darmış bunda ecdadımız beis görmediler. Bahusus ki kendileri işârât-ı harekiye ile işin içinden az buçuk muvaffakiyetle çıkabiliyorlardı. Vâkıa bilahire hurûf-ı hareke imlamıza dâhil oldu. Fakat bu ancak Türkçe kelimelerde kullanabileceğimiz bir âlet-i kırâ'attı. Arabi ve Farisi kelimelere karşı işâret-i hattiyemiz de devam ediyordu. "İki"yi (ك) "iki" (ايكى) şekline koymakla aded-i ma'lûmun manzara-i hattiyesini ıslah etmiş oldular. Fakat tecrübe kelimesinde "ra"nın meksur olduğunu yahut "tehlike" kelimesinde "lam"ın mazmum olduğunu gösterebilecek bir işâret-i hattiyeye bulunamadı. Hâlâ okurken "tecrübe"deki kesreyi

“tehlike”nin lamına ve “tehlike”nin zammesini “tecrübe”nin rasına verir, dururuz. Hâlbuki bize “iki” lafzı kadar “tecrübe” ve “tehlike” kelimeleri de lâzımdır. Onlar artık anâsır-ı lisâniyemizdendir, icap eder ki hattımız bize onları da doğru okutabilecek bir alet olsun. Ve bu ciheti temin edemeyecek yani Arabi ve Farisi kelimeleri de doğru okutmaya kifayet etmeyecek ıslâhât-ı harfiye ve hattiyeye frenlerin quart de mesure dedikleri tedâbîr-i medhûle cümlesindedir itikadındayım. Taraf-ı ârifânelerinden teklif edilen telefon (ته له فون) kelebek (كه له بك) gibi imlalara gelince affınıza mazuran itiraf edeceğim ki onları bendeniz şâyân-ı kabûl görmüyorum. Niçin mi? diyorsunuz. Arz edeyim: Evvela kelimât-ı Arabiye ve Farisiyeye teşmil edilmedikçe tedâbîr akîm cümlesinden kalacağı için.

Saniyen Türkçe’de bir kâ’ide-i kırâ’at ve hat olmak kabul edilmiş gibidir ki hurûf-ı harekeden hâlî samitler meftuh okunur, Fransızca’da kesre-i hafffe asıl olduğu gibi Türkçe’de de asıl olan fethadır. Mesela Fransızca “bras” kelimesinde “b” harfi savaitten hâlî olduğu için kesre-i hafffe ile okunur. Bunun Türkçe’de “kelebek” lafzındaki ilk üç harf de savaitten hâlî oldukları için meftuh okunurlar. Bunların her birine bir hâ-yı resmiye ilavesiyle kelimeyi teklif buyurduğunuz veçhle “kelebek” (كه له بك) şekline koymak zannediyorum ki külfet-i zâidedir. Her hususta olduğu gibi hat ve imlamızda da tarîk-i eshel ve aksarı aramakla mükellefiz. Harf ve harekeden hâlî samitlere meftuh okunması esas olarak kabul edilince nitekim muvâzaa-i içtimâiye ile kabul edilmiştir de hayli külfet bertaraf edilmiş olur. Halit Ziya Efendi’nin kelimât-ı Arabiye ve Farisiye imlalarına karşı gösterdikleri muhafazakârlığa da pek büyük ve pek sevgili üstadımın vüs’at-i harsına mağruren iştirak etmeyeceğim. Aziz üstadım eğer benim gibi mesela Câvâlîların Kurân-ı kerîmin eşkâl-i hattiyesini bile kendi harflerinden ilave suretle tadil ederek hüsn-i kırâati teshil ettiklerini gözleriyle görmüş olsaydı şübhe yok ki o şiddetle muhafazakâr olmazdı. Elhasıl beyefendi hat ve imla hususunda bendeniz “hep veya hiç” taraftarıyım. Ya adam akıllı bütün kelimatı doğru okutabilecek bir yazımız olsun yahut alâ hâlihi kalsın! Baki hürmetler efendim.

2 Muharrem 1340 Pazartesi

5 Eylül 1337 Pazartesi

5 Eylül 1921 Pazartesi

1.4.SİYASET İLE İLGİLİ MAKALELER

1.4.1.Felsefe-i İttihâd ve Felsefe-i İtilâf

Bizde on üç seneden beri belli başlı iki fikrin idâre-i siyâsiyesi görüldü: İttihat, itilaf... Çok kişiyi iştirim: “İttihat ve itilaf, ikisi de aynı üzümün sirkesidir!” derler. Hâlbuki ben o iki fırka-i siyâsiye arasında meslek-i idâre itibariyle zıddiyet derecesine varan bir mugayeret görüyorum. İttihat bütün icraatıyla mübahi ve nefesine mağrurdu, itilaf ne kendi faaliyetinden ne kendi teşkilatından hoşnut bile görünmedi. İttihat bir idâre-i âmme idi. Cemiyet hesabına efradı feda etmek taraftarı idi, itilaf bir idâre-i havâs evsafını gösterdi ve efradı cemiyete tercih eder göründü. İttihat tehlike, muhatara, macera ne olursa olsun içerisine atıldı. Mübâlağa-i harekâtıyla yürüdü ve yoruldu. İtilaf daimî tereddüt ile kendi aziz ve idaresini köstekledi, adem-i icrââtı ile usandırdı ve kendi de usandı. Biri teemmülsüz bir silsile-i teşebbüsâtı, öteki her binanın eşiğinde bir sekte-i tefekkürle durdu, sâha-i nazariyâttan bir türlü filiyat sahasına geçemedi. İttihat etrafa müfrit bir nikbinlik ile körü körüne bir itimâd-ı muvaffakiyet neşretti, itilâfiyûn ise basiret namına şüphe ve tereddütü beraberlerinde getirdiler, çok bedbin göründüler. İttihat bunun derece-i ittihâdı sectarisme tağutiyet nisbetine vardı, itilâfiyûn kavs-ı kuzahdaki tabakât-ı elvân gibidir. Birleşip bir huzme-i ziyâ teşkil edemediler.

Onlar metn-i siyâsî ise ben hâşiye-i idâredeyim: O sıfatla ikisini de tefsire çalışacağım.

İttihatçılar kendilerinde bir nevi risâlet-i siyâsiye hissediyorlardı: “Memleketi biz dirilteceğiz!” dediler. Güya emr-i ihyânın mine’l-ezel mevkûl-ı ilâhî idiler, tedbirleri kendilerince birer nefes-i mesîh idi. İttihatçıların küçükleri biraz mütemehhidi ve büyükleri tamamıyla mütenebbidir.

Zuumlarınca memleketin temelleri kendileri idi. Sanırlardı ki onlar çekilince memleket yıkılır. Hakâyık-ı târîhiyeyi ittihat fikr-i mücerredine tâbi tutuyorlardı. Nümûne-i imtisâl olarak tarihteki müstesnalı intihap ettiler: İskender, Yulyos, Kayser, Anpiyal, Napolyon ve daha bilmem hangi cihangir... Hiç şübhe yok ki kendilerini Türkün Müslümanın kuvvetinde görmüştüler: Bize nispetle Frederiği Niçe’nin “übermensch”i idiler. Hülyalarına taaruz eden bedaheti bile bilâ tereddüt inkâr ederler idi. Gözlerinde öyle bir adese vardı ki hakâyık-ı hâriciyenin mahiyetini

onların dilhahına muvafık bir manzaraya kalb ederdi. Gurur ve ihtiras en müessir şa'şaalılarıyla onların gözlerini kamaştırmıştı. Bir maksada doğru yürürken vesâ'it-i muvaffakiyet hazır mı değil mi soruşturmaya lüzum duymazlardı. Hedefin bu'du, neticenin meşkukiyeti, avakıbın zülmeti ve hatta vehameti onları tarîk-i müttehizlerinde yürümekten men edemezdi.

Her büyük “mefhum”u ittihat kalıbından dökerler ve şekl-i hakîkisini az çok değiştirirlerdi. Hak ve adlden bahsettiler, fakat hak ve adl hakkındaki fikirleri ne hakikate ve ne adalete mukarin değildi. Vatan, cemiyet, milliyet mefhumlarının yalnız bir noktasına habs-i nazar eder, ötesine bakmazlardı. Efkâr-ı mütimme efkâr-ı müterâfika ve efkâr-ı izâfiye onlarca şâyân-ı iltifât görülmezdi, düşüncülerinde tiftane bir besatet vardı. Ne ilimlerinde vüsat görülürdü ne fikirlerinde derinlik ne hadekalarında imtidâd-ı basar...

Memleketi tettebbu etmeksizin memlekete hayat vereceğine hükmettikleri bir sürü acı maddeleri cebren bize kabul ettirmek istediler, âsâr-ı tesemmüm görüldükten sonra bile ilaç zannettiklerinin zehir olduğunu anlamadılar. Bunlar bir nevi Tomas Muros, bir nevi Kromovel, bir nevi Lenin'di.

“Hayal”lerini budayarak tenkih ve tehzeb ile fikir hâline getirmek lâzımken “fikir”lerini şişirerek kanatlandırarak ve birkaç billur menşurdan geçirerek “hayal”e kalb ederlerdi. Nâ-kâbil-i tahakkuk tasavvurları içinde mest idiler.

İttihâdiyûn için “kayd-ı nisbiyet” denebilir ki yoktur. Her hâli bir tarz-ı mutlakta telakki ederler ve mesâ'il-i mu'allaka mevzû'-ı bahs olunca bin bir netîce-i mümkineden yalnız bir tanesini lâzımu'l-vukû' görürler ki o da “hayal”lerine en ziyade tevafuk edendir, öteki neticeleri madum ve mevhum sınırlar vekayi arasındaki müsanedeyi hâdisât-ı târîhiyedeki teselsül ve tevalüdü ve menâbi'-i mesâ'ilin umk u zulmetini dâhil-i hesab etmezler. Her saptıkları yolun ucunda meydan muvaffakiyeti bulacaklarından emindirler. Bir yolun iki üç ve daha ziyade meydanlara çıkabileceğini hatırlarına getirmezler. Hevâ-yı şu'ûn hangi tarafa ve hangi istikamette hüub ederse etsin onlarca bir “teşebbüs” fırsattır...

Teşebbüsat ve icraat işte bunlardan her çi bâd âbâd hâli kalmazlardı. Onlarda biraz enkazcı ve biraz dülger ruhu vardı: Bir şey bina etmek istemedikleri gün bir şey yıkmak isterlerdi ve bir çivi çakmak için çok kere on direk devirdiklerinin farkına varamazlardı. Çünkü mimarları “ittihâd-ı mantıkî” idi ki nihayetsiz bir “nikbinlik”e

müsteniddir. Dünya yıkılsa altından idâre-i ittihâd için bir define çıkacağına inanmışlardı. Haybet ve sukutu hissetmezlerdi. Mağlubiyetlerden asla müteessir değildi. “Ferda”nın ellerini daima ellerine uzanmış kendilerini yerden kaldırmaya hazır görürlerdi. Bir eski fıkrayı tahattur buyrunuz: Bir sırik bir gözünü çıkarınca herifin biri haykırmış: “Ya rabbi” ne muvaffakiyet! Bir gözüm sağlam kurtuldu!” İşte ittihat nikbinliğini bu kıssa temsil edebilir. Bedbinlik gibi ve hatta bedbinlikten ziyade nikbinliğin bir hassa-i sirâyeti vardır: İdâre-i ittihâd altında âmme-i nâs da vukuata hükümetin gözlüğüyle baktı. Herkes “büyük ikramiye”yi cebinde hissediyordu. Safvet-i umûmiye her an İran ve Turan’dan müjde-i iltihâk beklerdi. Avamdan ittihat kulüpleri ile hiçbir alakası olmayanlar da inanmışlardı ki ittihat bir nüsha-i hakîkatti ve bu hakikat bütün hakâyık-ı siyâsiyeyi cami idi. Cem’iyet-i milliyeye tarîk-i fevz u mes’ûdiyeti ancak dest-i ittihâd çizebilirdi. Bermutad katiyetle tasdik ve katiyetle inkâr eden avam şimdi de “ittihad”ı müstesnasız bir kaide tanıdı. Ancak “ittihat” bir kalemde ümmetin mazisini ananesini istidadını değiştirebilirdi.

Kendilerine inananlar çoğaldıkça ittihâdiyûn kendi nefislerine emniyetleri arttı ve nefislerine emniyetleri arttıkça istediler ki kendilerine inanmayan kalmasın. Zira ittihat haricinde yalnız bir “dalâl-ı idâre” mevcut olabilirdi. İttihâdiyûnun akîde-i idâriyesi “Torquemada”nın nasraniyeti gibi bir şekl-i ta’assub almıştı. Kerâmet-i ittihâddan şüphelenen Türk sarîh bir hâ’in-i vatan değilse bile müste’idd-i hıyânet bir mahlûktu. Edna hareketi eğer ekânîm-i ittihâda muhâlifse bilâ tereddüd boğmak ve ta’kîm eylemek farzdı. Velek ki bunun için her gecemiz küçük bir “Saint Bartelemi” gecesi olsun!

“İtilaf”ın muayyen ve her göze görünür bir gâye-i hayâli yoktu. Öyle sanıyorum ki bir gâye-i hayâlin itilaf “arayıcısı” idi. Ve aradığı gayeyi pek uzakta hissettiği için içinden: “Yetişebilecek miyim?” diyor ve tereddütle başını sallıyordu. Maziyi biliyordu ki iade edemeyecekti, hâli şübhesiz beğenmiyordu, istikbal için de mütehayyir ve müteessir ellerini ovuşturuyordu. Rü’esâ-yı i’tilâftan birine sorsaydınız: “Niçin şu tedbir ittihaz edilmiyor?” o sizin yüzünüze bakar sathiyet-i fikriyenize biraz acır gibi içini çeker ve derdi ki: “Ah, bilmezsiniz, onun ucunda ne korkunç ihtimaller ne karanlık akıbetler ne gizli tehlikeler var!..” İtilaf pek derin

düşünmek iddiasında idi, ittihadın içerisinde yuvarlandığı hiffetlerden ve gafletlerden birine düşmek korkusu onları daima titretti.

Basiti muğlak gördüler ve faaliyetleri lüzumsuz tahliller içinde takıldı. Tahkik, tedkik, tamik bahaneleriyle kendileri her hatvede tavakkuf ederken vukuatın durmayıp yürüdüğünü hissetmediler. Ellerinde mesail belki kıymalandı fakat hiçbiri hallolunamadı.

İtilâfiyûn hayât-ı umûmiye gibi hayât-ı fırkayı da adese-i şüphe ile muayene ettikleri için evvel-be-evvel onu temin ve tarsin etmek istediler ve denebilir ki faaliyetlerinin en bariz kısmı bu maksada masruf oldu. İtilaf hesabına bir “kayd-ı icrâât” muamelesi yapılırsa görülürdü ki “fırkanın tehzib ve tamiri” hemen bütün mesâ’î-yi fırkayı massetmiştir. Şöyle tabir edeyim: “İtilaf ekmeğini kendi fırınında ufaladı ve hiçkimsenin ne karnını ne gözünü doyumadı.”

İtilaf imzası birleşmemiş, fakat itilaf etmişlerdi. Dimağları müctemian bir “fıkr-i sâbit” etrafında istiktab etmemişti. Alelekser birinin gördüğü hakikati bir diğerrinin keşfettiği hakikati cerh eder ve her biri diğerrinin savabında bir hisse-i hata bulurdu. Beraber hareket ederken bile her biri aynı düşünürdü, her davâ-yı siyâsî onlara sanki nakiz dava ile birlikte geliyordu. Evamir ve nevahisi, müseccel bir “ilm-i hâl-i siyâsî” leri yoktu yahut varsa bile ma’ûlun bih değildi.

Kati kararların ve tereddütsüz icraatın avakıbnı ittihat idaresi göstermemiş idi, şimdi itilaf için alelacele kabulden ve derhal inkârdan farkı bir vacibe hükmünde idi. Bir meseleyi cihât-ı sitteden teftiş etmedikçe bir karar vermek istemezler ve garibi şu ki meselenin her ciheti hakkında ayrı bir fikir peyda ederek karâr-ı münferid ittihazından acizler kalırlardı.

Diğerr cihetten ittihadın zıddına olarak itilaf son derecede bedbin idi. İtilâfiyûn nazarında âlem yıkılmıştı ve biz altında kalmıştık. Ara sıra ufkunda bir ferce-i necât açıldıkça: “Evet, derlerdi, fena değil ama bakalım yarın kapanmayacak mı?” sözleri ve vaatleri üzerinde dudakları sükût-ı ye’s ile takallus etmek isterdi. Sarf edecekleri faaliyetin kaidesizliğine bervech-i peşîn inanmış gibi davrandılar. Hislerinde bile bir rükûdet-i endîşe vardı. Güya bir hatif onların kullarına diyordu ki: “Neticesi meçhul hareketler ihtiyar etmektense karışıp durmak evladır!” Her teklifin ve her teşebbüsün bir vechinde hayır ve menfaat tahmin ederlerse öteki vechinde şer ve zarar imkânı keşfederek dururlardı. Bir karar ittihaz etseler ittihaz ettikleri karar biraz geç kalmış

gibi vukuatın arkasından koşmaya mecbur olur ve alelekser yetişemezdi. Kendileri bile taayyün olamıyorlardı ki sözleri son sözdür.

Şüphe ile tahlil ile yarım ziya ile yarım renk ile -nasıl diyeyim bilmem- bedii bir tarz-ı işâre çıkardılar. Bunun mevsimi değildi. Fırtına gecelerinde nakış işlemez. Maksat hakkında daima bedbin, vesait hakkında daima müşkülpesend ve icraat hususunda daima mübalağa ile mütereddid davrandılar.

İttihad “Danton” düsturuyla müteharrikti. Cerimet yine cerimet ve daima cerimet! İtilaf “Amiyel” düsturuyla âmîl oldu: Fart-ı te’ennî, fiil ve amel şekline bir türlü giremeyen bir cevvaliyet-i nazariye ve mecmuî bir kemmiyet-i mevhumeye baliğ olan bir silsile-i erkâm!

İtilaf idaresi muhite kendisini sevdiremedi ve beğendiremedi ve kendisini beğenmeyen muhiti de itilaf idaresi beğenmemiş göründü ve aralarındaki mesâfe-i bürûdet gittikçe arttı. İttihad idaresi nâs içinde yuvarlanmıştı. İtilaf idaresi ahali ile kâfi derecede temas edemedi. Sürümüzden ayrılmış gibi gözükiyordu, sürü ise kendisinden ayrılanı sevmez diğer cihetten her yerde gaflet uykusunu ve hâm hülyayı sürü bittabi kendisini hakikatle korkutana yalanla avutanı tercih eder. İtilâfiyûn rûh-ı avâmın bu temayülâtından haberdar görünmediler, “el’avâm ke’l-hevâm” mazmununca hareket ediyor gibiydiler. Ceride, mevza, hutbe, nutuk elhasıl her vasita-i neşriye ile vicdân-ı âmmeye istila etmiş bir idareye halef olduklarını tahattur etmeli idiler. Hasımlarının kullandıkları esliha müracaat etmedikleri için itilâfiyûn mücadelede hâib oldular. Müsâvât-ı esliha fırka muharebelerinde de ehem şuruttur. İttihat kısa ve basit görürdü, itilaf bilâkis fazla geniş ve fazla derin gördü. Biri fart-ı i’timâd ile öteki fart-ı te’ennî ile maluldür. Biri delikanlıyı diğeri ihtiyarı hatırlatır. Hiçbirinde manzara-i kemâl görülmez. İttihatla hâm hülyalara çarpıtılarak vahim surette zedelediği sefîne-i devleti itilaf tereddüt ve iştibah içinde tesadüfün akışına bıraktı. İttihat ilimsiz ve itilaf amelsizdir.

11 Ramazan 1339 Cuma

20 Mayıs 1337 Cuma

20 Mayıs 1921 Cuma

1.5.SANAT İLE İLGİLİ MAKALELER

1.5.1.Sanâyi-i Nefsemiz

Pek gariptir, bilhassa sanâyi'-i nefisenin mâder-i müştereki edyan olduğu hâlde hiçbir din nıgehân-ı sînâ'at olmak istememiştir. Vâkıâ edyân-ı veseniye heykelleri, edyân-ı sanemiye nakşı ve edyân-ı sâ'ire belagat ile musiki ve mimariyi kendilerine muavin gibi istihdam ettiler. Fakat biri büyük bir eser-i şefkat göstermedi. Hâlbuki hepsi yukarıda dediğim gibi hissiyât-ı dîniyeden doğmuştur hatta raksa ve hatta sînâ'at-ı sahneye varıncaya kadar. Hiss-i ibâdet mevcut olmasa mimari, nahti veya nakşı, edebi veya musiki, hareki veya inşadi hiçbir sınaat vücuda gelmeyecekti: İlk bedâyi'-i binâ'ıye mabedler ve ilk bedâyi'-i nahtiye ve nakşıye mabudlardır, her din az çok şiiir ile tekellüm etti ve kavâ'id-i mûsîkiye tehlilât-ı dîniye için tespit olundu, istiğrâk-ı ibâdet çok kere tesîr-i cezbe ile raksa müncer olur, raks ki mûsîki-yi harekettir: Ayîn-i mevlevîyi tahattur buyrunuz... Bunlardan başka tahkîkât-ı ilmiye izhar etmiştir ki sînâ'at-ı sahnede bidayeten -ezcümle Yunan-ı kadîmde olduğu gibi- bir cilve-i dîniye vardır.

Maamafih hiçbir din sanâyi'-i nefiseyi bir âmil-i ciddi gibi telakki etmedi ve dinin taht-ı nüfûzunda tekâmül eden cemiyetlerde bi't-tab' sanâyi'-i nefiseye layık olduğu ehemmiyeti vermediler. Bu cemiyetlerden biri de biziz. İtiraf etmeliyiz ki şiiir, musiki ve mimari haricindeki sınaata daire-i bedâyimiz mesdud kalmıştır. Zira hüsn-i hat, tezhib ve tevşih gibi sınaatler muzâfât-ı mi'mâriyeden addolunmak lâzım gelir. Hâlbuki sanâyi'-i nefise yoksulluğu bir cem'iyet-i mütemeddine için câizü'l-müsâmaha bir nakiza değildir. Zira sanâyi'-i nefisenin gerek içtimai ve gerek ferdi pek büyük faydaları vardır. Evvela tarih bize gösteriyor ki bir kavim bilhassa âbidât-ı bedî'asıyla yaşıyor. Mesela Mısırlıları hâfıza-i beşerden hiçbir kuvve-i arziye söküp atamazlar, zira ebu'l-hevl ile ehrâm gibi eluksor ve karnak harabelerini hâtıra-i insâniyete ebediyen rekzetmişlerdir, buna mukabil Hiksosları bugün kim hatırlar? Mısırlılara karşı ihraz ettikleri büyük muzafferiyet-i müsellahaya rağmen matmûre-i nisyâna yuvarlandılar. Çünkü arz üzerinde bir yâdigâr-ı sînâ'atleri görülmüyor. Muvaffakiyât-ı siyâsiye ve silâhiye ne kadar parlak olursa olsun unutulmaya ve bir müddet sonra keenlemyekun hükmünde kalmaya namzeddir. Eğer bir nefise-i sînâ'at üzerinde hayat almazsa... Düşününüz Yunan-ı kadîm mefâhir-i kavmiyesini Leonidasların, Temistokolların, Alsibyaların meâsir-i harbiyesine istinat etseydi

bugün mevcudiyetleri şâyân-ı tetebbu' bir sahîfe-i târîh olur muydu? Yine düşününüz koca Sultan Süleymân-ı Kânûnî devrinin Süleymaniye Camii dediğimiz muhteşem şâheser-i mi'mârî ile Baki ve Fuzuli divanlarından başka yaşayan meâsir-i mübahâtı ortada kaldı mı? İnsan o asr-ı târîhimizi hatırlayınca nasıl şairle hemzeban olarak:

Baki kalan bu kubbede bir hoş sada imiş!

demez? Sanâyi'-i nefise işte o hoş sadadır ki kubbe-i semâ altında insanlar yaşadıkça yaşar.

Sanâyi'-i nefise hesabına hayât-ı kavmiyemizi taht-ı murâkabeye alınca maalesef görüyoruz ki kâfi derecede zengin değiliz. Tarihte alâ rağmi'l-havâdis yaşayabilecek ancak divanlarımızla mabedlerimiz var.

Musikimizi dâhil-i hesâb edemiyorum, çünkü esâtize-i elhânımız Key Dartço'nun on asır evvel icat ettiği notayı ihmal ettikleri için ibdâ'ât-ı savtiye ve âliyeleri sükût-ı nisyân altında medfun kalmıştır.

Bu sanâyi'-i nefise yoksulluğu yüzünden bizim terbiye-i zevkiyemiz daima nakıs kalmış ve kalıyor ve bu noksan bütün tecelliyât-ı hayatiyemizde âsârını gösterir: Ne kadar vatandaşlarımız var ki Fatih, Süleymaniye yahut Sultanahmet'ten geçerken gözlerinin yetişebileceği yerde müstesna bir âbide-i bedî'a bulunduğu haberleri olmaz. Güzel ve çirkin mefhumları hakkında kati müstakim ve rasih fikirlere sâhib-i ihvân vatanımız parmakla gösteriliyor, çünkü parmakla tadad olunabilecek kadar azdır. Kıyafetimizde efkâr-ı bedî'amızın vehn ve mübhemiyeti hiss olunur. Mor çizgili pantolonları ve yaprak renkli kravatları ile loş birahanelerde eğlence arayanları göz önüne getiriniz: Bütün bunlar "ve'l-âdiyât" sahrasının terbiye-i zevkiyeden mahrum kuzularıdır!

Tehzîb-i zevk mümkün müdür? Bu suale inkâr ile cevapta isticâl etmeyelim. Emsal-i Arabdan biri pek hoşuma gider: "Külliyen idrâk edemeyeceğimiz şeyi külliyen terk etmemeliyiz." Münih'te, Roma'da yahud Paris'te alınabilecek terbiye-i zevkiye şüphe yok ki memleketimizde alınamaz. Fakat bu böyle olmakla terbiye-i zevkiyemizi bilkülliyen ihmal etmek de hiç doğru değildir. Bugün zevkini dalâldan kurtarmak isteyen vatandaşım için mesela müze-i hümâyun pek elverişli bir mektep olabilir. Abdülmecid devrinde Damad Fethi Paşa'nın merakı ile nüvesi doğan ve Ali Paşa'nın zamân-ı sadâretinde adı konan bu müessese Edhem Paşazade merhum

Hamdi Bey ile akaribinden birkaç zatın sâye-i mesâ'îsinde mühim bir dersihâne-i sînâ'at mertebesine çıkmıştır. Orada târîh-i bedâiyî' hiç olmazsa kuş bakımı denebilecek bir surette takip edebilir.

“Ben müze-i hümâyuna gittim, gezdim, baktım. Fakat hiçbir şey anlamaksızın çıktım!” mı diyeceksiniz? Kolaylıkla inanırım. Çünkü o hâl bundan on beş sene evvel benim başıma da geldi. Avrupa müzehanelerine ya önünüzde canlı bir kılavuz ya elinizde matbu bir rehberle ve bazen ikisi de beraberinizde girersiniz. Anlayamadığınız âsâr-ı sînâat hakkında size onlar malumat verirler. Filhakika bir müzehaneye koltuğumuz تنها ve ellerimiz cebimizde kendi kendimize girecek olursak pek tabiidir ki içerisinden sıfır-ı yed çıkarız.

Rehber yoksulluğu bizim müze-i hümâyunun şâyân-ı esef bir noksanı idi. Fakat muhibbân-ı sînâ'ate tebşir edeyim ki büyük bir üstâd-ı sînâ'at bu noksanı tevhin etmiştir: Hamdi Bey merhumun damadı Vahid Bey'in ahiren tedvin ve tab'a muvaffak olduğu “rehnümâ” sayesinde târîh-i sînâ'atle hiç meşgul olmamış zevat bile müzede vakıfane dolaşarak tehzîb-i zevk edebilirler. Himmet-i vâkı'asından dolayı Vahid Beyefendi'ye teşekkür etmek hepimizin borcudur. Fakat Vahid Bey gibi uşşâk-ı sînâ'at bizden teşekkür beklemez öylelerin istedikleri nedir, bilir misiniz? Vatandaşlarını evc-i kemâlâta doğru daima yürür görmek ve bunun için terbiye-i zevkiyelerine de itina ettiklerine şahit olmak... Eğer Vahid Bey bundan sonra da müze-i hümâyuna girdikçe içerisinde meşgûl-ı tettebbu' üç dört ecnebi ile bir iki Avrupalı madamdan başka kimseyi göremeyecek olursa demem ki “rehnümâ”yı vücuda getirmek için sarf ettiği emeğe acır, fakat hamiyet-i vataniye hesabına hiç şüphem yok ki kalbi sizler ve bu sızıyı biraz hepimiz hissetmeliyiz. Güzel yaşamak için tehzîb-i zevke ve ebedi yaşamak için nefâis-i sînâ'îye ibdana ihtiyacımız o kadar büyüktür.

2 Rebiülevvel 1345 Perşembe

3 Teşrin-i Sani 1337 Perşembe

3 Kasım 1921 Perşembe

SONUÇ

Servet-i Fünun devrinin en güçlü simalarından olan Cenab Şehabeddin, şiirde kendisine ait edebi bir dünya oluşturup bu edebi atmosferde yeniyi, tazeyi, keşfedilmemişi yakalamaya çalışmış ve bunun peşinden koşmuştur. Her edebiyatçı gibi o da devrinden, devrindeki hadiselerden ve hadiselerin sebep olduğu neticelerden bittabi etkilenmiştir. Tanzimat ile beraber yakalanmak istenen yeni bir anlayışın Servet-i Fünun ile biraz daha ileri bir safhaya taşınmak istemesi şüphesiz edebiyat sahasında da tezahürlerini göstermiştir. Bu tezahürler arasında yer alan güzellik, güzellik algısı, estetik Cenab'ın üzerinde durduğu meseleler olmuştur. Cenab, gerek şiirlerinde gerekse nesrinde güzel olanı yakalamaya çalışmış, yeni bir güzellik bulmaya çalışmış ve nihayetinde kendini tekrar etmeyerek bunu yapmaya çalışmıştır. Zira onun var etmek istediği edebi âlem, tekrar üzerine değil sürekli ve yeniden yeni şeyler yazmak, görülmemiş ve duyulmamış heyecanlar ve estetik zevkler ortaya çıkarmak üzerine tesis edilmiştir. Cenab'ın eserlerine külli bir nazarla bakıldığında bu çabası ve gayreti görülebilecektir.

Şiirleri gibi nesrinde de daima bir hareket ve estetik güzellikten yana olan Cenab, nesrini tabir yerindeyse ince ince dokumuştur. Gerek anlatım olarak gerekse seçtiği kelimelere bakıldığında Cenab'ın nesir üzerinde de çalıştığı belli olmaktadır. Bu çalışmadaki yazılarda da görülen bu husus Cenab'ın nesri de başlı başına bir sanat olarak telakki ettiğini ifade etmektedir. Bu çalışmada yer alan yazılar da dahil olmak üzere Cenab'ın nesir üzerine düşünceleri, nesirde yaptıkları, nesrinin özellikleri genel olarak şöyle özetlenebilir:

- 1) Cenab, yeni bir nesirden yanadır ve bunu yaparken nesrin estetik tarafının araştırılıp, ortaya konmasını savunmuştur.
- 2) Ona göre nesirde tenkit olacaksa bu tenkit sağlam zeminler üzerine oturmalı ve bu tenkidin yıkıcı değil yapıcı bir mahiyet arz etmesi gerekmektedir.
- 3) Nesirde güzelliğin yakalanabilmesi için daima yazmanın ve okumanın lüzumundan bahsetmiştir. Ona göre nesir, üzerinde bir sanat gibi durulup uğraşılması gereken bir sahadır.
- 4) Cenab'a göre nesir ahenkten ve musikiden yoksun olmamalıdır. Her sanat gibi nesrin de bazı şartları vardır. Hatta Cenab ahenk, estetik kurallar itibarıyla şiirin nesir olamayacağını ama nesirin şiir gibi tesir bırakabileceğini ifade etmiştir.

- 5) Nesirde önemli olan bir hususun da kelimelerin seçiminde titiz davranmanın gerekli olduğunu ifade etmiştir.
- 6) Cenab, nesrini taze tutmak için kelime tekrarlarından kaçınmış, dili ustalıkla kullanmış ve anlattığı durumun okuyucunun gözünde canlanabilmesi için nitelikli tasvirler yapmıştır.
- 7) Cenab, nesrinde eskiden de kullanılan kelimeleri kullanmakla beraber bu kelimeler bazen farklı bir şekilde tamlamalar vücuda getirerek yeni manalar ve imgeler doğurmuştur.
- 8) Servet-i Fünun dönemi içerisinde sanat, estetik, bedii güzellikler noktasında en çok düşünen, yazan ve kendisine has fikirler ve arayışlarla yazılar kaleme alan Cenab, bu nokta itibariyle diğer nesir yazarlarından da ayrılmaktadır. Her ne kadar Servet-i Fünun dönemi içerisinde nesri ustalıkla kullananların başında Halit Ziya gelse de Cenab, nesir üzerine eğilerek kendisine has düşünceleri Türk edebiyatına kazandırmıştır.
- 9) Cenab, sanatta olsun nesirde olsun daima bir yüksek zevkin ve yeniliğin peşindedir. Bu sebeple o, nesrini oluştururken “avam” düşüncesinden ziyade “havas” düşüncesine yaklaşmaya çalışmıştır.
- 10) Cenab’a göre nesrin bir diğer özelliği de kuşatıcı, çok yönlü ve dallarının olmasıdır. Ona göre Muallim Naci yazılarında estetik, edebi, mimari, sanatsal zevklerden mahrum kaldığı için nesri katı ve renksiz kalmıştır. Daha açık söylemek gerekirse Cenab, nesrin birçok disiplinle beraber yoğrulmasından yanadır. Bu sayede ortaya çıkacak yazı, renkli, hareketli, sesli, çok yönlü, çeşitli kapılara açılan bir nesir hüviyetini kazanacaktır.
- 11) Cenab’a göre her şey gibi nesir de yaşayan bir şey olduğu için zamanla güzelliğini yitirir ve yavaş yavaş tesirini kaybeder. Ona göre insan, ne kadar güzel olursa olsun devamlı olarak bir şeye bakar ya da bir şeye maruz kalırsa bu güzellik bir süre sonra tesirini kaybeder. İşte bu sebeple Cenab’a göre nesir yazarı, devamlı olarak kendini güncellemeli ve daima yeni güzellikler arayışında olmalıdır.
- 12) Cenab, nesrin fesahatten ziyade belagete ve güzelliğe matuf olması gerektiğini ifade etmiştir. Ona göre Muallim Naci dilin kaideleri, fesahat gibi konular üzerine çok düşünmüş fakat bu, Muallim Naci’nin güzelliği kaçırmasına, kurallarda takılıp kalmasına sebebiyet vermiştir.

- 13) Cenab, nesrini ortaya çıkarırken bütün bildiklerini okuyucunun önüne bir anda sermemiş, hâdiseleri ve meseleleri anlatırken nesirde tedrici bir yol izlemiştir. Bu husus nesirindeki mevzunun daha iyi anlaşılmasını sağlamıştır.
- 14) Cenab'a göre bir nesir yazarı ufku açık olmalı, "mezheb-i edebî"si dar olmamalı, hep bir noktada ısrarcı davranmamalı ve edebi güzellikler noktasında mutaassıp davranmamalıdır ve nesir de buna göre şekillenmelidir.
- 15) Cenab, nesrin hareketli ve insanı kendisiyle beraber alıp götürmesi gerektiğini düşünmüştür. Ona göre daima aynı surette ve hızda devam eden bir yazı sabit, sakit, durağan kalır. Cenab'ın aradığı ve istediği nesir, kendisinin yüreğinde kasırgalar koparabilecek bir nitelikte olmalıdır.
- 16) Bir nesirde olması gerek özelliklerin arasında Cenab, "cüret-i lisân"ı da zikretmiştir. Ona göre nesir yazarı yeni şeyler denemekten korkmamalıdır.
- 17) Cenab, "lisan" bilmek ile "sanat" bilmek arasına bir çizgi koymuştur. Ona göre bir yazar lisanı iyi bilebilir ama bu yazar sanattan ve onu kuşatan güzelliklerden mahrumsa ortaya konan şey sanat eseri olmaktan çok bir dil malzemesi hususiyetini kazanır.
- 18) Cenab'a göre nesirde önemli olan başka bir nokta da kuralların ilhamlara tabi olması gerektiğidir ilhamın kurallara tabi olması değil.
- 19) Cenab, nesirdeki cümlelerin, kelimelerin, terkiplerin kısacası metni oluşturan her ögenin metin içerisinde "variation a l'infini" yani "tenevvü-i nâ-mütenâhi" bir şekil arz etmesi gerektiğini savunmuştur.
- 20) Cenab'a göre nesir, hayat gibi olmalıdır. Nasıl ki hayatın içerisinde sevinç, gözyaşı, keder, ayrılık, sevgi, nefret varsa bunun gibi nesirde de kelimelerin ve cümlelerin ağlaması, terennüm ve teğanni etmesi, gülmesi, yıkılması, ağlaması gerekmektedir. Aksi hâlde meydana gelen şey "resmi bir soğukluk" hissi verecektir okuyucuya.
- 21) Cenab, bir yazarın eserini oluştururken zamanın beğenilerine, güncel rağbetlerine ve temayüllerine aldanmaması gerektiğinden bahsetmiştir. Ona göre hakiki bir yazar daima estetik kaideleri ve sanatsal güzelliğin peşindedir, güncel olanın, rağbet edilen daha kapsayıcı bir ifadeyle söylenirse "popüler" olanın tuzağına düşmemelidir.
- 22) Cenab'a göre iyi bir nesirde coşkulu bir heyecan vardır. "Heyecân-ı bedî" diye isimlendirdiği bu durumda okuyucu güzel olanın karşısında heyecanlanır ve zevk

alır. Lakin içerisinde hayatın, hakikatin ve tabiatın olmadığı nesir, Cenab'a göre
heyecansız ve ömrü kısa bir nesirdir.



KAYNAKÇA

I. Çalışmaya Esas Olan Eserler

II.

- 1) Şehabeddin, Cenab, (18 Eylül 1335). “Abdülhak Hâmid Sahra 1”. Peyam-Sabah, s.1.
- 2) -----, (25 Eylül 1335). “Abdülhak Hâmid Sahra 2”. Peyam-Sabah, s.1-2.
- 3) -----, (2 Teşrin-i Evvel 1335). “Abdülhak Hâmid Hacle”. Peyam-Sabah, s.1.
- 4) -----, (11 Kanun-ı Evvel 1335-1919). “Edebiyatımız ve İran Mukallidliği”. Peyam-Sabah, s.1.
- 5) -----, (18 Kanun-ı Evvel 1335-1919). “Edebiyatımızda İran Mukallidliği”. Peyam-Sabah, s.1.
- 6) -----, (1 Kanun-ı Sani 1336-1920). “Edebiyatımızda İran Mukallidliği”. Peyam-Sabah, s.1.
- 7) -----, (8 Kanun-ı Sani 1336-1920). “Edebiyatımızda İran Mukallidliği”. Peyam-Sabah, s.1.
- 8) -----, (31 Ağustos 1336-1920). “Edebiyât-ı Askeriyemiz”. Peyam-Sabah, s.3.
- 9) -----, (30 Eylül 1336-1920). “Edebiyat Delikanlılarına”. Peyam-Sabah, s.1-2.
- 10) -----, (3 Mart 1337-1921). “Edebiyat ve Siyaset”. Peyam-Sabah, s.1-2.
- 11) -----, (7 Temmuz 1337-1921). “Şiir ve Musiki”. Peyam-Sabah, s.3.
- 12) -----, (11 Ağustos 1337-1921). “Kim Şairdir?”. Peyam-Sabah, s.3.
- 13) -----, (22 Kanun-ı Evvel 1337-1921). “Edebiyatımızın Asr-ı İkbâli”. Peyam-Sabah, s.1-2.
- 14) -----, (2 Şubat 1338-1922). “Kadı Burhaneddin Divanı ve Şiiri”. Peyam-Sabah, s.1-2.
- 15) -----, (9 Şubat 1338-1922). “Nesr-i Naci ve Nesr-i Şair”. Peyam-Sabah, s.1-2.
- 16) -----, (23 Şubat 1338-1922). “Naci ve Nesr-i Naci”. Peyam-Sabah, s.1-2.
- 17) -----, (3 Nisan 1338-1922). “Edebiyât-ı Avâm”. Peyam-Sabah, s.1-2.
- 18) -----, (10 Nisan 1338-1922). “Heyecan-ı Bedî’î vü İnkılâbât-ı Edebiye”. Peyam-Sabah, s.1-2.
- 19) -----, (13 Nisan 1338-1922). “Dostoyevski 1 Hayatı”. Peyam-Sabah, s.1-2.
- 20) -----, (22 Nisan 1338-1922). “Dostoyevski 2 Tasviri ve Terbiye-i Fikriyesi ve Ruhı”. Peyam-Sabah, s.1-2.
- 21) -----, (27 Nisan 1338-1922). “Dostoyevski 3 Asarı ve Nazariyatı”. Peyam-Sabah, s.1-2.
- 22) -----, (3 Mayıs 1338-1922). “Edebiyât-ı Havâs”. Peyam-Sabah, s.1-2.
- 23) -----, (9 Ağustos 1336-1920). “Temeddün Edelim Eğer Yaşamak İstiyorsak”. Peyam-Sabah, s.3.
- 24) -----, (18 Teşrin-i Evvel 1336-1920). “Kıyafet Meselesi”. Peyam-Sabah, s.1-2.

- 25) -----, (13 Kanun-ı Sani 1337-1921). “Yarıncı Efkâr-ı İslâmiye”. Peyam-Sabah, s.1-2.
- 26) -----, (20 Kanun-ı Sani 1337-1921). “İki Düşünüş”. Peyam-Sabah, s.1-2.
- 27) -----, (14 Mart 1337-1921). “Kırık Kalemler”. Peyam-Sabah, s.1-2.
- 28) -----, (22 Eylül 1337-1921). “Yalan ve Ahlak”. Peyam-Sabah, s.2.
- 29) -----, (20 Mart 1338-1922). “Yanlış ve Doğru Düşünüş”. Peyam-Sabah, s.1-2.
- 30) -----, (10 Kanun-ı Sani 1337-1921). “Zavallı Terbiyemiz”. Peyam-Sabah, s.1-2.
- 31) -----, (7 Şubat 1337-1921). “Mekteb ve Medrese”. Peyam-Sabah, s.3.
- 32) -----, (5 Eylül 1337-1921). “Yazımız ve İmlamız”. Peyam-Sabah, s.2-3.
- 33) -----, (20 Mayıs 1337-1921). “Felsefe-i İttihâd ve Felsefe-i İtilâf”. Peyam-Sabah, s.1-2.
- 34) -----, (3 Teşrin-i Sani). “Sanâyi’-i Nefisemiz”. Peyam-Sabah, s.1-2.

III. Yararlanılan Kaynaklar

IV.

- 1) Akyüz, Kenan (1995). Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri, İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- 2) Ercilasun, Bilge (2004). Servet-i Fünun’da Edebi Tenkit, Ankara: Akçağ Yayınları.
- 3) Kaplan, Mehmet (2014). Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 1 (Haz. İnci Enginün), İstanbul: Dergâh Yayınları.
- 4) Yılmaz, Hadiye (2014). Peyam-Sabah Gazetesinde Milli Mücadele, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.

ÖZGEÇMİŞ

Yunus Sürücü 1991 yılında Şanlıurfa'da doğdu. İlkokul eğitimini köyde, ortaokulu Birecik ilçesinde tamamladı. Daha sonra Gaziantep'te 4 senelik lise eğitimini bitirdikten sonra İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümünde eğitim aldı. İstanbul Üniversitesi'ndeki lisans eğitiminden sonra Kocaeli Üniversitesi'nde yüksek lisans eğitimine başladı. İlgilendiği alanlar modernizm, postmodernizm, hüsni hat sanatı, minyatür, yazma eserler, Türk hikâyeciliği, İstanbul üzerine çalışmalar olarak özetlenebilir. Evli ve İstanbul'da yaşamaktadır. Hâlen İstanbul Lisan Akademisi'nde Türkçe öğretmenliği yapmaktadır.

